

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

TÜRKÇEDE OLUMSUZLUK: EŞZAMANLI İŞLEVSEL BİR İNCELEME

Müberra SEYDİ ERTEK

Doktora Tezi

Ankara, 2021

Türkçede Olumsuzluk: Eşzamanlı İşlevsel Bir İnceleme

Müberra SEYDİ ERTEK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2021

ÖZET

SEYDİ ERTEK, Müberra. *Türkçede Olumsuzluk: Eşzamanlı İşlevsel Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Ankara, 2021.

Olumsuzluk, dilbilimde farklı dilbilimsel kategoriler temel alınarak, sentaktik ve semantik düzeylerde ele alınan bir konudur. Bu çalışmada, olumsuzluk kavramı verilerek kuramsal çerçeve çizilmiş, olumsuzluk literatüründeki konular karşılaştırmalı dil verileriyle örneklendirilerek genel olumsuzluk tipolojisi çıkarılmıştır. Bu tipoloji ile Türkçedeki olumsuzluk biçimleri tespit edilmeye çalışılmış ve elde edilen ilgili malzeme yorumlanmıştır. Türkçe için "tümcesel olumsuzluk" örneklem seçilmiş, tümcesel olumsuzluğu meydana getiren olumsuzluk ögeleri belirlenmiş, bu ögelerin birbiriyle etkileşimleri morfo-sentaktik ve semantik-pragmatik düzeylerdeki görünümleri verilerek incelenmiştir.

Tez, *Olumsuzluk ve Temel Kavramlar* adlı teorik bilginin verildiği I. Bölüm'ün ardından olumsuzluk literatüründeki çalışmalara ve örneklere yer verilen *Olumsuzluk Çalışmalarındaki Konular* adlı II. Bölüm ve Türkçe malzemenin incelendiği *Türkçede Olumsuzluk* adlı III. Bölüm olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Türkçedeki tümcesel olumsuzluk, yazın-derlem vb. kaynaklardan seçilen örneklerle işlev odaklı yaklaşımla ayırıcı özellikleri verilerek ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler

Türkçe, olumsuzluk, tümcesel olumsuzluk, olumsuzluk ögesi, kutupluluk unsuru, yadsıma.

ABSTRACT

SEYDİ ERTEK, Müberra, *Negation in Turkish: A Synchronic Functional Analysis*, PhD Dissertation, Ankara, 2021.

Negation is a subject that is addressed at syntactic and semantic levels, based on different linguistic categories in linguistics. In this study, the concept of negativity is given and a theoretical framework has been drawn, and the general negation typology has been derived by exemplifying the issues in the negation literature with the comparative language data. With this typology, the forms of negation in Turkish were determined and the related material obtained was interpreted. For Turkish, the "sentential negation" sample was chosen and the negative items that constitute the sentential negation were identified. The interactions of these items with each other were examined by giving their aspect at the morpho-syntactic and semantic-pragmatic levels.

The thesis consists of three main chapters: 1. Chapter "Negation and Basic Concepts", which gives the theoretical background, Chapter 2 "Issues in the Study of Negation", which includes studies and examples in the literature of negation, and Chapter 3 "Negation in Turkish", in which Turkish material is analyzed. Sentential negation in Turkish has been examined with the examples selected from the literature-corpus sources with a function-oriented approach, giving its distinctive features.

Keywords

Turkish, negation, sentential negation, negative item, polarity item, denial.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
TABLolar DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: OLUMSUZLUK: TEMEL KAVRAMLAR	3
1.1. OLUMSUZLUĞA GİRİŞ	3
1.2. OLUMLU KAVRAM-OLUMSUZ KAVRAM	4
1.3. KARŞIT KAVRAM-ÇELİŞİK KAVRAM	5
1.3.1. Çelişiklik Yasası ve Ortanın Dışındakiler Yasası	9
1.4. OLUMSUZ ÖNERME-OLUMSUZ YARGI	10
1.5. OLUMSUZ OLGU VE DOĞRULUK DEĞERİ	15
1.6. OLUMSUZLUĞUN İKİNCİLLİĞİ	18
1.7. OLUMSUZLUĞUN İŞARETLİLİĞİ	20

2. BÖLÜM: OLUMSUZLUK ÇALIŞMALARINDAKİ KONULAR.....	25
2.1. OLUMSUZ BAĞLAM VE OLUMSUZLUK KAPSAMI	25
2.1.1. Kutupluluk Unsurları (KU)	26
2.1.1.1. Olumsuz Kutupluluk Unsurları (OKU)	25
2.1.1.2. Olumlu Kutupluluk Unsurları (OluKU)	30
2.1.1.3. Serbest Seçim Unsurları (SSU)	30
2.1.2. Olumsuzluk Unsurları (OU)	31
2.1.2.1. Olumsuzluk İşaretleyicileri (Oİ)	31
2.1.2.2. Olumsuzluk Niceleyicileri (ON)	37
2.1.2.3. Olumsuzluk Sözcükleri (OS)	40
2.1.2.4. Yarı Olumsuzlar	46
2.2. TÜMCE OLUMSUZLUĞU	47
2.2.1. Tümce Olumsuzluğu Yapma Yolları	49
2.2.2. Jespersen'in Olumsuzluk Döngüsü	50
2.2.3. Olumsuzluk Türleri	51
2.2.3.1. Basit Olumsuzluk	51
2.2.3.2. Çoklu Olumsuzluk	52
2.2.3.2.1. Olumsuzluk Uyumu	54
2.2.3.2.2. Pekiştirmeli Olumsuzluk	61
2.2.3.2.3. Çift Olumsuzluk	62
2.2.3.2.4. Zayıflayan Olumsuzluk	64
2.3. TÜRKÇE ÜZERİNE YAPILAN OLUMSUZLUK ÇALIŞMALARI	65
3. BÖLÜM: TÜRKÇEDE OLUMSUZLUK.....	69

3.1. KUTUPLULUK UNSURLARI	69
3.1.1.Olumsuz Kutupluluk Unsurları	69
3.1.2. Olumlu Kutupluluk unsurları	71
3.1.3. Serbest Seçim Unsurları	72
3.2. OLUMSUZLUK UNSURLARI	73
3.2.1. Olumsuzluk İşaretleyicileri	74
3.2.1.1. -mA-	75
3.2.1.1.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	75
3.2.1.1.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	84
3.2.1.2. -sXz	86
3.2.1.2.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	86
3.2.1.2.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	91
3.2.1.3. Yok	94
3.2.1.3.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	96
3.2.1.3.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	100
3.2.1.3.2.1. YOK1 (Varoluşsal Olumsuzluk).....	100
3.2.1.3.2.2. YOK2 (Hayır/Yadsıma)	102
3.2.1.3.2.3. YOK3 (Hayır/ Reddetme)	106
3.2.1.3.2.4. YOK4 (Yasaklama)	107
3.2.1.3.2.5. YOK5 (Olumsuzluk İptali)	108
3.2.1.4. Değil	109
3.2.1.4.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	110
3.2.1.4.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	112
3.2.1.4.2.1. DEĞİL1 (Reddetme)	112
3.2.1.4.2.2. DEĞİL2 (Yadsıma)	116

3.2.1.4.2.3. DEĞİL3 (Varoluşsal Olumsuzluk)	121
3.2.1.4.2.4. DEĞİL4 (Onay Sorusu/Sezdirimsel Olumsuzluk)	122
3.2.1.4.2.5. DEĞİL5 (Olumsuzluk İptali)	124
3.2.1.5. Ne... ne (de)..	126
3.2.1.5.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	127
3.2.1.5.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	129
3.2.2. Olumsuzluk Niteleyicileri	130
3.2.3. Olumsuzluk Sözcükleri	132
3.2.3.1. Olumsuzluk Niteleyicileri/Tamamlayıcıları	133
3.2.3.1.1. Hiç	133
3.2.3.1.1.1. HİÇ	134
3.2.3.1.1.1.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	134
3.2.3.1.1.1.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	137
3.2.3.1.1.2. (...) HİÇ (...)? (Olumsuzluk Varsayımlı Soru Pekiştiricisi)	142
3.2.3.1.1.2.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	142
3.2.3.1.1.2.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	144
3.2.3.1.1.3. HİÇ DE (Güçlü Olumsuzluk Pekiştiricisi)	146
3.2.3.1.1.3.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	146
3.2.3.1.1.3.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	148
3.2.3.1.1.4. HİÇ DE BİLE (Reddetme/İnkâr)	149
3.2.3.1.1.4.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	149
3.2.3.1.1.4.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	150
3.2.3.1.1.5. HİÇ DEĞİLSE (Olumsuzluk İptali)	152
3.2.3.1.1.5.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	152
3.2.3.1.1.5.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	152
3.2.3.1.1.6. HİİÇ (Olumsuzluk İması)	154

3.2.3.1.1.6.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	154
3.2.3.1.1.6.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	155
3.2.3.1.2. Asla	155
3.2.3.1.2.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	156
3.2.3.1.2.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	158
3.2.3.1.3. <i>Katiyen</i> (Güçlü Olumsuzluk Pekiştiricisi)	160
3.2.3.1.3.1. Morfo-Sentaktik Özelliği	160
3.2.3.1.3.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	161
3.2.3.1.4. <i>Pek</i> (Olumsuzluk Zayıflatıcısı)	162
3.2.3.1.4.1. Morfo-Sentaktik Özelliği	162
3.2.3.1.4.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	163
3.2.3.1.5. <i>O kadar</i> (Olumsuzluk Zayıflatıcısı).....	166
3.2.3.1.5.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	166
3.2.3.1.5.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	167
3.2.3.1.6. <i>Hayır</i> (Olumsuz Kısa Cevap).....	170
3.2.3.1.6.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	170
3.2.3.1.6.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	172
3.2.3.2. Olumsuzluk İşlemcileri (Sentaktik Ögeler)	172
3.2.3.2.1. <i>Kimse</i>	172
3.2.3.2.1.1. Morfo-Sentaktik Özelliği	173
3.2.3.2.1.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	178
3.2.3.2.2. <i>Hiç kimse</i>	180
3.2.3.2.2.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	180
3.2.3.2.2.2. Semantik-Pragmatik Özelliği.....	182
3.2.3.2.3. <i>Hiçbir Kimse</i>	185
3.2.3.2.3.1. Morfo-sentaktik Özelliği.....	185

3.2.3.2.3.2. Semantik-Pragmatik Özelliği	187
3.2.3.2.4. <i>Hiçbiri</i>	187
3.2.3.2.4.1. Morfo-sentaktik Özelliği	188
3.2.3.2.4.2. Semantik-Pragmatik Özelliği	188
3.2.3.2.5. Hiçbir... (.../Şey/Zaman/Yer)	189
3.2.3.2.5.1. Morfo-sentaktik Özelliği	189
3.2.3.2.5.2. Semantik-Pragmatik Özelliği	190
3.2.4. Yarı Olumsuzlar	191
3.3. TÜMCE OLUMSUZLUĞU	191
3.3.1. Tümce Olumsuzluğu Yapma Yolları	192
3.3.2. Jespersen'in Olumsuzluk Döngüsüne Göre Türkçe	193
3.3.3. Olumsuzluk Türleri	193
3.3.3.1. Basit Olumsuzluk	193
3.3.3.2. Çoklu Olumsuzluk	194
3.3.3.2.1. Olumsuzluk Uyumu	195
3.3.3.2.2. Pekiştirmeli Olumsuzluk	199
3.3.3.2.3. Çift Olumsuzluk	201
3.3.3.2.4. Zayıflayan Olumsuzluk	205
SONUÇ	211
KAYNAKLAR	213
EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU	227
EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	229

KISALTMALAR DİZİNİ

a.	Ad
Af.	Afrika Dili
Al.	Almanca
ASP	Aspekt
bağ.	Bağlaç
BF.	Batı Flemenkçe
Bk.	Bakınız
BEL	Belirtme
BİLD	Bildirme
Çek.	Çekçe
ÇY	Çelişiklik Yasası
DLT	Divan-1 Lugat'it Türk
Ev.	Evenki Dili
Ed.ç	Edilgen Çatı
Fr.	Fransızca
GEÇ	Geçmiş zaman
Hol.	Hollandaca
İng.	İngilizce
İs.	İspanyolca
İt.	İtalyanca
Kat.	Katalanca

KU	Kutupluluk Unsuru
Lat.	Latince
ODY	Ortanın Dışındakiler Yasası
Oİ	Olumsuzluk İşaretleyici
OİK.	Olumsuzluk İkizleşmesi
OKU	Olumsuz Kutupluluk Unsuru
OluKU	Olumlu Kutupluluk Unsuru
ON	Olumsuzluk Niteleyicisi
OS	Olumsuzluk Sözcüğü
OU	Olumsuzluk Unsuru
OY	Olumsuzluk Yayılımı
OYİ	Olumsuzluk Yayılımı ve Olumsuzluk İkizleşmesi
Rus.	Rusça
sf.	Sıfat
SSU	Serbest Seçim Unsuru
TDK	Türk Dil Kurumu
Ton.	Tongon Dili
Tü.	Türkçe
TK	Teklik Kişi
Yun.	Yunanca
YÖN	Yönelme
zf.	Zarf

TABLolar DİZİNİ

Tablo (1) Karşıtlık-çelişiklik tablosu

Tablo (2) Önermelerin niteliği-niceliği tablosu

Tablo (3) Önermelerin dağılım tablosu

Tablo (4) İngilizcedeki olumsuz kutupluluk unsurları ve olumsuzluk niteleyicileri tablosu

Tablo (5) Zeijlstra'nın olumsuzluk işaretleyicilerine göre dil evreleri tablosu

Tablo (6) Olumsuzluk unsurları tablosu

Tablo (7) Olumsuzluğun Fransızcadaki diyakronik gelişimi tablosu

Tablo (8) Derecelendirilebilir yüklem *happy* skala tablosu

Tablo (9) Türkçe-İngilizce karşılaştırmalı olumsuzluk sözcükleri tablosu

Tablo (10) Türkçedeki olumsuzluk unsurları tablosu

Tablo (11) *-mA-* ekinin devamlılık yaklaşımı tablosu

Tablo (12) *-sXz* ekinin devamlılık yaklaşımı tablosu

Tablo (13) Veselinova'nın olumsuzluk öğelerinin oluşumu tablosu

Tablo (14) *Yok*'un çekim tablosu

Tablo (15) Türkçedeki olumsuzluk sözcükleri tablosu

Tablo (16) Derecelendirilebilir yüklem "mutlu" skala tablosu

Şema (1) *not un-A* anlam alanı şeması

Şema (2) 1: Varlık-Yokluk Şeması

GİRİŞ

“Türkçede Olumsuzluk: Eşzamanlı İşlevsel Bir İnceleme” adlı bu çalışma; dilbilimsel olumsuzluğu temel alarak ‘olumsuzluk nedir?’ sorusuna cevap aramaktadır. Çalışmada dil evrensellikleri ve dilbilim tipolojisinden hareketle Türkçede olumsuzluğu meydana getiren unsurlar ve olumsuzluk türleri tespit edilmiş, söz konusu unsurlar işlevsel yaklaşımla incelenerek Türkçedeki görünümleri verilmiştir.

Olumsuzluk türlerinden ‘tümcesel olumsuzluk’ ve gerçekleşme biçimleri araştırmanın konusu kabul edilmiş, olumsuzluğun diğer türleri metalinguistik olumsuzluk, pragmatik olumsuzluk ve olumsuzluğun yükseltilmesi vb. konular, tezde kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca, tümcesel olumsuzluğu gerçekleştiren mutlak olumsuzluk ögeleri incelemeye tabi tutulmuş, semantik olumsuzluğa yol açabilen çeşitli diğer morfo-sentaktik ögeler veya yapılar kapsam dışı bırakılmıştır. Tümcesel olumsuzluk ve gerçekleşme biçimleri, dilbilimsel düzeylerin birbiriyle olan kesişir özellikleri dikkate alınarak morfo-sentaktik ve semantik-pragmatik bağlamlarda ayırıcı özellikleriyle verilmiştir.

Bu çalışmada, Türkçede tümcesel olumsuzluğu gerçekleştiren ögelerin işlevsel özelliklerini tespit amaçlanmış ve söz konusu ögelerin birbiriyle gerçekleştirdiği etkileşim incelenmiştir. Türkçede olumsuzluğu gerçekleştiren olumsuzluk işaretleyicileri saptanmış, bu işaretleyicilerle semantik ve sentaktik etkileşim hâlinde olan diğer olumsuzluk ögeleri ortaya konmuş ve tümcesel olumsuzluk kapsamında işlevsel bakış açısıyla semantik-pragmatik özellikleri verilmeye çalışılmıştır.

Üç ana bölümden oluşan bu çalışmada ilk olarak olumsuzluk kavramı felsefe, psikoloji, dilbilim gibi disiplinlerin görüşlerinden yola çıkılarak verilmiş ve bu yolla kavramsal ve kuramsal bir çerçeve çizilmeye gayret edilmiştir. İkinci bölümde, olumsuzluk literatüründeki dilbilimsel çalışmalar gözden geçirilerek olumsuzluk çalışmalarındaki konulara diller arası karşılaştırmalı örneklerle yer verilmiştir. Bu yolla dil evrensellikleri ve dilbilim tipolojisinden yararlanarak Türkçenin olumsuzluk tipolojisi çıkarılmış ve üçüncü bölüm oluşturulmuştur. Çıkarılan olumsuzluk envanterinden tümce olumsuzluğu inceleme örneklemini kabul edilmiş ve semantik-pragmatik olumsuzluk bağlamında tümce

olumsuzluğu işlev odaklı ele alınmıştır. Tümce olumsuzluğunun işlevsel analizinde mevcut yazın-derlem vb. kaynaklardan seçilen örnekler kullanılmıştır.

Türkçede dilbilimsel olumsuzluğu tespit etmek amacıyla güncel yazından çeşitli eserler örneklem seçilmiştir. Bu eserlerin seçiminde günlük konuşma dilini sunması, daha fazla diyalog içermesi ve olumsuzluğa dair daha çok veri sunabilmesi açısından polisiye roman tarzı öne çıkarılmış ve özellikle Ahmet Ümit romanlarından Bab-ı Esrar, Kar Kokusu ve Aşk Köpekliktir taranarak konuya dair malzeme derlenmiştir. Yani, seçilen örneklemden metin taraması yapılmak suretiyle tümcesel olumsuzluk verileri toplanmış ve bu veriler yerine getirdikleri semantik-pragmatik özellikler dolayısıyla sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Ayrıca taranan eserlerde rastlanmayan ama bir anadili konuşuru olarak kullanımından haberdar olunan diğer yapılar ve ögeler de internet kaynaklarının kullanılması ya da yeni tümceler oluşturulması yöntemiyle verilere dâhil edilmiştir.

Verilerin sınıflandırılması için olumsuzluk literatüründe yer alan, olumsuzluk çalışmalarında değinilen konulardan yola çıkılarak olumsuzluk evrensellikleri ve tipolojisi oluşturulmuştur. Türkçe verilerin farklı dillerin verileriyle karşılaştırılması yöntemiyle Türkçe olumsuzluk tipolojisi çıkartılmıştır. Aynı semantik-pragmatik çerçevede kullanılan ögeler literatürdeki adlandırmalar ile çalışmada yer alırken, Türkçeye özgü ögeler yeni adlandırmalar ile verilmiştir.

Veriler, yani olumsuzluğu gerçekleştiren veya mutlak olumsuzluk ile etkileşim hâlinde olan ögeler morfo-sentaktik ve semantik-pragmatik bağlamlardaki ayırıcı özelliklerinin verilmesi ve birbiriyle karşılaştırılması yoluyla incelenmiştir.

I. BÖLÜM: OLUMSUZLUK: TEMEL KAVRAMLAR

1.1. OLUMSUZLUĞA GİRİŞ

Olumsuzluk; filozofların, dilbilimcilerin ve psikologların tarih boyunca ilgisini çeken bir kavram olmuştur. İnsan dilinin olmazsa olmazı kabul edilen olumsuzluk hem Doğu'da hem Batı'da mantık düzleminde tartışılmıştır. Antik Yunan'daki filozoflar ve Hindistan'daki ilk Budistler olumsuzluk kavramını metafizik ve ontolojide var olma/var olmama boyutu ile ilişkilendiren ilk araştırmacılarıdır. Sentaktik doğası oldukça karmaşık olan mantıksal olumsuzluğu ve doğal dillerdeki olumsuzluğu açıklamaya çalışmak, olumsuzluğun dilbilimsel olarak farklı kategorilere sahip olması nedeniyle içinden çıkılması zor bir konu olmuştur.

Dilin doğası gereği olumsuzluk, dil edinimi sürecinin yanı sıra çeşitli yollarla morfoloji, sentaks, mantık, semantik ile etkileşim hâlinindedir; bundan dolayı da mantık, semantik, dilbilim teorisi, biliş, psikanalitik ve edebiyat teorisi çalışmalarında önemli rol oynar.

Olumsuzluğun ne olduğu ne tür bir işlemci olduğuyla ilgili çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Aristo, *Categories* ve *De Interpretatione*'de olumluluk ve olumsuzluğu/yadsımayı ifade eden tümceleri, bir şeyle ilgili bir şeyi olumlayan ya da yadsıyan olarak ayırır (*De Int.* 17a25). Aristo mantığında gerçek değeri karşılayan olumluluk içindeki geniş kapsamlı olumsuzluk zıtlık iken yüklem biçimindeki olumsuzluk “yüklem yadsıması” olarak adlandırılır. Aristo'nun sözünü ettiği yüklem yadsıması, Stoacı ve Fregean mantığıyla ilişkili olan “Bu, bu durum değildir” (It is not the case that) yapısından sentaktik olarak farklıdır.

Özne ve yüklem birleşerek bir önermeyi oluşturduğu görüşü, oluşturulmuş önermeleri uygulayan işlemcilerin standart olarak tekrarlanmasından çok dillerdeki olağan olumsuzluğun daha doğal temsil edilmesi olarak düşünülebilir (Horn 2001: 447). Farklı dillerde, tümce olumsuzluğunun farklı yapılarla temsili mümkündür: Bu, İngilizcedeki *not*, Almandadaki *nicht* gibi serbest zarflarla olabilir; Türkçedeki *-mA-*, Japoncadaki *-na-*, İngilizcedeki *n't* gibi çekime ait bir ekle olabilir veya Fince'deki *en, ei* gibi ayrık bir fiille yapılabilir.

1.2. OLUMLU KAVRAM- OLUMSUZ KAVRAM

Olumlu kavram işaret ettiği şeyde bir niteliğin bulunduğunu, olumsuz kavram işaret ettiği şeyde bir niteliğin bulunmadığını gösteren kavramdır. *Erdemli, şerefli, becerikli* olumlu kavramlar iken *erdemsiz, şerefsiz, beceriksiz* olumsuz kavramlardır. Olumluluk ve olumsuzluk, kendini en iyi şekilde bir kavramın önerme içerisindeki işareti olan terimlerde gösterir.

Olumlu kavram ve olumsuz kavram için farklı dillerde ek, parçacık, ögeler gibi farklı morfolojik veya leksikal ögeler kullanılabilir. Yukarıda verilen örneklerde görülen olumlu kavramlardaki *-lX* eki ile olumsuz kavramlarda bulunan *-sXz* eki Türkçedeki morfolojik ögelere örnektir. Ancak morfolojik olarak *-sXz* biçimbiriminin olduğu her sözcüğü olumsuz olarak değerlendirmek yanlıştır. Örneğin, “sonsuz” kavramı varolan belirsiz tümelliğini ifade eden bir kavram olarak olumludur. Spinoza ve Leibniz “sonsuz” kavramını olumlu saymışlardır. Spinoza, *sonsuz* kavramını kavramların en olumlusu görür (De Morgan 1847: 15). Ona göre bu kavram düşünülebilen her şeyi gösterir. Ancak diğer taraftan aynı kavram farklı bir bağlamda “belli bir şeyi ifade etmeyen, anlaşılmayan şey” anlamında da kaşımıza çıkabilir; bu anlamıyla kavramı olumsuz kabul etmek gerekir. Bu durumda, kavramların olumlu ve olumsuz olup olmadığı bağlam dâhilinde o kavrama verilen anlam ile ilgilidir.

Olumsuz kavram dillerde herhangi bir biçimbirimsel öge olmadan da kullanılabilir. *Kör, çirkin, fakir, sağır* vb. kavramlar biçimbirimsel olumsuzluk ögesi taşımayan semantik olarak olumsuz olan kavramlardır. Bu kavramların içerisinde yer aldığı önermeler olumlu olduğu hâlde, önermeyi olumsuz kılarlar. *Ayşe kör* demek *Ayşe görmüyor* demektir. Diğer taraftan bu kavramlarla birlikte kullanılan olumsuzluk parçacığı, yapıcı olumsuz olan tümcenin anlamını olumlu yapar:

(1) Ayşe kör değil. = Ayşe görüyor.

Olumsuz bir kavramla oluşturulan önerme olumluysa önermenin anlamı olumsuz; olumlu bir kavramla oluşturulan önerme olumsuzsa önermenin anlamı olumludur.

Kör, sağır, fakir gibi olumsuz kavramlar bir özelliğin bir şeyde bulunması gerektiği hâlde (o şeyin doğasında olması gerektiği kabulüyle) bulunmadığını ifade eden yokluk, yoksunluk bildiren kavramlardır. Dolayısıyla bu kavramlar sadece olması gerektiği düşünülen şey için kullanılabilir. Örneğin, *kör* kavramı insanlarda ya da hayvanlarda görme yetisinin bulunmadığını gösteren bir kavramdır. Bu kavram, *Masa kördür* örneğindeki gibi, masada zaten doğası gereği bir görme yetisi bulunmadığından kullanılamaz.

1.3. KARŞIT KAVRAM- ÇELİŞİK KAVRAM

Olumlu ve olumsuz kavramlar birbirleriyle olan bağıntılarına göre karşıt (contrary) veya çelişik (contradictory) kavramlar olabilir. Karşıtlık ve çelişiklik, kavramlar alanında değil, daha ziyade önermeler alanında ve terimlerde açık bir anlam kazanmaktadır. Kavramlar arasındaki karşıtlık ve çelişikliği ancak bu kavramlarla kurulan önermeler içerisinde tanımak mümkündür.

Aristo, *Categories*, *De Interpretatione*, *Prior Analytics* ve *Metaphysics* adlı eserlerinde, olumsuzluğu dil ve mantıkla ilgili ontolojik temelle ilişkilendirmiş ve olumsuzluk ile zıtlığa (opposition) yer vermiştir. Aristo'nun olumsuzluk teorisi, terimler arasındaki zıtlığın onun sisteminde eşleşmesidir. Zıtlık, *Categories*'te dört türe ayrılır:

“KORELASYON (Correlation): İki ilgili arasındadır: *çift, yarım*.

KARŞITLIK (Contrariety): İki zıt arasındadır: *iyi, kötü*.

YOKSUNLUK (Privation): Olumluyu yok etme: *kör, gören*.

ÇELİŞİKLİK (Contradiction): Olumsuzu olumlama: *O oturur. O oturmaz.*”
(Cat11b17).

Olumsuzluk, aslında önermeler arasındaki çelişik zıtlığın semantik olarak sınırlandırılmasıdır. Sentaktik olarak gösterilmesi gerekli değilse $\neg A$ yorumlanmaz, ancak yorumlanması elbette mümkündür: *Bu, A'nın olmadığı bir durum değil* (It is not the case that A) gibi.

Aristo'nun *Categories*'te değindiği üzere olumsuzluğun cinsi (genus) (anaphosis), karşıtlık ve çelişiklik içeren iki türe ayrılır. Çelişik zıtlar, tek bir yüklemin olumlu ya da olumsuz karşılığının (2a/b) veya niceliksel açıklamalar (3a/b) olup olmadığı ile ilgilidir ve özel oluşunun yanında oldukça kapsamlıdır. Korelasyon, karşıtlık ve yoksunluktan farklı olarak çelişik durum ve önermelerle sınırlıdır. Aristo'ya göre terimler asla çelişiklikle ilişkili olamaz. Çünkü terimler arasındaki zıtlık, doğruluk ve yanlışlık içermez sadece durumlar doğru veya yanlış olabilir. Yalnızca çelişiklik durumunda, durumlardan ya da önermeden biri doğru biri yanlıştır (13b2-3/12):

- (2) a. Socrates is wise. "Sokrates bilge(dir)."
- b. Socrates isn't wise. "Sokrates bilge değil(dir)."
- (3) a. All pleasure is good. "Bütün zevkler güzel(dir)."
- b. Some pleasure is not good. "Bazı zevkler güzel değil(dir)."

Karşıt zıtlar ise aşağıdaki örneklerde (4/5) görüleceği üzere karşıtlık içeren, biri diğerinin olumsuzu olan örneklerdir. Karşıtlar, çelişiklerin aksine terim olabilirler ve eş zamanlı olarak yanlış olabilmelerine rağmen eş zamanlı olarak doğru olmazlar. Çelişik çiftler ise eş zamanlı olarak doğru ya da yanlış olamaz; çelişiklik, çiftlerin aralarındaki doğruluk ve yanlışlık olarak ayrılır ve biri doğru diğer yanlıştır:

- (4) a. Bu adam beyaz.
- b. Bu adam siyah.
- (5) a. Ayşe iyi.
- b. Ayşe kötü.

Karşıt kavramlar bir önerme içerisinde ancak iki Şekilde bulunabilirler:

- (6) A x ise y değildir. "Bir Şey beyaz ise siyah değildir."
- (7) A y ise x değildir. "Bir Şey kara ise ak değildir."

(8/9)'daki formlara göre, beyaz ile siyah karşıttırlar ancak çelişik değildirler. Çünkü bir Şeyin beyaz değilse siyah, siyah değilse beyaz olması zorunlu değildir. Karşıt kavramların bu özelliğinden dolayı aralarında bir kavrama, orta kavrama işaret etmesi söz konusudur. Çelişik kavramlar arasında bir orta kavramdan söz etmek mümkün değildir. Örneğin,

beyazın çelişigi beyaz olmayandır ve beyaz ile beyaz olmayan arasında hiçbir orta kavram yoktur. Karşit iki kavram beyaz ile siyah arasında ise orta kavram gri vardır.

Çelişik kavramlar iki formla ifade edilir:

(8) $A \rightarrow x$ ise x -olmayan değildir.

(9) $A \rightarrow x$ -olmayan ise x değildir.

Bu durumda, beyaz ile beyaz-olmayan çelişik kavramlar iken, beyaz ile siyah karşit kavramlardır. Çelişik iki kavram arasındaki bağıntı açık iken karşit iki kavram arasındaki bağıntı açık değildir. Yani bir şeye *beyaz* dendiğinde geriye kalanlar *beyaz-olmayan* olur ve arada başka bir orta kavram yoktur. Karşit kavramlar ise aynı sınıfın içerisinde olan kavramlar olduğundan iki kavramı karşit saymak için arada açık bir bağıntı, mantıksal bir ölçüt yoktur. *Beyaz* ile *siyah* karşit iken neden *beyaz* ile *mavi* karşit değildir? Bu açıdan bakıldığında mantıksal bir cevap bulmak çok zordur. Bunun yanıtı ancak fizik ile açıklanabilir.

Önermeler mantığı içerisinde karşitlık ve çelişiklik farklı özellikleriyle de ele alınmıştır. Bunlardan biri olumluluk ve olumsuzluk durumunda öznenin var olma ve var olmaması durumudur. Buna göre biri doğru diğeri yanlıştır:

- (10) a. Sokrates hasta.
b. Sokrates hasta değil.

Doğruluk koşulları Aristo tarafından aşağıdaki gibi şemalandırılmıştır:

(11)

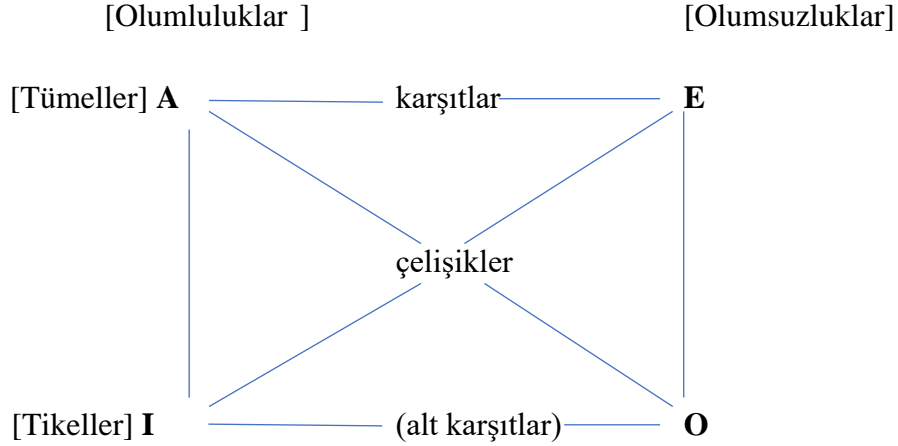
	Sokrates varsa		Sokrates yoksa
a. Sokrates hasta.	D	Y	Y
b. Sokrates iyi.	Y	D	Y
c. Sokrates hasta değil.	Y	D	D

Her erkek beyazdır olumlu söyleyişi *Her erkek beyaz değildir* yadsımasının çelişigidir. Benzer şekilde *Hiçbir adam beyaz değildir* önermesi *Bazı adamlar beyazdır* önermesinin

çelişğidir. Ancak önermeler hem olumlanan hem yadsınan tümel (universal) olduğunda karşıttır:

- (12) a. Her adam beyazdır.
b. Hiçbir adam beyaz (değildir).

Olumluluklar ve olumsuzluklar karşıtlık alanında aşağıdaki gibi gösterilir:

Tablo (1) Karşıtlıklar Tablosu

Burada örnekleri tam anlamıyla açıklayabilmek için öncelikle tümel ve tikel kavramlara değinmek gerekmektedir. Kavramlar aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere bir önerme içerisinde özne ve yüklem olarak yer aldıklarında tümel ve tikel olabilirler. Bir önermede özne konumunda olan ve bir sınıfın tümünü gösteren kavram tümel kavramdır. Örneğin, *Bütün insanlar nefes alır* tümel önermesinde *bütün insanlar* tümel bir kavramdır. Bir önermede özne konumunda olan ve bir sınıfın bir bölümünü gösteren kavram ise tikel kavramdır. *Bazı insanlar mavi gözlüdür* tikel önermesinde *bazı insanlar* tikel kavramdır. Tümel ve tikel kavramlar tümel ve tikel önermelerin özneleri olduğu için tümellik ve tikellik aslında kavramların değil önermelerin özelliğidir.

A: Her erkek beyazdır.

I: Bazı erkekler beyazdır.

E: Hiçbir erkek beyaz değildir.

O: Her erkek beyaz değildir, bazı erkekler beyaz değildir.

Aristo mantığında A/O ve E/I bir üyenin doğru olması diğerinin yanlış olması gerekliliğinden dolayı çelişiktirler. Aynı şekilde A/E doğruluk değerleri nedeniyle karşıt zıttırlar:

“Bu çeşit çiftlerde her önermenin doğru olması mümkün değildir ancak karşıt çiftlerin çelişikliği bazen aynı nesneye işaret etmesi nedeniyle doğru olabilir; örneğin, ‘Her erkek beyaz değil’ (Not every man is white) ve ‘Bazı erkekler beyazdır’ (Some men are white) aynı anda doğrudur.” (17b23-25).

1.3.1. Çelişiklik Yasası ve Ortanın Dışındakiler Yasası

Çelişiklik Yasası (ÇY) (Law of Contradiction) ve Ortanın Dışındakiler Yasası (ODY) (Law of Excluded Middle), Ariston mantığında çelişiklik ve karşıtlık temelli oluşturulan iki yasadır. İlk yasa iki karşıt önermenin eş zamanlı olarak doğru olamayacağını; ikincisi ise herhangi iki olumsuz önermeden birinin doğruluğunu gerektirir:

- Çelişiklik Yasası (ÇY) : $\neg (p \ \& \ \neg p)$
- Ortanın Dışındakiler Yasası (ODY): $\neg p \vee p$

ÇY’de kural, “Aynı şey aynı zamanda aynı bağlamda ve aynı nesne üzerinde hem olabilir hem olmayabilir durumda olamaz.”dır (Met1005b19-23). ÇY, hem çelişik hem karşıt zıtlıklar uygular: “Çünkü, çelişiklik için aynı anda aynı nesnenin söylenmesi doğru olabilir; açıktır ki ikisi de aynı anda aynı nesneye ait karşıtlar değildir.” (Met.1011b17-19).

- (13) a. Neşe 20’den daha küçük.
 b. Neşe 20’den daha küçük değil.

Aristo’nun yasalarına yukarıda verilen standart olumsuzluk örnekleri uyar. Neşe’nin yaşı 20’den ya küçük ya da 20’den büyüktür. İkisinin aynı anda mümkün olamayışı Çelişiklik Yasası; tümcelerden birinin doğru oluşu Ortanın Dışındakiler Yasası örneğidir. Ancak bu iki yasaya uymayan örnekler de söz konusudur:

- (14) a. Neşe mutlu.
 b. Neşe mutsuz.

Yukarıdaki örnekler ÇY'ye göre eşzamanlı olarak aynı durumda doğru olamazlar. ODY'ye göre ise *Neşe ne mutlu ne mutsuzdur*. Horn (2001) bu tür yapıları derecelendirilebilir yüklemeler olarak ele alır (bk. **Zayıflayan Olumsuzluk**). Bu tür örneklerde *mutlu* ve *mutsuz* arasında ara aşamalar vardır. İkisi bu aşamalarda asla birleşmez.

Aristo mantığının bildirdiği yukarıda sözü edilen çelişik olumsuzluk ve karşıt olumsuzluğun yasalara göre durumu şöyledir:

- Çelişik Olumsuzluk: ÇY ve ODY'nin ikisine de uyar.
- Karşıt Olumsuzluk: Sadece ÇY'ye uyar.

Aristo'nun olumsuzluk analizi, çelişik zıtlar (contradictory opposition) ve karşıt zıtlar (contrary opposition) arasındadır. Tüm yüklem olumsuz olduğu yüklem yadsıması, çelişik olumsuzluk ile sonuçlanır. Terimsel yüklem olumsuzluğu ise, olumsuz fiil konuyu olumladığında, karşıt olumlama olarak sonuçlanır. Bu nedenle konuşma kesinlikle dışardan değildir, aslında bir önerme olumsuzluğudur; ancak iç olumsuzluğun iki farklı sentaktik ve semantik türüdür (Horn 2001: 21).

1.4. OLUMSUZ ÖNERME- OLUMSUZ YARGI

Antik Yunan'da Aristo gibi filozoflar kategorik önerme mantığını geliştirmişler ve buna A, E, I ve O olarak adlandırılan standart biçimi vermişlerdir. Özne kategorisi S, yüklem kategorisi P olarak adlandırılmıştır:

- A:** Her S, P'dir.
- E:** Hiçbir S, P değildir.
- I:** Bazı S'ler P'dir.
- O:** Bazı S'ler P değildir.

Kategorik önermeler *nicelik*, *nitelik* ve *terimlerin dağılımına* göre 4 gruba ayrılarak incelenir: A, E, I ve O. A ve I olumlu önermelere, E ve O da olumsuz önermelere karşılık gelir. Çelişiklik ve karşıtlık konusunda değinildiği üzere, A ile O, E ile I çelişiktir, A ile E ve I ile O da karşıttırlar.

Nicelik: Önermede kullanılan özne sınıfının tamamına işaret eder. Önerme özne sınıfının bütün üyelerine işaret ediyorsa, bu tümeldir (universal). Önerme özne sınıfının bütün üyelerine işaret etmiyorsa bu tikeldir (particular). Örneğin, I önermesi, (Bazı S'ler P'dir), tikeldir çünkü özne sınıfının sadece bazısına/ bir bölümüne işaret etmektedir.

Nitelik: Önermenin yüklem sınıfı içine dâhil edilmiş özneyi olumladığına ya da yadsıdığına işaret eder. İki olası nitelik vardır: olumlu ve olumsuz. Örneğin, A önermesi (Her S, P'dir), yüklem içerisinde özneyi dâhil ettiği için olumludur. Diğer taraftan, O önermesi (Bazı S'ler P değildir), özneyi yüklem dışına bıraktığı için olumsuzdur.

isim	Durum	Nicelik	Nitelik
A	Her S, P'dir.	Tümel	Olumlu
E	Hiçbir S, P değildir	Tümel	Olumsuz
I	Bazı S'ler P'dir.	Tikel	Olumlu
O	Bazı S'ler P değildir.	Tikel	Olumsuz

Tablo (2) Önermelerin niteliği-niceliği tablosu

Dağılım: Kategorik önerme içindeki iki terimin her biri, özne ve yüklem, dağılıma ve dağılmama olarak sınıflandırılabilir. Terim sınıfının tüm üyeleri önermeden etkileniyorsa bu sınıf dağılımsal (distributed); aksi hâlde dağılımsal değildir (undistributed). Bu sebeple her önerme dört olası dağılımdan birine sahiptir.

A önermesi, özneyi yükleme dağıtır, ancak tersine çevirmez. Örneğin, *Bütün köpekler memelidir* önermesine göre bütün köpekler memelidir ancak bütün memelilerin köpek olduğunu söylemek yanlıştır. Bütün köpekler memeliler sınıfında dâhil edildiği için *köpekler, memelilere* dağılır. Bütün memelilerin köpek olmasına gerek yoktur bundan dolayı *memeliler, köpekler* için dağılımsal olmayandır.

Bir E önermesi, özne ve yüklem arasında çift yönlü olarak dağılır. *Hiçbir böcek memeli değildir* kategorik önermesinden hiçbir memelinin böcek olmadığını çıkarırız. Bütün böcekler memeli olmayanlar olarak tanımlandığından ve bütün memeliler böcek olmayan olarak tanımlandığından her iki sınıf da dağılımsaldır.

I önermesinde ise her iki terim dağılımsal olmayandır. *Bazı Asyalılar muhafazakârdır* önermesinde hiçbir terim bir diğerine dağılımsal değildir. Bu önermeden yola çıkarak, bütün Asyalıların muhafazakâr olduğunu ya da bütün muhafazakârların Asyalı olduğunu söylemek mümkün değildir.

O önermesinde, sadece yüklem dağılımsaldır. *Bazı siyasetçiler yalancı değil* önermesi bütün siyasetçilerin bu özelliğe sahip olmadığını, dolayısı ile öznenin dağılımsal olmadığını gösterir. Ancak yüklem dağılımsaldır çünkü *yalancı insanların* bütün üyeleri tanımlanan *bazı siyasetçiler* grubu ile eşleşmez. Yalancı insanların her birine bu kuralın uygulanması, kısaca *Bütün yalancı insanlar bazı politikacılar değildir* çıkarımından görüldüğü üzere yüklem dağılımsaldır. Bir **O** önermesinde yüklem dağılımı çoğunlukla belirsizlikle karışır. *Bazı siyasetçiler yalancı değil* gibi durumlarda *yalancı insanlar* grubu *bazı siyasetçilere* dağılır; *bazı siyasetçilerin* kim olduğu tanımlanmadığı için bilgi çok az değerdedir. Ancak, *bazı siyasetçiler* örneğin bir isimle tanımlanmış olsaydı, ilişki daha net hâle gelirdi. Bu durumda *yalancı insanlar* gurubu da şu şekilde sınırlandırılmış olurdu: *Yalancı insanlar A değil*.

Kısacası, özne dağılımsal ise durum tümeldir (hep ve hiç gibi-all/no); yüklem dağılımsal ise durum olumsuzdur (hiç ve değil gibi-no/not):

İsim	Durum	Dağılım Özne	Dağılım Yüklem
A	Her S, P'dir.	Dağılımsal	Dağılımsal Değil
E	Hiçbir S, P değildir.	Dağılımsal	Dağılımsal
I	Bazı S'ler P'dir.	Dağılımsal Değil	Dağılımsal Değil
O	Bazı S'ler P değildir.	Dağılımsal Değil	Dağılımsal

Tablo (3) Önermelerin dağılım tablosu

Aristo mantığında olumsuz önerme, yüklem bir S öznesi tarafından yadsındığı yüklem yadsımasıdır. Yüklem yadsıması olumsuz bir terim, *P-değil* (not-P) gibi *belirsiz*

(indefinite) veya $-sXz-$ (un-P) gibi yoksunluk içerebilir. (15a) Aristo için olumsuz önerme sayılırken (15b) sayılmaz:

- (15) a. (Not-)S is not ($\{not/-un-\}$)P
 b. (Not-)S is ($\{not/-un-\}$)P

Olumsuz önermelerin sınıflandırılmasında Stoacılar önemli rol oynamıştır. Stoacılar için yadsınmış (ya da olumsuz) önerme olumsuz bir parçacıkla başlamasından dolayı basittir. Aristo'nun aksine (16a, b) ve hatta (16c) örneklerindeki önermeler olumsuz değildir:

- (16) a. Zevk iyi değildir.
 b. Bazı zevkler iyi değildir.
 c. Açıktır ve iyi değildir.

Aristo ve Aristo felsefesi taraftarları (Peripatetics) gibi Stoacılar için de her önerme hem olumludur hem olumsuzdur; bu nedenle (16)'daki örnekler olumlu sayılmıştır. Platoncular ve Sofistler de bu görüşü desteklemektedirler. Onların da gözlemine göre her olumlu önerme mantıksal olarak olumsuz karşılığı ile eşdeğerdir:

- (17) a. Bu “bazı zevker iyi değil” değildir. /Bu bazı zevklerin iyi olmadığı anlamına gelmez. (It is not the case that some pleasure is not good.)
 b. Her zevk iyidir. (Every pleasure is good)

Yadsıma ve çelişik olumsuzluk aslında basitçe herhangi bir olumlunun yüklemi içinde olumsuzluk parçacığının/ekinin bulunmasıdır. Bu görüş kesin ve açık olarak Porphyry¹, Boethius² ve Farabi tarafından da dile getirilmiştir. Başlangıçta Aristo'nun takipçisi olan Mill ise olumsuz önermenin “özne tarafından yüklem olumlanması” ve olumsuz önermenin de “özne tarafından yüklem yadsınması” olduğunu söylemiştir (1919: 87). Hobbesian felsefede bulunanlar kopulanın basitçe *is*; olumsuzluk için yükleme gelen işaretleyicinin de basitçe *not* olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Hobbesian görüş Aristo olumsuzluğunun iki görüşünü çökertmiştir: olumsuz önerme yüklem olumsuz adıdır.

¹ Isagoge adlı kitabıyla bilinen Orta Çağ düşünürü.

² Orta Çağ felsefesinde etkin olmuş bir filozof.

Olumsuz önermenin ne olduğu ya da ne olmadığı konusunda pek çok görüş dile getirilmiş ve tartışmalar yaşanmıştır. Kant sonrasında ise *olumsuz yargının* ne olduğu, insanların olumlu ve olumsuz yargılarla konuştuğu görüşü dile getirilmiştir. Yargılar, düşünceler ya da önermeler olumlu olduğu kadar olumsuz da sayılabilir. Kant için *Ruh ölümlü değildir* örneği kuşkusuz olumsuz yargıdır ancak bu tümcenin ekli karşılığı *Ruh ölümsüzdür* ise olumlu yargıdır (Kant 1964: B97/ A72).

Frege'e göre tümcenin yüklemdeki olumsuzluk yapıları, olumsuz yargı için ne gerekli ne de özel bir durumdur: "Olumsuzluk düşüncesi kesinlikle olumsuz yapmadan tümcenin herhangi bir yerinde bulunabilir" (1919: 125). Frege (1919), Royce (1917) ve Ayer (1952) tarafından olumsuz önerme ile ilgili yapılan tartışmalar Kissin tarafından dile getirilen farklı tümcelerin (18/19) anlamının aynı olup olmadığı vb. tartışmalar ile devam etmiştir:

- (18) Her kedi her köpektен hoşlanmaz. (Every cat detests every dog.)
 (19) a. Hiçbir kedi her köpektен hoşlanmaz. (No cat detests every dog.)
 b. Hiçbir köpek yok ki her kedi ondan hoşlansın. (There is no dog every cat detests.)

Wittgenstein, olumsuz önermeyi şu olası durumların aksettirdiğini söyler:

" '~P' de, '~' değildir olumsuzlar: p'yi olumsuzlayan herhangi olası simgeler nelerdir. Bu, '~P', '~ ~ ~P', '~P v ~P', '~P · ~P' yapısını yöneten kuralları söylemektir. Ve bu olası faktörler olumsuzluğun aynasıdır" (1961: 5.512).

Geach, "Hiçbir önermenin iki çelişği yoktur, ancak bir önermenin zıtlık dörtgeninde birden çok karşıtı olabilir." (1980: 71-72) demektedir. Geach'in önermesel karşıtlık kararı terim mantığını savunanlar, örneğin Englebretsen tarafından da kabul görmüştür:

"İki önerme arasındaki karşıtlık, yüklemleri arasındaki karşıtlıktan (bağdaşmazlıktan) ayrılır. Önermelerin yüklemlerin karşıt olmaları dışında sadece ve sadece benzer şekilde iki önerme karşıttırlar... Karşıtlık mantığı önermelerin analizi mantığı olmalıdır, terim mantığı gibi" (Englebretsen 1974:614).

Olumsuz önermenin sınıflandırılması konusunda yapılan tartışmalardan dile getirilen görüşlerden de görüleceği üzere kesin kriterler ileri sürülmemiştir. Olumlu ve olumsuz önermeler ya da tümceler arasında birebir karşılıklılığın olmadığı Aristo, Royce, Wittgenstein vd. tarafından öngörülmüştür; çağdaşlarını ya da kendilerini olumsuzluğu olumluluğa asimetric görme görüşünden vazgeçirmeye çalışmışlardır.

Bir şey kırmızıdır ve Bir şey kırmızı-olmayandır tümceleri karşıt durum çiftleridir ve *Her şey kırmızıdır ve Hiçbir şey kırmızı değildir* örneklerinin dışındadır. Geach ve Englebretsen'in tartışmasında görüldüğü üzere, karşıt olumsuzluk terim mantığı içindedir. Yani, doğal dillerde görülen çelişik olumsuzluk da yüzey yapısında olduğu gibi, terim mantığı temelli bir model gerektirebilir (Horn 2001:45).

Bir olumlu durum ya da tümce dünyadaki olumlu olgularla ilgilidir, buna karşılık gelir. Peki olumsuz durum ya da yargı nedir, neye karşılık gelir? Olumsuz olgunun yeri neresidir? vb. sorular ise olumsuz yargı paradoksuna işaret eder.

1.5. OLUMSUZ OLGU VE DOĞRULUK DEĞERİ

Olumsuz olgu denilen durumun varlığı ve doğası ile ilgili pek çok şey söylenmiş olmakla birlikte kesin bir sonuç elde edilmemiştir. Demos, "Kesinlikle olumsuz olgular hiçbir yerde tecrübe ile buluşmamış olanlardır: ... Olumsuzluğun doğasına dair herhangi bir bilgi pozitif tür algısından elde edilmiş görünmektedir" (1917: 189) derken olumluluğu birincil görmekte, olumsuzluğa dair bilginin olumluluktan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Russell ise erken dönem çalışmalarında daha septik bir bakış açısıyla Demos'tan farklı bir görüşü dile getirmektedir:

" 'Odada hipopotamus yok' diyorsam bu durumu karşılık gelen durumun olmasına göre açıklamanın birtakım yolları vardır ve bu olgu yalnızca odanın her yerinin hipopotamus olmayan bir şeylerle dolu olması olamaz... Olumsuz olgular basitçe olgular gibi alınır... Aksi hâlde önermeye karşılık gelenin ne olduğunu söylemek zordur" (1918: 213-214).

Russel otuz yıl sonra olumsuzlukla ilgili düşüncelerini değiştirmiş ve olumsuzluğu tanımlarken daha Platoncu bir çizgiye kaymıştır. (Bir şeyin mavi olmadığını söylemenin, bir şeyin maviden başka bir renk olduğunu söylemek olduğunu dile getirmiştir) (1948: 122). Olumlu ve olumsuz önermelerin her ikisinin de onlara inanan ya da inanmayan herhangi birileri yoksa doğru olabileceği gündeme gelmiştir.

Apostel de farklı bir bakış açısı getirerek, olumsuz olgunun olmadığını, var olmayan şeylerin bulunmadığını söylemiştir (1972: 209). *Gürültü yok* demek olumsuz bir gözlem

değil aksine sessizlikle ilgili olumlu bir gözlemdir. *Cüzdanımda hiç para yok* demek cebimin durumuyla ilgili pozitif bir bilgi vermektir.

Literatürde olumsuz olgu ve yanlışlık/doğruluk arasındaki ilişki de tartışılmıştır. Olumsuzluk ve yanlışlık farklı tanımlanabilen durumlar olmaları nedeniyle birbiriyle çok karıştırılmaktadır. Aristo, “doğru içerisinde olma ile yanlış içinde olmama”yı tartışır. Aristo’nun doğruluk teorisinin çerçevesi iki-değerli mantık teorisinde çizilmiştir; doğruluk ve yanlışlık çelişik zıtlıkla ilişkili iki terimdir. Ancak çelişik olumsuzluk yanlışlığa indirgenemez bu nedenle olumsuzluk (ya da yüklem yadsıması) ve yanlışlık farklı şeylerdir ve farklı aşamalarda işlem görürler: “Yanlışlık bir şeyin o olmadığı ile ilgili bir durumdur, ya da bir şeyin o olduğu ile ilgili bir durumdur; doğruluk ise bir şeyin bir şey olduğu ya da bir şeyin bir şey olmaması olmadığı bir durumdur” (Met. 1011b25-27).

Leibniz, “B bir önerme ise B-olmayan (not-B) B’nin yanlış olmasıyla aynıdır” diyerek bilinen önerme olumsuzluğunu bertaraf eder (1966:58). Ancak çelişik yüklem yadsıması (A non est B) ve karşıt yoksunluk (privation) (A est non B) bu tanımdan doğrudan etkilenmez. Olumsuz eşitliğin ve yanlışlığın denkliği konusu 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı düşünürleri tarafından sık sık farklı görüşlerle dile getirilmiştir:

“*A, B değildir* ‘A’nın B olduğuna inanılmamalı, bu yanlıştır’... Doğrudan ve derhâl, olumsuzluk, denenen ve aşılabilir bir olumlu yargıyla ilgili bir yargıdır.” (Sigwart 1895: 122).

“a, b değildir = a, b’nin yanlış olduğudur.” (Baldwin 1928: 147).

“Katihsız olumsuz yargı *A, B değildir* her durumda ‘A, B’dirin yanlış oluşu’ ile eş değerdir... *Kar siyah değildir* kısaca ‘kar siyahlığın hatalı bir yargı olması’ durumudur.” (Wood 1933: 421).

Sigwart ve Wood’un alıntısından açıkça ortaya çıkmaktadır ki çelişik olumsuzluğun yanlışlıkla birlikte tanımlanması, birinci dereceden olumluluk üzerinde ikinci dereceden yorumdur ve basit olumluluktan daha öznedir. Russell, her olumsuzluğun bazı yanlışlık iddiaları için bir kısaltma olduğunu düşünür, ancak en azından bazı olumlular ikinci derecedendir: *Bu peynir değildir* dediğinizde *bu peynirdir* ifadesinin yanlış olduğunu söylemek istersiniz... Tıpkı *Evet, bu peynir* örneğinin gerçekten ‘bu peynirdir ifadesinin doğru olduğu’nu kastetmesi gibi.” (Russell 1940: 74). “İki kelimenin oluşu *false* ve *not*

gereksizdir, çünkü, p bir önerme ise p yanlıştır (p is false) ve p olmayan (not- p) eş anlamlıdır.” (Russell 1940: 81).

Simetrikalistler arasında yer alan Ayer’e göre, yanlış mantıksal olarak gereksizdir, fazladır, fakat doğru, her ikisinin ‘olumluluğu ve yadsımayı işaretleme’ye indirgenebilir (1936:17). Ayer’in görüşüne göre, karşılıklı olarak yanlışlık olumsuzluktur, doğruluk olumluluktur.

Çok değerli mantıkta, olumsuzluğun çelişik zıtlık mantığını göstermeyen, ÇY ve ODY ile yönetilen tek formu vardır: içsel (internal), kuvvetli (strong), seçme (choice). Bu yaklaşımlara göre en azından bazı olumsuzluklar yanlışlık iddiasını indirgeyemez. Benzer şekilde olumsuz önerme ve önermenin yanlışlığı arasında edimsözsel farklılıklar vardır (Heinemann 1944: 143). Ancak iki doğrulu mantığın kendisinin de olumsuzluk ve yanlışlık tanımını reddetmek için yeterli sebebi vardır. Frege (1919), Austin (1970), Quine (1951) ve Geach (1980) gibi bazı filozoflar, *not* ve *false* tanımlamasının dil ve üstdil (metalanguage) karışıklığından kaynaklandığını düşünmektedirler.

Austin-Quine ve Geach “Olumsuz durum, durumun yanlış olduğu bir durumdur ve asıl durumla ilgili durum ve mantıksal olarak ikincil durum” şeklinde varsayılarak çokça yapılan hatayı eleştirmektedir (Quine 1951: 27; Geach 1980: 76). Bu yaklaşımın yanlışlığı, bildirilmemişlere (nondeclaratives) bakıldığında net olarak ortaya çıkar: “*Kapıyı açma!* örneği *Kapıyı aç!* ile aynı seviyede bir emirdir ve *Kapıyı açman yanlıştır* anlamına gelmez (Horn 2001: 59).

Yadsımanın yanlışlık-doğruluk düzeyinde tartışılmasında yüklemelerin spesifik kavramsal özelliklerini de dikkate almak gerekir. Buna göre, “Hesaplanamayan sayıdaki yüklem yadsınabilirken sadece sınırlı sayıdaki yüklem her özneyi doğrular.” (Sigwart 1895: 119).

Aristocu görüşe göre, olumsuzluk bir önceki olumlunun reddi değildir, olumsuzluk, önerilen bağlantının reddi (ve onaylamayı olumlama)dır (Met. 1017a31-35). Orta çağın başlarından itibaren İbn-i Sina’nın görüşlerini destekleme eğilimi görülmektedir. Buna göre, olumsuzluk olumluluğa karşıt varsayılmaktadır; doğrudan olumluluk yolu haricinde anlaşılabilmesi mümkün değildir. (Horn 2001: 60).

Bacon, olumsuzluğun bizler için yani kusurlu ve eksik yaratılmış faniler için yararlı bir araç olduğunu ancak mükemmel bir akıl tarafından kabul edilmeyeceğini söylemektedir (Bacon 1902: 474). Benzer şekilde Kant da olumsuz yargıların yüksek bir değerde ele alınmadığını söylemiştir: “Onlar, bilgimizi genişletmek için verdiğimiz sürekli çabanın kıskanç düşmanları olarak değerlendirilir... Bilgimizin içeriği bakımından..., ayrıcalık verilmiş olumsuz yargılar reddetme hatasıdır.” (Kant 1964: 574).

Bacon ve Kant’ın görüşlerine göre, olumsuzluk gerekli bir kurgudur, reddetme ya da hatayı gözetme aracıdır. Onların bu düşüncesi Bergson, Mabbott, Wood gibi çağdaşlar tarafından da dile getirilmektedir.

Olumsuzluğun doğası ile ilgili olan tartışmalar derinlemesine bir yol almış ve olumsuzluk *sübjektiflik* tezi etrafında tartışılmaya başlanmıştır. Bu teze göre, “Olumsuzluk (her zaman, gerektiğinde) bir sözeylemdir, konuşur yadsımasını azaltır. Bu önermenin mantıksal sonucu, mutlak suretle, konuşur (veya sadece sessiz olanlar) yoksa olumsuzluk yoktur.” (Horn 2001: 63). “Olumsuzluk bir kipliktir, bu durumda, yadsımanın varlığına karşı öznel tutumların önermesini açıklar.” (Apostel 1972: 277).

Sözü edilen tartışmalardan hareketle varılan kanı şudur: Konuşur yadsıması önermesel tutumu oluşturur; ancak yüklem yadsıması, önermesel olumsuzluk ve çelişik zıtlık semantiği ile analog işlemciler bunu yapmaz.

1.6. OLUMSUZLUĞUN İKİNCİLLİĞİ

Olumsuzluk, önceki bölümlerde değinildiği üzere, farklı konu başlıkları altında felsefede çokça tartışılan bir konu olmuştur. Parmedians’tan Russel’a kadar mantıksal olumsuzluk, sürülmek, örtbas edilmek ve ikincil durumuna indirilmesi konusunda da tartışılmıştır. Olumsuz durumları, yargıları ve olayları eleştiren ve savunanlar arasındaki çekişmede pek çok ayrılık vardır, ancak örtüşme de mümkündür. Bu tartışmalardan yola çıkarak Horn (2002: 45-46) olumsuzluk ile olumluluk arasındaki asimetriyi şu şekilde vermiştir:

- Olumluluk mantıksal olarak birincildir, olumsuzluk ikincildir.
- Olumluluk ontolojik olarak birincildir, olumsuzluk ikincildir.

- Olumluluk epistemolojik olarak birincildir, olumsuzluk ikincildir.
- Olumluluk psikolojik olarak birincildir, olumsuzluk ikincildir.
- Olumluluk basit ve temeldir, olumsuzluk komplekstir.
- Olumluluk olmazsa olmazdır, olumsuzluk olmazsa olurur.
- Olumluluk nesneldir, olumsuzluk öznelidir.
- Olumlu cümleler dünyayla ilgili bir olayı tasvir eder, olumsuz cümle olumlulukla ilgili bir olaydır.
- Bilgilendirmede, olumlu cümle daha değerlidir, olumsuzun değeri daha azdır (ya da yoktur).

Asimetrikalistler, Permediants, Platon, Aristoteles (bazen), Saint Thomas Aquinas, Kant, Goethe, Hegel, Bergson, Russell (genelde) Tesnire, Givon ve pek çok psikolinguist; simetrikalistler, Aristo (bazen), Frege, Royce, Russell (bazen), Ayer ve Geach'dir. Aristo ve Russel olumsuzluğun tarihinde rol oynayan iki önemli isimdir.

Ackrill, olumsuzluğun bir olumsuzluk işaretleyicisinin eklenmesiyle yapılmasından dolayı olumluluğun birincil olduğunu söyler: "Olumsuz varsayım, olumluluğa bir şeyin eklenmesidir" (1963: 127). Bu görüş diğerleri tarafından da ileri sürülmüştür. Aristo'nun kendisi ise olumsuzluktan fazla olumluluk için mantıksal veya ontolojik önsellikten ziyade daha çok epistemolojik açıyla düşünmüştür:

"Olumlu önerme, birincildir ve olumsuzluktan daha iyi bilinir (olumluluk, olmak nasıl olumsuzluktan daha önce ise bunun gibi, yadsımayı açıklar)" (Post. An. 86b33-36).

"Birinin onun bir şey olmadığını bilmesinden çok, bir şeyin yüksek derecede anlaşılması o şeyin kendisidir diyebiliriz" (Metaph. 996b14-16).

Yadsıman her ne ise ilk o öne sürülmüştür ya da olumlu olaylar olumsuz olgulardan daha gerçek veya temeldir ancak basitçe olumlu olgu olumsuz karşılığında daha çok bilgi içerir diyebiliriz. Asimetrikalistlerin ilk kurucularından Saint Thomas, olumluluğun önselliğini dilbilimsel, psikolojik ve ontolojik çevreden ayırarak yorumlamıştır:

"Olumlu söyleyiş üç sebeple olumsuzdan önseldir... Vokal ses açısından olumlu söyleyiş olumsuzdan önseldir; çünkü daha basittir, olumsuz söyleyiş için olumluya olumsuz bir parçacık eklenir. Düşünce açısından akılla söylenmiş kompozisyon anlamına gelen olumlu söyleyiş, bölme (division) anlamına gelen olumsuzluktan daha önseldir... Şey açısından, "olmak" anlamına gelen olumlu söyleyiş, "olmamak" anlamına gelen olumsuzluktan daha önseldir; çünkü bir şeyin yok olması için önceden var olması gerekir." (Oesterle 1962: 64).

Aristo olumlu ve olumsuz önerme arasında birebir karşılıktan söz etmiştir: "Her olumlu bir olumsuz karşılığa sahiptir" (Prior !n. 51b35). Bu görüş çokça yorumlanmıştır:

“Olumlanan her şey yadsınabilir” (Bosanquet 1911: 294).

“Her düşünce için çelişik bir düşünce vardır” (Frege 1919: 131)

Yani, her olumluluk bir olumsuzluğa karşılık gelir. Her olumsuzluk (ya da yadsıma) bir olumluluğa karşılık gelir. Ancak bu tür birebir karşılıklılık sadece önermeler için uygulanabilir, cümleler için (en azından tam anlamıyla) uygulanamaz (Zimmer 1964: 87; Kissin 1969: 79). Bazı olumsuz tümcelerinin olumlu karşılığının olmamasının yanında bazı olumlu tümcelerin de doğrudan birebir karşılık gelen olumsuzu yoktur (Jespersen 1917; Klima 1964; Jackendoff 1969; Horn 1978, 2001).

1.7. OLUMSUZLUĞUN İŞARETLİLİĞİ

Olumlu ve olumsuz önermelerin mantıksal simetrisi doğal dillerdeki temel asimetriyle çelişmektedir. Bu çelişkiyi ilk kez Platon gözlemlemiş ve *The Sophist*'te dile getirmiştir: olumsuz tümceler olumlu tümcelerden daha az değerlidir, daha az özeldir ve daha az bilgilendiricidir. Olumluluğun olumsuzluktan ontolojik, epistemolojik, psikolojik ve gramatikal açıdan daha önsel olduğu görüşü Aristo tarafından şu ifadelerle söylenmiştir: “Olumlu önerme olumsuzdan önseldir ve daha iyi bilinir (çünkü olumluluk, olmanın olmamanın önseli olduğu örneğindeki gibi yadsımayı açıklar)” (Metaphysis 996b14-16).

Aristo'nun düşüncelerini St. Thomas da desteklemektedir. Bu düşüncelere göre olumsuz durumlarda, olumsuzluk morfo-sentaktik olarak işaretlenir, olumlulardan daha az bilgilendiricidir ve psikolojik olarak olumsuzluk olumluluğa nazaran daha karmaşıktır.

- (20) a. Ankara Türkiye'nin başkentidir.
b. Ankara İngiltere'nin başkenti *değil*.

Yukarıda verilen örnekte (a) tümcesi olumlu bir tümcedir ve herhangi bir olumluluk işaretleyicisi/parçacığı bulunmamaktadır ve verilen bilgi nettir. (b) örneğinde ise olumsuzluk bir parçacık ile, *değil* ile işaretlenmiştir ve tümcede verilen bilgi sadece bir şeyin bir şey olmadığı yönündedir. Her iki tümceye simetri açısından bakıldığında asimetric olduğu görülür. Her olumsuzluk bir olumluluğu varsayarken tersi mümkün

olmaz yani her olumluluk bir olumsuzluğu varsaymaz. Örneğin yukarıdaki (b) örneği, bir olumluluğu varsayar:

(21) Ankara İngiltere'nin başkenti *değil*. → İngiltere'nin başkenti Londra'dır.

St Thomas'ın olumsuzluğun morfo-sentaktik işaretlenmesi ile ilişki kurması girişimi, Geach'in çalışmalarında farklı bir bakış açısıyla geliştirilmiştir. St Thomas olumluluğu önsel ve basit görüp, olumluluk için herhangi bir işaretleyicinin olmamasını kabul etmezken Geach olumlu ve olumsuz yüklemelerin yakın karmaşıklığa sahip olduğunu düşünür ve iki olumsuzluk sistemini savunur: birincisi olumsuz yüklemelerin olumlu karşılıklarından ontolojik olarak karmaşık olmadığı ancak aralarında morfosentaktik bir asimetrinin olduğu; ikincisi de olumsuz önermelerin doğal olarak olumlu karşılıklarından daha kompleks olduğu olumsuzluktur (1968).

Dilbilimciler içinde, formal (morfo-sentaktik) ve işlevsel (semantik) asimetri arasında tesadüfi sistematik bir korelasyon olduğu kabul edilmektedir. Jakobson, Firbas gibi Prag ekolü, Greenberg gibi empirik-karşılaştırmacılar, Chomsky, Bickerton gibi üretken-dönüşümcüler (generativist), Halliday, Kono gibi neo-fonksiyonalistler, Grice gibi pragmatikçiler ya da Bolinger, Givon'un içinde olduğu Kaliforniya ekolü her konudaki evrenselciler (universalist) doğal dillerdeki yüzeysel düzensizliği dilbilimin özünde olan genel ya da derin yapıdaki prensiplerle açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu yaklaşımlara göre, Geach ve Sommers daha hükümsüz ilgilerini dile getirmektedir.

Olumluluk ve olumsuzluk arasındaki duruma kanıtlar sunan ilk kişi Thomist'tir. İşaretlenmiş zıtlık nosyonu, Jakobson, Trubetzkoy ve Prag okulunun diğer dilbilimcileri ve Saussure'ün ilk çalışmaları tarafından geliştirilmiştir. Belirtlilik, işlevsel veya semantik asimetri ile formal asimetrinin korelasyonunu içerir. Jakobson, zıt çiftlerden birinin işaretlendiğini diğerinin işaretlenmediğini belirtir (1939). Semantik olarak, belirtlilik kategorisi, P'nin bazı özelliklerinin mevcudiyetinin tanımlanmasıdır, belirtilmemiş (işaretlenmemiş) kategori ise P'nin mevcudiyeti ya da yokluğu ile ilgili herhangi bir şey istememektedir; temelde P'nin yokluğunu işaret etmek için kullanılır.

Zıtlık durumunda formal ve semantik kıstaslar kesişmektedir. Jakobson (1939) ve Greenberg (1966) için ikincil zıtlığın işaretlenmemiş terimi karmaşık olma eğilimindedir, morfolojik olarak oldukça düzensizdir, dağılımsal olarak daha az sınırlıdır, semantik

olarak daha nötrdür, sentaktik olarak daha farklıdır, birleştirim ve nötrleştirme daha az olasıdır ve karşılaştırılmama (potiori) uzlaşımını yönetme daha olasıdır.

Pozitif/negatif zıtlığın işaretlenmiş üyesinin olumsuzluk oluşu açıktır. Negatif her zaman, daha aleni bir açıklama sunarken pozitif genellikle hiç açıklama istemez (Greenberg 1966: 26).

(22) a. Neşe mutlu *değil*.

b. Neşe mutsuz.

Yukarıdaki örnekte olumsuzluk (a)'da olumsuzluk parçacığı, (b)'de olumsuzluk eki ile verilmiştir. Örneklerde de görülen bu formal özellik Greenberg'e göre matematiksel ve mantıksal formülleştirmektir (1966: 25). Bu nedenle negatif sayılar ayrıca işaretlenirken (-3, -2 gibi) pozitif sayılar işaretlenmez.

Olumsuzluk formal olarak işaretlenmesinin yanında semantik olarak da işaretlenir. Olumsuzluğun işaretlenmesinde çeşitli sentaktik modeller rol oynar. Bu modeller dilden dile değişen farklı tipolojilere sahiptir.

Givon, işaretlenmemiş pozitiflere karşı nötrleştirme örneklerini vermiştir. Givon'a göre, olumsuzluk, -işaretlenmiş diğer yapılar gibi- işaretlenmemiş yapılarla karşılaştırıldığında içe yerleşik yapılar (embedded) veya öğelerin dağılımında ve kendisini başka yapılara veya bağlamlara yerleştirmede daha az özgürdür (1978: 91). Givon'un sözünü ettiği olumsuzluğun sınırlı dağılımı dillerdeki pek çok yapıda karşımıza çıkmaktadır (bk. 1978: 92-101).

Olumsuz yapıların sentaktik ardışıklığının pozitif yapıda olduğundan daha sınırlı olması karşıt bir iddiadır, pek çok dilin olumsuz kutupluluk unsurlarına sahip olması ve bunların sınırlı bir çevrede dağılımının olması da buna bir örnektir. Olumlu ya da olumsuz kutupluluk unsurları bunu gerçekleştirir, ancak sayıları, üretkenliği ve gücü (strenght) muhtemelen, olumsuz etkisel (affective) ögesinin bulunmaması nedeniyle tetikleyicisinin (trigger) yalnızca olumsuzca belirtilmiş olması nedeniyle daha az etkilidir. Benzer durum, karşıt sıfat çiftlerinde de görülmektedir: *uzun-kısa, iyi-kötü* gibi. İşaretlenmemiş bu örneklerde olumsuzluk, karşıtlık bir asimetri söz konusudur.

Yüklemlerde, önermelerde ya da tümcelerde bulunan olumlu/olumsuz zıtlık, işaretlenmiş zıtlıkların temel bir özelliğini doğrudan yansıtmamaktadır. Pozitif tümceler ve yüklemeler geniş kapsamlı kullanımı sergilememektedir; bütün kategorinin işaretlenmemiş (olumlu) ve işaretlenmiş (olumsuz) üyeleri arasındaki nötrlüktür. Her ikisini de kastediyor olabilir. Bu duruma *insanın* hem kadını hem erkeği, *aslanın* hem erkek hem dişi aslanı içine almasını örnek verebiliriz.

Olumsuzluk ve olumluluğun belirtililiği tartışmasında gramer veya olumsuz durumların mantığı açısından formal ve işlevsel belirtililiğin neyi gerektirdiği sorusu sorulabilir. Kissin, “Olumsuzluk grameri, olumsuz tümcelerin açıkça sahip olduğu ancak olumsuz olmayan tümcelerin sahip olmadığı yapılarla uğraşır... ancak olumsuz olmayan tümcede herhangi bir olumsuz olmayan unsur söylenmez” der (1969: 28). Kissin, sözünü ettiği asimetri ile olumsuzluğun sentaksı ve semantiği arasında bağlantı kurmaktadır. Kissin, olumsuz tümcelerin olumsuz olmayan karşılıklarına göre iç türemeli (parasitic) olarak ele alınması gerektiğini düşünür. Klima da olumsuzların temel olduğu ya da her tümcenin eşit olduğu, dolambaçsız anlamın işaretleme asimetrisinden geldiği görüşüne karşıdır (1964). Bu açıdan Kissin’in görüşü daha uygundur, çelişik çiftlerin olumsuz üyelerini belirlemek istiyorsak farklı yapılarda olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Olumsuz üye açıkça belirtilmiş konumdadır.

Karşıt terimlerin zıt çiftlerinin olumlu üyesi her zaman olumsuz karşılığına nazaran doğrusal (linear) önceliğe sahiptir (bk. Cooper- Ross 1975: 65):

- (23) pozitif ve negatif
 hep ya da hiç
 artı ya da eksi
 kazanmak ya da kaybetmek
 evet ya da hayır
 uzun ya da kısa
 iyi ya da kötü vb.

Benzer durum işaretlenmiş yapılarda da görülür: *sevmek-sevmemek*, *mutlu-mutsuz* gibi.

Örneklerden de görüldüğü üzere, “Olumluluk ve olumsuzluk temelinde, yalnızca pozitif ve negatif olarak adlandırılan iki global güç arasındaki kutupluluğun bilişsel refleksidir” (Osgood-Richards 1973: 380; Horn 2001: 160’dan).

Wood (1933) olumsuzluğun “hata veya yok sayma ile enfekte olduğu”na; Wittgenstein (1953: 447) “sanki önermenin olumsuzluğu onu olumsuzlaştırmak için belli durumda doğru olması gerektiği hissini veriyor” ifadesine; Givon (1978: 70) “Eşim hamile değil” gibi önceden varsayılan söylemlere yer vermektedir.

Bu durumda, olumluluğun daha önsel, basit ve bilgilendirici olduğu kabul edilmişken olumsuzluğun dilbilimsel olarak neden var olduğu ve neden işleri bu kadar kompleks duruma getirdiği sorusu akla gelmektedir. Olumlu durumlar olumlu olaylara işaret ederken/karşılık gelirken olumsuz durumlar neye işaret eder ya da karşılık gelir? Olumsuz olay (olgu?) aslında nedir? vb. sorulara cevap aramak gerekmektedir.

II. BÖLÜM: OLUMSUZLUK ÇALIŞMALARINDAKİ KONULAR

2.1. OLUMSUZ BAĞLAM VE OLUMSUZLUK KAPSAMI

Olumsuzluğun kapsamı (scope of negation), mantıkta oldukça net ve çeşitli mantık formülleri ile ispatlanabilen bir olguyken, dilbilimsel açıdan olumsuzluk kapsamı oldukça karmaşıktır. En basit ifadesiyle, olumsuzluğun kapsamı bir tümcede olumsuzluk ögesinin odaklandığı anlamdır.

Givon (2001) ve Horn (2001) olumsuzluğun kapsamının dar (narrow) ve geniş (wide) uçları arasında derecelendirilebileceğini belirtmektedir. Buna göre dar kapsam, öge olumsuzluğuna (constituent negation); geniş kapsam ise tümce olumsuzluğuna (sentential negation) karşılık gelir. Frawley'e göre geniş kapsam daha fazla etkilidir ancak etkinin derecesi olumsuz ile olumsuzlanan öge arasındaki mesafe ile orantılıdır. Kapsama yapısal açıdan bakıldığında olumsuz yapı olumsuzluktan doğrudan etkilenen ögeye bağlı her şeyi etkiler. Dizisel (serial) açıdan bakıldığında ise İngilizce üzerinden verilen örneklere göre soldan sağa sıralama işlevi yerine getirilmektedir (Frawley 1992: 400).

- (24) a. They obviously did not understand the problem. “Belli ki problemi anlamadılar.”
b. They did not understand the problem obviously. “Problemi belli ki anlamadılar.”

Frawley'e göre, yukarıdaki örneklerden (a)'daki *obviously* “açıkça/belli ki” olumsuzluğun kapsamına dâhil değilken (b)'de olumsuzluğun kapsamındadır.

Olumsuzluğun kapsamının tartışıldığı pek çok çalışmada geniş kapsam, dışsal (external) kapsamla, dar kapsam ise içsel (internal) kapsamla eşdeğer görülmektedir. Frawley bu durumu, dar ve geniş olumsuzluğun etki alanını, içsel ve dışsalın ise olumsuz durumun mantıksal yapısını göstermesi olarak açıklamaktadır (1992: 401).

2.1.1. Kutupluluk Unsurları (KU)

Doğal dillerde bazı ifade araçları ancak belirli bağlamlarda, kutupluluk bağlamlarında, kullanılabilmesi açısından bir sınırlılık taşımaktadır. Bu tür ifade araçlarının bağlam istemleri dil bilgisel yapıyı sunmakta aksi hâlde ise dil bilgisel olmayan bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Kutupluluk unsurları kendi içinde olumsuz bağlamda kullanılmaları, olumlu bağlamda kullanılmaları ya da her iki bağlamda bulunabilmeleri açısından üçe ayrılır:

- Olumsuz Kutupluluk Unsurları (OKU) (Negative Polarity Items-NPIs)
- Olumlu Kutupluluk Unsurlar (OluKU) (Positive Polarity Items-PPIs)
- Serbest Seçim Unsurları (SSU) (Free Choose Items-FCIs)

2.1.1.1. Olumsuz Kutupluluk Unsurları (OKU)

Olumsuz kutupluluk unsurları, yalnızca olumsuz bağlamlarda kullanılan aksi durumda dil bilgisel yapının dışına çıkan unsurlar (Progovac 1988, 1994; Ginnakidou 1998; Horn 1972, 2001; Horn and Yasuhiko 2000) ya da Linebarger'in (1987) ifadesi ile "Sorular, emirler ya da koşullu öncüller (antecedent of a conditionals) gibi olumsuzlar tarafından izin verilebilen ya da ancak sınırlı bağlamlarda oluşabilen öğelerdir". Bu öğeler leksikal düzeyde olabildikleri gibi deyim olarak da görülebilmektedir.

İngilizcedeki *any* ve *ever*ın olumlu bağlamlarda kullanımının dil bilgisel olmaması yalnızca olumsuz bağlamlarda kullanılabilmesi OKU'ya tipik bir örnek sunar:

- (25)
- a. *John take any book. "John hiç kitap alır"
 - b. John did not take any book. "John herhangi bir/hiçbir kitap almadı."
 - c. John take no book. "John hiç kitap almadı."

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere, İngilizcede olumlu sentaktik yapı içinde yani (c)'de *olumsuzluk niceleyicileri* (negative quantifiers) kullanılabilirken olumsuz sentaksta (b)'de ancak OKU (NPI) kullanılabilir.

Olumsuzluk İşaretleyicisi (not) var (OKU)	Olumsuzluk İşaretleyicisi (not) yok (ON)
any	no
anybody/ any one	nobody/ no one
anything	nothing

Tablo (4) İngilizcedeki olumsuz kutupluluk unsurları ve olumsuzluk niteleyicileri tablosu

OKU'nun oluşmasına olumsuz öğelerden oluşan olumsuz bağlam izin vermektedir; ancak sadece olumsuzluk OKU'ların görülmesinde yeterli değildir. Evet/Hayır soruları şartlı yapılar, emir yapıları vb. de OKU'ların kullanılmasına izin vermektedir (bk. Giannakidou 1997; 1999).

OKU doğal dillerde olumsuzluk içerisinde farklı morfo-sentaktik yapılarla görülebilmektedir. İngilizcedeki gibi sadece olumsuzluk işaretleyicilerinin bulunduğu tümcelerde, yani tümcesel olumsuzluğun ifade edilmesiyle birlikte kullanılabildiği gibi Romanya dilleri veya Türkçe gibi dillerde olumsuzluk sözcükleri (n-words) ile aynı görevi yerine getirmektedir (Türkçe için bk. III. Bölüm, “**Olumsuzluk Sözcükleri**”).

OKU çalışmalarında genellikle Ladusaw (1980) tarafından formüleleştirilen şu dört araştırma sorusu uygulanmaktadır:

- The licenser question (izin veren)
- The licensee (marking) question (izin verilen)
- The licensing (relation) question (izin verme)
- The status question (yer)

İlk soru, olumsuz bağlamın ne olduğunu belirlemek için gereklidir; çünkü bu soru, hangi şartların OKU'nun gerçekleşmesi için uygun olduğuna işaret eder. İkinci soru, belli öğelerin neden yalnızca belli bağlamlarda görülmesine izin verildiğine ve onları *kati-kutupluluk öğelerinden* (intensive polarity elements) neyin ayırdığına cevap arar. Üçüncü soru, izin veren, izin verilen ve yanıt arasındaki izin verilmiş ilişkiyi sorgular. Son soru ise, izin verilmemiş OKU'ların olduğu tümcelerin durumuna işaret eder; bu tümceler

sentaktik olarak dil bilgisel olmayan, semantik ve pragmatik olarak kötü ifade edilmiş tümcelerdir.

Literatürde OKU'ya izin verilmesini formüle etmek için geliştirilen ayrıca pek çok yaklaşım bulunmaktadır. Araştırmacılar tarafından sentaktik, semantik ve pragmatik yaklaşımlarla OKU'lar ele alınmaya çalışılmıştır. Progovac (1993), Neeleman & van de Koot (2002) OKU'larına bağlama teorisi (binding theory) çerçevesinde sentaktik yaklaşımla açıklama getirmeye çalışmışlardır. Krifka (1995), Kadmon & Landman (1993) ve van Rooy (2003) OKU'ları pragmatik terimlerle açıklamak istemişlerdir. OKU'ya izin verilmesinin semantik yaklaşımla ele alınmasında ise iki temel görüş göze çarpmaktadır: Birincisi Ladusaw (1980), Zwarts & van der Wouden (1993) ve van der Wouden'ın (1997) çalışmalarında OKU'ya izin verilmesini *azalan gereklilik* (downward entailment) terimiyle yorumlamalarıdır. İkincisi ise, OKU'ya izin verilmesini Giannakidou (1999) tarafından önerilen *gerçek-olmama/gerçek dışılık* (non-veridicality) terimiyle yorumlamadır.

Konuyla ilgili çalışmalarda *monotone decreasing* ya da *downward monotonic* terimleri ile de karşılanmış olan *azalan gereklilik* (downward entailment), OKU'lara izin veren ortak özellikteki ögelerdir (Fauconier 1975, 1979; Ladusaw 1980). Örneğin, Zeijlstra, *nothing, few people* ve *not* sözcüklerinin *something* ve *manynin* aksine azalan gereklilik işlevinde olduğunu belirtmektedir. Bu da şu formülle ispatlanmaktadır:

- δ is downward entailing iff $AY(X \text{ ? } Y) \rightarrow ([[\delta]](Y) \text{ ? } [[\delta]](x))$

Yukarıdaki formüle göre aşağıdaki tümceler şu şekilde yorumlanmaktadır:

- (26)
- Nothing works. \rightarrow Nothing works well.
Something works. $-\rightarrow$ Something works well.
 - Few people sing. \rightarrow Few people sing loudly.
Many people sing. $-\rightarrow$ Many people sing loudly.
 - John does'nt like girls. \rightarrow John does'nt like Mary.
John likes girls. $-\rightarrow$ John likes Mary. (Zeijlstra 2004b: 42)

Wouden (1994) azalan gerekliliği olumsuzluğun altında yatan tek özellik olarak görmemektedir. Bazı OKU'lar zayıf olan azalan gereklilikten daha çok güçlü olumsuz

bağlama ihtiyaç duyarlar; bu nedenle azalan gerekliliğin OKU'nun belirlenmesi için gerekli bir koşul olduğunu söylemek mümkündür. Yani, azalan gereklilik, olumsuz bağlam için gerekli bir koşul olarak ele alınabilir. Ancak tek koşul azalan gereklilik değildir, onun dışında da güçlü olumsuz bağlam için *karşı katılabilirlik* (anti-additivity) veya *karşı-çarpımsallık* (anti-multiplicativity) gibi ek şartlar gerekmektedir.

Giannakidou tarafından öne sürülen *gerçek olmama/gerçek dışılık* (non-veridicality) terimi, azalan gerekliliğin genişlemiş hâli olarak düşünülebilir. “Gerçek olmama” kavramı ve ondan gelişmiş olan *gerçek karşıtlığı* (anti-veridicality) aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

Op önerme işlemcisidir:

- Op(p) ise $\rightarrow p$ mantıksal olarak doğrudur/geçerlidir (valid), Op gerçeğe uygundur (veridical); aksi hâlde gerçeğe uygun değildir (non-veridical)
- Op(p) ise $\rightarrow \neg p$ mantıksal olarak geçerlidir, Op gerçek-dışıdır (anti-veridical)

Bu tanımlamadan hareketle olumsuzluk işaretleyicileri, *without* ilgeci ve *never* gibi olumsuz zarflar yani olumsuz niceleyiciler ve olumsuz sözcükler gerçek karşıtıdır (anti-veridical). *Nobody*, *nothing* gibi olumsuzluk ögeleri ise gerçek dışıdır (non-veridical). Ayrıca, Giannakidou (1995), *few*, *seldom* ve *hardly* gibi yarı-olumsuzların olumsuzluk imasında bulunarak kutupluluk unsurlarına dolaylı yönden izin veren gerçeğe uygun (veridical) bağlamlar oluşturduğuna değinmektedir. Bu durumda olumsuz bağlamın hem gerçek karşıtı (anti-veridical) işlemciler tarafından sunulan hem de olumsuzluk içererek olumsuzluk imasını artıran bağlam olduğunu söylemek mümkündür.

OKU'ya olan iki ayrı semantik yaklaşım karşılaştırıldığında azalan gerekliliğin olumsuz bağlam için uygun olmayan bir kavram iken genelleştirmek için uygun bir kavram olduğu söylenebilir. Buna karşılık gerçek-dışılık daha dar kapsamlı bir kavramdır.

OKU'lar van der Wouden'a (1994) göre zayıf, orta ve güçlü OKU'lar olarak üçe ayrılmaktadır. Zwarts'a (1998) göre ise güçlü ve zayıf OKU'lar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sadece olumsuz bağlamlarda kullanılan ögeler güçlü OKU'lar iken soru, şart gibi aynı zamanda olumlu bağlamlarda da kullanılan ögeler zayıf OKU'lardır.

Bir sonraki bölümde ele alınacak olan *Olumsuzluk Ögeleri* (negative elements), iyi tanımlanmış koşullar altında olumsuz bağlam oluşturan unsurlardır. Olumsuz bağlamlar oluşturması nedeniyle *Op* işlemci ile eşdeğer görev sergiler. Dolayısıyla ya gerçek-karşıtı

(anti-veridical) bir işlemci olarak çalışır ya da gerçek-karşıtı bir işlemcinin bulunduğu tümcedeki imayı artırır.

Olumsuzluk Ögelerinin içinde yer alan *Olumsuzluk Sözcükleri* (n-words) iyi tanımlanmış belirli koşullar altında olumsuz bağlam oluşturan belirsiz ya da niceleyen ögelerdir. *Olumsuzluk Sözcükleri* kendi başına olumsuz bağlam oluşturmamaları ile *Olumsuzluk Niceleyicilerinden* (negative quantifiers) ayrılmaktadır. Olumsuzluk sözcükleri belli sentaktik yapılar aracılığıyla olumsuzluk oluşturabilirken olumsuzluk niceleyicileri her zaman olumsuz bağlam oluşturur.

2.1.1.2. Olumlu Kutupluluk Unsurları (OluKU)

OKU'ların aksine olumsuz bağlamı zorunlu kılmayıp yalnızca olumlu bağlamlarda kullanılan olumsuzluk içerisinde dil bilgisel olmayan bir yapıya neden olan ögelerdir:

- (27) a. İng. *John does not have some money. “*John’un biraz parası yok.”
b. John has some money “John’un biraz parası var.” (Ladusaw 1980: 67)

İngilizce örnekte *some* Olumlu Kutupluluk Unsuru'nun *not* olumsuzluk işaretleyicinin bulunması durumunda tümceyi dil bilgisel olmayan yapıya soktuğu görülmektedir. OKU ile OluKU karşılaştırıldığında olumsuzluk işaretleyicilerinin OKU için lisansör, OluKU için anti-lisansör işlev gördüğü söylenebilir.

2.1.1.3. Serbest Seçim Unsurları (SSU)

Diğer kutupluluk ögelerinin özellikle OKU'ların farklı yapı içerisinde farklı okumalarla kullanılmalarıdır. Örneğin, İngilizcedeki *any* hem OKU hem de SSU okuması olan bir sözcüktür. Rothschild (2006), aşağıdaki örnekleri vererek *any*'nin iki tür kullanımını açıklar:

- (28) a. *Any* person with back troubles should try acupuncture. “Bel problemi olan herkes akupunkturu denemelidir.”

b. *Anyone* is welcome. “Herkesi açığız.”

c. I did not see *any* birds. “Herhangi bir/hiçbir kuş görmedim.”

Rothschild, yukarıdaki örnek tümcelerden (a) ve (b)’deki *any* kullanımının serbest seçim ögesi, (c)’deki *any* kullanımının ise OKU olduğunu belirtmektedir. Bu durumu da *any* yerine *every* sözcüğünün getirilmesi ile (a) ve (b)’nin dil bilgisel yapıyı korumasıyla (c)’nin ise dil bilgisel olmayan bir yapıya girmesiyle teyit etmektedir.

2.1.2. Olumsuzluk Unsurları (OU)

Olumsuzluk unsurları, olumsuzlukta kullanılan unsurlardır ve konuyla ilgili literatürdeki tartışmalardan hareketle çeşitli sentaktik, semantik ve leksikal farklılıkları dikkate alarak dört türe ayırmak mümkündür:

- Olumsuzluk işaretleyicileri (negative markers)
- Olumsuzluk niceleyicileri (negative quantifiers)
- Olumsuzluk sözcükleri (n-words)
- Yarı olumsuzlar (semi-negatives)

Yukarıdaki dört tür olumsuzluk unsuru, yalnızca belli bağlamlarda kullanılabilen *Etkisel Ögeler* (Affective Items) olmaya izin verirler (Affective Items için bk. Giannakidou 1999). Etkisel ögeler olumsuzluğa izin vermesinden dolayı olumsuz kutupluluk unsurlarına işaret etmektedir (bk. van der Wouden 1997). Olumsuz kutupluluk unsurları, olumsuzluk ögeleri ile çeşitli ortak özellikler göstermekle birlikte özgün kullanımlarıyla da olumsuzluk ögelerinden ayrılmaktadır. Olumsuzluk ögelerinin OKU’lar içerisinde ele alındığı çalışmalar literatürde mevcutken bu çalışmada sentaktik ve semantik özellikleri dikkate alınarak olumsuzluk unsurları ayrı bir başlık altında ayrıca ele alınmaktadır.

2.1.2.1. Olumsuzluk İşaretleyicileri (OI)

Olumlu tümce ve olumsuz tümce doğal dillerde işaretleme açısından simetrik değildir; tümcede olumluluğun işaretlendiği, olumsuzluğun işaretlenmediği bir dünya dili yoktur

(bk. Dahl 1979, Payne 1985). Diller, tümcedeki olumsuzluğu sınırlı sayıda farklı yollarla gösterebilirler. Zeijlstra tümcedeki olumsuzluğu ifade eden iki farklı yöntemden söz eder: Birincisi, Evenki ve Tongon dillerinde olduğu gibi özel fiillerle tümce olumsuzluğunu sağlamaktır. İkincisi ise olumsuzluk biçimbirimi ile tümce olumsuzluğunu vermektir (Zeijlstra 2004b: 51; 2007: 500).

Olumsuzluk işaretleyicileri olarak adlandırılan biçimbirimler, dillerdeki tümcesel olumsuzluğu ifade etmek için kullanılan olumsuzluk bildiren öğelerdir. Olumsuzluk biçimbirimi, yapısal özellikleri dikkate alındığında üç tür olumsuzluk işaretleyicisi şeklindedir:

1. Zarf olumsuzluk işaretleyicileri (adverbial negative markers);
2. Fiil-öncesi ve fiil-sonrası olumsuzluk işaretleyicileri (preverbal and postverbal negative markers);
3. Ek olumsuzluk işaretleyicileri (affixal negative markers).

Pek çok dilde tümce olumsuzluğunu ifade etmek için kullanılan farklı yapılarda özel bir olumsuzluk işaretleyicisi hatta birden çok olumsuzluk işaretleyicisi vardır. Diller art zamanlı ve eş zamanlı olarak, sahip oldukları sentaktik konum/statü gibi söz dizimsel özelliklerine göre olumsuzluk işaretleyicilerinin kullanımı bakımından farklılık gösterir. Doğal dillerde olumsuzluk işaretleyicisi sezgisel olarak beklenen pozisyonundan farklı bir yerdedir. Genellikle tümce başında görülmez; sözcüklerden ayrılmayarak özellikle fiillere farklı pozisyonlarda eklenerek kullanılır. Örneğin, tümce olumsuzluğunu ifade etmek için İtalyancada fiil öncesi bir işaretleyici kullanırken, Standart Fransızcada hem fiil öncesi olumsuzluk işaretleyicisi hem de fiil sonrası pozisyonda zorunlu olumsuz zarf kullanılır. Batı Flemenkçesinde zorunlu olumsuz zarf kullanılırken seçimlik fiil öncesi olumsuzluk işaretleyicisi bulunur; Almancada ise olumsuzluk için sadece sona gelen olumsuz zarf vardır:

(29) a. İt. Gianni *non* ha telefonato. “Gianni aramadı.”

Gianni oi GEÇ ara-

b. Fr. Jean *ne* mange *pas*. “Jean (yemek) yemez.”

Jean oi yer oi

c. BF. Valere (*en*) klaapt *nie*. “Valere konuşmaz.”

Valere oi konuşur oi

d. Al. Hans kommt *nicht*. “Hans gelmez.”

Hans gelir oi

Zarf olumsuzluk işaretleyicileri, Almanca örneğinde olduğu gibi hem sözcük öncesi hem de sözcük sonrası pozisyonda yer alabilir:

(30) Al. Hans kommt *nicht*. “Hans gelmez.”

Hans gelir oi

b. Al. ... dass Hans *nicht* kommt. “... ki Hans gelmez/ Hans’ın gelmediği...”

.. ki Hans oi gelir

Sözcük öncesi olumsuzluk işaretleyicileri, İtalyanca *non*’ın ve Çekçe *ne*’nin kullanımında olduğu gibi bitimli fiilin solunda yer alır. Bazı dillerde ayrı bir sözcük olarak, bazılarında ise sözcüğe bitişik yazılır. Bu açıdan bir birlik yoktur (Romans dilleri üzerine yapılmış ayrıntılı sözcük öncesi ve sonrası olumsuzluk işaretleyicileri incelemesi için bk. Zanuttini 1997):

(31) a. İt. Gianni *non* ha telefonato. “Gianni aramadı.”

Gianni oi GEÇ ara-

b. Çek. Milan *nevolá*. “Milan aramaz.”

Milan oi -arar

Zeijlstra, *fiil öncesi olumsuzluk işaretleyicilerinin* sentaktik yeri ve fonksiyonunu detaylı olarak incelediği çalışmasında, olumsuzluğun her dilde sentaktik bir kategori olarak bulunmadığını belirtmektedir (2004b: 151). Fiil öncesi olumsuzluk işaretleyicileri aynı zamanda ayrı sözcükler olan parçacıklardır, olumsuzluk ekleri ya da klitik gibi unsurlar

da fiilin morfolojisine dâhil bölümlerdir. Bu üç tür fiil öncesi olumsuzluk işaretleyicisi farklı sentaktik özelliklere sahiptir. Örneğin, olumsuz zarf işaretleyicileri yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere fiil öncesi işaretleyicilerden farklı davranır, bu durum olumsuz zarf işaretleyicilerinin öbek statüsü ile ilgilidir; olumsuz zarflar sentaktik baş olmaktan çok sentaktik öbeğtirler.

(32) a. Çek. Gianni *non* ha telefonato. “Gianni aramadı.”

Gianni oi geç. ara-

b. İng. *Nobody* called. “Hiç kimse aramadı.”

Hiç kimse ara-geç.-3TK

Çekçeden verilen örnekte (a) olumsuzluk *non* ile karşılanmakta ve bu öge tümceden çıkartıldığında cümlenin anlamı olumlu olmaktadır. İngilizceden verilen örnek tümce (b)’de ise olumsuz niceleyici *nobody* nin yer alması, herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi olmadan tümcenin anlamsal olumsuzluğuna sebep olmaktadır.

Diğer bir tümce olumsuzluğu yapma yöntemi olan, ekle yapılan olumsuzluk ise fiil çekimine uygundur. Fiil çekiminin tipik bir örneğini sergileyen Türkçede olumsuzluk – *mA* biçimbiriminin aspekt-zaman-kip ve kişi eklerinden önce fiil kökü ya da gövdesi üzerine eklenmesi ile yapılır:

(33) a. Neşe çocukları *görmedi*.

b. Ahmet *aramaz*.

c. Çocuk annesini *görmesin*.

Fransızca ve Batı Flemenkçesinden verilen örneklerden de görüldüğü üzere pek çok dil birden çok olumsuzluk işaretleyicisinin bir arada kullanılmasına izin vermektedir. Bu durum tesadüfi değil, dillerin artsüremli gelişimi ile ilgilidir. Örneğin, standart Fransızcada zarf ve sözcük öncesi olumsuzluk işaretleyicisinin bir arada kullanılması zorunludur:

(34) Fr. Jean *ne* mange pas. “Jean (yemek) yemez.”

Jean oi ye- oi

Örneklerden de görüldüğü gibi bir dilin tek bir olumsuzluk işaretleyicisine sahip olması zorunlu değildir. Katalanca güçlü olumsuz parçacık *no* 'ya sahiptir ve ek olarak seçimlik olumsuz zarf işaretleyicisi (*pas*) vardır. Batı Flemenkçesinde standart zarf olumsuz işaretleyicisi *nie*'nin yanında zayıf olumsuzluk işaretleyicisi *en* seçimlik olarak bulunur. Standart Fransızcada iki zorunlu olumsuzluk işaretleyicisi (*ne...pas*) vardır:

- (35) a. Kat. No sera (*pas*) facil. “Kolay olmayacağım.”
 b. BF. Valère (*en*) klaapt nie. “Valere konuşmaz.”
 c. Fr. Jean ne mange pas. “Jean (yemek) yemez.”

Bir tümcede birden çok olumsuzluk işaretleyicisinin bulunması her birinin farklı işlevlere ve değere sahip olması anlamına gelmektedir. İşaretleyiciler kendi aralarında güçlü ve zayıf işlevlerini yerine getirmektedir. Örneğin, İtalyanca *non* güçlü bir parçacıkken Çekçedeki *ne* zayıf bir parçacıktır. Diğer taraftan Almanca *nicht* ise oldukça güçlü bir parçacıktır ve literatürde zarf olarak incelenir (Zeijlstra 2007: 445):

- (36) a. Çek. Milan *nevolá*. (zayıf parçacık) “Milan aramaz.”
 b. İt. Gianni *non* ha telefonato. (güçlü parçacık) “Gianni aramadı.”
 c. Alm. Hans kommt *nicht*. (zarf) “Hans gelmez.”

Jespersen, aynı cümlede birden çok olumsuzluk işaretleyicisinin kullanımıyla ilgili “olumsuzluğun dillerdeki tarihsel gelişimi sürecinde, olumsuz zarfların önce zayıfladığını, ardından yetersiz bulunduğunu ve bu sebeple de genellikle ilave sözcükler yardımıyla olumsuzluğun kuvvetlendirilmeye çalışıldığı” (1917: 4) açıklamasını yapmaktadır.

Zeijlstra zaman, aspekt ve kip işaretleyicilerinin çeşitliliği ile olumsuzluk işaretleyicileri arasında yakın bir benzerlik olduğundan ve bu sebeple pek çok araştırmacının olumsuzluğu zaman, aspekt ve kip gibi sentaktik bir kategori olarak düşündüğünden söz eder (2007: 502). İtalyancadaki *non*, Çekçedeki *ne* gibi sözcük öncesi olumsuzluk işaretleyicileri ile Türkçedeki bağımlı biçimbirim *-mA*, zaman, aspekt ve kip gibi bitimli fiile yakındır. Almandaki *nicht* gibi zarf olumsuzluk işaretleyicisi ise *genellikle ve her zaman* gibi zaman ve görünüş bildiren zarflara yakındır. Tam olarak olumsuzluk

işaretleyicisinin yerinin neresi olduğu ve zaman/aspekt gibi diğer kategorilerin pozisyonu ile ilgili olup olmadığı tartışma konusudur.

Olumsuzluk işaretleyicisinin yeri hemen hemen bütün dillerin tipolojisinde aynıdır. Sezgisel olarak beklenen “Tüm cümlelerin anlamının olumsuzlandığı durumda neden olumsuzluk işaretleyicisi cümlelerin başında kullanılmıyor?” sorusu Jespersen tarafından sorulmuştur (1917: 86). Olumsuzluk işaretleyicisinin temel yerinin cümle başı pozisyon olduğu örnek bir dil bulunmamıştır (Dahl 1979; Han 2001; Zeijlstra 2006). Ancak, olumsuzluk işaretleyicisinin bitimli fiilin soluna eklendiği ve cümlelerin bu fiille başladığı durumlarda olumsuzluk işaretleyicisi cümlelerin başında bulunabilmektedir. Bu durumda işaretleyicinin asıl yerinin cümle başı olduğunu söylemek mümkün değildir; temel yeri bitimli fiilin soludur.

Zeijlstra olumsuzluk işaretleyicilerinin dillerdeki konumuna göre dilleri evrelere ayırmış; Türkçeye, İtalyanca ve Çekçe ile aynı evrede (I. Evre Dilleri’nde) yer vermiştir (Zeijlstra 2004b: 175). Bu evrelere göre dillerin olumsuzluk işaretleyicisi görünümü şu şekildedir:

I. Evre Dilleri	[NegP [Neg0] [VP V _{fin} -me[uNEG]]] Türkçe [NegP [Neg0 non] [VP V _{fin}]] İtalyanca [NegP [Neg0] [VP ne-V _{fin} [uNEG]]] Çekçe
II. Evre Dilleri	[NegP (pas) [Neg0 no]] Katalanca
III. Evre Dilleri	[NegP pas [Neg0 ne] [VP ti [VP]]] St. Fransızca [NegP niet [VP en/ne-V _{fin} [uNEG]]] Orta Hollandaca
IV. Evre Dilleri	[NegP pas [Neg0 ne]] Koloni Fransızcası [NegP niet [VP en/ne-V _{fin} [uNEG]]] Batı Flemenkçesi
V. Evre Dilleri	[NegP neti [Neg0 ne] [VP ti [VP]]] Bavarian [VP ti [VP]] Hollandaca
VI. Evre Dilleri	[NegP <i>not</i> [Neg ⁰ n’ <i>t</i>]] İngilizce

Tablo (5) Zeijlstra’nın olumsuzluk işaretleyicilerine göre dil evreleri tablosu

Bu evrelere göre, sözcük öncesi olumsuzluk işaretleyicilerinin sentaktik baş (X^0) olarak düşünülmesi gerekmektedir. Olumsuzluk zarfları ise belirleyici (specifier) ya da bazı sentaktik öbek eklemleri olarak işlem görmektedir. Fiil öncesi olumsuzluk işaretleyicileri sentaktik baş olarak kendi özelliklerini yerine getirmekte ve NegP'nin fonksiyonunu artırmaktadır. Neg⁰'in durumu, fiil öncesi işaretleyicilerin sentaktik baş olup olmaması ile ilişkilidir. Olumsuz zarf ise NegP işlevsel kategorisinin belirlenmiş pozisyonu ile ilişkilidir, ancak gerekli değildir. Yani olumsuz zarf, vP yardımcı pozisyonunda kalabilir. Bu nedenle, V. Evredeki diller yalnızca olumsuz zarf bulundurur, değişkeler olumsuz tümcelerdeki NegP'nin işlevsel görünümü ile ilgilidir. Zeijlstra, bu durumun Olumsuzluk Uyumu ile olumsuzluk işaretleyicisinin sentaktik statüsü arasındaki uyuşmayı yansıttığını belirtir. Görünür bir olumsuz başa (Neg⁰) sahip olan her dil, Olumsuzluk Uyumu olan dildir. Ancak sadece açık bir olumsuz başı olmayan bazı diller de Olumsuzluk Uyumu'nun görüldüğü diller olabilir (Bu konu Olumsuzluk Uyumu'nda ayrıca ele alınacaktır).

2.1.2.2. Olumsuzluk Niceleyicileri (ON)

Olumsuzluk niceleyicileri olarak nitelendirilen ögeler dünya dillerinin bir kısmında bulunmakta ve dillerin tipolojilerini belirleyen önemli özellikler arasında yer almaktadır. Literatüre bakıldığında olumsuz belirsizlerin (negative indefinites) doğası gereği “olumsuzluk niceleyicileri” ve “kutupluluk unsurları” olmak üzere temelde iki türe ayrıldığı görülmektedir. Kutupluluk unsurları çeşitli bağlam istemleri olan ve ancak belirli pragmatik ölçütlere göre dillerde yer alabilen ögelerken, olumsuzluk niceleyicileri, içsel olumsuz tümel nicelikseliği açıklamak için özgün özelliklere sahip biçimbirimler olarak dillerde yaşamakta ve dillerin tipolojilerini oluşturmaktadır. Olumsuzluk alanına çeşitli yollarla bağlanarak olumsuzluk ortaya çıkartan ögelerin olumsuzluk niceleyicisi olduğunu söylemek mümkündür.

- (37) a. İng. I didn't hear *anything*. “Hiçbir şey duymadım.”
 b. İng. I heard *nothing*. “Hiçbir şey duymadım.”

Yukarıdaki tümcelerde (a)'daki *anything* yalnızca olumsuz sentaktik yapı içerisinde kullanılabilirdiğinden kutupluluk unsuruna, (b)'deki *nothing* ise sentaktik olumsuzluk işaretleyicisi görevinde kullanılabilirdiğinden olumsuzluk niceleyicisine örnektir.

İngilizcedeki *no* serileri (*no, no one/nobody, nothing, nowhere, never*) gibi olumsuzluk niceleyicileri, çoklu olumsuzluk okuması olan içsel olumsuz tümel nicelikselliği açıklamak için kullanılmaktadır. Bu tür niceleyiciler sadece tümceyi ya da yapıyı olumsuzlayan ögeler değildir, tümce ve yapı içerisindeki özel değişkenleri de bağlayabilmektedir.

Olumsuzluk niceleyicileri *içsel* (inherent) olumsuzluğu açıklamakta ve bundan dolayı da eylem olumsuzluğuyla ya da birbirleriyle çoklu olumsuzluk okumasına neden olabilmektedir. Bu özelliğinden dolayı, olumsuzluk niceleyicileri ile olumsuzluk işaretleyicilerinin bir arada kullanılması dillerde çift olumsuzluk okumasına yol açmaktadır. Diğer yandan kutupluluk ögeleri içsel olumsuzluğu ifade etmemekte, daha ziyade bitiş noktası skalasını göstermekte ve tek olumsuzluk okumasına neden olmaktadır:

- (38) a. İng. I didn't see *nothing*. $\neg.\neg\exists x.[\text{thing}(x) \ \& \ \text{I-saw}(x)]$ “Hiçbir şey görmüş değilim”
 b. No one saw *nothing*. $\neg\exists x.\neg\exists y.[\text{person}(x) \ \& \ \text{thing}(y) \ \& \ \text{saw}(y)(x)]$ “Hiç kimse hiçbir şey görmedi.”
 c. İng. I didn't hear *any* noise. $\neg\exists x.[\text{noise}(x) \ \& \ \text{I-hear}(x)]$ “Hiç ses duymadım.”

Yukarıdaki tümcelerden (a) *nothing*in olumsuzluk işaretleyicisi *not* ile birlikte kullanılmasıyla çoklu olumsuzluktan çift olumsuzluğa; (b) *no one* ve *nothing*in birlikte kullanılması ile çoklu olumsuzluktan olumsuzluk uyumuna örnektir. (c) ise olumsuz bağlamda kullanılan ve tek olumsuzluk okuması olan OKU (*any*) kullanımına örnektir. (Ayrıntılı bilgi için bk. **Tümcesel Olumsuzluk**).

Olumsuzluk niceleyicileri daha çok olumsuzluk uyumunun görüldüğü dillerde doğal gramatikal bir özellik olarak görünse de sadece olumsuzluk uyumu göstermez. Örneğin, İngilizce, Almanca, İskandinav dilleri, Hollandaca gibi dillerde tümce olumsuzluğunda

yukarıdaki (a) örneğinde olduğu gibi işaretleyicinin yanı sıra herhangi bir niceleyicinin kullanılması çift olumsuzluk okumasına sebep olmaktadır:

- (39) a. İng. John did *not* see *nobody*. “John kimseyi görmedi değil”.
b. Alm. John hat *nicht niemand* gesehen. “John kimseyi görmedi değil”.

Bu tümceler, birer çift olumsuzluk örneği olarak “John birini ya da herkesi gördü.” okumasını gerektirir.

Bir ögenin olumsuzluk niceleyicisi ya da kutupluluk unsuru olup olmadığı onun eliptik yapıda fragman cevap olarak kullanılıp kullanılmadığı ile ispatlanmaktadır. Olumsuzluk niceleyicileri içsel olumsuzluk okumasına sahip olduğundan fragman cevap olarak kullanılabilir. Ancak kutupluluk unsurları içsel olumsuzluk okuması olmayan, sınırlı bağlamlarda ortaya çıkan yapılar olduğundan söz konusu bağlam istemlerinden dolayı eliptik yapıda kullanılamaz:

- (40) a. İng. What do you want to eat? —*Nothing*. “Ne yemek istersin? -Hiçbir şey.”
b. İs. ¿Qué quieres comer? —*Nada*.
c. Rus. Şto tı hocoş’ est’ —*Nichego*.
(41) a. İng. What are you doing? —*Nothing*. “Ne yapıyorsun? -Hiçbir şey.”
b. İs. ¿Qué haces? —*Nada*.
c. Rus. Şto tı delaesh? —*Nichego*. (Werle 2001: 5)

Yukarıdaki örneklerde sorulan sorulara İngilizce, İspanyolca ve Rusça “hiçbir şey” anlamında kısa cevaplar verilmektedir. Aynı sorulara eylem olumsuzluğunun yer aldığı uzun cevaplar verildiğinde İspanyolca ve Rusçada olumsuz eliptik cevaplarda yer alan “hiçbir şey” sözcüğü (*nada* ve *nichego*) eylem olumsuzluğu ile kullanılabilirken İngilizcede *nothing* yerine *anything* gelmelidir:

- (42) a. What do you want to eat? —I doN’T want to eat *anything*.
b. ¿Qué quieres comer? —NO quiero comer *nada*.
c. Şto tı hocoş’ est’ —Ja NE xochu *nichego* estj.
(43) a. What are you doing? —I’m not doing *anything*.
b. ¿Qué haces? —NO hago *nada*.

c. **Şto tı delaeshj?** —Ja *nichego* NE delaju. (Werle 2001: 5)

İspanyolca ve Rusçadaki *nada* ve *nichego* sözcükleri içsel olumsuzluk okumasına sahip olmadığından yokluk (nonexistence) durumunu açıklamak için eylem olumsuzluğu ile kullanılmak zorundadır. Olumsuz bağlam istemleri bu sözcüklerin olumsuzluk niceleyicisi değil kutupluluk unsuru olduğunu göstermektedir. Kutupluluk unsuru olduğu hâlde fragman cevap olarak kullanılabilen bu sözcükler için Werle (2001), “olumsuz bağlamla sınırlı olmalarından dolayı tam (uzun) cevabın içindeki eylem olumsuzluğunun varlığını tartışmasız bir şekilde ima edebildikleri” açıklamasını yapmaktadır. Buna göre İngilizcedeki *anything* olumsuz bağlamla sınırlı olmadığı için olumsuz eliptik cevap olarak kullanılamamaktadır (konuyla ilgili ayrıca bk. Haspelmath 1997).

Sonuç olarak, olumsuzluk niceleyicileri, *yokluk* durumunu ifade etmek için eylem olumsuzluğu desteğine gerek duymayarak, birbirleriyle ve eylem olumsuzluğu ile çoklu olumsuzluk yorumlamalarına sebep olmaktadır. Söz konusu özgün semantik özellikleri ile olumsuzluk niceleyicileri içsel olumsuz tümel nicelikselliği açıklayan ögeler olarak olumsuzluk uyumunun görülmediği dillerde bulunmaktadır.

2.1.2.3. Olumsuzluk Sözcükleri (OS)

Olumsuzluk sözcükleri ifadesi ilk defa Laka (1990) tarafından kullanılmıştır. Terim, tümcesel olumsuzluk işaretleyicisi olarak görülen ve fiile eklenen olumsuzluk işaretleyicilerinden ya da olumsuzluk niceleyecilerinden farklı bir durumu, isim soylu sözcükler gibi leksikal ögeleri içermektedir. Bu tür ögeler, bir sentaktik düzlem içinde çeşitli pozisyonlarda görülen, semantik olarak tümcede olumsuzluğa etkisi olan ya da sadece sentaktik bir işlemci olarak görev yapan unsurlardır:

- (44) a. Fr. *Personne ne mange rien*. “(Hiç) kimse hiçbir şey yemez.”
Hiç kimse oi yer hiçbir şey
- b. İt. *Non ha telefonato nessuno*. “(Hiç) kimse aramadı.”
oi GEÇ. aradı hiç kimse
- c. İng. I did *not* see *anybody*. “(Hiç) kimseyi görmedim.”

Ben GEÇ. oi gör- hiç kimse

Yukarıdaki örneklerde yer alan Fransızca *personne* “(hiç) kimse” ve *rien* “hiçbir şey”, İtalyancadaki *nessuno* “(hiç) kimse” ve İngilizcedeki *anybody* “(hiç) kimse” olumsuzluk sözcükleridir. Örnek tümcelerden de görüldüğü üzere, olumsuzluk sözcüklerinin ortak özelliği herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi tarafından izin verilmiş olmaları (licensed); yani işaretleyici istemlerinin bulunmasıdır. Tümce içerisinde olumsuzluk işaretleyicisinin bulunmaması durumunda ise olumsuzluk sözcükleri, dil bilgisel olmayan bir yapı ortaya çıkarmaktadır.

Giannakidou, dillerde olumsuzluk sözcüklerinin olumsuzluk işaretleyicisini gerektirerek mutlak olumsuzluk uyumunu sergilediğini belirtmektedir. Ona göre olumsuzluk sözcüklerinin açıklaması şu şekildedir:

“ α olumsuzluk sözcüğünü ifade eder:

- α tümce olumsuzluğunu içeren yapılarda kullanılır ya da α mantıksal olumsuzluğa denk bir okuma sağlar.
- α olumsuz cevap gerektirebilir.” (2006: 328)

Giannakidou’nun tanımında olumsuzluk sözcüklerinin mantıksal olumsuzluğa denk bir okuma sağladığının ifade edilmesi bir önceki bölümde söz edilen olumsuzluk niceleyicilerinin özelliğidir. Literatürde olumsuzluk sözcüklerinin çoğu zaman, bir karmaşaya sebep olacak şekilde olumsuzluk niceleyicileri veya olumsuz kutupluluk unsurlarının içinde ya da birbiri yerine alındığı çalışmalar mevcuttur (bk. Laka 1990; Giannakidou 1997; 2006, vb.). Söz konusu karmaşanın nedeni bu tür olumsuzluk unsurlarının yorumunun dillerin sahip olduğu sentaktik özelliklerden dolayı bazen olumsuzluk niceleyicilerinin bazen de olumsuz-olmayan mevcut niceleyicilerin yorumu ile eşit görülmesidir. Devamında örneklerle bu durumdan söz edilecektir.

Dillerin tipolojilerinde olumsuzluk sözcüklerinin sentaktik konumu sabit bir özellik sergilememekte hatta aynı dil içerisinde bile çeşitli nedenlerle değişkenlik göstermektedir:

- (45) Fr. *Personne ne mange rien.* “(Hiç) kimse hiçbir şey yemedi.”
Kimse oi yer bir şey

b. Fr. *Rien n'est fait par personne*. “Kimse tarafından hiçbir şey yapılmadı.”

Hiçbir şey oi ed.ç yaptı kimse

Yukarıdaki örneklerden (a)'da *rien* sözcüğü olumsuz-olmayan mevcut niceleyici olarak kullanılmışken *personne* olumsuz okumaya sahiptir. (b)'de ise tersine bir durum söz konusudur: *rien* olumsuzdur, *personne* olumsuz değildir. İtalyancadan verilen aşağıdaki örneklerde de benzer bir durum görülür:

- (46) a. İt. *Nessuno* ha telefonato. “(Hiç) kimse aramadı.”
hiç kimse GEÇ. ara-
b. İt. *Non* ha telefonato *nessuno*. “(Hiç) kimse aramadı.”
oi geç. ara- hiç kimse

İlk tümcede *nessuno* bir olumsuzluk niceleyicisi gibi olumsuz yorumlanmaktadır. İkincisinde ise olumsuz işlemci olarak tümce başında *non* kullanıldığı için *nessuno* olumsuz anlamda değildir. Dolayısıyla, *nessuno* ne “(hiç) kimse” (nobody) ne de “herhangi bir kimse” (anybody) olarak yorumlanabilir, sözcük sadece “kimse” (a person) anlamındadır.

Zeijlstra (2004b) ve Penka (2007) olumsuzluk sözcüklerinin olumsuz kutupluluk unsurlarından farklı olduğunu düşünmektedirler. Araştırmacılar, OKU'ların altında olumsuzluk sözcüklerine yer vermenin karmaşaya neden olduğunu söylemekte ve olumsuzluk sözcükleri ile OKU'ları farklı izin verme (licensing) şartlarının öznesi olmalarından dolayı birbirinden ayırmaktadırlar. Penka'nın bu konudaki tespitleri dikkate değerdir:

$$[[\text{nobody}]] = \lambda P. \neg \exists x [\text{person}(x) \ \& \ P(x)]$$

“Olumsuzluk sözcüklerinin kendisi olumsuzluğun taşıyıcısı değildir. Daha ziyade semantik olarak olumsuz-olmayandır ki bu olumsuzluk sözcüğünün anlamının pozitif karşılığı ile aynı olması demektir:

$$[[\text{nobody}]] = [[\text{person}]] = \lambda P. \exists x [\text{person}(x) \ \& \ P(x)]$$

Bu semantik bilgiden hareketle olumsuzluk uyumu için hemen şu akla gelir: olumsuzluk uyumunun içinde olumsuzluk sözcükleri tümcenin anlamına olumsuzluk katmaz, çünkü onların semantiği olumsuzluk içermez” (Penka 2007: 273).

Olumsuzluk niceleyicilerinin içsel olumsuzluk bildirmesinin yanında olumsuzluk sözcüklerinin Penka'nın belirttiği gibi semantik olumsuzluk içermemesi gerçeği dillerin sahip olduğu farklı tipolojik özelliklere göre bir yorum karmaşasına sebep olabilmektedir. İtalyanca ve Fransızcadan verilen yukarıdaki örneklerde de olduğu gibi bazı dillerde hem ON hem de OS olarak yorumlanabilmeye açık ögeler vardır. İspanyolcadan verilen aşağıdaki tümceler bu duruma örnektir:

- (47) a. İs. *No vino*. “O gelmedi.”
oi geldi
- b. İs. *Nadia vino*. “Hiç kimse gelmedi.”
Hiç kimse geldi
- c. İs. *No vino nadie*. “Hiç kimse gelmedi.”
oi geldi hiç kimse

İspanyolca örneklerde (a)'da olumsuzluk anlamı olumsuzluk işlemcisi olan *no* olumsuzluk işaretleyicisi ile verilirken, (b)'deki tümcede olumsuz anlam taşıyan *nadia* ile olumsuzluk verilmektedir. (c)'de ise olumsuzluk işaretleyicisi *no* tümcenin semantik olumsuzluk bildirme aracı iken tümcede yer alan *nadia* semantik olarak olumsuz olmayandır ve bu tümcede, (b)'dekinin aksine olumsuzluk işlemcisi olarak görev yapmamaktadır. (c)'deki tümce *nonun* verdiği tek bir olumsuz anlama sahiptir.

Olumsuzluk sözcüklerinin kutupluluk unsurları arasında görülmemesinin yanı sıra *olumsuzluk niceleyicileri* olarak alınmasına karşılık Penka, olumsuzluk sözcüklerinin olumsuz niceleyiciler içinde incelenmemesi gerektiğini söylemekte, olumsuzluk sözcüklerinin daha ziyade tümce olumsuzluğunun morfo-sentaktik işaretleyicileri olduğunu belirtmektedir (2007: 267). Verilen örneklerden de görüldüğü üzere olumsuzluk sözcükleri genellikle olumsuzluk uyumu olan dillerde bulunmakta ve konuyla ilgilenen araştırmacıların da dile getirdiği üzere doğası net görünmemektedir. Örnekler incelendiğinde olumsuzluk uyumu olan ve olmayan dillerdeki olumsuzluk sözcükleri arasındaki farkın genellikle öne sürülenden çok daha az olduğu ortaya çıkmaktadır.

Olumsuzluk sözcüklerinin, kullanım yerlerine göre semantik olarak olumsuz olup olmadığı, tümce içinde olumsuzluk işaretleyicileri ile olumsuz anlam kazanıp

kazanmadığı ya da kendi içinde açık ya da örtük bir olumsuzluk anlamı taşıyıp taşımadığı konusunda da çeşitli görüşler vardır (bk. Zeijstra 2004b; Giannakidou 2006; Penka 2007).

Verilen örneklerdeki problemin çözümü için literatürde üç farklı yaklaşım yer almaktadır:

1. *Çarpanlarına Ayırma ve Emilim* (Factorisation and Absorption) (Zanuttini 1991, Haegeman 1995, Haegeman & Zanuttini 1996, De Swart & Sag 2002), bu yaklaşıma göre bütün olumsuzluk sözcükleri semantik olarak olumsuzdur ve bazı semantik süreçler yoluyla her olumsuzluk, bir olumsuzluk niceleyicisinin içine karışır.
2. İkinci yaklaşım ilkinin zıt bir bakış açısına sahiptir. Bu yaklaşıma göre bütün olumsuzluk sözcükleri, olumsuz olmayan olumsuz kutupluluk unsurlarıdır (Laka 1990, Ladusaw 1992, Giannakidou 1997, 2000). Yani söz konusu ögeler açık ya da örtük bir olumsuzluk tarafından izin verilir (licensed).
3. Son yaklaşımda ise, olumsuzluk sözcükleri, olumsuz ve olumsuz olmayan arasında belirsiz bir yoruma sahiptir. Zwarts & van der Wouden (1993), van der Wouden (1994, 1997) olumsuzluk sözcüklerinin konfigürasyonel olarak semantik olumsuz ve olumsuz olmayan arasında belirsiz olduğunu tartışırken, Herburger (2001) olumsuzluk sözcüklerinin iki okuma arasında leksikal olarak eşit belirsiz olduğunu tartışmaktadır.

Zeijstra, olumsuzluk sözcüklerinin semantiğini tartıştığı çalışmasında literatürde yer alan yaklaşımları tek tek ele almış ve *Olumsuz Niceleyiciler Olarak Olumsuzluk Sözcükleri, Olumsuz-Olmayan Olarak Olumsuzluk Sözcükleri, Olumsuzluk Sözcüklerine Belirsizlik Yaklaşımı, Olumsuzluk Sözcüklerinin Niceliksel Statüsü Üzerine* adlı başlıklar altında tartışmıştır. Ona göre olumsuzluk sözcükleri ne olumsuz niceleyici ne de olumsuz-olmayan OKU'lardır. Zeilstra'nın önerisine göre, olumsuzluk sözcükleri, OKU'lardan farklı olan [uNEG]³ özellik ile olumsuzluğu sentaktik olarak işaretleyen, ayrı bir tür

³ [uNEG] Zeijstra'nın Chomsky'nin "uninterpreted features" teriminden hareketle geliştirdiği, olumsuzluk işaretleyicileri ile olumsuzluk sözcüklerinin aynı tümcede bulunması durumunun yorumlanamayan özelliğe sahip oluşuna karşılık gelmektedir. Chomsky'nin "uninterpreted features" ile kastettiği ise İngilizce gibi dillerdeki "I came" örneğindeki yapının aksine Türkçe gibi dillerde "Ben geliyor-um" tümcesinde özne ile birlikte eylem üzerine kodlanan kişi ekinin varlığının yorumlanamaz nitelikte olmasıdır.

olarak ele alınması gereken, *olumsuz-olmayan belirsizlerdir* (non-negative indefinites) (bk. 2004b: 191-243; 2007).

Ginnakidou ise Zeijlstra'dan farklı bir görüşü dile getirmektedir. Ona göre, olumsuzluk sözcüklerinin diller arasında tek bir semantik yoruma sahip olduğunu söylemek doğru değildir. Olumsuzluk sözcüklerini sadece olumsuz olarak saptamak oldukça zordur. Olumsuz-olmayan bağlamlarda olumsuzluk sözcükleri varoluşsal olarak yorumlanabilir ya da olumsuzluk sözcükleri Mutlak Olumsuzluk Uyumlu dillerde olduğu gibi tamamıyla yorumlanamaz niteliktedir. Sonuç olarak, Giannakidou, olumsuzluk sözcüklerinin olumsuz ve olumsuz-olmayan arasında belirsiz durumda olduğunu söylemektedir (2006: 367).

Özetle, verilen örneklerde yer alan Fransızcadaki *personne* ve *rien*, İtalyancadaki *nessuno*, İspanyolcadaki *nadia* gibi ögeler kullanım tipolojilerine göre (sentaktik özelliklere göre) farklı işlevleri yerine getiren *olumsuzluk sözcükleri* olarak anılmaktadır. Olumsuzluk sözcüklerinin semantik statüsünün ne olduğu, anlamsal değerinin neye karşılık geldiği vb. konular pek çok araştırmacı tarafından tartışılmış ve söz konusu tartışmalar sonucunda farklı görüşler dile getirilmiştir. Bu görüşlerden hareketle, olumsuzluk sözcüklerinin mutlak olumsuzluk uyumunda semantik olarak olumsuz-olmayan olduğunu söylemek mümkündür. Olumsuzluk sözcükleri, olumsuzluk niceleyicilerinin aksine ancak ve ancak tümce olumsuzluğu ile izin verilir; tersi durumda tümce dil bilgisel olmayan bir yapıdadır. Tümce olumsuzluğuna değinen bu tür olumsuzluk sözcükleri, *kapsam bölme* (scope splitting)⁴ bilgisini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, olumsuzluk sözcüklerinin kendisi semantik olarak olumsuz değildir, sentaktik olarak olumsuzluk ile izin verilir. Bu nedenle, olumsuzluk niceleyicileri tümce olumsuzluğunun morfo-semantik işaretleyicileri iken, olumsuzluk sözcükleri tümcenin olumsuzluk işaretleyicileri tarafından yönetilen/izin verilen morfo-sentaktik işaretleyicilerine karşılık gelmektedir.

Ancak İspanyolcadan verilen örneklerde görüldüğü gibi tümce olumsuzluğuna gerek olmaksızın tek başına olumsuzluğu verme özelliğine sahip olan ve olumsuzluk

⁴ Kapsam Bölme (Scope splitting): Bir ifade ögesinin anlamının, farklı bileşenlerinin, farklı yerlerde kapsam aldığı olgudur. Negatif niceleyiciler, bölünmüş kapsam aldığı iddia edilen bir ifade kategorisidir.

niceleyicisi olmayan, olumsuzluk sözcüğü olarak nitelendirilen ögeler Mutlak Olmayan Olumsuzluk Uyumu olan dillere işaret emektedir. Bu tür ögelerin semantik yorumu elbette Mutlak Olumsuzluk Uyumu görülen dillerdeki olumsuzluk sözcüklerinden farklıdır. Bu ögelerin kullanım yerlerine göre semantik olarak olumsuz-olmayan durumdan uzak olduklarını olumsuz-belirsiz kayan bir semantiğe sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Sözü edilen durumlar olumsuzluk sözcüklerinin semantiğinin dillerin sahip olduğu sentaktik özelliklere göre her dil için özgün bir biçimde yorumlanabileceğini göstermekte, olumsuzluk sözcüklerinin anlamının olumsuz olması ya da olmaması bir yana olumsuzluğa bir şekilde katkısı olan ögeler olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak, olumsuzluk sözcüklerinin sözü edilen konulardan hareketle diğer ögelerden bağımsız ya da onlarla karşılaştırmalı olarak ele alınıp incelendiği çalışmaların yanı sıra, literatürde Olumsuzluk Uyumu'nun içerisinde oldukça geniş bir biçimde tartışıldığı çalışmalar da yer almaktadır (bk. Laka 1990; Zanuttini 1991; Haegeman 1991, 1995; Zeijlstra 2004b; Ginnakidou 2006 vb). III: Bölüm'de Türkçe malzmeden hareketle hem Olumsuzluk Unsurları hem de Olumsuzluk Uyumu başlıkları altında bu konudan ayrıca söz edilecektir.

2.1.2.4. Yarı Olumsuzlar

Fransızcadaki *sans* ve İngilizcedeki *few* gibi olumsuzluk çağrışımı olan fiiller veya edatlar, doğru olumsuz tümcelerle yorumlanabilen yarı olumsuzları oluşturur.

Olumsuzluk unsurlarının açıklanan bu dört türü şu tablo ile özetlenebilir:

Olumsuzluk unsurları	Özellikleri	Örnek
Olumsuzluk işaretleyicileri	Tümcesel olumsuzluğu sağlar.	Not (İngilizce) Niet (Hollandaca) Non (İtalyanca)

Olumsuzluk niceleyicileri	Olumsuzluk alanı içerisindeki değişkenlerle bağlanan ve her zaman olumsuzluk sağlayan niceleyicilerdir.	Nothing (İngilizce) Niets (Hollandaca)
Olumsuzluk sözcükleri	Belli sentaktik yapılarda olumsuzluk sağlayan niceleyicilerdir.	Nessuno (İtalyanca) Personne (Fransızca) Rien (Fransızca)
Yarı-olumsuzlar	Olumsuzluk çağrışımı olan eylemler ya da ilgeçlerdir, doğru olumsuz tümceyle yorumlanabilirler.	Fews (İngilizce) Sans (Fransızca)

Tablo (6) Olumsuzluk unsurları tablosu

2.2. TÜMCE OLUMSUZLUĞU

Öge olumsuzluğu tümcede kullanılan öğelerden herhangi birinin olumsuzluğu iken tümce olumsuzluğu önermenin tamamının semantik olumsuzluğudur. Tümcede olumsuzluk birinci dereceden yüklemle ilgili, ancak ve ancak p yanlışsa $\sim p$ doğrudur tarzındadır. Semantik denklik olarak açıkça, en azından varsayımsal bilgi inkâr edilir; ancak ve ancak $\sim p$ yanlışsa p doğrudur (Horn 2001: 43).

Jespersen (1924) ve Klima (1964) tümcesel olumsuzluğu sentaktik bir fenomen olarak ele alırken Jackendof (1969) semantik bir nosyon olarak değerlendirir. Klima, İngilizce üzerinden verdiği örneklerle bileşen olumsuzluğu ile tümcesel olumsuzluğu üç yolla ayırmanın mümkün olduğunu söyler. Bunlardan ilki olumsuzluk parçacığı *either*'ın yalnızca tümcesel olumsuzlukta bulunması, aksi hâlde ikinci tümceye sadece *too*'nun gelebilmesidir:

- (48) a. Bill drives a car and John did *too*/**either*. “Bill araba sürer ve John da.”
 b. Bill doesn’t drive a car and John **too/either*. “Bill araba sürmez ve John da.”
 c. Not long ago Bill drove a car and John did *too*/**either*. “Yakın zaman önce Bill araba sürdü ve John da.”

İkincisi *not even* öbeğinin sadece tümcesel olumsuzlukta kullanılmasıdır:

- (49) a. **Bill drives a car, not even a Fiat 500*. “Bill araba sürer, bir Fiat 500 bile (değil).”
 b. Bill doesn’t drive a car, not even a Fiat 500. “Bill araba sürmez, bir Fiat 500 bile (değil).”
 c. **Not long ago Bill drove a car, not even a Fiat 500*. “Yakın zaman önce Bill araba sürdü, bir Fiat 500 bile (değil).”

Üçüncüsü ise olumlu soru eklerini sadece tümcesel olumsuzluğun alabilmesidir:

- (50) a. **Bill drives a car, does he?* “Bill araba kullanıyor, değil mi?”
 b. Bill doesn’t drive a car, does he? “Bill araba kullanmaz, değil mi?”
 c. **Not long ago Bill drove a car, did he?* “Yakın zaman önce Bill araba kullanıyordu, değil mi?”

Klima’nın verdiği ölçütler gibi sentaktik temelli çeşitli ölçütler geliştirilerek tümcesel olumsuzluk belirlenmeye ve tanımlanmaya çalışılmaktadır. Ross (1973) ve Culicover (1981) tarafından ileri sürülen bileşen olumsuzluğunun izin vermediği parentez içi olumsuzluğa (negative parenthetical) sadece tümcesel olumsuzluğun izin vermesi durumu bir başka ayırıcı ölçüttür. Diğer yandan tümcesel olumsuzluğun olumsuz kutupluluk unsurlarına izin vermesi; bileşen olumsuzlukta bulunmayan kapsam dışı tümel niceleyicilere tümcesel olumsuzluğun her zaman sahip olması gibi ölçütlere de literatürde değinilmektedir.

Jespersen ve Klima’ya göre tümcesel olumsuzluk tümcecik temelli olup çekimli fiil üzerine işaretlenmektedir. Seuren (1969) ve Jackendoff (1969) ise semantik bir nosyon

olarak nitelediği p önermesinin tümcesel olumsuzluğunun *bu p değil* (it is not the case that p) şeklinde yorumlanabildiğini söylemektedir. Klima eylemin olumsuzluk için işaretlenip işaretlenmediğini ölçmeye çalışırken, Jackendoff bütün bir önermenin olumsuzluğun kapsamında olup olmadığını göstermeye çalışmaktadır.

Tümcesel olumsuzluğun ne olduğu tartışmasında standart *olumsuzluk* terimi de ayrıca ön plana çıkmaktadır. Dahl (1979) eylem yüklemli olumsuzluk bildiren tümceler üzerinde durmakta; Payne (1985) olumsuzluk bildiren fiiller, parçacıklar, işaretleyiciler ve isimlerle tümce olumsuzluğunun gösterildiğinden söz etmektedir. Miestamo (2005) standart olumsuzluk ile tümce olumsuzluğunu birbirinden ayırarak, standart olumsuzluğun sadece eylem tümcelerini olumsuzladığını, tümcesel olumsuzluğun ise eylem tümcelerinin haricinde de çeşitli morfo-sentaktik yollarla tümcenin olumsuzlanması olduğunu söyler.

2.2.1. Tümce Olumsuzluğu Yapma Yolları

Tümcesel olumsuzluğun dil evrensellikleri içerisinde bütün dillerde bulunmasına karşılık her dilin tipolojik özelliklerinden dolayı farklı oluşum biçimleri vardır. Diller sınırlı sayıdaki farklı yollarla tümce olumsuzluğunu verirler. Zanuttini (1991, 2001) tümce olumsuzluğunu ifade eden dört yapıdan söz eder:

- Özel fiiller
- Olumsuz fiiller
- Olumsuzluk parçacıkları
- Olumsuzluk işaretleyicileri

Bernini-Ramat (1996) tümcesel olumsuzluğun morfolojik, morfo-sentaktik ve leksikal yollarla gerçekleştiğini anlatır. Zeijlstra (2007) ise üç farklı tümcesel olumsuzluk yapma biçiminden söz eder:

1. Evenki dili gibi tümceyi yadsıyacak özel bir olumsuz fiili olan yapılar:
 - Ev. Bi δ - δ -w dukuwün-ma duku-ra. “Ben bir mektup yazmadım.”

ben oi-GEÇ-1TK mektup yaz-

2. Tongon dili gibi tamamlayıcı olarak tümce girişinde yer alan, olumsuz fiili olan yapılar:

- Ton. Na'e 'ikai [CA ke 'alu 'a Siale] "Charlie gitmedi."

ASP oi [asp git- ABS Charlie]

3. Tümce olumsuzluğunu vermek için kullanılan olumsuzluk parçacığı veya olumsuzluk eki olan yapılar (ön ek, son ek, iç ek).

Pek çok dilde olumsuzluk parçacığı veya olumsuzluk eki tümce olumsuzluğunu verir. Çekçede kullanılan ön ek *ne-*, Türkçede kullanılan olumsuzluk son eki *-mA*, İtalyancada kullanılan olumsuzluk parçacığı *non*, Almancada kullanılan olumsuzluk zarfı *nicht* tümce olumsuzluğunu ifade eder.

2.2.2. Jespersen'in Olumsuzluk Döngüsü

Literatürde *olumsuzluk döngüsü* adıyla da geçen *Jespersen döngüsü* (Jespersen's cycle) terimini ilk olarak Dahl (1979:88) ortaya atmıştır. Bu çalışmada terim "Jespersen'in olumsuzluk döngüsü" olarak isimlendirilmiştir. Olumsuzlukla ilgili yapılan ilk çalışmalardan olması sebebiyle konuyla ilgili yapılagelen araştırmalarda Jespersen'in çalışması temel atıf kaynağıdır.

Jespersen, çeşitli dillerde olumsuzluğun nasıl gerçekleştiğine dair incelemeler yapmıştır. Pek çok dilde olumsuzluğun değişimine tanık olunduğunu, orijinal olumsuz zarfların ilk olarak zayıfladığını, ardından yetersiz hâle gelmesiyle güçlendirmek amacıyla başka sözcükler kullanıldığını ve kullanılan bu tür yapıların olumsuz olarak algılandığından, zamanla olumsuzluk bildiren ayrı sözcükler olarak gelişim gösterdiğini anlatır (1917: 4). Jespersen'in sözünü ettiği bu süreç şu evrelerle oluşur:

1. Olumsuzluk, bir (tek) olumsuzluk işaretleyicisi ile ifade edilir.
2. Olumsuzluk, olumsuzluk gösteren belirteç ya da ad öbeği ile birleşen bir olumsuzluk işaretleyicisi ile ifade edilir.

3. İkinci evredeki olumsuzluk gösteren belirteç ya da ad öbeği unsurlarından biri olumsuzluğun açıklanması işlevini kendi başına yürütür; asıl olumsuzluk işaretleyicisi istemli hâle bürünür.
4. Asıl olumsuzluk işaretleyicisi geçerliliğini yitirir (Çürük 2013: 64'ten).

Zeijlstra'nın İngilizce temelli hazırladığı Jespersen'in olumsuzluk döngüsü şu şekildedir:

EVRE I: Olumsuzluk bitimli fiile eklenen tek bir olumsuzluk işaretleyicisi ile ifade edilir.

EVRE II: Bitimli fiile olumsuzluğu vermek için eklenen olumsuzluk işaretleyicisi fonolojik olarak oldukça zayıftır, bu sebeple uygun seçimlik bir olumsuz zarf eklenir.

EVRE III: Tümce olumsuzluğu bitimli fiile eklenen olumsuzluk işaretleyicisi ve zarf olumsuzluk işaretleyicisi ile zorunlu olarak verilir.

EVRE IV: Olumsuz zarf olumsuzluk için zorunlu bir işaretleyicidir ve işaretleyicinin kullanımı bitimli fiile seçimlik olarak gelir.

EVRE V: Olumsuz zarf, tek uygun olumsuzluk işaretleyicisidir, bitimli fiile eklenen olumsuzluk işaretleyicisi artık kullanılmaz.

EVRE VI: Olumsuzluk işaretleyicisi iki biçimde uygundur: ya olumsuz zarf olarak ya da olumsuzluk işaretleyicisi olarak görünür, ancak bazen eşzamanlıdır.

EVRE VII=I: Olumsuzluk sadece bitimli fiile eklenen tek olumsuzluk işaretleyicisi ile ifade edilir.

van der Auwera, tümcesel olumsuzluğun Fransızcadaki artsüremli gelişimini Jespersen'in olumsuzluk döngüsüne göre vermeye çalışmıştır (2009: 3):

3 Evre	4 Evre	5 Evre
1.ne	1.non	1.ne
2.ne...pas	2.ne	2.ne (...pas)
3.pas	3.ne...pas	3.ne...pas
	4.pas	4.(ne...) pas
		5.pas

Tablo (7) Olumsuzluğun Fransızcadaki diakronik gelişimi tablosu

Jespersen'in verdiği artzamanlı olumsuzluk evreleri, olumsuzluk çalışmalarında pek çok dile uygulanmıştır (Jespersen evrelerine göre hazırlanan örnek tablo için bk. Zeijlstra 2004a; van der Auwera 2009).

2.2.3. Olumsuzluk Türleri

2.2.3.1. Basit Olumsuzluk

Diller, basit tümcesel olumsuzluğu farklı biçimlerde, tek unsurlu ya da çok unsurlu biçimlerle gerçekleştirmektedir. Zeijlstra, Hollandaca üzerinden yaptığı olumsuzluk sınıflandırmasında (taxonomy of negation) basit olumsuzluğun *yalın olumsuzluk* (simplex negation) ve *karmaşık olumsuzluk* (complex negation) adlarıyla iki şekilde gerçekleştiğinden söz eder. Buna göre yalın olumsuzluk, eylem öncesi *en/ne* ögesinin getirilmesiyle veya olumsuz zarf *nie(t)*in kullanılmasıyla yapılmaktadır. Karmaşık olumsuzluk ise her iki olumsuzluk ögesinin de tümcede birlikte kullanılmasıyla - *en/ne...nie(t)*- oluşmaktadır (2002: 193).

Hollandaca üzerinden yapılan açıklamadan da görüldüğü üzere, basit tümcesel olumsuzluk, dillerin tipolojik özelliklerine göre oluşum şekli bakımından farklılık göstermekte; çeşitli pozisyonlardaki tekli ya da çoklu olumsuzluk öğeleri ile tümcede mutlak olumsuzluk anlamını vermektedir.

2.2.3.2. Çoklu Olumsuzluk

Klasik mantıkta iki olumsuz bir araya geldiğinde birbirlerini iptal ederken doğal dillerde klasik mantıktakinin aksi bir durum gerçekleşir. Çoklu olumsuzlukta anlamın güçlendirilmesi, zayıflatılması, olumsuzluk anlamının kaybolması ya da anlamsal olarak herhangi bir değişimin olmaması durumları görülebilmektedir.

van der Wouden (1994) çoklu olumsuzluğu 4'e ayırmıştır:

- Olumsuzluk Uyumu (Negative concord)
- Zayıflayan Olumsuzluk (Weaken of negation/ Weak negation)
- Yadsıma (Denial)
- Pekiştirmeli Olumsuzluk (Emphatic negation)

van der Wouden'a göre doğal dillerde bu 4 başlığın açıklaması şu şekildedir:

- **Semantik olarak bir şey değişmez:** Birçok olumsuzluk işaretleyicisinin olduğu yapı tek olumsuzluk işaretleyicisi olan yapıya semantik olarak eşdeğerdir.
- **İki olumsuzluk işaretleyicisi birbirini zayıflatır:** Söz konusu yapıda bir olumsuzluk işaretleyicisi olmasından daha düşük bir semantik değer ortaya çıkar. Mevcut olumsuz durum zayıflatılır.
- **Mantıkta olduğu gibi iki olumsuzluk işaretleyicisi birbirini iptal eder:** Yapıdaki olumsuzluk ortadan kalkar.
- **İki olumsuzluk işaretleyicisi semantik olarak birbirini yükseltir:** Tek bir olumsuzluk işaretleyicisi varken ortada olan semantik değerden daha güçlü bir olumsuzluk ortaya çıkar (van der Wouden 1994: 93).

Wouden (1997) diğer bir çalışmasında Yadsıma'yı başka bir terimle, *Çift Olumsuzluk* terimiyle karşılayarak, Çoklu Olumsuzluk'u yine 4'e ayırmıştır:

- **Çift Olumsuzluk:** İki olumsuz birbirini iptal eder ve olumluluk sağlanır.
- **Zayıflayan Olumsuzluk:** Bir olumsuz unsur diğer bir olumsuz unsurun olumsuzluğunu zayıflatır. Pozitif ve negatif arasında bir yerde olur.
- **Olumsuzluk Uyumu:** İki ya da daha çok olumsuzluk unsuru anlamsal olarak tek bir olumsuzluk oluşturur.
- **Pekiştirmeli Olumsuzluk:** Bir olumsuz unsur diğer bir olumsuz unsuru güçlendirir.

Zeijlstra (2002), çoklu olumsuzluğun çift olumsuzluk ve olumsuzluk uyumu olarak iki biçimde; olumsuzluk uyumunun da olumsuzluk yayılımı ve ikizleşmesi biçimlerinde gerçekleştiğinden söz etmektedir. Başka bir çalışmasında (2004b: 57-75) ise çoklu olumsuzluk kavramını dilleri çift olumsuzluk kuralını uygulayan diller ve uygulamayan

diller olarak ikiye ayırarak ele almıştır: 1. Çift olumsuzluk dilleri; 2. Olumsuzluk uyumu olan diller.

Diğer yandan Zeijlstra, Wouden'in (1997) yukarıda da verilen çoklu olumsuzluk ayrımını kabul etmekte ancak farklı yorumlamaktadır. Ona göre çift olumsuzluk ve olumsuzluğun zayıflaması aynı semantik mekanizmanın sonucudur ve farklı yorumlamaları pragmatik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca olumsuzluk uyumu ve pekiştirmeli olumsuzluk da aynı sınıfa dâhil olup *çift olumsuzluk yasasını* (law of double negation) ihlal etmektedir. Her ikisi de benzer davranış sergilemekle birlikte farklı sentaktik/semantik mekanizmanın sonucunda meydana gelmektedir (2004b: 58).

2.2.3.2.1 Olumsuzluk Uyumu

İki ya da daha fazla sayıdaki olumsuzluk unsurunun biçim-söz dizimsel yapı itibariyle bir arada kullanılması sonucunda tek bir olumsuz anlamın ortaya çıkması Olumsuzluk Uyumu olarak adlandırılır. Bu terime *negative concord* diyerek ilk dikkati çeken Jespersen (1917) olmuştur; Krifka (1964) *negative incorporation*; Labov (1972) ise *negative attraction* terimini aynı kavram için kullanmıştır. Olumsuzluk uyumu dilbilimde çokça araştırılan ve tartışılan bir konu olarak dikkat çekmektedir (bk. Ladusaw (1992), Haegeman (1995), Corblin and Tovená (2001), Zeijlstra (2004), Giannakidou (2006), Richter and Sailer (2006), Penka (2007) vd.). Belli başlı dillerdeki olumsuzluk uyumu ile ilgili de literatürde ayrıca çalışmalar mevcuttur.

Doğal dillerin birçoğunun (İtalyanca, Rusça, İspanyolca, Portekizce, Çekçe, Lehçe, Yunanca, Türkçe vb.) tipolojisinde olumsuzluk uyumu vardır; Hollandaca, İsveççe, Norveççe, İngilizce gibi dillerde ise yoktur. Jespersen (1917) olumsuzluk işaretleyicilerinin sentaktik statüsü ile dillerde olumsuzluk uyumunun meydana gelmesi arasında ilişki olduğunu iddia etmektedir. Bu ilişki, olumsuzluk parçacığı ile olumsuzluk uyumu gösteren diller ve belirteç olumsuzluk işaretleyicisi ile çift olumsuzluk sergileyen diller arasında oluşan çift yönlü bir ilişkidir⁵.

⁵ Jespersen'in görüşü, literatürde çokça tartışılmakla ve yapılan çalışmalarda Jespersen genellemelerinin tamamıyla geçerli olmadığına dair örnekler sunulmaktadır (bk. Zeijlstra 2008).

Dillerin yapısal özelliklerine bakıldığında, Zeijlstra (2004; 2006) ek biçiminde ya da zayıf/güçlü fiil öncesi olumsuzluk işaretleyicisi olan her dilin Olumsuzluk Uyumunu gösterdiğini belirtir. Olumsuzluk uyumu olan dillerde de uyumun durumu kendi içinde farklılaşmaktadır. Çekçe, Yunanca ve Türkçe gibi dillerde olumsuz niceleyicilerin yanında olumsuzluk işaretleyicisinin kullanılması zorunludur. Bu tür diller *mutlak olumsuzluk uyumlu diller* olarak nitelendirilir (Giannakidou 1998, 2000). Bu dillerde olumsuzluk işaretleyicileri tümcesel olumsuzluğu tek başına ifade edebilir. Bu tür bir uyumun olmadığı, İtalyanca, İspanyolca gibi diller ise *mutlak olmayan olumsuzluk uyumlu dillerdir*.

Giannakidou'nun (1997) görüşüne göre, olumsuzluk sözcüklerinin olumsuzluk işaretleyicisi ile birlikte kullanılmasının şart olduğu diller *Mutlak Olumsuzluk Uyumlu Diller* (Strict Negative Concord); olumsuzluk sözcüklerinin olumsuzluk işaretleyicileri ile her zaman birlikte kullanılma zorunluluğunun olmadığı İtalyanca türündeki diller ise *Mutlak Olmayan Olumsuzluk Uyumlu Dillerdir* (Non-Strict Negative Concord).

(51) *Hiç kimse hiçbir şey almadı.*

Verilen Türkçe örnek tümceden görüldüğü üzere, olumsuzluk sözcükleriyle olumsuzluk işaretleyicilerinin birlikte kullanılması zorunludur ve bu tümce semantik olarak olumsuz düzlemedir. Ancak, İngilizcede bunun aksi bir durum görülür:

(52) *Nobody did anything.* “Hiç kimse bir şey yapmadı.”

İngilizcede, olumsuzluk sözcüklerinin bulunduğu tümcede yüklem olumsuzluk işaretleyicisi alamaz. Tek bir öge tümcenin semantik olumsuzluğunu verir.

Diller, olumsuzluk işaretleyicisinin olumsuzluk sözcükleri ile birlikte kullanılıp kullanılmamasına göre birbirinden ayrılmaktadır. Bazı diller, Slav dilleri ve Yunanca gibi, birlikte kullanımına örnekler sunarken; İspanyolca ve İtalyanca gibi bazı dillerde de olumsuzluk sözcüğünün tümcedeki pozisyonuna bağlı olması koşuluyla işaretleyicilerle birlikte kullanımı mümkündür. Olumsuzluk sözcüğü, İspanyolca ve İtalyancada olduğu gibi tümcede fiil öncesi konumda bulunuyorsa olumsuzluk işaretleyicisine izin verilmez. Ancak olumsuzluk sözcüğünün fiil sonrası pozisyonda olması durumunda ise olumsuzluk işaretleyicisinin varlığına gereksinim vardır:

- (53) a. İt. Ieri *nessuno* ha telefonato. “Dün hiç kimse aramadı.”
Dün hiç kimse GEÇ ara-
- b. İt. Ieri *non* ha telefonato *nessuno*. “Dün hiç kimse aramadı.
Dün Oİ GEÇ ara- hiç kimse

Yukarıda verilen örneklerden de görüldüğü gibi olumsuzluk sözcükleri ve olumsuzluk işaretleyicisinin tümcede birlikte kullanılıp kullanılmamasına göre olumsuzluk uyumunun belirgin iki türü ortaya çıkmaktadır: Mutlak Olumsuzluk Uyumu ve Mutlak Olmayan Olumsuzluk Uyumu (bk. Giannakidou 1997, 2000, 2006).

a) Mutlak Olumsuzluk Uyumu: Olumsuzluk sözcükleri tek başına kullanılmazlar, mutlaka bir olumsuzluk işaretleyicisi ile birlikte kullanılırlar. Türkçe, Çekçe gibi diller olumsuzluk sözcükleri ile olumsuzluk işaretleyicinin birlikte kullanılmasının zorunlu olduğu, mutlak olumsuzluk uyumunun görüldüğü dillerdir:

- (54) a. Tü. *Hiç kimse* okula gelmedi.
b. Tü. *Kimse* beni sevmiyor.
- (55) a. Çek. *Nevolá nikdo*. “Hiç kimse aramıyor.”
oi-arıyor hiç kimse
b. Çek. *Nikdo nevolá*. “Hiç kimse aramıyor.
Hiç kimse oi-arıyor

b) Mutlak Olmayan Olumsuzluk Uyumu: Olumsuzluk sözcüklerinin tümcede tek başına kullanılma zorunluluğu yoktur, bir olumsuzluk işaretleyicisinin kullanılmasına izin verebilirler; bu durumda olumsuzluk işaretleyicisi seçimliktir. Ancak olumsuzluk sözcüğünün fiil öncesi konumda olduğu pozisyonda bu durum yani seçimlik olumsuzluk işaretleyicisi kullanılması söz konusu değildir. Yani bu tür dillerde olumsuzluk işaretleyicilerinin olumsuzluk sözcüklerin kullanımına dair pozisyon istemi mevcuttur.

Aşağıdaki ilk iki örnekten görüleceği üzere, İtalyancada fiilden sonra gelen olumsuzluk sözcüğü bir olumsuzluk işaretleyicisini gerektirir. Ancak son örnekte, sadece olumsuzluk sözcüğü bulunmakta, olumsuzluk işaretleyicisi kullanılmamaktadır. Olumsuzluk işaretleyicisinin kullanılmamasının sebebi olumsuzluk sözcüğünün yerinin fiilden önce olmasıdır. Fiil öncesi pozisyonda bulunan olumsuzluk sözcüğü işaretleyiciyi gerektirmez:

- (56) a. İt. Gianni (**non*) ha telefonato *nessuno*. “Gianni hiç kimseyi aramadı.
Gianni oi GEÇ ara- hiç kimse
- b. İt. (**Non*) ha telefonato *nessuno*. “Hiç kimse aramadı.”
oi GEÇ ara- hiç kimse
- c. İt. *Nessuno* ha telefonato *nessuno*. “Hiç kimse aramadı.”
- Hiç kimse GEÇ ara- hiç kimse

Zeijlstra, mutlak ve mutlak olmayan olumsuzluk uyumlu diller arasındaki farkın olumsuzluk işaretleyicilerinin semantik değerinden kaynaklandığını söylemektedir. Ona göre, mutlak olmayan olumsuzluk uyumlu dillerde olumsuzluk işaretleyicileri semantik olarak olumsuz (yorumlanabilen olumsuzluğa sahip) iken mutlak olumsuzluk uyumlu dillerde semantik açıdan olumsuz değildir (yorumlanamayan olumsuzluğa sahiptir)⁶ (2008: 3-4). Ancak, farklı dillerin olumsuzluk uyumu verilerinin kendi içinde ve birbirleriyle karşılaştırılması sonucunda Zeijlstra'nın bu görüşünün tartışmaya açık olduğunu söylemek mümkündür (Türkçe için bk. **III. Bölüm-Olumsuzluk Uyumu**).

van der Wouden ve Zwarts (1993) sentaktik-semantik bir değerlendirme ile olumsuzluk uyumunu üçe ayırır: Olumsuzluk Yayılımı (OY), Olumsuzluk İkizleşmesi (Oİ), Olumsuzluk Yayılımı ve İkizleşmesi (OYİ). van der Wouden başka bir çalışmasında da bu türleri ayrıntılı biçimde betimlemektedir (bk.1994).

Olumsuzluk Yayılımı (Nagative spread): Olumsuz özelliğin “yayıma”sı ya da kendi kapsamı içerisinde belirsiz ifadelerin dağılmasıdır. Bu yapıda, morfofonolojik olarak olumsuzluğu işaretleyen iki belirsiz ifade vardır:

- (57) a. BF. Valere ging *nooit nieverst* noatoe. “Valere asla hiçbir yere gitmez.”
Valere gitti asla hiçbir yer-YÖN
- b. İt. *Nessuno* ha telefonata a *nessuno*. “Hiç kimse hiç kimseyi aramadı.”
- Hiç kimse GEÇ ara- BEL hiç kimse

⁶ Zeijlstra, Chomsky'nin (1995, 200, 2001) minimalist uyum düşüncesinden hareketle olumsuzluk sözcüklerini olumsuzluk işaretleyicileri istemine göre “yorumlanamayan özellik” (uninterpreted feature-uNEG) ve “yorumlanabilen özellik” (interpreted özellik-iNEG) olarak ayırmaktadır (bk. Zeijlstra 2004b; 20008).

- c. St.olm.Fr. *Personne n'a rien* dit. "Hiç kimse hiçbir şey söylemedi."
Hiç kimse oi-GEÇ hiçbir şey söyle-

Olumsuzluk yayılımının görülmediği bir dil yoktur, ancak olumsuzluk yayılımının görüldüğü dillerde olumsuzluk sözcükleriyle birlikte özel bir olumsuzluk işaretleyicisinin birlikte kullanılması ihtiyacı vardır. Fransızca, Batı Flemenkçesi, İngilizcenin değişkeleri gibi olumsuzluk uyumunun görüldüğü dillerde olumsuzluk uyumu ilişkisinde olumsuzluk işaretleyicisine izin verilirken bazı dillerde bu ikisinin birlikte kullanımına izin verilmez.

Olumsuzluk İkizleşmesi (Negative doubling): Farklı olumsuz unsurlar bütün tümcelerde görülür ve bu tümceler olumsuz içeriğe sahiptir. Bu yapıda, bir olumsuzluk niceleyicisi ile bir olumsuzluk işaretleyicisi semantik olumsuzluk sağlar. Olumsuzluk ikizleşmesi, bir olumsuz ile bir belirsiz olumsuzun bir araya gelmesi ile oluşur:

- (58) a. Af. Ek het hom *nie* gesien *nie*. "Onu görmedim."
Ben GEÇ onu oi gör- oi
b. İt. *Non* ha detto *niente*. "O hiçbir şey söylemedi."
oi GEÇ söyle- hiçbir şey
c. Çek. Milan *nevidím nikoho*. "Milan kimseyi görmez."
Milan oi-gör- hiç kimse
d. Fr. Jean *ne* dit *rien*. "Jean bir şey söylemez"
Jean oi söyle- hiçbir şey

Dillerde olumsuzluk yayılımı ve olumsuzluk ikizleşmesi yapılarından biri ya da ikisi görülebilir. Olumsuzluk yayılımı her dilde görülürken olumsuzluk ikizleşmesi her dilde görülmez.

Olumsuzluk Yayılımı ve İkizleşmesi (Negative spread and negative doubling): Olumsuzluk yayılımı ve olumsuzluk ikizleşmesi yapılarının birleşiminden oluşur; bir olumsuzluk işaretleyicisi ile birden çok olumsuzluk sözcüğü vardır. Anlamsal olarak tek bir olumsuzluk söz konusudur.

- (59) a. Fr. *Personne ne mange rien*. "Hiç kimse (hiç)bir şey yemiyor"

Hiç kimse oi yer hiçbir şey
 b. Rus. *Nikto ne skasal ničego*. “Hiç kimse hiçbir şey söylemedi”

Hiç kimse oi söyle-GEÇ- hiçbir şey

Yukarıdaki, Fransızca ve Rusçadan verilen örneklerde olumsuzluk sözcüğü yanında olumsuzluk işaretleyicisi de bulunmakta; olumsuzluk yayılımı ve olumsuzluk ikizleşmesi birlikte görülmektedir.

Zeijlstra, van der Wouden’ın (1994) çalışmasındaki olumsuzluk yayılımı ve olumsuzluk ikizleşmesi ayrımlarının dillerde keskin ve tutarlı bir tablo sergilemediğini, verilen örneklerde aynı zamanda pekiştirmeli olumsuzluk gibi farklı tür okumaların da yapılabileceğini belirtmektedir (2004b: 62-63). Başka bir çalışmasında Zeijlstra (2004a) Olumsuzluk Uyumunu, 4’e ayırarak incelemiştir: 1.Mutlak Olumsuzluk Uyumu, 2.Mutlak Olmayan Olumsuzluk Uyumu, 3.Parataktik Olumsuzluk, 4.Pekiştirmeli Olumsuzluk (Ayrıca bk. Zeijlstra 2007).

Parataktik Olumsuzluk: Literatürde *fazlalık olumsuzluk* (redundant negation), *tamamlayıcı olumsuzluk* (expletive negation) ve *sempatik olumsuzluk* (sympathetic negation) gibi farklı terimlerle karşılanmış olan bu olumsuzluk türü için kabul edilen yaygın terim Jespersen’in (1917) *Parataktik Olumsuzluk* terimi olmuştur. Parataktik olumsuzlukta, ana tümcede bulunan yarı-olumsuz fiiller veya prepozisyonlar, yan tümcede bulunan olumsuz unsur ile olumsuzluk uyumu ilişkisi kurar. Bu tip olumsuzluk, daha çok olumsuzluk sezdiriminin olduğu bağlamlarda görülür. Bu bağlamlar, olumsuz çağrışımı olan *kork-*, *şüphe duy-* vb. fiiller, karşılaştırma tümceleri ve *unless*, *without*, *before* gibi olumsuz prepozisyonların bulunmasına bağlıdır (van der Wouden 1997: 200; Zeijlstra 2004b: 65).

(60) a. Fr. *J’ai peur qu’il (ne) aille*. “Korkarım (ki) o gidecek.”

Ben kork- ki-o (oi) gel-3TK

b. Fr. *Il part sans personne*. “O kimsesiz gider/ayrılır.”

O gel-3TK -SIZ hiç kimse

c. Fr. *Elle est belle que je (ne) croyais*. “Düşündüğümden daha güzel.”

O BİLD güzel ki ben (oi) düşün-1TK

Parataktik olumsuzluk, olumsuzluk unsurlarının sadece yan tümcede kullanılmasına izin vermez, Latincedeki *ne* ve Yunancadaki *mipos* gibi olumsuz *tamamlayıcıya* (complementiser) da izin verir. Dillere göre parataktik olumsuzluğa neden olan yapılar değişir. Örneğin, Latincede şüphe bildiren fiiller parataktik olumsuzlukla olumsuzluk uyumu ilişkisi kurarken, Fransızcada yukarıdaki örneklerden görüldüğü üzere kurmaz.

(61) a. Lat. Timeo *ne* veniat. “Korkarım ki o gelir.”

Kork-1TK oi gel-3TK

b. Yun. Fornamai *mipos* kano lathos. “Hata yapmaktan korkuyorum.”

Kork-1TK oi yap-1TK hata (van der Wouden 1994a)

Parataktik olumsuzlukta, yukarıda sözü edilen birtakım özel fiiller ve önekler gibi olumsuzluk unsurlarının olumsuzluk semantiğine doğrudan bir katkısı yoktur. van der Wouden bağımlı tümcelerdeki olumsuzluk unsurlarının OKU gibi davrandığından doğrudan tümce semantiğini etkilemediğini, bu sebeple de olumsuzluk uyumu okumasına neden olduğunu söylemektedir. Bu nedenle parataktik olumsuzluk sadece olumsuzluk uyumu olan dillerde görülmez; İngilizce ve Hollandaca gibi olumsuzluk uyumunun görülmediği dillerde de parataktik okumalar mümkündür (örnekler için bk. Zeijlstra 2004b).

Olumsuzluk uyumunun sentaktik-semantik arayüzde yorumlanmasıyla elde edilen ayrımlar, olumsuzluk işaretleyicileri ile olumsuzluk sözcüklerinin birbiriyle olan ilişkilerine göre belirlenmektedir. Zeijlstra, diller arası yaptığı karşılaştırmalar sonucunda, olumsuzluk uyumunu, fonolojik açıdan anlaşılmayan bir olumsuzluk işlemcisi ile morfo-sentaktik olarak tümcede yer alan bir ya da birden çok olumsuzluk ögesinin sentaktik uyum örneği olarak görmekte; semantik olarak olumsuzluğun işaretlenmesi olmadığını söylemektedir (2008: 49). Özetle, olumsuzluk uyumu, olumsuzluk işaretleyicisi veya olumsuzluk sözcüklerinin tümcede olumsuzluk işlemcisi olarak çalışması esasına göre, ögelerin birbiriyle olan sentaktik uyumu sonucunda, işlemcinin işaret ettiği olumsuz anlamla meydana gelmesidir.

2.2.3.2.2. Pekiştirmeli Olumsuzluk

Birden çok olumsuzluk ögesinin kullanıldığı tümcelerde, olumsuzluk unsurlarından birinin diğerini anlamsal olarak kuvvetlendirmesi yoluyla pekiştirmeli olumsuzluk ortaya çıkar. İki olumsuz unsurun bir arada bulunduğu ve birbirini iptal etmeden anlamsal olumsuzluğun devam ettiği bu tür yapılar, Olumsuzluk Uyumu'nun alt türü olarak düşünülebilmektedir. Ancak, Pekiştirmeli Olumsuzluk van der Wouden (1997) ve Zeijlstra (2004b) tarafından Çoklu Olumsuzluk'un altında ayrı bir tür olarak ele alınmıştır. Zeijlstra, Pekiştirmeli Olumsuzluk'un 4 sebeple Olumsuzluk Uyumu'ndan ayrıldığını söyler (67-68):

1. Standart Olumsuzluk Uyumu'nda kuvvetlendirilmemiş olumsuz okuma varken Pekiştirmeli Olumsuzluk'ta kuvvetlendirilmiş olumsuz okuma vardır.
2. Pekiştirmeli Olumsuzluk, çok katı lokal şartlara bağlıdır: Sadece iki olumsuz unsurun komşu olduğu durumlarda oluşur:

(62) a. Hol. *Nooit* gaat hij *niet* naar school. “O her zaman okula gider.”
Hiçbir zaman gider o ols. –a okul

b. Hol. Hij gaat *nooit niet* naar school. “O asla, hiç okula gitmez.”
O gider hiçbir zaman ols. –a okul

3. Pekiştirmeli Olumsuzluk, olumsuzluk işaretleyicinin olumsuzluk sözcüğünün önünde olmasına izin vermez ve olumsuzluk işaretleyici ayrıca bir vurguya sahiptir. Bu tür yapılar Çift Olumsuzluk okumasını sağlar:

(63) Hol. Hij gaat *niet nooit* naar school. “O bazen (=hiç değil) okula gider.”
O gider ols. hiçbir zaman –a okul

4. Pekiştirmeli Olumsuzluk, Olumsuzluk Uyumu'nun diğer alt türlerinden farklıdır; çünkü standart Olumsuzluk Uyumu'nun görülmediği (Hollandaca ve Almancanın değişkeleri gibi) dillerde de görülür.

Pekiştirmeli Olumsuzluk ile ilgili önemli bir fark, seçimlik olmasıdır. Horn, Division of Pragmatic Labour'da Pekiştirmeli Olumsuzluk'u şöyle açıklar:

“Konuşur, olumsuz anlam vermek için basit bir yolu seçme (tek olumsuzluk kullanarak) ya da daha ayrıntılı bir yolu seçme (daha çok olumsuzluk kullanarak) hakkına sahipse, dinleyici hiçbir şey için konuşurun daha kompleks bir biçim kullanmadığını farz eder. Dille ilgili verilen bilgi dikkate alındığında dinleyici, konuşurun bir çeşit vurgu iletmek istediğini sanır.” (1972: 67).

Pekiştirmeli olumsuzluk Horn’un (1972, 1985) işaret ettiği pragmatik nedenlerden ötürü meydana gelmekte; konuşur bu yolla iletmek istediği mesajı vurgulamayı tercih etmektedir.

2.2.3.2.3. Çift Olumsuzluk

Çift Olumsuzluk (ÇO) klasik mantıktaki gibi iki olumsuz unsurun birlikte kullanılması durumunda birbirini iptal etmesidir. Çift Olumsuzluk Yasasına (ÇOY) göre iki olumsuz, bir olumluluk oluşturur. Çift Olumsuzluk doğal dillerde son derece nadirdir. Birçok dilde, Almanca, İskandinav dilleri vb. iki olumsuz unsurun bir arada bulunması oldukça zordur. İngilizce ve Türkçede ise çift olumsuzluk örnekleri mevcuttur.

Çift Olumsuzluk Yasası: $\neg\neg p \leftrightarrow p$

(64) John will not not come. \leftrightarrow John will come.

Diller olumsuzluk uyumu ve çift olumsuzluğu farklı öğelerin bir araya gelmesi ile gerçekleştirirler. Ancak Fransızca gibi bazı dillerde aynı yapının hem olumsuzluk uyumu hem çift olumsuzluk okuması söz konusu olabilir:

(65) Personne aime personne.

Hiç kimse sever hiç kimse.

“OU: Hiç kimse hiç kimseyi sevmez. / ÇO: Kimse kimseyi sevmiyor.”

De Swart ve Sag (2002), olumsuzluk sözcüklerini semantik olarak olumsuz kabul ederek niceleyici (negative quantifier) saymakta; örneklerini daha çok, çoklu olumsuzluk öğelerinin bir arada kullanılması durumunda çift olumsuzluk ve olumsuzluk uyumu okuması arasında belirsizlik taşıyan-yukarıdaki örnekte olduğu gibi- Fransızcadan vermektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, Fransızcanın yanı sıra İngilizceden verilen

örnekler de olumsuzluk uyumu ve çift olumsuzluk konusunda belirgin tipik örnekler değildir.

Olumsuzluk uyumu sergileyen Romanyaca, İspanyolca, İtalyanca, Portekizce, Arnavutça, Yunanca, İbranice ve Macarcada standart olumsuzluk uyumu çift olumsuzluk okumasına izin vermezken Hollandaca, Almanca ve İskandinav dilleri gibi çift olumsuzluğa sahip diller de olumsuzluk uyumu okumasına izin vermez (Zeijstra 2008: 34-35). Olumsuzluk uyumu okuması olmayan dillerde iki olumsuzluk unsurundan biri diğerini iptal ederek tümcesel olumsuzluğu ortadan kaldırarak, semantik olumluğa yol açar. Aşağıdaki Hollandaca örnek bir çift olumsuzluk örneğidir:

(66) Hol. Zij heeft *niet niets* gedaan. “ÇO: Bir şeyler yaptı. (Hiçbir şey yapmadı değil.)”

O GEÇ oi hiçbir şey yap-

Olumsuzluk uyumu ve çift olumsuzluk arasındaki fark olumsuzluk uyumunun formal yapıda gerçekleşmesidir (yorumlanabilen özellik [iNEG] ve yorumlanamayan özellik [uNEG] arasındaki formal yapısal ilişkiyi kurmak için). Çift olumsuzluk dillerinde, aksine, olumsuz anlam ile olumsuz yapı arasında 1:1 karşılık söz konusudur. Bu dillerin semantik özellikleri leksikal semantik tarafından doğrudan takip edildiğinden formal olumsuzluk yapılarının varlığını varsaymaya gerek yoktur. Ayrıca çift olumsuzluk dillerinde olumsuzluk tarafından tetiklenen “Agree/Move” sentaktik işlemcisi yoktur (Zeijlstra 2008: 4).

Bir başka deyişle, Zeijlstra’ya göre, olumsuzluk uyumu gösteren dillerde mevcut olan formal olumsuzluk yapıları, çift olumsuzluk dillerinde görülmez. Sadece olumsuzluk uyumu gösteren dillerde olumsuzluk yapıları başı oluşturabilir; olumsuzluk işaretleyicileri sentaktik baş olarak çalışır. Çift olumsuzluk dillerinde formal olumsuz yapı görünmez; dolayısıyla olumsuzluğun baş (Neg⁰) olduğu pozisyon ve olumsuzluk işaretleyicilerinin baş (Neg⁰) olduğu yapı bulunmaz (2008: 30).

2.2.3.2.4. Zayıflayan Olumsuzluk

van der Wouden (1997:215) tarafından *arıksayış* olarak ifade edilen zayıflayan olumsuzluk, karşıt olumsuz tarafından olumluluğun ifade edilmesidir (Jespersen 1917: 62-63). Bu tür olumsuzlukta, farklı retorik amaçlarla iki olumsuz bir arada kullanılır. Dilbilimsel geleneğe göre, açıkça pozitif olandan daha zayıf bir şekilde çift olumsuzla iletiyi ifade etmektir amaç (Jespersen 1917; Horn 1991). Zayıflayan olumsuzlukta, tümcede iki olumsuzluk unsuru vardır ve mevcut olumsuz anlamın zayıfladığı, olumluluk çizgisine kaydığı görülür:

(67) Mary is *not unhappy*. “Mary mutsuz değil.”

Örnek tümce yorumlanmak istendiğinde *happy* kavramının pek çok muhtemel aşamasının olduğu ortaya çıkar. Horn’un (2001) dikkat çektiği, klasik mantıkta da belirtilen bir skala vardır. Bu skalaya göre:

Derecelendirebilir yüklem: *happy*

very unhapy	Unhappy	neither happy nor unhappy	Happy	very happy

$\neg\sim$ happy (mary)⁷

Tablo (8) Derecelendirilebilir yüklem *happy* skala tablosu

Zeijlstra, *not unfriendly* örneği incelemesine göre, çelişik olumsuzluk işaretleyicisi *not* ile karşıt olumsuzluk bildiren *un-*ın birlikte kullanımının *unfriendly* dışındaki her alanı belirttiğini söyler:

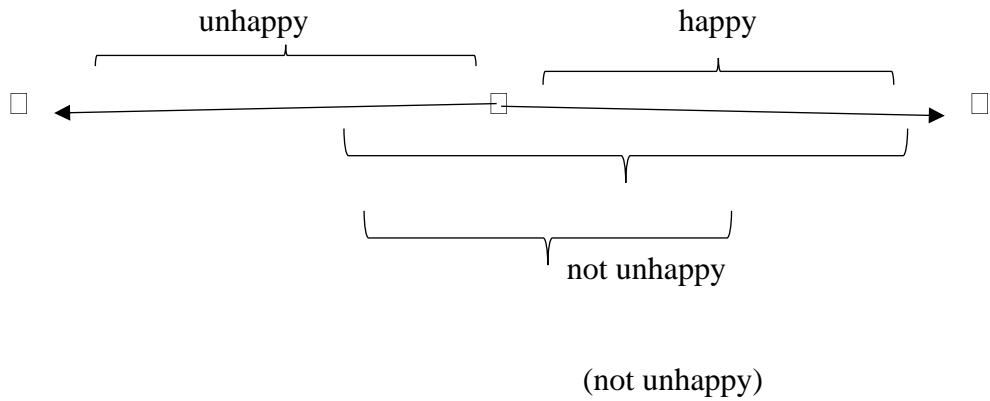
(68) a. John is *not unfriendly*. He is awful. “John arkadaşça değil. O berbat.”
b. John is *not unfriendly*. He isn’t very friendly either. “John arkadaşça değil. Çok da arkadaşça değil”

⁷ ~ işareti karşıt olumsuzluğu belirtir.

c. John is *not unfriendly*. In fact, he is very friendly. “John arkadaşça değil. Aslında, o çok arkadaşça.”

d. A: John is *not unfriendly*. B: No, John is *not unfriendly*. He is friendly. “John arkadaşça değil. O arkadaşça. (Zeijlstra 2004b: 60).

Krifka da (2007: 2), aşağıdaki diyagramla *not un-Ain* anlamsal alanlarını vermeye çalışmaktadır:

Şema (1) *not un-A* anlam alanı şeması

Krifka'ya göre *happy* ve *unhappy* duyusal uzamda açık uçlu skalaya indirgenerek yukarıdaki gibi işaretlenebilmektedir. Bu skalaya göre *happy* ve *unhappy* birbirinin çelişği iken *not unhappy* mutsuzluğun nötr tarafını işaret etmekle sınırlanmıştır.

Verilen İngilizce örneklerin yorumlamasından anlaşıldığı üzere, zayıflayan olumsuzluk farklı işlevdeki olumsuzluk öğelerinin birlikte kullanılması durumunda olumsuz anlamın kesinliğini kaybedip olumluluğa yakın farklı anlam alanlarına işaret etmesi ile oluşmaktadır.

2.3. TÜRKÇE ÜZERİNE YAPILAN OLUMSUZLUK ÇALIŞMALARI

Türkçede olumsuzluk çalışmaları son yıllarda artmış, konuyla ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri yazılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar öncesinde olumsuzluk genel dilbilgisi kitaplarında yalnızca bir dilbilgisi konusu olarak ele alınmış ve belli başlı başlıklar altında eylem tümcelerinde ve isim tümcelerinde olumsuzluk gibi genellemeler

dâhilinde anlatılmıştır. Olumsuzluk çalışmalarında ayrıca inceleme gerektiren pekiştirilmiş olumsuzluk, çift olumsuzluk ve zayıflayan olumsuzluk gibi konular ayrı bir başlık olarak ele alınmamış, bu konulara genel gramer kitaplarının çok azında sadece ilgili örnekler üzerinden işaret edilmiş (bk. Hatipoğlu 1972, 1981; Ediskun 1985; Banguoğlu 1986; Kornfilt 1997; Göksel-Kerslake 2005) ya da hiç yer verilmemiştir.

Yüksek lisans ve doktora çalışmaları ise olumsuzluğu dil bilgisel bir kategori olarak ele alıp tarihi dönemler ve çağdaş dönem üzerinden verilen örneklerle açıklamayı denemektedir. Bazıları tarihi dönemleri ya da çağdaş lehçeleri örneklem olarak seçmiş olsa bile çalışmaların kavramsal-kuramsal bölümünde olumsuzluk konusu Türkiye Türkçesi üzerinden anlatılmaktadır. Ayrıca olumsuzluk literatüründeki temel konulardan yola çıkılarak hazırlanan bu tezler konuyla ilgili ilk çalışmalar olmaları dolayısıyla da önemlidir.

Bu çalışmalardan biri, Özlem Demirel tarafından 2002 yılında yazılan *Türkiye Türkçesinde Olumsuz Cümle Yapıları* adlı yüksek lisans tezidir. Tezde “cümlede olumsuzluk” ve “kelimede olumsuzluk” konularını yapısal ve anlamsal düzeylerde ayrı ayrı ele alınmıştır.

Sevgi Çalışır, 2007 yılında, *Türkçe Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk* adlı yüksek lisans tezini yazmıştır. Çalışmada Türkçe bilimsel metinlerdeki eylem tümcelerinde işaretlenen olumsuzluğun görünümleri verilerek sıklık ve işlevleri betimlenmeye çalışılmıştır.

Aydoğan Yanılmaz tarafından 2009 yılında yazılan *An Investigation into the Lexical and Syntactic Properties of Negative Polarity Items in Turkish* adlı yüksek lisans tezinde Türkçedeki olumsuz kutupluluk sentaktik yaklaşım esas alınarak incelenmiş; olumlu kutupluluk unsurları, olumsuz kutupluluk unsurları ve serbest seçim unsurlarının kullanım özelliklerine ve sentaktik istemlerine yer verilmiştir.

Erhan Hirik, 2010 yılında *Türkiye Türkçesinde Olumsuzluk Eki* adlı yüksek lisans tezini hazırlamıştır. Tezde olumsuzluk eki *-mA-*’nın bitimli ve bitimsiz fiillerle anlam ve biçim ilişkisi incelenerek söz diziminde nasıl bir işleve sahip olduğu ele alınmıştır. Ayrıca olumsuzluk ekinin deyimler, atasözleri ve alkış-kargışlardaki işlevleri de verilmiştir.

Ferruh Ağca tarafından yazılan ve 2010 yılında basılan *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri* adlı kitapta olumsuzlukla ilgili kuramsal ve kavramsal konulara yer verildikten sonra tarihi dönem Uygur Türkçesi metni örneklem seçilerek olumsuzluk verileri saptanmış ve işlevleri verilmeye çalışılmıştır.

Selcen Çürük tarafından 2013 yılında *Rabguzi'nin Kısas'ül-Enbiyası'nda Olumsuzluk* adlı doktora tezi hazırlanmıştır. Çürük, olumsuzluğa dair yazdığı geniş kuramsal ve kavramsal bölümün ardından, Harezmi Türkçesi metni Kısas'ül-Enbiya üzerinden olumsuzluğu ele almış ve örneklendirmiştir. -mA-, -sXz, *ermes* ve *yok*'un yapısal özelliklerinden yola çıkılarak anlamsal ve işlevsel özellikleri sorgulanmıştır. Diğer yandan açık olumsuzluğun yanı sıra örtük olumsuzluğa dair örnekler de incelenmiştir.

Birgon Sadoon Mustafa, 2016 yılında, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümünde *The Category of Negation* (Türkçe adı: Türkçede Olumsuzluk Kategorisi) adlı yüksek lisans tezini hazırlamıştır. Bu çalışmada Jespersen (1917), Horn (2001), Hintikka (2002) ve Zeijlstra (2007) gibi belli başlı olumsuzluk araştırmacılarının olumsuzluğun İngilizcede geçirdiği evreler üzerinden yaptığı açıklamalar Türkçe ile karşılaştırarak verilmiştir. Standart ve standart olmayan olumsuzlama varsayım ilişkisiyle verilerek, olumsuzluğun semantik pragmatik determinizmi belirlenmeye çalışılmıştır.

Nadir İlhan ve Ceren Kabadayı tarafından yazılan *Türk Dilinde Olumsuzluk* adlı kitap 2017 yılında basılmıştır. Kitapta *olumsuzluk* kavramına yer verilerek *anlamsal olumsuzluk* ve *yapısal olumsuzluk* ana başlıklarıyla ele alınan olumsuzluk Türk dilinin tarihi ve yaşayan lehçelerinden seçilen eserlerdeki veriler üzerinden anlatılmıştır.

Simge Yarba, 2018'de olumsuzluğu çağdaş lehçelerden Kıpçak grubunu örneklem seçerek *Kıpçak Grubu Türk Dillerinde Olumsuzluk* adlı yüksek lisans tezini yazmıştır. Tez, *Tümcesel Olumsuzluk*, *Morfolojik Olumsuzluk* ve *Sözlükbirimsel Olumsuzluk* olmak üzere üç başlığa ayrılmıştır ve Kıpçak grubu dilleri bu başlıklar üzerinden incelenmiştir.

2018 yılında Pelin Seçkin tarafından *Türkçede Dilsel Bir Kategori Olarak Olumsuzluk* adı doktora tezi hazırlanmıştır. Standart olumsuzluk işaretleyicisi olarak kabul edilen -mA-, *yok* ve *değil* kelimelerinin olumsuzluğu yansıtma durumları ve olumsuzluğun biçimbirimle işaretlenmediğinde nasıl sağlandığı seçilen metinlerden hareketle ortaya

konmaya çalışılmıştır. Diğer yandan olumsuzluğun kullanım varlığını tespit etmek amacıyla anket uygulaması yapılmış ve veriler SPSS programıyla analiz edilmiştir.

Özetle, buraya kadar anlatılan, Türkçede olumsuzluk konusuna kısmen yer veren genel gramer kitaplarının ve konuyla ilgili ayrıca yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının ve yazılan kitapların yanı sıra olumsuzluğun türleriyle farklı dilbilimsel düzeylerde ele alındığı pek çok makale ve araştırma vardır.

III. BÖLÜM: TÜRKÇEDE OLUMSUZLUK

Türkçede olumsuzluğun hangi yapısal faktörler aracılığıyla kullanıldığının belirlenip işlevsel incelemesinin yapılacağı bu bölümde, ilk iki bölümde dünya dillerinden örneklerle anlatılan olumsuzluğun Türkçenin yapısal özelliklerine göre uyarlaması yapılarak işlev temelli tipolojisi verilmeye çalışılacaktır.

3.1. KUTUPLULUK UNSURLARI (KU)

Sadece belli bağlamlarda, kutupluluk bağlamlarında, görülebilen öğelere “kutupluluk unsurları” olarak II. Bölüm’de değinilmiştir. Bu öğeler, iki zıt (olumlu ve olumsuz) kutuptan birinde görünmekte ve söz konusu olumlu ya da olumsuz bağlam istemlerinden dolayı, Olumsuz Kutupluk ve Olumlu Kutupluluk Unsurları ya da her iki kutupta da bulunabilme özelliğinden dolayı Serbest Seçim Unsurları olarak dillerde görülebilmektedir. Aşağıda Türkçedeki kutupluluk unsurlarının ne olduğu ve hangi işlevlerde bulunduğu anlatılacaktır.

3.1.1. Olumsuz Kutupluluk Unsurları (OKU)

Olumsuz belirsizler⁸ gibi kutupluluk öğeleri, var olmamayı açıklamak için kullanılmaktadırlar. Kutupluluk unsurlarının var olmama okuması, geleneksel olarak olumsuz kutupluluk okuması olarak nitelendirilmektedir (Werle 2001: 6). Söz konusu okumaya neden olan öğeler herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisinin lisansör (licensor)⁹ konumunda olması ile tümcede dil bilgisel yapıda bulunabilmektedir.

Olumsuz sentaktik yapı içerisinde OKU olarak kullanılabilen öğeler Türkçede mevcuttur. Ancak İngilizce gibi dillerdekinin aksine Türkçede tümcesel olumsuzluğu sağlayan tek

⁸ Olumsuz Belirsizler (negative indefinites): Olumsuzluk içerisinde kullanılan ancak semantik olarak olumsuz kabul edilmeyen, belirsiz kabul edilen öğelerdir.

⁹ Lisansör: Bir tümce içerisinde bir ögenin kullanılıp kullanılmamasını belirleyen öğedir. Tümce içerisinde “izin verici” konumdadır. Bu öğeler, işaretleyici, parçacık vb. yapılarda olabilir. Örneğin, Türkçede -mA- olumsuzluk işaretleyicisi bir lisansör olarak çalışmakta ve “hiç, hiç kimse” gibi sözcükler bu işaretleyicinin verdiği izinle kullanılabilir.

bir sentaktik yapı görülür; o da olumsuzluk işaretleyicisinin kullanılması ile olumsuzluğu ifade etmektir. Bu yapının dışında semantik olumsuzluğu karşılayan yapılar vardır ancak bunlar dolaysız olumsuzluk değil, dolaylı olumsuzluk bildiren pragmatik vb. temelli yapılardır.

İngilizcede olumsuz tümce kurmanın temelde iki yolu bulunmakta ve her bir yolda farklı sözcükler kullanılmaktadır. Türkçede ise tek bir yapı olduğundan bu sözcüklere karşılık tek bir sözcük kullanılır:

İngilizce	İngilizce	Türkçe
No	Any	Hiç (Herhangi)
No one	Anyone	(Hiç) kimse/ Hiçbiri
Nothing	Anything	Hiçbir şey
Never	Ever	Hiç/Hiçbir zaman/Asla

Tablo (9) Türkçe-İngilizce karşılaştırmalı olumsuzluk sözcükleri tablosu

Yukarıdaki tabloda verilen İngilizcedeki sözcüklerin her biri farklı sentaktik yapı içerisinde kullanılmakta; dolayısıyla farklı olumsuzluk-semantiğine sahip olmakta ve olumsuzluk içerisinde OKU ve ON gibi farklı terimlerle anılmaktadır. Türkçede ise *hiç*, *asla* ve *hiç...* 'li örnekler olumsuz bağlamlarda kullanılan ögeler olmakla birlikte yalnızca olumsuz kutupluluk unsuru olarak kullanılan ögeler değildir. Türkçedeki bu sözcüklerin bazıları aynı zamanda sınırlı yapıda da olsa olumlu bağlamlarda bulunabilme özelliğinden dolayı serbest seçim unsurlarına da dâhil olabilmektedir.

Bu ögelerden *asla*, sadece olumsuz bağlamlarda kullanılabilme özelliği ile dikkat çekmektedir:

- (69)
- a. Ayşe'yi *asla* görmedim.
 - b. *Ayşe'yi *asla* gördü.
 - c. Ayşe'yi *asla* gördüğünü sanmıyorum. (?)

Örnek tümcelerde (a)'da *asla*'nın lisansör konumunda olan *-me-* olumsuzluk işaretleyicisi ile birlikte kullanılabilmesi OKU'ya örnek iken (b)'de herhangi bir lisansör olmadan tümcede bulunması dil bilgisel olmayan yapıya neden olmaktadır. (c)'de ise *asla*, bir sıfat yan tümcesinin yer aldığı olumsuz yükleme sahip ana tümcenin belirteci konumunda bulunmaktadır. Söz dizimdeki yeri açısından ilk bakışta yan tümcenin belirteci gibi görülebilen *asla* aslında yalnızca ana tümcedeki *sanma-* olumsuz eyleminin bildirdiği yadsımanın pekiştiricisi olarak çalışmaktadır.

Yukarıdaki örnek tümcelerde, *asla*'nın yerine koyulduğunda aynı semantik işlevi yerine getirebilen *hiç* ise olumlu soru tümcelerinde bulunabilmesi açısından farklılık göstermektedir:

- (70) a. İstanbul'a *hiç* gittin mi?
b. *Hiç* karides yedin mi?

Hiç'in yapısal olarak bu tümcelerde bulunabilmesi *asla*'dan farklı bir semantik özelliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır (bk. **Olumsuzluk Sözcükleri: Hiç**).

Özetle, *hiç*, *hiç kimse*, *kimse*, *hiçbir şey*, *hiçbir yer*, *hiçbir zaman*, *asla* sözcükleri Türkçedeki olumsuz kutupluluk öğeleridir. Bu öğelerden bir kısmı bağlam istemlerinde esnek olabilmekte ve belirtildiği gibi serbest seçim unsuru okuması gösterebilmektedir. Ayrıca Türkçe, doğal dillerin olumsuzluk tipolojileri içerisinde olumsuzluk uyumu gösteren ve bunu da mutlak olumsuzluk uyumu biçiminde sergileyen bir dil olduğundan Türkçedeki OKU'lar aynı zamanda olumsuzluk sözcüklerine karşılık gelmektedir. Olumsuzluk Sözcükleri bölümünde her bir öge ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenecektir (bk. **Olumsuzluk Sözcükleri**).

3.1.2. Olumlu Kutupluluk Unsurları (OluKU)

Sadece olumlu bağlamlarda kullanılan olumsuz bağlamlarda kullanılmayan İngilizcedeki *some* gibi öğelerin Türkçede karşılığı mevcut değildir.(?) Türkçede olumsuz bağlamlarda OKU olarak kullanılan öğelerin bir bölümünün aynı zamanda olumlu bağlamlarda SSU olarak da kullanılabilmesi OluKU'ların Türkçede bulunmadığının kanıtıdır.

3.1.3. Serbest Seçim Unsurları (SSU)

Kutupluluk unsurları genel olarak *serbest seçim okuması* diye nitelendirilen ek okumalar için uygundur. Serbest seçim okumasının mantıksal formülü şu şekildedir:

- $\forall x.[Q(x) \rightarrow P(x)]$.

Çeşitli dillerde OKU olarak kullanılan ögelerin aynı zamanda olumlu bağlamlarda da kullanılabilirdiği bilinmektedir. Sınırlı sentaktik yolla da olsa kullanılabilen ve bağlam seçimlerinde rahat olabilmelerinden dolayı *Serbest Seçim Unsurları* olarak adlandırılan bu ögeler Türkçede de bulunmaktadır. Yapısal özelliklerinin sınırlılığından dolayı Türkçede ancak belirli yapılar içerisinde SSU olarak işlem gören söz konusu ögeler, aynı zamanda OKU'dur. Kullanım sıklığı açısından da OKU olarak kullanılmaları daha işlektir ve Türkçenin sözdizim tipolojisi gereği daha önce de belirtildiği üzere bu OKU'lar olumsuzluk sözcüklerinden ayrık değildir.

- (71) a. *Hiç kimse* okula gitmedi.
b. *Hiç kimsenin* gittiğini sanmıyorum.
- (72) a. *Kimseler* gelmedi.
b. Allah'a dua eden *kimse* huzur bekler.

Türkçedeki kutupluluk unsurları içerisinde yer alabilen *hiç kimse* ya da *kimse* gibi ögeler yukarıda (a) örneklerinde olumsuz kutupluluk okumalarını gerçekleştirirken (b) örneklerinde farklı sentaktik yollarla (ilkinde, olumlu yan tümce; ikincisinde, bir yan tümce tarafından tümlenme vasıtasıyla) olumlu yapıda kullanılan serbest seçim okumalarına neden olmaktadır. Hem olumlu hem olumsuz tümcede kullanılabilen bu ögelerin tek bir semantik değere mi sahip olduğu ya da iki farklı semantiğin tek bir sözcükte mi toplandığı sorusu konuyla ilgili diğer çalışmalarda olduğu gibi akla gelmektedir. Ancak örnekler incelendiğinde kutupluluk ögelerinin esnek okuma özelliği gösteren tek bir semantiğe sahip unsurlar olduğu anlaşılmaktadır.

Türkçede kutupluluk bildirmek için kullanılan hem OKU hem de SSU gibi işlem gören unsurlar morfolojik olarak çeşitli kategorilerde görünmekte ve her biri olumsuzluk

içerisinde farklı arka planlardan kaynaklı çeşitli işlevlerde kullanılmaktadır. Devam eden **Olumsuzluk Unsurları** adlı bölümde Türkçedeki diğer olumsuzluk ögeleri işlev odaklı bir yaklaşımla ele alınacak, bu ögelerin morfo-sentaktik ve semantik-pragmatik düzeylerdeki görünümleri verilecek ve söz konusu ögeler yorumlanmaya çalışılacaktır.

3.2. OLUMSUZLUK UNSURLARI (OU)

Olumsuzluk unsurları kutupluluk unsurlarından farklı olarak dillerde yine olumsuzluk içerisinde çeşitli türlerle görülen yapılardır. Literatürde yer alan çalışmalarda, olumsuzluk unsurları genellikle Zeijlstra'nın (2004a; 2004b) ifade ettiği dört türe (Olumsuzluk İşaretleyicileri, Olumsuzluk Niceleyicileri, Olumsuzluk Sözcükleri, Yarı-Olumsuzlar) çeşitli farklılıklarla örnekler sunmaktadır. Türkçenin sahip olduğu özgün yapısal özelliklerden dolayı sözü edilen bazı olumsuzluk unsurları Türkçede bulunmamakta ya da olumsuzluk unsurlarının türleri arasında keskin bir ayırım olmayarak bağlama dayalı birbirlerinin yerine geçebildiği görülmektedir.

Zeijlstra'nın (2004b: 39) ifade ettiği dört tür olumsuzluk unsuruna göre Türkçedeki ögeler şu şekildedir:

Olumsuzluk Unsurları	Özellikleri	Örnek
Olumsuzluk İşaretleyicileri	Olumsuzluk (tümcesel) sağlama	-mA-, değil, yok, -sXz, ne... ne (de)...
Olumsuzluk Niceleyicileri	Olumsuzluk alanı içerisindeki değişkenlerle bağlanan ve her zaman olumsuzluk sağlayan niceleyicilerdir.	-

Olumsuzluk Sözcükleri	Belli sentaktik yapılarda olumsuzluk sağlayan niceleyicilerdir.	Hiç Hiç.... Kimse Asla/ Katiyen Pek O kadar
Yarı-Olumsuzlar	Olumsuzluk çağrışımı olan eylemler ya da ilgeçlerdir, doğru olumsuz tümceyle yorumlanabilirler.	-

Tablo (10) Türkçedeki olumsuzluk unsurları tablosu

Türkçede olumsuzlukta kullanılan bu dört türün hangi biçimbirimlere karşılık geldiği yukarıdaki tabloda özetle verilmektedir. Devam eden bölümlerde her bir ögenin morfolojik, morfo-sentaktik ve semantik özellikleri işlev odaklı bir yaklaşımla ayrıca incelenecektir.

3.2.1. Olumsuzluk İşaretleyicileri (Oİ)

Olumsuzluk işaretleyicileri tümcesel/sözcüksel olumsuzluğu veren unsurlardır. Tümce olumsuzluğu, eylem ve isim tümcelerinin sentaktik ve yapısal farklılığından ötürü farklı işaretleyicilere sahiptir. Türkçede eylem olumsuzluğu *-mA-* biçimbirimi ve *değil* olumsuzluk parçacığı ile işaretlenirken, isim olumsuzluğu, *-sXz* yoksunluk eki, *yok* ve *değil* olumsuzluk parçacıkları ile işaretlenir. Semantik ve işlevsel açıdan her bir işaretleyici farklı bir durumu karşılamakta ve farklı bir işlevi yerine getirmektedir. İşaretleyicilerin bu özelliklerinden ilgili başlıklar altında ayrıca söz edilecektir.

İfade edilen biçimbirimler dışında Türkçede eylem ve isim tümcelerinde olumsuzluğu bildirmek için kullanılan ayrı yapılar bulunmaktadır. Çeşitli edimsel yollarla ifade edilebilen pragmatik olumsuzluk ya da parçalar üstü ögeler veya mimikler vb. beden dili ile ifade edilebilen dil-üstü olumsuzluğun varlığından da söz etmek mümkündür. Bu tür olumsuzluğa dair malzeme ve inceleme bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

3.2.1.1. -mA-

Türkçedeki eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *-mA-* biçimbirimi, Türk dilinin en eski yazılı kaynaklarından itibaren günümüz Türk dillerinde de çeşitli ses değişimleri gerçekleşmiş değişkenleriyle standart olumsuzluk¹⁰ işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Türkçede olumsuzluk işaretleyicisinin daha önceki bölümlerde başka dillerden verilen örneklerde de olduğu gibi (İtalyanca *non*, Çekçe *ne* gibi) nazal bir ünsüzle başlaması Jespersen'in bu konudaki düşüncelerini hatırlatmaktadır. Jespersen, ilkel olarak, nefret, tiksinti duygularına burun kaslarının büzülerek eşlik ettiği mimiklerin olduğuna ve bu doğal eğilimin de pek çok dilde olumsuzluğun nazal (*n*, *m*) seslerle başlamasına yol açtığına değinmiştir (1917: 7).¹¹ Jespersen'in söz konusu görüşüne ihtimal vermek elbette mümkündür. Ancak, başka bir çalışmanın konusu olan bu görüş, bu çalışmada ayrıca incelenmeyecektir. Aşağıda *-mA-* eylem olumsuzluğu işaretleyicisinin morfolojik ve semantik özelliklerine değinilecektir.

3.2.1.1.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Türkçedeki eylem olumsuzluğu işaretleyicisi bağımlı biçimbirim *-mA-*'nın konumu, zaman, aspekt ve kip gibi bitimli fiile yakındır. Tümce olumsuzluğu Türkçede, *-mA-* biçimbiriminin zaman-aspekt-kip ve kişi eklerinden önce fiil kökü ya da gövdesi üzerine

¹⁰ Standart olumsuzluk bir dilde tümceyi olumsuzlamak için kullanılan prototipik yapıdır.

¹¹ Dünya dillerinin büyük bir kısmında olumsuzluğun nazal seslerle ifade edilmesi dil evrensellikleri içerisinde yer alabilecek, evrensel dilbilim ve psikodilbilim başta olmak üzere dilbilimin pek çok alanında incelenebilecek bir konudur.

eklenmesi ile yapılır. Ayrıca aşağıda verilen (b) örneğinde olduğu gibi *-mA-*'nın şimdiki zaman eki *-yor-*'dan önce ünlüsünün daralıp *-mX-* biçiminde kullanıldığı da görülür:

- (73) a. Neşe gel-*me*-di.
 b. Çocuk ağla-*mi*-yor.
 c. Okula git-*me*-se-m.
 d. Çocuk okulda görül-*me*-miş.

Olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* biçimbiriminin hangi morfolojik kategoride yer aldığı Türkçe gramer kitaplarında ve terim sözlüklerinde kısmen tartışılmış ve ekin kategorisi ile ilgili farklı görüşler dile getirilmiştir. Gramer kitaplarında *olumsuzluk eki* olarak adlandırılan bu ek, kimi araştırmacı tarafından çekim ekleri içerisinde (Koç 1996; Bilgin 2001); kimi araştırmacı tarafından da yapım ekleri içerisinde (Deny 1941; Gabain 1988; Ergin 1998; Korkmaz 2014) alınmıştır. Eki, iki kategoriye de dâhil etmeden sadece *olumsuzluk eki* olarak veren çalışmalar da mevcuttur (Ediskun 1985; Topaloğlu 1989). Diğerlerinden farklı olarak Banguoğlu olumsuzluk biçimbirimine yapım eklerinden *çatı ekleri* içerisinde *olumsuz görünüş* başlığı altında yer vermiştir (1986).

Eker de olumsuzluk ekine *eylem çatıları* içerisinde *olumsuzluk çatısı* adıyla yer vererek Banguoğlu'nun görüşünü desteklemektedir (2006). Yine yakın dönem çalışmalarından Demir-Yılmaz'ın gramerinde ise olumsuzluk ekine *fiilden fiil yapım ekleri* içerisinde çatı eklerinden ayrı bir kategoride yer verildiği görülmektedir (2012).

Olumsuzluk biçimbirimini hem yapım hem çekim eklerinin kesişen birtakım özelliklerini taşımasından dolayı bir ara ek olarak üçüncü bir kategoride kabul eden çalışmalardan da söz etmek mümkündür (Başdaş 2006; Karademir 2009). Sözü edilen çalışmalarda yer alan görüşlerden hareketle eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *-mA-*'nın morfolojik kategorisini tespit etmek için aşağıdaki soruları sormak ve bu sorulara cevap aramak gerekir:

1. Olumsuzluk biçimbirimi *-mA-* çatı eki midir?

“Çatı ekleri fiil ile özne ve fiil ile nesne arasındaki ilişki ile ilgilidirler. Sonuna geldikleri fiil kökünü bu açıdan değiştirebilirler” (Demir-Yılmaz 2012: 201). Olumsuzluk eki, diğer çatı ekleri gibi eylemin öznesi ve nesnesi ile olan bağlantısında herhangi bir değişiklik

yapmamaktadır. İşlevi yalnızca eylemin anlamının gerçekleşmediğine dair bilgi vermektir.

- (74) a. Ayşe geldi
b. Ayşe *gelmedi*.
- (75) a. Çocukları okula göndermiş.
b. Çocukları okula *göndermemiş*.

Yukarıdaki tümceler incelendiğinde her iki örnekte de (b) tümceleri (a)'daki durumun gerçekleşmediğini belirtmektedir. Eylemin bildirdiği anlamın gerçekleşmediği durumu eyleme gelen *-mA-* biçimbirimi ile verilmektedir. (b) tümcelerinde eylemin diğer ögelerle olan ilişkisinde herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Ancak aşağıdaki örneklere bakıldığında (c)'deki olumsuz durumdan bağımsız olarak eylemin diğer ögelerle *-öznesi ve nesnesi ile-* olan değişen ilişkisi görülmektedir:

- (76) a. Kuşlar uçtu.
b. Kuşlar *uçmadı*.
- (77) a. Kuşlar uçtu.
b. Kuşlar *uçuştu*.
c. Kuşlar *uçuşmadı*.
- (78) a. Düğün için süsledim.
b. Düğün için *süslendim*.
c. Düğün için *süslenmedim*.

Ayrıca ek sırası açısından bakıldığında fiile çekim eklerinden önce, çatı ve diğer fiilden fiil yapım eklerinden sonra gelen ek, olumsuzluk biçimbirimidir. Yani olumsuzluk eki *-mA-*, diğer çatı eklerinin oluşturduğu fiil gövdesine gelir. Bu açıdan kendisi gövdeye dâhil olmama, gövde oluşturmama özelliğine sahiptir.

Sonuç olarak, ekin çatıya dair herhangi bir koşulu yerine getirmemesi biçimbirimin çatı ekleri içerisinde yer almadığına işaret eder.

2. Olumsuzluk biçimbirimi *-mA-* fiilden fiil yapım eki midir?

Yapım ekleri, ad ya da fiil kök ve gövdelerinden yeni ad ya da fiil gövdeleri yapan eklerdir. Fiilden fiil yapım ekleri gramer kitaplarında fiil çatısı ekleri ve diğer ekler olmak

üzere temelde iki alt sınıfa ayrılmaktadır. Çatı eklerinin kategorisi dilbilim kaynaklarında (bk. Stump 2001) çekim ekleri içerisinde yer almakta, Türkçe gramer kitaplarında da çatı eklerine eylem çekiminde yer verilebildiği görülmektedir (Göksel vd. 2005). Çatı eklerinin dilbilimsel kategorisinin ne olduğu başka bir çalışmanın konusu olması sebebiyle burada incelenmeyecektir. *-mA-* biçimbiriminin çatı eki olup olmadığına ise bir önceki soruda değinilmiştir.

Çatı ekleri dışında kalan fiilden fiil yapım ekleri fiilin çatısını etkilemeyen, eklendiği fiilde köklü bir anlam değişikliği yaparak eskisinden farklı anlamda yeni fiiller türeten eklerdir (Korkmaz 2014: 181). Yapım eklerinin birçoğu ancak belli kelimelere gelebilmesi açısından bir sınırlılığa sahiptir (Demir-Yılmaz 2012: 186). Yani her fiilden fiil yapım eki her fiile gelemez. Olumsuzluk biçimbirimi ise bu açıdan bir sınırlılığa sahip olmayarak bütün fiillere gelmekte ve geldiği fiilde yeni bir anlam ortaya çıkarmamakta yalnızca eylemin mevcut anlamının gerçekleşmediğine yani yadsındığına dair bir bilgi vermektedir.

-mA-'nın olumsuz fiiller türettiğine dair gramer kitaplarında yer alan görüşler olumsuzluğun felsefe ve mantıkta olumluluğa karşıt ikincil kabul edilmesi düşüncelerinden hareketle de eleştirilebilir. Horn'un tespit ettiği olumluluk ile olumsuzluk arasındaki asimetriye dair düşüncelerden I. Bölüm'de söz edilmiştir. Özetle, olumsuzluk, mantıksal, epistemolojik, ontolojik ve psikolojik olarak olumluluğa karşıt ikincildir. Olumluluk olmazsa olmaz iken, olumsuzluk olmazsa olur bir özelliğe sahiptir. Olumluluk dünyayla ilgili bir olayı tasvir ederken olumsuzluk olumlulukla ilgili bir olaydır ve bilgilendirmelerde olumlu tümcenin değeri daha fazladır (Horn 2001: 46). Bu tespitlerden hareketle *olumsuz eylem* diye türemiş yeni/başka bir eylemden söz etmek mümkün değildir. Olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*, eyleme farklı bir anlam katmayarak, eylemin kendi olumlu anlamının yadsındığına dair bir bilgi verme işlevindedir.

Olumsuzluk biçimbirimi eklendiği eylemde anlamı değiştirmede için yeni bir gövde oluşturmamaktadır. Ancak, ekin geldiği yapının görünüşte gövde olarak kabul edildiği bir durum, diğer fiilden fiil yapım eklerinde de olduğu gibi kendisini çekim eklerinden ayıran üzerine isim fiil, zarf fiil ve sıfat fiil eklerinin gelmesi örneğidir: *gel-me-mek*, *gül-me-y-iş*, *yap-ma-ma*, *gör-me-y-erek*, *git-me-y-ip*, *gel-me-y-ecek* gibi. Ancak bu durumun farklı bir açıklaması vardır. İlk bakışta hem çatı ekleri hem de fiilden fiil yapım ekleri

gibi görünen bu yapı, olumsuzluk biçimbirimi $-mA-$ 'nın yalnızca eylem olumsuzluğu işaretleyicisi olarak tümce olumsuzluğunu verme işlevine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. $-mA-$ eyleme dair bir yadsımayı gerçekleştirdiği için elbette eylem üzerine gelecek isim yapım eklerini (eylemsi eklerini) kendisinden sonra alacaktır. Ayrıca, eylemsi eklerinin çekimlilik özelliği taşıması ve bütün fiillere uygulanabilirliği açısından çekim eki gibi davrandıkları (Erdem 2011: 78) gerçeği de dikkate alınmalıdır.

Özetle;

- Olumsuzluk eki diğer fiilden fiil yapım eklerinden farklı olarak sınırlılığa sahip değildir. Bütün eylemlere gelebilmektedir.
- Olumsuzluk biçimbirimi, geldiği eyleme yeni bir anlam yüklememekte; yalnızca eylemin mevcut anlamını yadsımaktadır.
- Olumsuzluk biçimbiriminin geldiği eylemde farklı bir anlam ortaya çıkmadığı için $-mA-$ 'lı biçimler fiil gövdesi değildir.

Bu açılardan bakıldığında olumsuzluk biçimbiriminin çatı eki olarak alınmamasının yanında, fiilden fiil yapım eki olarak yapım ekleri içerisinde de alınması mümkün değildir.

3. Olumsuzluk biçimbirimi $-mA-$ çekim eki midir?

Çekim ekleri, eylem ya da isimlere gelerek bağlı oldukları sözcük öbeklerine göre sözcükler arasında durum, iyelik, kip, zaman, kişi, sayı vb. açılardan ilişki kurmaya yarayan, anlamı değiştirmeyen biçimbirimlerdir (Eker 2010: 369; Demir-Yılmaz 2012: 207). Çekim ekleri eklendikleri kelimelerin türüne göre ikiye ayrılır: isme gelen çekim ekleri ve fiile gelen çekim ekleri. Olumsuzluk işaretleyicisi $-mA-$ eyleme geldiği için eyleme gelen çekim eklerinin özelliklerine bakmak gerekmektedir.

Eyleme gelen çekim eklerinin kaynaklarda zaman, kip ve kişi ekleri olduğu konusunda ortak bir görüş vardır. Bazı çalışmalarda ise soru eki, eylemsi ekleri, çatı ve olumsuzluk ekinin de çekim içerisinde yer aldığı görülür. Dilbilimi kaynaklarında da çatı ve kutupluluğun (olumsuzluğun) çekim içerisinde yer aldığı görülmektedir (Stumpt 2001; Booij 2005).

Eylemlere gelen çekim eklerinin yeri anlamsal ilgiyi gözetmektedir. “Anlamsal ilgiden dolayı türetim ekleri kelime köküne daha yakındır. Çekim eklerinin kelimedeki sırası da anlamsal ilgiyle yakından ilgilidir. Fiillerdeki kişi ve sayı ekleri, zaman ve kip eklerine göre daha dışta yer alır” (Erdem 2011: 79). Olumsuzluk eki de ek sırası açısından çekim ekleriyle karşılaştırıldığında fiile gelen bütün diğer çekim eklerinden farklı olarak önce gelme yani fiilin kökü ya da gövdesine yakın olma özelliği ile dikkat çekmektedir. Gramer kitaplarında işaret edilen fiile gelen diğer çekim ekleri, zaman-aspekt-kip ve kişi ekleri, olumsuzluk morfeminden sonra gelmektedir.

Yapım eklerinde bulunan sınırlılık çekim eklerinde yoktur. Çekim ekleri herhangi bir sınırlılığa sahip olmadan isimlere ya da eylemlere gelebilir. Yapım eklerinde bulunan sözcüklerin anlamını gözetme kaynaklı sınırlılık çekim eklerinde söz konusu değildir. Eyleme gelen zaman-aspekt-kip ve kişi ekleri eylem ve eylemin anlamı ayırımı yapmadan eylem kök ya da gövdesine gelebilmektedir. Bu açıdan olumsuzluk biçimbirimi, eyleme gelen diğer çekim ekleri ile her fiile gelebilmesi konusunda ortaklık göstermektedir.

Çekim ekleri sözcüklerin niceliğini, öbek ve tümce içinde birbiriyle olan ilişkilerini gösteren ve anlamı değiştirmeyen biçimbirimler olması sebebi ile sözlükbirim olarak sözlüklerde bulunmazlar. Sözlüklerde sözlükbirim olarak bulunacak sözcükler ya kök hâlinde ya da gövde hâlinde olan sözcüklerdir. Daha önceki iki soruda olumsuzluk biçimbirimi *-mA-*’nın eylem gövdesi oluşturmadığından söz edilmiştir. Dolayısıyla bu durumda *-mA-*, çekim ekleri gibi davranmaktadır. Ancak her yapım eki almış sözcüğün sözlükbirim olarak sözlüklerde yer alacağını söylemek de mümkün değildir. Çatı ekleri gibi sözdizimini ilgilendiren bir yönü bulunan ve ayrıca çekim özelliği taşıdığı dilbilim kaynaklarında (Göksel 2005 vb.) belirtilen bazı eylem gövdeleri de sözlükte yer almamaktadır.

Gramer kitaplarında yer alan çekim ekleri ile ilgili genel bilgilerden hareketle eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *-mA-*’nın çekim kategorisiyle ortak yukarıda sözü edilen pek çok özelliğinin olduğu görülmektedir.

4. Olumsuzluk biçimbirimi *-mA-* hangi kategoridedir?

Daha önceki üç soruda *-mA-* biçimbiriminin hangi morfolojik kategoride bulunduğu dair öngörülebilecek cevaplar verilmiştir ve biçimbirimin çekim kategorisine daha yakın

durduğu tespit edilmiştir. Son olarak soru; kategoriye ispat etmek amacıyla Erdem'in (2011) Stump (2001), Haspelmath (2002) ve Booij'dan (2005, 2006) hareketle çekim ve yapım eklerinin özellikleri ve sınırlılıkları konusunda hazırladığı ölçütler kullanılarak cevaplanacaktır.

Erdem, türetim ve çekim eklerini ayırmak için zorunluluk, söz dizimsel ilgililik, söz dizimsel kategorinin ve anlamın değişmesi, çekimlilik, anlamsal farklılık, anlamsal düzensizlik, bitimlilik, psikolinguistik farklılık, ilgililik vb. ölçütler geliştirmiştir (bk. 2011). Bu ölçütlere göre *-mA-* biçimbiriminin eşzamanlı görünümü aşağıda yorumlanacaktır:

1. Zorunluluk: Bu özelliğe göre çekim zorunlu olarak yapılırken türetim isteğe bağlıdır. Örneğin, Türkçede durum eklerinin kullanımında eylemin isteminin koşul olması bir zorunluluktur. Olumsuzluk açısından ise dünya dillerinin hiçbirinde olumsuzluğun işaretlenmemesi durumu söz konusu değildir. Farklı yapılarla da olsa bir şekilde olumsuzluk doğal dillerde işaretlenmekte, yani belirtilmektedir. Türkçede eylem olumsuzluğu, *-mA-* biçimbirimi ve *değil* olumsuzluk parçacığı ile ifade edilmektedir. Farklı pragmatik bağlam kaynaklı olan bu iki olumsuzluk işaretleyicisi ile olumsuzluk verilebilmektedir. Bu açıdan olumsuzluğun verilmesinde *-mA-*'nın kullanımı zorunlu değildir. Olumsuzluk herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi/ögesi vb. kullanılmadan da olumluluk üzerinden verilebilmektedir. Ancak işlevsel açıdan olumluluk üzerinden bilgi verme ya da iki işaretleyicinin kullanım değeri aynı olmadığı için birbirlerinin yerine geçmeleri de mümkün değildir. Dolayısıyla *-mA-*'nin kullanımında zorunluluk vardır.

2. Söz dizimsel ilgililik: Çekim biçimbiliminden ziyade sözdizimi ilgilendiren bir konudur. Türetimde ise herhangi bir sözdizimsel zorunluluk yoktur. *-mA-* biçimbirimi tümcenin ana unsurunu oluşturan bir konumdadır.

3. Söz dizimsel kategorinin ve anlamın değişmesi: Yapım ekleri sözcüğün kategorisini değiştiren eklerken çekim eklerinin sözcüğün kategorisini değiştirmesi mümkün değildir. Olumsuzluk biçimbiriminin kullanımında sözdizimsel kategori ve anlam değişmemektedir; anlam değişikliği olmadığı için de hâliyle tür değişikliği yapmamaktadır. Ek yeni bir anlam ortaya koymadığından sözlükbirim olarak sözlüklerde de yer almaz.

4. Çekimlilik: Çekim ekleri kullanım sıklığına sahip olan ve sınırlılık göstermeyen eklerdir. Türetim ekleri çekim eklerine nazaran kullanım işleklığı az ve sınırlılık taşıyan biçimbirimlerdir. Bu açıdan olumsuzluk biçimbirimi, her isme çokluk eki *-lAr*'ın getirilebilmesi, her fiile zaman/aspekt/kip eklerinin getirilebilmesi gibi sınırlılık taşımayan ve kullanım sıklığı olan bir yapıdadır. Sözlükten rastgele seçilen herhangi bir eyleme *-mA-* eki getirilebilir.

5. Anlamsal farklılık: Booij'un sözünü ettiği *anlamsal ilgililik* türetimde, yapım eki almış sözcüğün anlamının almamış sözcüğün anlamıyla yakından ilgili olması durumudur. Bu tür bir ilgililik çekimde görülmez. "Anlamsal ilgiden dolayı türetim ekleri kelime köküne daha yakındır. Çekim eklerinin kelimedeki sırası da anlamsal ilgiyle yakından ilgilidir. Fiillerdeki kişi ve sayı ekleri, zaman ve kip eklerine göre daha dışta yer alır" (Erdem 2011: 79). Olumsuzluk eki de anlamsal ilgiden dolayı türetim eklerinden sonra zaman ve kip eklerinden önce sözcükte yer alır. *-mA-* geldiği sözcükte kalıcı anlamlı yeni bir sözcü oluşturmaz, dolayısıyla anlamsal farklılık söz konusu değildir.

6. Anlamsal düzen(siz)lilik: Türetimde çeşitli sebeplerle görülebilen anlamsal farklılaşma çekimde görülmez. Çekim, türetimde göre anlamsal olarak daha düzenlidir. Zaman eklerinin herhangi bir fiile gelebilmesi gibi olumsuzluk eki de sözlükten rastgele seçilecek herhangi bir fiile aynı anlam ilişkisiyle, eylemin mevcut anlamını yadsıma göreviyle gelir.

7. Bitimlilik: Çekime girmiş kelimelerin yeni bir türetimde girememesidir. Çekim sözcüğü sonlandırır ve kendisinden sonra yapım eki getirilemez. Olumsuzluk biçimbirimine bu açıdan bakıldığında kendisinden sonra yapım eki olup olmadığı yine tartışma konusu olan, çekim eklerine yaklaşan pek çok yönü bulunan eylemsi eklerinin geldiği görülür. Eylemsi ekleri dışında kendinden sonra gelen bütün ekler çekim ekleridir.

8. Psikolinguistik: Düzenli çekim şekilleri otomatik işlem gibi doğrudan işlenir. Türetim girmiş kelimeler ise zihinsel sözlükte yer alır ve burada üretilir. Bu yüzden sözlüklerde kelimelerin türetimde uğramış şekilleri varken onların çekime girmiş şekilleri yer almaz (Erdem 2011: 80). *-mA-* 'lı yapılar bir tür otomatik işlem gibi işlenir ve düzenlidir; türetim olmadığı için de sözlüklerde yer almaz.

9. İlgililik: Türetilen kelimelerin anlamı sözcüğün taban anlamıyla yakından ilgiliyken çekimde sözcüğün taban anlamıyla çekimli biçiminin anlamsal ilgisi söz konusu değildir. Olumsuzluk biçimbirimi *-mA-*'nın sözcük tabanı ile, sözcüğün anlamıyla hiçbir ilgisi yoktur. Eylemin anlamı ne olursa olsun *-mA-*'nın işlevi anlamın gerçekleşmediğini belirtmektedir.

Yapım ve çekim kategorilerini ayırmada kullanılan *Devamlılık Yaklaşımına* göre *-mA-* biçimbiriminin sergilediği özellikler şu şekildedir:

Zorunluluk	+
Söz dizimsel ilgililik	-
Söz dizimsel kategorinin ve anlamın değişmesi	-
Çekimlilik	+
Anlamsal Farklılık	-
Anlamsal Düzensizlik	-
Bitimlilik	-/+
Psikolinguistik Farklılık	-
İlgililik	-

Tablo (11) *-mA-* ekinin devamlılık yaklaşımı tablosu

Erdem'in işaret edilen çalışmasında olumsuzluk ekinin geniş uygulanabilirlik açısından çekim ekleri gibi geniş bir kullanım alanına sahip olduğundan, yapım ekleri gibi kalıcı kelime türetme özelliğinin olmadığından ve eylemsiler gibi geçici anlamlar oluşturduğundan da ayrıca söz edilmektedir (2011: 81). Erdem'in geliştirdiği ölçütlerin eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *-mA-*'ya uygulanması sonucunda ekin morfolojik kategorisinin hiçbir şekilde yapım içerisinde yer almadığı, çekim kategorisinin ise neredeyse bütün özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Sonuç olarak, bu çalışmada *-mA-* biçimbiriminin morfolojik kategorisi çekim olarak belirlenmiştir.

3.2.1.1.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Semantik olarak olumluluk gerçeklik anlamına dâhilken olumsuzluk gerçek-dışılık anlamına dâhil edilmektedir. Olumluluk dünyayla ilgili bir durumu tasvir etmekte iken olumsuzluk sadece olumlulukla ilgili bir bilgi vermektedir. Olumluluk yeni bir bilgidir, olumsuzluk ise genellikle olumluluğa dair eski bilgiyi içermektedir. Olumsuzluk kendi içinde işlevsel açıdan “yadsıma”, “reddetme” ve “yokluk” olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. Eylem üzerine gelen bağımlı biçimbirim *-mA-* da semantik olarak olumsuzluğu bildirme işlevine sahip bir morfemdir. Ancak *-mA-*’nın özellikle yerine getirdiği işlev yadsımadır. *-mA-*’nın tümceden çıkarılması durumunda ise mevcut yadsıma ortadan kalkmakta ve anlamın gerçekleştiğine dair bir bilgi ortaya çıkmaktadır.

- (79) a. Annem uyudu.
b. Annem uyumadı.

(b)’deki tümce, (a) tümcesindeki doğruluğu/gerçekliği ortadan kaldırmayı, yani önermeyi değillemeyi, fiile eklenen olumsuzluk işaretleyicisi *-ma-* biçimbirimi ile yapmaktadır. Eylemin anlamı her ne ise yani eylemin anlamına bakmaksızın, *-mA-*, mevcut olumlu anlamın yadsındığına dair bilgi vermektedir. (b)’de verilen bilgi ise yeni bir bilgi değil, (a)’nın bilgisine dair bir içeriğe sahip eski bir bilgidir. *-mA-*’lı yapı, olumlu anlamı varsayarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, (b)’deki olumsuz yapı yani yadsıma, herhangi bir olumluluğu varsaymaktadır:

- (80) Annem uyumadı. → Annem televizyon izledi.

-mA-, tümcede yer aldığı anda verilen bilgi bir şeyin ne olduğu değil ne olmadığını söyleyerek değinilen ikincil/yardımcı/destekleyici bilgidir. Bu tür ikincil bilgiler birincil bilgileri varsayarlar. Varsayılan birincil bilgiler ise bir şeyin ne olduğuna yönelik olumlu bilgilerdir.

-mA-’lı şekiller yani olumsuz eylemler, sadece durağanlık ifade ederken eylemin olumlu biçimi hem durağan hem hareketli durumları ifade edebilir (Miestamo 2005: 196).

Aşağıdaki örneklere bu açıdan bakıldığından (b) tümcelerindeki eylemlerin durağanlık ifade ettiği görülür:

- (81) a. Neşe okula *gidiyor*.
 b. Neşe okula *gitmiyor*.
 (82) a. Annem gülleri *sever*.
 b. Annem gülleri *sevmez*.

-mA- hem geniş hem dar açı alabilen bir yapıdadır. Tümceyi olumsuzlarsa geniş açı, odaklanan herhangi bir ögeyi olumsuzlarsa dar açı bildirir. Dar açı bildirdiği durumlarda tümceye eklenen olumlu yapılar, belli bir odağın vurgulandığını gösterir:

- (83) a. Ben seni GÖRMEDİM.
 b. Seni BEN görmedim. (Annem seni gördü.)
 c. Ben SENİ görmedim. (Ben Neşe'yi gördüm.)

Yukarıdaki örneklerde, (a) tümcesindeki önerme -mA- biçimbirimi tarafından değillenmekte ve geniş açı bildirmektedir. (b) ve (c) tümcelerinde ise odak diğer öğelere, özneye ve nesneye geçmekte ve önermesel olumsuzluk ortadan kalkarak sadece odaklanan öğeler -mA- 'nın çatısı altına girmektedir. Söz konusu açısız özelliklerinden ötürü -mA- içsel olumsuzluk işaretleyicisi olarak belirlenmiştir (Tura 1981; Erguvanlı Taylan 1986).

Niceleyicilerin olumsuzluk işaretleyicileri ile birlikte kullanımı anlamsal farklılık ve sınırlılık ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple, olumsuzluk işaretleyicisi -mA- 'nın etkisi niceleyicilerle nötrleşmekte ve -mA-, geniş açı alamamaktadır (Emeksiz 2010: 6-7):

- (84) Ayşe 4 (tane) kitap *okumadı*.

Örnek tümcede, -mA- geniş açı alamamakta ve yüklem de sayısal ifade de olumsuzlanmamaktadır. Niceleyiciden dolayı -mA- dar açı almaktadır. Tümcenin yorumu: Ayşe kitap okumuştur ancak ya 4'ten az ya da 4'ten çok kitap okumuştur.

Benzer şekilde aşağıdaki tümceler de niceleyicilerin sunduğu sınırlılığı göstermektedir:

- (85) a. Zeynep komiser, *pek* umursamadı başkomiserini, odanın içinde araştırmayı sürdürdü. (Ahmet Ümit/BE: 173)

b. Merkez şu aşamada içeri girmenizi istemiyor, Andrey Alegoviç defalarca uyardı beni. *Sanırım* parti izin vermiyor. (Ahmet Ümit/KK: 5)

Sonuç olarak, *-mA-* semantik çerçevede yadsımayı yani olumsuzluğu gerçekleştiren eylemin standart olumsuzluk işaretleyicisidir. *-mA-* epistemik kuvvet açısından zayıf, kesinlik açısından oldukça güçlü bir konumdadır.

3.2.1.2. *-sXz*

Türkçedeki isim olumsuzluğu işaretleyicisi *-sXz* eki, eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *-mA-* gibi Türk dilinin en eski yazılı kaynaklarından itibaren günümüz Türk dillerinde de çeşitli ses değişimleri gerçekleşmiş biçimleriyle isme gelen olumsuzluk işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Aşağıda *-sXz* biçimbiriminin morfolojik ve semantik özelliklerine değinilecektir.

3.2.1.2.1. Morfo-sentaktik Özelliği

-sXz, isim kök ve gövdelerine gelerek geldiği sözcüklerde olumsuzluk bildirme işlevine sahip bir biçimbirimdir. Türkçe üzerine yazılmış genel gramer kitaplarında *-sXz* biçimbirimi isimden isim yapım eklerinin içerisinde yer almaktadır. Araştırmacılar arasında ekin yapım kategorisinde olduğu konusunda bir görüş birliği vardır.

Erdem'in geliştirdiği ölçütler açısından bakıldığında *-sXz* biçimbiriminin morfolojik kategorisinin ne olduğu ortaya çıkacaktır:

1. **Zorunluluk:** Çekimin zorunluluğu, türetimin ise isteğe bağlı yapılması açısından *-sXz* biçimbirimi değerlendirilmek istendiğinde biçimbirimin geldiği sözcükleri ve sözcüklerle kurduğu anlamsal ilişkiyi dikkate almak gerekir. *-sXz* biçimbirimi sözcüğe geldiğinde yerine getirdiği işlev başka bir biçimbirim ya da yapı tarafından yerine getirilebiliyor mu “zorunluluk” açısından buna bakmak gerekir.

–sXz isimlere gelerek ismin anlamının her ne ise bulunmayışını yani “yoksunluk/yok olma”yı bildirme işlevine sahiptir. Hangi sözcüğe getirilirse getirilsin geldiği sözcüğün sahip olduğu anlam her ne ise onun olmadığı, eksikliği yani yoksunluğu dile getirilmiş olur: *su-suz*, *tuz-suz*, *görgü-süz*. TDK Güncel Türkçe Sözlük’te bu sözcüklerin açıklaması şu şekildedir:

“**Susuz:** *sf.* 1. Suyu olmayan, suyu bulunmayan: *Bir kadeh rakıyı susuz ve bir hamlede içti.* -P. Safa. 2. Suyu çok az olan: *Susuz portakal.* 3. Yağmursuz, kurak geçen: *Susuz bir yaz.* 4. Susamış olan: *Koca bir tarihin tutuğu çöllerde susuz yanan insanların çatlak dudaklarında temaşa ediyoruz.* -F. R. Atay. 5. *zf.* Su olmadan: *İçiyor, hiç durmadan içiyordu denizi / Bu içiş asırlarca susuz bıraktı bizi-* F. N. Çamlıbel.”

“**Tuzsuz:** *sf.* 1. Tuzu olmayan veya tuzu az olan: *Annemin hastalığının geçmesi için bol miktarda tuzsuz kabak çekirdeği yemesi gerekiyormuş.* -A. Kutlu. 2. *mec.* Tatsız şakalar yapan (kimse).”

“**Görgüsüz:** *sf.* Görgüsü olmayan: *Mağazalar, görgüsüz yeni zenginlerin zevklerine uygun, yemek odası takımları ile doldurmuşlardır vitrinlerini.* -N. Cumalı.”

Sözü edilen –sXz biçimbiriminin bulunduğu örneklerde ekin yerine getirdiği anlamsal işlev başka yapılarla da yerine getirilebilir niteliktedir ve kullanım açısından ek yapısal bir zorunluluk taşımamaktadır. Örneğin, *su-suz* yerine *su olmadan/ su yok* gibi ifadelere yer verebiliriz. Sözlükte verilen örnek tümcelere benzer yapıları koyabiliriz:

- (86) a. Bir kadeh rakıyı *susuz* ve bir hamlede içti. (-P. Safa)
b. Bir kadeh rakıyı *su olmadan* ve bir hamlede içti.
- (87) a. Annemin hastalığının geçmesi için bol miktarda *tuzsuz* kabak çekirdeği yemesi gerekiyormuş. (-A. Kutlu)
b. Annemin hastalığının geçmesi için bol miktarda *tuzu olmayan* kabak çekirdeği yemesi gerekiyormuş.

2. Söz dizimsel İlgililik: Çekimin söz dizimle olan yakın ilişkisi ve kullanım zorunluluğu yapım kategorisinde bulunmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında –sXz biçimbirimi ile türetilmiş bir sözcüğün kullanımında tümcenin ana unsuruna bağlanma vb. açısından söz dizimsel ilgiden kaynaklı bir zorunluluk yoktur.

3. Söz dizimsel Kategorinin ve Anlamın Değişmesi: Yapım ekleri yeni bir sözcük türeten ve türetilmiş bu yeni sözcüklerin sözlükbirim olarak sözlüklerde yer aldığı eklerdir. Yapım ekleriyle sözcüklerde kategori değişiminin görülmesi bilinen bir durumdur.

Güncel Türkçe Sözlük'ten verilen yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere sözcüklerin $-sXz$ biçimbirimini almadan önceki isim olan sözcük türleri değişerek sıfat kategorisine dâhil olmuştur:

“**Tuz:** a. kim. 1. Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billursu madde. 2. Bir asitteki hidrojenin yerini bir bazın almasıyla oluşan birleşim, sodyum klorür (NaCl).”

“**Tuzsuz:** sf. 1. Tuzu olmayan veya tuzu az olan: *Annemin hastalığının geçmesi için bol miktarda tuzsuz kabak çekirdeği yemesi gerekiyormuş.* -A. Kutlu. 2. mec. Tatsız şakalar yapan (kimse).”

4. **Çekimlilik:** Çekim kategorisinde farklı işlevlerde olmak kaydıyla üst üste birden çok çekim biçimbirimi bulunabilir. Yapım kategorisinde ise bu konuda bir sınırlılık vardır. Bunun yanı sıra çekim türetimden daha işlektir. İşleklilik açısından bakıldığında sözlükten seçilen herhangi bir isme $-sXz$ biçimbirimi getirilebilmesi açısından yaygın ve kullanım sıklığı oldukça yüksek olan bir ektir. Ergin, $-sXz$ ve $-lX$ ekinin işleklilik derecesinin çekim eklerine yakın olduğunu belirtmiştir (1998: 160). Bu noktada $-sXz$, bir isim çekim eki olan çokluk biçimbirimi $-lAr$ gibi davranabilmekte ve her isme getirilebilmektedir.

5. **Anlamsal Farklılık:** $-sXz$ biçimbiriminin her isme gelebilmesi ile geldiği ismin anlamının değişip değişmediği konusunda diğer yapım ekleriyle olan farklılıklarına işaret etmek gerekir. Bu farklılıklar, diğer yapım ekleriyle karşılaştırıldığında $-sXz$ 'ın semantik çerçevede farklı bir anlamsal alana dâhil olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yapım eklerinde sözcüğün ek öncesi anlamı ile ek geldikten sonraki anlamı arasında bulunan anlamsal ilgililik ve yeni bir anlamın ortaya çıkması $-sXz$ biçimbiriminde görülmemektedir. $-sXz$ da tıpkı eylem olumsuzluğu işaretleyicisi $-mA-$ gibi aslında mevcut anlamı ortadan kaldırmak için kullanılmaktadır. $-mA-$ eylemin mevcut anlamının gerçekleşmediğine, yadsındığına dair bir bilgi verirken $-sXz$ da ismin karşıladığı değer yoksunluğunu, olmayışını bildirmektedir. Bu durumda yeni bir anlamın ortaya çıkıp çıkmadığı tartışılması gereken bir konudur. (Ayrıntılı bilgi için bk. $-sXz$ 'ın Semantik Özelliği)

6. Anlamsal Düzensizlik: Çekim kategorisinde bulunan anlamsal düzenlilik türetim kategorisinden daha fazladır (Stump 2001: 17). Türetimde ise çeşitli sebeplerle sözcüğün türetim öncesi anlamı ile türetim sonrası anlamı arasında bir düzensizlik olabilir. Her yapım eki her sözcüğe gelerek benzer anlam ilişkisiyle yeni bir sözcük türetmez. Ancak $-sXz$, çekimlilikte de söz edildiği gibi her isme gelebilmesi açısından işlektir. Anlamsal olarak da geldiği ismin anlamının yoksunluğunu dile getirmesi açısından bir düzenliliğe sahiptir.

7. Bitimlilik: Yapım ekleri sözcükte anlamsal değişikliği gözeterek art arda gelebilir ve devamında çekim eki alabilirler. $-sXz$ isim köküne ve gövdesine gelen ve yapım ekleri içerisinde kendinden sonra yapım eki alabilen bir ektir: *baş-lık-sız, gör-gü-süz, bit-im-siz, çare-siz-lik, para-sız-lık* vb. Ancak, kendinden sonra aldığı yapım eki sadece $-lXk$ ekidir.

Çekim ekleri sözcüğü bitiren eklerdir ve kendisinden sonra ek almazlar. İsme gelen çekim eklerine bakıldığında $-sXz$ biçimbirimi ile oluşmuş sözcük diğer isme gelen yapım ekleri ile oluşmuş sözcüklerde olduğu gibi bir kullanıma sahip değildir. $-sXz$ 'lı yapı, gelecek isim çekim ekleri konusunda bir sınırlılık taşır:

(88) Çokluk eki: tuz-suz-lar, su-suz-lar, görgü-süz-ler, yüz-süz-ler

(89) Durum ekleri:

a) Görgü-süz-ü, görgü-süz-e, görgü-süz-de, görgü-süz-den

b. Tuz-suz-u, tuz-suz-a, tuz-suz-da, tuz-suz-dan

(90) İlgi eki: Tuz-suz-un tadı,

(91) Eşitlik eki: tuz-suz-ca, görgü-süz-ce

Çokluk ekinin geldiği örnekler bakıldığında $-sXz$ 'lı biçimlerin anlamsal değerinin sınırlılık oluşturduğu görülür. *Yüzsüzler, görgüsüzler ve tuzsuzlar* örneklerinde *yüzsüz, görgüsüz ve tuzsuz* sözcükleri isimleşmiş sıfat gibi olduklarından ve atıf yaptıkları biri/bir şey bulunduğundan, çokluk biçimbirimi ile sayıca çokluk belirtilmekte ve dolayısıyla ortaya çıkan yapı semantik açıdan dil bilgisel olmayan yapıda olmamaktadır. Benzer şekilde durum, ilgi ve eşitlik eki gibi yukarıda örnek verilen diğer isim çekim ekleri de ek sırası açısından $-sXz$ 'lı biçimlerden sonra gelmekte ve gramatikal bir kullanım sunmaktadır.

Sözü edilen isim çekim eklerinden başka bir isim çekim eki olan iyelik eklerinin $-sXz$ 'la birlikte kullanımında ise bir düzensizlik görülür. Bu konuda, $-sXz$ biçimbiriminin, yapım eklerinden $-sXz$ 'ı nispeten ayıran ve bu nedenle sorunlu da kabul edilebilecek bir kullanımının olduğu ortaya çıkar. Bu da söz konusu biçimbirimin, türetimin çekim üzerine uygulanamazlığı kuralını bozan çekim ekleri gibi kullanılabilir olması durumudur. *Anne-m-siz, baba-n-siz* örneklerinde $-sXz$ biçimbirimi iyelik ekinden sonra gelmektedir. Ancak bu durumun başka kişilerde örneğinin olmaması sadece birinci ve ikinci teklik kişide görülmesi kalıplaşmış bir yapı olabileceğini ve $-sXz$ 'ın yapım kategorisinde bulunmasına aykırı bir durum sunduğunu akla getirmektedir.

Bitimlilik açısından $-sXz$ bir yapım eki ise kendinden sonra gelen yapım eklerinden sadece $-lXk$ biçimbirimini almakta onun dışında diğer yapım ekleri almış sözcükte en dışta kalan ek olmaktadır. Yine $-sXz$ bir yapım eki ise sözcüğü bitirme işlevine sahip olan çekim eklerini kendinden sonra alması gerekir. İsmine gelen çekim eklerinden iyelik eki dışında kendinden önce hiçbir çekim ekini almayan $-sXz$ iyelik eklerinden ise birinci ve ikinci teklik kişi eklerinde aykırı bir durum sergileyerek kendisini en dışta almaktadır¹². Sonuç olarak $-sXz$ 'ın bitimliliğinde tutarsızlıklar görülmektedir ve bu tutarsızlıklar $-sXz$ 'ın dâhil olduğu anlamsal alana bakma gerekliliğini gösterir.

8. Psikolinguistik farklılık: $-sXz$ 'lı yapılar sözlükten seçilen herhangi bir isme gelebilmesi açısından bir tür düzenli çekim biçimleri gibi işlenmektedir. Ancak biçimbirimin sözcüğe gelmesi ile sözcüğün tür değiştirmesi ve herhangi bir söz dizimsel ilgililiğinin bulunmaması onu çekim kategorisinden ayırmaktadır. Psikolinguistik farklılıkta olması gereken türetime girmiş sözcüklerin zihin sözlüğünde yer alıp orada türetilmiş olmalarıdır. Bu sebeple sözlüklerde de madde başı olarak yer alırlar. Ancak bir yoksunluk işaretleyicisi olan $-sXz$ geldiği sözcükte yeni bir anlam oluşturmamakta sadece geldiği ismin karşıladığı mevcut anlamın yoksunluğunu işaretlemektedir. Bu düşünceyle bakıldığında da olmayan, bulunmayan bir nesneyi işaretleyen $-sXz$ zihin sözlüğünde yer alan bir yapıda mıdır, tartışılması gereken bir konudur.

9. İlgililik: Türetim kategorilerinde oluşan sözcüğün anlamının kelime tabanı ile ilişkili olması gerekmektedir. $-sXz$ biçimbirimine bu açıdan bakıldığında kelime tabanı ile

¹² $-sXz$ 'ın birinci ve ikinci kişi iyelik eklerinden sonra gelmesi, kendinden önceki iyelik ekli yapıyı tek bir sözcük gibi görmesinden kaynaklanabilir.

doğrudan bir ilişkisi yoktur. Geldiği herhangi bir sözcükte tek bir işlevi yerine getirmekte ve anlamsal olarak tabana bağıllık göstermemektedir.

–sXz biçimbiriminin devamlılık yaklaşımına göre sergilediği özellikler şu şekildedir:

Zorunluluk	-
Söz dizimsel ilgililik	-
Söz dizimsel kategorinin ve anlamın değişmesi	+
Çekimlilik	+
Anlamsal Farklılık	- (?)
Anlamsal Düzensizlik	-
Bitimlilik	-/+
Psikolinguistik Farklılık	-
İlgililik	-

Tablo (12) -sXz ekinin devamlılık yaklaşımı tablosu

Sonuç olarak, devamlılık yaklaşımına göre –sXz biçimbirimi tabloda da görüldüğü üzere kimi özellikleri ile türetim, kimi özellikleri ile çekim kategorisine daha yakın durmaktadır. –sXz’in morfolojik kategorisi ile ilgili yapım ve çekim arasında keskin/kesin bir ayırım yapmayarak her ikisinin özelliklerini de taşımasından dolayı ara kategoride bir ek olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.1.2.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

-sXz biçimbiriminin semantik özelliklerine değinmeden önce, olumsuzluk eki olup olmadığı konusunda literatürdeki tartışmalardan söz etmek gerekmektedir. Türkçe üzerine yazılan gramerlerde yukarıda da değinildiği üzere çoğunlukla isimden isim yapım eki olarak adlandırılan bu biçimbirim, bazı kaynaklarda isimden isim yapım eklerinin

içerisinde *olumsuzluk eki* olarak da verilmektedir (Ediskun 1963: 150; Ergin 1998: 160). Ekin olumsuzluk eki olmadığını, geldikleri isimde sadece “yokluk” bildirdiklerini ifade eden çalışmalar da mevcuttur (bk. Üstünova-Horoz 2001; Erten 2007).

-sXz’in olumsuzluk eki olup olmadığı konusundaki tartışmalara “olumsuzluk” kavramı ve “dilbilimsel olumsuzluk” ile ne kastedildiğine işaret ederek katılmak gerekmektedir. Mevcut çalışmalarda olumsuzluk sadece eylemlerle ilişkili bir kavram olarak düşünüldüğü, isimlerde olumsuzluğun gerçekleşmediği varsayıldığı için -sXz biçimbiriminin olumsuzluk eki olmadığı kabul edilmektedir. Ancak, olumsuzluk kendi içinde işlevsel açıdan yadsıma, reddetme ve yokluk kategorilerinde gerçekleşmektedir. Türkçede eylem olumsuzluğu daha önceki bölümde de anlatıldığı gibi -mA- biçimbirimi ile karşılanmakta ve bu biçimbirim, yadsıma işlevini yerine getirmektedir. Yadsıma dışında olumsuzluk literatüründe yer alan diğer durumlar hâliyle farklı işlevleri yerine getirmekte ve farklı sentaktik-semantik özellikleriyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, -sXz biçimbirimi bu çalışmada yokluk, yoksunluk, bulunmayış bildirmesinden dolayı “olumsuzluk” içerisinde, isim olumsuzluğu işaretleyicisi olarak alınmaktadır.

Kaynaklarda ekin -IX’nın anlamca olumsuz biçimi olduğuna dair ifadeler de yer almaktadır (bk. Gencan 1979: 183-184; Banguoğlu 2009: 201-203; Ergin 1998: 160; Korkmaz 2014: 41; Eker 2010: 354). Sözcüğün -IX biçimbirimini almış hâli ile -sXz biçimbirimini almış hâli arasında anlamca karşıtlık bulunmaktadır: *tuz-lu X tuz-suz*. Ancak her iki biçimbirim her zaman karşıtlık bildirmemektedir. İki biçimbirim arasında bulunan karşıtlık söz konusu sözcüklerin anlamı, anlamsal sınırlılığı ile ilişkilidir: *uyku-lu* ve *uyku-suz* sözcükleri anlamsal olarak birbirine karşıt değildir ve neredeyse aynı değere karşılık gelmektedir.

Benzer şekilde *Olumlu Kavram-Olumsuz Kavram* bölümünde de söz edildiği üzere, *son-lu* ve *son-suz* sözcükleri arasında da olumluluk-olumsuzluk açısından sözcüğün anlamına bağlı bir ayrılık vardır. *Son-lu* yapısı *son* sözcüğünün anlamından ötürü olumsuz bir semantiğe sahipken *son-suz* yapısı olumlu bir semantiğe sahiptir.

Üstünova, -sXz biçimbiriminin her zaman -IX’nın karşıtı olarak kullanılmadığına dair TDK Yazım Kılavuzu’ndan derlediği verilere yer vermiştir (bk. 2001). Üstünova’nın verilerine göre sadece -IX biçimbirimini alan sözcüklerin sayısı sadece -sXz

biçimbirimini alan sözcüklerin sayısından oldukça fazladır. Her ikisini de alabilen sözcük sayının azlığı ise her iki ekin birbirinin karşıtı olamayacağına işaret etmektedir. Özellikle *-IX* biçimbirimi, farklı anlamda ve işlevde kullanılabilen, anlamsal düzensizlik özelliği taşıyan bir ek olması sebebi ile *-sXz*'dan daha farklı morfo-semantik özellikler göstermektedir¹³. Bu çalışmada odak konunun olumsuzluk biçimbirimi *-sXz* olması sebebi ile *-IX* biçimbirimine daha fazla değinilmeyecek, *-sXz*'in semantik özelliklerine odaklanılacaktır.

-sXz biçimbirimi, geldiği ismin karşıladığı kavram her ne ise onun yoksunluğuna/yokluğuna işaret eder:

(92) a. Baktım *renksiz* giysiler içinde ışıklar saçan bir beden. (Ahmet

Ümit/BE: 133)

b. Başında gösterişsiz bir sarık, sırtında koyu renk ince bir cüppe vardı.

(Ahmet Ümit/BE: 135)

Yukarıdaki örnek tümcelerde *-sXz* biçimbiriminin semantik özelliği (a)'da "renk" in (b)'de "gösteriş" in yoksunluğunu ifade etmektir. Bir şeyin yoksunluğunu belirtmek başka bir şeyin varlığına işaret etmek midir? Bu soruya örnek tümceleri yorumlayarak cevap vermek gerekir.

(a) tümcesinde "renk" ismi *-sXz* biçimbirimini alınca kategori değiştirerek sıfat olmuş ve niteleme sıfatı göreviyle kendinden sonraki bir ismi nitelemektedir: *renk-siz giysiler*. Söz öbeği, anlamsal olarak "giysilerin renginin olmaması"na karşılık gelmektedir. Peki, rengi olmayan bir giysiden söz etmek mümkün müdür? Burada "renk" ile kastedilen nedir?... "Renk" ile kastedilen bağlamdan çıkarıldığı üzere, siyah, gri ve beyaz dışında kalan kırmızı, mavi, yeşil vb. renklerdir. Bu renklerin bulunmaması ise *-sXz* biçimbirimi ile verilmiştir. Maddelerin doğası gereği herhangi bir renge sahip olmaksızın mevcudiyeti söz konusu değildir. Bu sebeple *-sXz* 'lı yapı "rengin hiç olmaması" anlamında değil, algı kaynaklı sözcüğe yüklenen anlamın dışında başka bir rengin varlığına işaret etmektedir. Bu durumda örnekteki *renksiz giysiler* söz öbeği semantik olarak "siyah, beyaz ya da gri renkli giysiler"e karşılık gelir.

¹³ *-IX* biçimbirimi *-sXz*'dan farklı olarak daha kalıcı anlamlı sözcükler üretmekte ve "varlık" bildirme işlevinin dışında "Ankaralı", "çiftetelli" gibi farklı anlamlar vermek için de kullanılmaktadır.

(b) tümcesinde ise “gösteriş” ismi eklenen $-sXz$ biçimbirimi ile sıfat olmuş ve kendinden sonraki öbeği nitelemektedir: *gösteriş-siz bir sarık*. İsim öbeği, anlamsal olarak “gösterişin olmadığı bir sarık”a karşılık gelmektedir. Sözü edilen “sarık” gösterişin olmadığı yani “sade” bir sarıktır...

(93) Resimsiz, dolapsız, dekorsuz çırılçıplak kül rengi duvarlar. (Ahmet Ümit/BE: 139)

Örnek tümcede $-sXz$ biçimbirimi “resim”, “dolap” ve “dekor”un olmadığını, duvarların bunlardan yoksun olduğunu işaretlemektedir.

Bloom’un ifade ettiği gibi yoksunluk, sentaktik olarak bilgiyi iletmek için kullanılmaktadır (1970: 219). $-sXz$ ’lı kullanımlar, bir şeyin eksikliğine, yoksunluğuna, yoksunluk derecesine işaret ederek bilgi vermekte ve dolayısıyla yokluk imasında bulunmaktır. Bu özellikleriyle $-sXz$, bir sonraki bölümde anlatılacak olan *yok* ile birlikte varoluşsal olumsuzluk ögeleri (negative existentials) arasında yer almaktadır.

Yukarıdaki örneklerin yorumlanmasından da anlaşıldığı üzere, $-sXz$, bir şeyi yok sayarak başka bir şeyin varlığını belirtmektedir. $-sXz$ ’ın bu işlevi, onun morfo-semantik olarak eylem olumsuzluğu işaretleyicisi $-mA-$ gibi davrandığını göstermektedir. $-sXz$ da $-mA-$ gibi gerçek-dışılık anlamına dâhil, yerine getirdiği “yoksunluk” bildirme işleviyle “yokluk” imasında bulunarak “varlığa” yani olumluluğa dair bilgi veren bir işaretleyicidir.

3.2.1.3. *Yok*

Yok sözcüğü Türk dilinin en eski yazılı kaynaklarından itibaren tanıklanan *var* sözcüğüne karşıt olarak isim tümcelerinde olumsuzluğu vermek için “yokluk” bildirme işlevinde kullanılan bir parçacıktır. Sahip olduğu olumsuzluk içeriği ve bağımsız biçimbirim olma özelliği ile standart olumsuzluk işaretleyicisi $-mA-$ ’dan ayrılmakta; yoksunluk bildiren $-sXz$ gibi varoluşsal olumsuzluk ögelerinin içerisinde Türkçedeki temel varoluşsal olumsuzluk ögesi olarak yer almaktadır (bk. Seydi 2020).

Standart olumsuzlukla ilgili literatürde yer alan çeşitli tipolojik çalışmaların yanı sıra olumsuzluğun tümcesel olarak varoluş/varlık boyutunda kullanım stratejileri ile ilgili araştırıldığı çalışmalar henüz yeterli değildir. Bu konuda literatürde Croft'un artzamanlı bakış açısıyla varoluşsal olumsuzluğu standart olumsuzluk işaretleyicileri gibi incelediği, tartıştığı çalışmasından söz etmek mümkündür (bk. 1991). Ayrıca Veselinova'nın çalışmaları da varoluşsal olumsuzluk konusunda hem art zamanlı hem eş zamanlı olarak diller arasında karşılaştırmalı, köken ve coğrafi ayrımlara dayalı tipolojik örnekler sunmaktadır. Veselinova, Slav, Ural ve Polinezya dil ailelerini incelemiş ve incelediği dillerin 67'sinde (%70.5) varoluşsal olumsuzluğu gözlemlemiştir. Varoluşsal olumsuzluğun işaretinin bulunmadığı dillerin yanı sıra farklı özelliklerle görüldüğü diller de bulunmaktadır. Türkçeye de Ural dilleri içerisinde Altay dili olarak yer veren araştırmacı Türkçedeki varoluşsal olumsuzluğun *yok* ile karşılandığı belirtmiş ve bununla ilgili örnekler de vermiştir (bk. Veselinova 2013, 2014; ayrıca Türkçe için bk. Schaaik 1994; Seydi 2020).

Türkçedeki olumsuzluk işaretleyicisi *yok*'un morfo-sentaktik ve semantik özelliklerini vermeden önce varoluşsal olumsuzluk işaretleyicilerinin dillerdeki tipolojisinden kısaca söz etmek gerekir. Çalışmalara bakıldığında, dillerdeki varoluşsal olumsuzluk işaretleyicilerinin üç farklı yolla oluştuğu görülmektedir: 1. Standart olumsuzluk işaretleyicisinden ve bir başka sözcükten gelişme; 2. Olumsuz içerikli ayrı bir sözcük; 3. Yapısal olarak standart olumsuzluk işaretleyicisi ile aynı (kökeni bilinmiyor) (bk. Croft 1991; Miestemo 2007; Veselinova 2013).

Literatürde varoluşsal olumsuzluk öğelerinin oluşum biçimi ile ilgili farklı görüşler vardır. Konuyla ilgili Veselinova'nın görüşleri aktarılabilir:

Formal ve yapısal olarak standart olumsuzluktan farklı
Varoluşsal olumsuzluk öğeleri ve standart olumsuzluk ögesi formal olarak özdeş ancak morfolojik olarak farklı
Varoluşsal olumsuzluk öğeleri ve standart olumsuzluk ögesi formal olarak özdeş ancak farklı yapılarda kullanılmaktadır

Standart olumsuzluk ögesi veya bir olumsuzluk niceleyicisi varlık olumsuzluğu için birbiri ardına gelir.
Özel bir varoluşsal olumsuzluk ögesi yoktur.

Tablo (13) Veselinova'nın olumsuzluk ögelerinin oluşumu tablosu

Aşağıda, Türkçede yokluk işaretleyicisi görevinde kullanılan *yok*'un morfo-sentaktik ve semantik özelliklerine değinilecektir.

3.2.1.3.1. Morfo-Sentaktik Özelliği

Yok sözcüğü, araştırmacılar tarafından tarihsel kaynaklarda kaydedilen verilerden ve ilgili değişkenlerden hareketle, tasarlanan *yo- “ortadan kaldırmak” eylem köküne -k isim yapma ekinin getirilmesiyle oluşan bir sözcük olarak kabul edilmektedir (Clouston 1972: 353; Erdal 1991: 257; Tekin 2003: 342-343; Çakmak 2013: 463-471).

Ağca, tarihsel Türk dili alanlarında *var* ve *yok* sözcüklerinin söz dizgesi içerisinde sıfat, isim, fiil (ekler yardımıyla) ve varlık ve yokluk işaretleyicileri görevinde kullanıldıklarından söz eder. Ağca'ya göre *yok* sözcüğü temel görevinden uzaklaşarak gramatikleşme sonucunda *yokluk işaretleyicisi* olarak kullanılmaya başlamıştır (2015).

Türkiye Türkçesinde ise *yok* sözcüğü, isim, sıfat, yokluk işaretleyicisi, diğer bir olumsuzluk işaretleyicisi görevinde kullanılmaktadır. TDK'nın Güncel Türkçe Sözlük'ünde *yok* madde başı olarak yer almakta ve sözcüğün temel anlamda türü isim olarak geçmektedir. Sözlükte sözcüğün bağlam içerisinde girdiği diğer kategoriler ve anlamları da şu şekilde verilmektedir:

“Yok: a. 1. Olmayan, bulunmayan şey: *Sen yoktan anlamaz mısın?* 2. sf. Bulunmayan, mevcut olmayan (nesne, kimse vb.), var karşıtı. 3. sf. Yasak: *İçki, sigara yok.* 4. e. Hayır anlamında kullanılan bir söz: *Geldiler mi? -Yok, daha gelmediler.* 5. bağ. Birbirine karşıt iki cümleden, ikincisinin başına getirilen bir söz: *Verdiler, ne âlâ; yok vermediler, döner gelirsin.* 6. bağ. Birinin söylediği sözlerden genelde kuşkulandığında veya sözler hafıfsendiğinde kullanılan bir söz: *Yok kâğıdı kalmamış, yok mürekkebi iyi değilmiş, hasılı bir alay bahaneler! Yok ben seni adam ettim, yok haddini bil, yok üstümüze düşeni yapalım.* -A. İlhan. 7. e. Savunulan bir

düşünceyi doğrulayan sözün başına getirilir: *Yok, doğrusu iyi adam, kim ne derse desin.*”

İsim olarak *yok* sözcüğü isim çekim eklerini ve yapım eklerini alarak tipik bir isim gibi davranabilmektedir. Ancak tümce içerisinde diğer isimlerden farklı olarak eksiz durumda tümcenin öznesi konumunda bulunamamaktadır:

- (94) a. Sen *yoktan* anlamaz mısın?
b. *Yokun yok* zamanı bu da geldi başıma.

Yukarıdaki (a) örneğinde *yok-tan* yapısı çıkma durum ekini alarak tümcede tümleş konumundadır. (b) örnek tümcesinde ise eksilteli bir yapı vardır: Buradaki söz öbeği, “Yokun yokluğu zamanı” biçimindedir. *Yok-un* yapısı ilgi durum ekini, *yok-luk-u* yapısı da isimden isim yapım ekini ve belirtme durumu ekini almıştır.

Türkiye Türkçesinde *yok* sözcüğünün sıfat kategorisine dâhil edilen oldukça dar ve hatta kalıplaşmış bir kullanımı vardır: *yok yere, yok pahasına* gibi.

Yukarıda isim ve sıfat kategorisinde örnek verilen *yok* sözcüğünün türü gerçekten isim midir ya da sıfat mıdır özellikle sentaktik-semantik çerçevede tartışılması gereken bir konudur. Bu çalışmada ise *yok* sözcüğünün olumsuzluk içerisinde girdiği kategorilere bakmak gerekir. Olumsuzluk içinde *yok* sözcüğü tümce sonlamalı görevde *varoluşsal olumsuzluk işaretleyicisi* olarak ve *hayır* sözcüğünün görevinde *fragman cevap* olarak kullanılmaktadır.

Yokluk işaretleyicisi olarak *yok* sözcüğü Eski Türkçe metinlerden itibaren gramerleşmiş olarak isim tümcelerini yokluk ifadeli sonlama için kullanılmaktadır (Ağca 2010: 185-205). Erdal (2004), *yok* ’un kullanım biçimleri itibariyle “bulunmama, var olmama ve var olmayış” anlamlarında, daha çok yüklemcil kullanım özelliği olan bir isim olduğuna işaret etmektedir. Türkiye Türkçesinde de aynı yapı devam etmekte ve isim tümceleri *yok* biçimbirimi ile sonlandırılmaktadır. Morfo-sentaktik olarak tümceyi sonlandıran bir işaretleyici görevinde kullanılan bu sözcük, olumsuzluk içerisinde, isme ya da fiile eklenmemesi, bağımsız bir sözcük konumunda olması sebebi ile *parçacık* olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesinde isim tümcelerinde yokluk/yoksunluk bildiren olumsuzluk işaretleyicisi *yok* parçacığdır. *Yok* olumsuzluk parçacığı isim ya da isim öbeklerini tek başına yüklemleştirebilen bir yapıdadır:

(95) Evde yemek *yok*.

Örnek tümcede *yok* parçacığının tümcede bulunması sentaktik olarak tümcenin anlamını etkilemektedir/vermektedir. Sözcüğün tümceden çıkarılması durumunda ise tümce hem sentaktik hem semantik açıdan dil bilgisel olmayan bir yapıda olacaktır.

Tümceyi sonlandıran olumsuzluk işaretleyicisi *yok*, eylem gibi davranarak *i-* kopulası aracılığıyla kendinden sonra geçmiş zaman *-DX-* ve evidensiyel *-mXş-* biçimbirimlerini alırken, işaretleyicinin tümce sonunda eksiz kullanımı geniş-şimdiki zamanı karşılar. Günümüz Türkçesinde geçmiş zaman ve evidensiyel kopula gramerleşerek isimlere ve sıfatlara *i-* olmaksızın sadece zaman ve evidensiyel morfemlerle eklenebilmektedir:

	Geçmiş Z. -DX	Evidensiyel -mXş	Geniş-Şimdiki Z. Ø/ Dır
1.TK	yok-tu-m (< yok idi-m)	yok-muş-um (< yok imiş-im)	yok-Ø-um
2.TK	yok-tu-n (< yok idi-n)	yok-muş-sun (< yok imiş-sin)	yok- Øsun
3.TK	yok-tu (< yok i-di)	yok-muş (< yok imiş)	yok-Ø/ yok-tur
1.ÇK	yok-tu-k (< yok idi-k)	yok-muş-uz (< yok imiş-iz)	yok-Ø-uz
2.ÇK	yok-tu-nuz (yok idi-niz)	yok-muş-sunuz (< yok-umuş-sunuz)	yok-Ø-sunuz
3.ÇK	yok-tu-(lar) (< yok idi-(ler))	yok-muş-(lar) (< yok imiş-(ler))	yok-(lar)

Tablo (14) *Yok*'un çekim tablosu

Zaman ve evidensiyel morfemlerin yanı sıra yancümle bağlaçları görevinde kullanılan “iken” ve “ise” de “i-” kopulası olmaksızın, *yok*’a doğrudan eklenir:

- (96) a. Annem *yokken* yemekleri ben yaptım.
b. Evde çocuk *yoksa* ses de olmaz.

Olumsuzluk işaretleyicisi *yok* parçacığının sözdizimindeki yeri genel olarak tümcenin sonudur. Parçacık, tümceyi bitirme görevindedir. Ancak bilgi yapısı kaynaklı çeşitli

pragmatik vb. sebeplerden ötürü işaretleyicinin sentaks içinde farklı yerlerde bulunabilmesi de söz konusudur:

- (97) a. Evde yemek *yok*.
b. *Yok* evde yemek.

Bunların dışında, *yok* sözcüğünün özellikle bir şeyin olup olmadığına yönelik sorulara/soru tümcelerine cevap olarak eliptik bir kullanımı da mevcuttur:

- (98) -Baba bu gölde balık var mı?
-*Yok* kızım. Bu gölde hayat *yok*, ama hayat için gerekli bir şey var: Tuz...
(Ahmet Ümit/BE: 16)

Örnek tümcede “Baba bu gölde balık var mı?” şeklinde sorulan soru “Yok kızım” eliptik yapısıyla yanıtlanmıştır. *Fragman cevaplar* olarak da adlandırılan (bk. Zanuttini 1991; Giannakidou 2000) bu yapının alt metni “Bu gölde balık yok, kızım” olmalıdır. Örneğin devamında yapılan açıklamalar da bu alt metni desteklemektedir. Tümcedeki ikinci *yok* ise tümce sonlamalı yokluk işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Söz konusu yapıyla *yok* sözcüğü eliptik kullanımı da olan yokluk bildiren bir olumsuzluk işaretleyicisi olma özelliğine sahiptir.

Buraya kadar *yok*’la ilgili değinilen morfo-sentaktik bilgilerden de görüldüğü üzere, “Varoluşsal olumsuzluk bildiren sözcüklerin morfolojik statüsü sözcük kategorisi olarak genellikle belirsizdir; duruma göre bazen fiillerin karakteristik özelliklerini sergileyebilirler” (Veselinova 2013: 139) görüşü Türkçe örneklerle doğrulanmaktadır. Varoluşsal olumsuzluk işaretleyicisi olarak kullanılan *yok*, standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*’dan formal ve yapısal özellikleriyle farklı, olumsuz içerikli başka bir sözcükten gelişmiş olma ve dahası aşağıda anlatılacak olan özgün semantik içeriğiyle ayrılarak dünya dillerindeki varoluşsal olumsuzluk işaretleyicilerinin tipolojisine uymaktadır.

3.2.1.3.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Morfo-sentaktik bölümde anlatıldığı üzere varoluşsal olumsuzluk bildiren öge, *yok*, daha çok yüklem görevinde kullanılarak varoluşsal yapıyı saf dışı bırakmaktadır. Aşağıda, işlevsel özellikleri dikkate alınarak YOK1 (Varoluşsal Olumsuzluk), YOK2 (Hayır/Yadsıma), YOK3 (HAYIR/Reddetme), YOK4 (Yasaklama) ve YOK5 (Olumsuzluk İptali) ayrımlarıyla verilen olumsuzluk işaretleyicisinin semantik-pragmatik özelliklerine değinilecektir.

3.2.1.3.2.1. YOK1 (Varoluşsal Olumsuzluk)

En eski yazılı kaynaklardan itibaren farklı görev ve işlevlerde tanıklanmış olan *yok* sözcüğünün kavram alanını değiştirmemiş olması, temel anlamıyla kullanılmaya hâla devam etmesi gramerleşme sonucunda sonradan işaretleyici olarak kullanıldığını göstermektedir (bk. Ağca 2015). Bugün Türkiye Türkçesinde, artzamanlı gelişimiyle bağlantılı anlamla kullanılan *yok* sözcüğü “isim” kategorisinde yer almakta ve semantik olarak “olmayan/bulunmayan”ı karşılamaktadır. Olumsuzluk bildiren yüklem işaretleyicisi olarak kullanılan *yok* da mevcut anlamı taşımakla birlikte “kesin yokluk/varolmayış” bildirme işlevindedir. Ayrıca *yok*, Türkçenin yanı sıra modern Türk dillerinde de aynı işlevde, varoluşsal olumsuzluk işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır (bk. Veselinova 2014).

YOK1, karşıt kavram-çelişik kavram alanından bakıldığında çelişiklik bildirmektedir. Çelişik kavramlar bir önerme içerisinde ancak iki şekilde bulunabilirler (daha ayrıntılı açıklama için bk. **I. Bölüm**):

- *A x ise x-olmayan değildir.*
- *A x-olmayan ise x değildir.*

Yani varoluşsal açıdan bakıldığında bir şey ya vardır ya yoktur. Bu sebeple, bir şeyin bulunmadığını, olmadığını yani yokluğunu gerek tümce sonlama göreviyle gerekse eliptik yapıdaki görünümüyle *yok* gerçekleştirilmektedir.

Varoluş bildiren tümcelerde iki tür varoluşsal sözcük kullanımı vardır: *lokatif varoluş tümceleri* (locative existential sentence) ve *sahiplik bildiren varoluş tümceleri* (possesive existential sentence) (Göksel-Kerslake 2005: 122). Bunlardan ilki “bir şeyde bir şeyin olup olmadığını” ikincisi ise “bir şeyin bir şeye sahip olup olmasını” ifade eder. Başka dillerde farklı eylemler ya da yapılarla ifade edilen lokatiflik ve iyelik durumu Türkçede *yok*’la karşılanabilmektedir. *Yok* bu iki yapıda şu örneklerdeki gibi kullanılır:

- (99) a. Okulda park *yok*.
b. Evde yemek *yoktu*.
- (100) a. O zaman evimiz *yoktu*.
b. Giyecek kıyafetim *yok*.

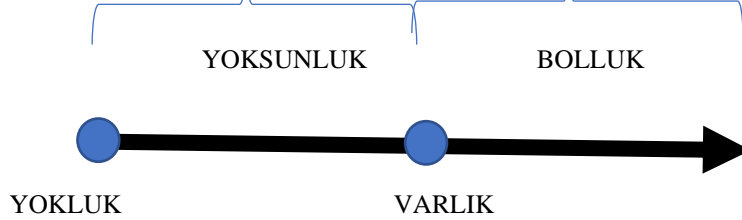
Yukarıdaki örneklerden ilki lokatif varoluşsal olumsuzluk, ikincisi ise sahiplik bildiren varoluşsal olumsuzluk tümceleri örnekleridir. (99)’daki tümcelerde *yok* bir şeyin bulunmadığını, (100)’deki tümcelerde ise *yok* bir şeye sahip olmamayı ifade etmektedir. Aynı anlamdaki iki tür, eliptik yapıdaki fragman cevaplarda da görülmektedir:

- (101) a. Okulda park var mı?
-*Yok*. (→ Okulda park *yok*.)
b. Evde yemek var mıydı?
-*Yoktu*. (→ Evde yemek *yoktu*.)
- (102) a. O zaman eviniz var mıydı?
-*Yoktu*. (→ O zamana evimiz *yoktu*/ O zaman eve sahip değildik.)
b. Giyecek kıyafetin var mı?
-*Yok*. (→ Giyecek kıyafetim *yok*/ Giyecek kıyafete sahip değilim.)

Gerek lokatif yapıda gerekse sahiplik yapısında olsun *yok* sözcüğü olmayı, bulunmayı karşılamasından dolayı aynı anlam alanındadır.

Yok’un en önemli semantik özelliği, varlığı olumsuzlamaktan ziyade farklı bir kategorik yolla varlığın bulunmayışını, yokluğunu ifade etmesidir. Kategorik olarak varlığın zıddını değil, varlığın olmayışını karşılar. Varsayılan varlık her ne ise *yok* onun varlığını ortadan kaldırması sebebiyle Türkçede özellikle olumsuzluk içerisinde özel pozisyonu olan bir ögedir. Sahip olduğu semantik özellik dolayısıyla çok işlevli bir varoluşsal olumsuzluk ögesidir. Bu açıdan da bir önceki bölümde anlatılan diğer bir varoluşsal olumsuzluk ögesi

–sXz’den ayrılmaktadır. –sXz, anlatıldığı üzere “yoksunluk” bildirmekte ve anlamsal değeri ile olumsuzluk içerisinde bulunmaktadır. Ancak *yoksunluk* ile sözü edilen *yokluk* arasında bulunan semantik ayırım iki işaretleyicinin işlev farkını sunmaktadır. Yoksunluk, varlık ile yokluk arasında ve daha ziyade yokluğa yakın bir anlam sunarken yokluk sonlu bir durum sergiler. Bu durum şu şekilde gösterilebilir:

Şema (2): Varlık-Yokluk Şeması

–sXz ve *yok*’un karşılaştırılması gereken birkaç örnek durum mevcuttur:

- (103) a. Yemek tuzsuz. (→ Yemek tuzlu.)
b. Yemeğin tuzu *yok*. (→ Yemeğin tuzu var.)

Yukarıdaki (a) örneği, varlığın eksikliğine yani yoksunluğuna dair bir bilgi sunmakta iken (b) varlığın bulunmayışını/olmayışını öne sürmektedir. –sXz, anlamsal düzlemde derecelendirilebilir bir duruma işaret eder: *Yemek tuzsuz* örneğinde yemeğin içerisinde bir miktar tuzun olduğu ancak bunun eksik yani az olduğu, yetersiz olduğu iletisi vardır. –sXz, söz konusu eksikliği, yoksunluğu ifade etmesinden dolayı varoluşsal olumsuzluk imasında bulunmaktadır. *Yemeğin tuzu yok* örneğinde ise yemekte hiç tuzun olmadığı anlatılmak istenmektedir. Varoluşsal olumsuzlukta, “kesin yokluk” bildirme işlevinde kullanılan *yok*, derecelendirebilir bir özelliğe sahip değildir. Mantıksal olarak yokluğun eksikliği ya da fazlalığından söz etmek mümkün değildir. Yokluk sadece yokluktur. Ancak yine de ifade etmek gerekir ki, bugün Türkiye Türkçesinde yukarıdaki –sXz’li örneğin “kesin yokluk” bildirme işlevindeki kullanımına şahit olmak da mümkündür.

3.2.1.3.2.2. YOK2 (Hayır/Yadsıma)

Türkiye Türkçesinde *yok* olumsuzluk işaretleyicisi, başka bir dilden kopyalanan, zamanla *yok* sözcüğünün yerini alan ve Türkçede yaygın bir kullanıma sahip olan *hayır*

sözcüğünün anlamsal ve görevsel işlevlerini yerine getiren bir özelliğe sahiptir. Bu açıdan *yok*, konuşma dilinde ve yazında çokça *hayır* sözcüğü yerine, neredeyse *hayır*’la aynı anlamdaş ve görevdeş pozisyonlarda kullanılmaktadır:

- (104) a. -Soğuk bir soda söyleyeyim mi?
 -*Yok, yok* istemez. Ben böyle iyiyim. (Ahmet Ümit/BE: 86)
 b. -Koku filan duymadınız mı? Yani patlamadan önce.
 -*Yok*, nasıl duyayım, yangın bir kat altta. (Ahmet Ümit/BE: 102)

Yukarıdaki örneklerde *yok* yerine *hayır* sözcüğünün getirilmesi anlamsal açıdan yanlış ya da bir eksikliğe yol açmamaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki geleneksel çalışmalarda edat kategorisinde yer verilen *hayır* sözcüğünün türünün edat olduğu, örneklerden de görüldüğü üzere şüphelidir (Bu konudan *hayır*’ı açıklarken ayrıntılı biçimde söz edilecektir). Yukarıda *yok* sözcüğünün eliptik yapıda kullanılan kesin yokluk, var olmama işaretleyicisi olarak kullanımından söz edilmişti. Benzer şekilde “*hayır*” anlamında, kısa cevap olarak kullanılan *yok* sözcüğü de sorunun cevabındaki yadsımayı işaretleyen bir yapıdadır. *Yok*, sorudaki olayın ya da durumun gerçekleşmediğini, olmadığını ifade ederek dolaylı yönden yokluktan yani varoluşsal olumsuzluktan söz etmektedir.

(104)’teki örnekler incelendiğinde, hem (a) hem (b)’deki *yok* sözcüğünün eylem olumsuzluğu bildiren *-mA-* görevinde yadsıma işlevinde kullanıldığı görülür. Dolayısıyla yukarıdaki örnekleri şu şekilde açıklamak/yorumlamak mümkündür:

- (105) a. -Soğuk bir soda söyleyeyim mi?
 -*Yok, yok* istemez. Ben böyle iyiyim. → (Hayır/*Yok*) Soğuk bir soda söyleme(yin). İstemez. Ben böyle iyiyim.
 b. Koku filan duymadınız mı? Yani patlamadan önce.
 -*Yok*, nasıl duyayım, yangın bir kat altta. → (Hayır/*Yok*) Koku duymadım.
 Nasıl duyayım, yangın bir kat altta.

Yadsıma ifade etme görevinde kullanılan *yok* sözcüğü yokluk işaretleyicisinde olduğu gibi eliptik yapıda kullanılmakla birlikte, arkasından gelen yadsıma tümceleriyle de olumsuzluğu pekiştirme/güçlendirme işlevine sahiptir:

- (106) -Özür dilerim. Rahatsız ettim galiba...

-*Yok, yok* rahatsız etmediniz... (Ahmet Ümit/BE: 59)

(106)'daki örnekte konuşur tarafından parçalar üstü öğelerle, vurgu, ton, ezgi ya da mimiklerle/beden diliyle işaret edilen bir soru vardır: "Sizi rahatsız mı ettim?" Sorunun muhatabı konuşur ise rahatsızlık duymadığını dile getirmek için kullanacağı tek bir *yok* ya da *hayır* sözcüğü ile bunu ifade edebilecekken pragmatik sebeplerden ötürü *yok*'la yadsıdığı yapıyı da tümceye ekleyerek yadsımayı yani olumsuzluğu güçlendirmektedir.

Eylem olumsuzluğunu, yadsımayı, tümcedeki öne sürülen durumun olmadığını ifade etmek suretiyle karşılayan *yok, yokluk işaretleyicisi* kullanımındaki gibi Aristo'nun işaret ettiği çelişik kavrama karşılık gelmektedir (bk. **I. Bölüm**). Daha çok önermeler içerisinde karşılaşılan çelişiklik, *yok* bağımsız biçimlemi ile yadsımanın eliptik yapıda sunulmasıyla ifade edilmektedir. Değinildiği üzere, çelişik kavramlar iki formla ifade edilir:

- *A x ise x-olmayan değildir.*
- *A x-olmayan ise x değildir.*

(107) "Ne oldu, niye sustun?" dedi Nigel'in sesi. "Alındın mı yoksa?"

-*Yok* canım, niye alınacağım. Doğru söylüyorsun. Sustum çünkü şiir okumanı bekliyorum. (Ahmet Ümit/BE: 108)

Örnek tümcede "Alındın mı yoksa?" sorusu "Yok canım"la yanıtlanmıştır. Sorunun muhatabının vereceği cevap çelişiklik kuralına göre ya olumlu ya olumsuz olacaktır. İkisinin aynı anda doğru ya da aynı anda yanlış olması mümkün değildir. Verilen yanıtta bakıldığında konuşur olumsuz cevap vermeyi tercih etmiştir ve bunu da fragman cevap biçiminde *yok* ile ifade etmektedir. Konuşur, eylem olumsuzluğunu yani yadsımayı *yok*'la karşılamaktadır:

(108) Alındın mı yoksa?

-*Yok* canım, niye alınacağım. →(Hayır/*Yok*) Alınmadım canım, niye alınacağım.

Yok işaretleyicisinin eliptik yapıda, kısa cevaplarla eylem olumsuzluğunu ifade etmesinin yanında *fiil kökü/gövdesi + sıfat-fiil eki + iyelik eki + yok* yapısıyla da karşılaşmak mümkündür:

- (109) a. Onu gördüğüm *yok*.
b. Okula gideceği *yok*.

Yukarıdaki örneklerde eylem olumsuzluğu ifade edilmiş ve *yok* sözcüğü *-mA-* 'nın işlevini yerine getirmek amacıyla kullanılmıştır. Tümcelerin eşdeğer yorumlaması şu şekildedir:

- (110) a. Onu gördüğüm *yok*. → Onu görmüyorum.
b. Okula gideceği *yok*. → Okula gitmeyecek.

Örnek tümcelerin eşdeğer yorumlaması yukarıdaki gibi verilse de tümcenin semantik-pragmatik değerinin olağan yadsımalı tümcelerden daha vurgulu olduğunu söylemek gerekir. Yadsımalı biçimin değil de daha kompleks olan *yok* 'lu biçimin tercih edilmesi konuşurun niyet farkını ortaya koymaktadır. Konuşur dolaylı bir yolla özel bir durumu söyleme amacındadır. Varoluşsal olumsuzluğun diğer olumsuzluk stratejilerinden, yadsımadan ve reddetmeden mutlak öncelikli ve daha güçlü oluşu bu yapının tercih edilme sebebidir. Yadsıma ve reddetmenin alternatif değerlerinin öne sürülebilirliğine karşılık yokluğun değerine atıf yapılamaz. Dolayısıyla *yok* özel bir yapı ile öne sürülen olayın varoluşsal olumsuzluğuna değinmektedir. Ayrıca, verilen örneklerin karşıtı varoluşsallık dışı bir durum olduğundan varlık ögesi *var* ile yapılamamaktadır; aksi hâlde ortaya dil bilgisel olmayan bir yapı çıkmaktadır:

- (111) a. *Onu gördüğüm *var*.
b. *Okula gideceği *var*.

Yok, örneklerde de görüldüğü üzere olumsuzluk işaretleyicisi olarak direkt yokluk bildirmeyerek farklı işlevdeki olumsuzluk ifadesi için kullanılmaktadır. Kullanım alanlarına bakıldığında eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *-mA-* 'nın yerine getirdiği yadsımayı eliptik yapı içinde veren bir işaretleyici olarak çalışmaktadır. Ancak değinmek gerekir ki, *yok* 'un sıfat-fiilli kullanımındaki yadsıma ile diğer örneklerdeki arasında yadsımanın değeri açısından farklılık vardır. Sıfat-fiilli biçimlerde (*-DXk+iyelik+yok/ -AcAk+iyelik+yok*), *yok* sıfat-fiillerin işaret ettiği anlamı ortadan kaldırmak yoluyla daha

kuvvetli bir yadsımayı vermektedir. Bu tür bir yadsıma kesinlik derecesinin yüksekliğini gösterir:

- (112) a. Mennan'ın katili bildiği filan *yoktu*. (Ahmet Ümit/BE: 189) → (Kesinlikle(?) Mennan katili filan bilmiyor.)
 b. Zaten baş ucumda dikilen annemin de yeniden uyumama fırsat vereceği *yoktu*. (Ahmet Ümit/ AK: 18) → (Zaten başucumda dikilen annem de yeniden uyumama fırsat vermeyecek.)

3.2.1.3.2.3. YOK3 (Hayır/Reddetme)

YOK3, YOK2 gibi konuşmada ve yazında, özellikle sorulara yanıt olarak *hayır* sözcüğünün yerine kullanılabilen ancak isim olumsuzluğu işaretleyicisi *değil*'in görevini eliptik yapıda yerine getiren bir özelliğe sahiptir:

- (113) -İşle ilgili bir konu mu?
 -*Yok* canım, işle değil, aşkla ilgili. (Ahmet Ümit/BE: 120)

Yukarıdaki örnekte *yok* parçacığının *değil*'in görevinde yani reddetme işlevinde kullanıldığı görülmektedir. Örnek tümceyi şu şekilde açıklamak/yorumlamak mümkündür:

- (114) -İşle ilgili bir konu mu?
 -*Yok* canım, işle değil, aşkla ilgili. → (Hayır/Yok) Canım, işle ilgili bir konu değil. İşle değil, aşkla ilgili.

İsim tümcelerinde reddetmeyi karşılayan olumsuzluk işaretleyicisi YOK3, fragman cevap olarak kullanılan sorularda soru odağının dışındaki herhangi bir şeyi açısına alma özelliğine sahiptir. Örnek tümcedeki *yok*'un karşıladığı cevap “İşle ilgili değil”dir. Anlamsal olarak işle ilgili olmayan ancak herhangi bir şeyle ilgili olan bir duruma karşılık gelmektedir.

Olumsuzluğu güçlendirmek/pekiştirmek amacıyla *yok* ve *değil* morfemlerinin arka arkaya kullanıldığı da görülür:

- (115) -İşle ilgili bir konu mu?

-*Yok*, değil.

Görevsel kullanım açısından *yok* sözcüğü isim olumsuzluğu işaretleyicisi *değil*'in yerine getirdiği reddetmeyi eliptik yapıda bir işaretleyici olarak karşılamaktadır. Kavramsal olarak YOK3 de çelişik zıtlar alanına dâhildir. Eliptik yapıda, öne sürülen bilgiyi değilleme işlevinde kullanılmaktadır.

3.2.1.3.2.4. YOK4 (Yasaklama)

Varoluşsal olumsuzluk işaretleyicisi *yok*'un Türkçede “yasaklama” işlevli özgün bir kullanımı mevcuttur. Masterlı eylemlerin arkasından gelerek o eylemliğin yapılmasının yasak olduğunu belirtir:

- (116) a. Parkta koşmak *yok*.
b. Ayakta yemek yemek *yok*.

Örnek tümcelerde *yok*, söz konusu eylemlerin gerçekleşmemesi gerektiğine işaret eder. Dolaylı anlatım (periphrastic) ve periferik kullanımıyla daha çok günlük dilde karşılaşılan bu yapının bir alıcı istemi vardır; bu da çocuklardır. Bu yapı, tümcede sözü edilen eylemlerin direkt emir vermeden, yasak olduğunu daha kibar bir formda özellikle çocuk dilinde anlatma biçimidir.

- (117) a. Parkta koşmak *yok*.
b. Parkta koşma.

Yukarıdaki (a) örneği yasaklama, (b) örneği olumsuz emirdir. Anlamsal olarak aynı alanı kapsayan bu iki yapı arasında pragmatik kullanım farkı bulunmaktadır. (a) örneğinde *yok* sadece çocuk dilinde ve çocuklar için kullanılan kibar bir yasaklamayı işaretlemektedir. Ayrıca, çocuk dilinde, varoluşsal olumsuzluk ögelerinin dil edinimi sürecinde önemli bir rolü olduğunu belirtmek gerekir. Çocuklar standart olumsuzluk işaretleyicilerinden önce varoluşsal olumsuzluk ögelerini edinmekte ve kullanmaktadırlar (bk. Horn 2001). Türkçede de *yok*'un *-mA-*'dan önce edinilmesinden ötürü bu yapı çocuklar için yasaklama amaçlı işlev görmektedir. Çocuklar da *yok*'u eylemi olumsuzlamak için kullanır.

3.2.1.3.2.5. YOK5 (Olumsuzluk İptali)

Tümce Olumsuzluğu bölümünde ayrıntılı biçimde anlatılacak olan *çift olumsuzluk* iki olumsuzluk ögesinin bir arada bulunması ile birbirini iptal etmesi olarak literatürde yer almaktadır (van der Wouden 1997; Zeijlstra 2002; Zeijlstra 2004a). Burada, YOK5 olarak sınıflandırılan *yok*, standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* ile aynı tümcede yer alarak tümcenin olumsuzluk anlamını ortadan kaldırmaktadır.

- (118) a. Bilmediği *yok*.
b. O kadar çok gezmiş ki görmediği *yok*.

Örnek tümcelerde yan tümcecikteki sıfat-fiil olumsuzluğu ile birlikte ana tümce yüklemi görevinde kullanılan *yok*, yan tümcelerdeki *-mA-* yadsımasını iptal ederek anlamı olumlu yapmaktadır. Ancak YOK2’de anlatılan *Onu gördüğüm yok* örneğinde olduğu gibi YOK5 de anlamı güçlendirme işlevindedir. Buradaki anlamsal vurgu olumsuzluğun *yok* tarafından iptal edilmesiyle olumluluk üzerindedir. Dolayısıyla da ortaya abartı bir anlam çıkabilmektedir:

- (119) Bilmediği *yok*. → Her şeyi biliyor!

Bazı araştırmacılar, konuşurun basit olumluluk yapısını tercih etmeyerek çift olumsuzluk yapısını kullanmasındaki amacın güçlü olumluluğu çağrıştırmak olduğunu belirtmektedirler (Horn 2001: 119; Krifka 2007: 2). Yukarıdaki örneğin yorumlamasından da anlaşıldığı üzere, tümcedeki olumluluk iki olumsuzluk ögesinin birlikte kullanımı ile arttırılmıştır.

Yok’un *-mA-*’nın işaret ettiği olumsuzluğu ortadan kaldırması daha güçlü bir olumsuzluk işaretleyicisi olmasından kaynaklıdır. Semantik özellikleri açısından var olmama (non-existence) olmamadan (non-being) daha güçlüdür. Bu nedenle, örnek tümcelerde varoluşsal olumsuzluk ögesi *yok*’un standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*’yı iptal etmesi yoluyla abartılı anlam ortaya çıkmaktadır.

Buraya kadar verilen örneklerden de görüldüğü üzere, *yok* işaretleyicisinin farklı işlevlerde kullanılması YOK1, YOK2, YOK3, YOK4 ve YOK5 ayrımlarını yapmaya

sebepler olmuştur. Aşağıdaki örnek *yok* parçacığının farklı işlevlerde kullanılmasına örnek sunar:

- (120) Yoksa konuştuklarımızı anlıyor muydu bu adam? *Yok* canım, yüzünde hiç de öyle bir ifade *yok*. (Ahmet Ümit/BE: 65)

Örnek tümcede birden çok *yok* sözcüğü bulunmakta ve her biri farklı bir görevde kullanılmaktadır. *Yoksa* sözcüğü *yok+ise* kalıplaşmasıyla oluşmuş, Güncel Türkçe Sözlük'e göre "aksi takdirde" anlamında bağlaç görevindedir. *Yok canım* yapısında *yok* parçacığı soru tümcesine karşılık "hayır" anlamında, yadsıma bildiren olumsuzluk işaretleyicisi görevinde kullanılmaktadır. Tümce sonundaki *yok* sözcüğü ise sentaktik konumu ve işlevi gereği tümceyi sonlandıran kesin yokluk bildiren varoluşsal olumsuzluk işaretleyicisi olarak işlem görmektedir.

Türkçede temel varoluşsal olumsuzluk ögesi olarak bulunan *yok*, semantik-pragmatik kullanımına bağlı olarak kesin yokluk, yadsıma, reddetme, yasaklama ve olumsuzluk iptali işlevlerini yerine getiren işlek bir olumsuzluk işaretleyicisidir. Sahip olduğu "kesin yokluk" anlamı ile olumsuzluk semantiğinde oldukça güçlü bir öge olarak bulunmakta ve bundan ötürü de farklı pozisyonlarda farklı olumsuzluk ögeleri ile birlikte kullanılarak olumsuzluğun iptali, olumluluğun artırılması gibi anlamsal değişikliklere yol açabilmektedir. Ayrıca *yok*'un "kesin yokluk" anlamında kullanılagelen arkaik bir morfem olması da daha önce kullanıldığı pozisyonlarda kullanımına hâlâ devam etmesine neden olarak gösterilebilir. Bundan dolayı da Türkçeye sonraki zamanlarda kopyalanmış olan *değil* ve *hayır* gibi olumsuzluk unsurlarının yerini *yok*'un kolayca aldığı ve işlevlerini yerine getirdiği görülmektedir.

3.2.1.4. Değil

Değil sözcüğü Türkçede hem isim hem fiil tümcelerinde kullanılan olumsuzluk işaretleyen bağımsız bir biçimbirimidir. Sözcüğe tarihsel kaynaklarda ilk olarak *Divan-ı Lüğati't-Türk*'te rastlanmakta ve Kaşgarlı, sözcüğün "yok/değil" anlamındaki Arguca *dag/dhag*'tan geldiğinden, Oğuzların *dag ol* sözcüğünü değiştirerek *tegül* yaptığından söz etmektedir (DLT I: 393; DLT III: 153). Sözcük bugün de Batı grubu Türk lehçelerinde

kullanılmakta ve Batı grubu dışındaki diğer bazı Türk lehçelerinde de çeşitli değişkenleriyle yaşamaktadır.

3.2.1.4.1. Morfo-Sentaktik Özelliği

Değil sözcüğü Türkiye Türkçesinde kullanım açısından anlamsal ve görevsel farklılıklar göstermekte ve gösterdiği farklılıklardan dolayı da sözcüğün türünü belirlemek oldukça zorlaşmaktadır. TDK'nın Güncel Türkçe Sözlük'ünde sözcük madde başı olarak bulunmakta ve sözcükle ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Değil: a. Cümle içinde art arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümleci, yüklemi, aralarından bazılarını olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan veya yüklem olumsuz çekimini sağlayan kelime: *Bu direniş çetin değil, haşin değil, yürek burkucuydu. -T. Buğra.*

Sözlükte sözcüğün türünün ad olarak verilmesine rağmen yapılan açıklamada sözcüğün farklı türlerde kullanımına dair bilgiler de mevcuttur. Türkçe üzerine yazılan genel gramer kitaplarında *değil* farklı başlıklar altında ele alınmıştır (ayrıntılı bilgi için bk. Özmen 1995). Gramer kitaplarında *değil* sözcüğüne genellikle *edat* kategorisinde (Ediskun 1985: 287-288; Gencan 1979: 400) özellikle, *nefy edatı* (Sami 2010: 615), *bağlama edatı* (bk. Eker 2010: 360) olarak ya da *inkâr/itiraz bağlacı* (Kononov 1956: 734-739), *olumsuzluk zarfı* (Deny 1941: 275), *olumsuzluk koşacı* (Vardar 1980: 106; Hatipoğlu 1981: 85) vb. adlandırmalarla değinilmektedir. Banguoğlu, *Çevrik Olumsuzluk* içinde *olumsuz çevrik kipler* olarak eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *değil*'e yer vermiş ve daha kesin bir olumsuzluk inceliği taşıdığını belirtmiştir (2006: 453-454). Ergin, hem isimlerden hem fiillerden sonra gelebilen olumsuzluk ifade eden bağlama ve kuvvetlendirme edatı olarak *değil*'i almaktadır (1998: 364-365). Korkmaz da benzer şekilde sözcük türü olarak *değil*'in edat olduğunu belirtmiş ve *Çekimli Fiillerde Olumsuzluk* başlığı altında isim ve sıfat-fiiller üzerine geldiği, eylem olumsuzluğunda *-mA-*'dan daha güçlü olumsuzluk yaptığı bilgisine yer vermiştir (2014: 520). Farklı olarak Göksel ve Kerslake kendi çalışmalarında *Olumsuzluk* bölümünde *değil*'i *fiil tümcelerini olumsuzlama, isim tümcelerini olumsuzlama* ve *eliptik tümcelerde değil* başlıkları altında ayrı ayrı ele almaktadır (2005: 313-315).

Sözü edilen çalışmalardaki *değil* ile ilgili tanımlamalar değerlendirildiğinde *değil*'in olumsuzluk bildirme görevinde kullanıldığından araştırmacıların hemfikir olduğu ancak sözcük kategorisi tanımlamasında fikir ayrılıklarının olduğu görülmektedir. Bu çalışmada olumsuzluk işaretleyicisi olarak ele alınan *değil*, morfolojik düzeyde, *i-* kopulası aracılığıyla geçmiş zaman *-DX* ve evidensiyel *-mXş* morfemlerini almakta ve geniş-simdiki zaman için de eksiz kullanılmaktadır. Söz konusu eklerle kullanılan kopulanın gramerleşmesi sonucunda *yok* örneğinde (*yokmuş, yoktum*) olduğu gibi “i-” olmaksızın ekleri alması da mümkündür.

- (121) a. Ayşe zeki *değil*(dir).
 b. Ayşe zeki *değildi*.
 c. Ayşe zeki *değilmiş*.

Ayrıca yine *i-* vasıtasıyla zarffiil eki *-ken* ve *-se* biçimbirimlerini, *değil-ken* < *değil iken*; *değil-se* < *değil ise* şeklinde almaktadır. Dolayısıyla, belirteç yan tümcesini reddetme ifadeli sonlama görevinde ana tümce içerisinde yer alabilmektedir:

- (122) a. Elindeki kitap *değilse* derse neden geldin?
 b. Kazandığı fazla para *değilken* bu kadar büyük borcun altına girmesinin bir anlamı yok.

Morfo-sentaktik düzeyde, *yok* gibi eliptik yapıda kullanılabilen, özellikle isim soru tümcelerinde fragman cevap olarak yer alabilmektedir:

- (123) Elindeki mavi kitap mı?
 -*Değil*. (→ Elindeki mavi kitap *değil*.)

Değil ile birlikte farklı işlevlerde kullanılabilen diğer olumsuzluk işaretleyicisi *yok* veya *hayır*ın kullanılabilmesi de mümkündür. *Yok* veya *hayır*la eşdizimli kullanım durumunda mevcut olumsuzluk anlamı güçlendirilmektedir:

- (124) Elindeki mavi kitap mı?
 -*Yok/Hayır, değil*.

Eylem tümcelerini değilleme görevinde ana tümcenin yüklemcil ögesi olarak görülmektedir:

- (125) a. Okula gitmiş *değil*.
b. Yemek yiyecek *değilim*.

Diğer olumsuzluk işaretleyicilerinin bulunduğu olumsuzluk ifadeli tümceleri değilleme görevinde sonlandırarak olumsuzluk semantiğini etkilemektedir:

- (126) a. Evde yemek yok *değil*.
b. Okula gitmeyecek *değilim*.

Soru işaretleyicisi *-mi* ile eşdizimli olarak tümce sonlamalı görevde onaylama sorusu olarak kullanılabilir:

- (127) Kitap okumayı seviyorsun, *değil mi?*

Buraya kadar verilen örneklerin her biri *değil*'in tümce içindeki morfo-sentaktik konum farklılıklarını göstermekte ve semantik-pragmatik düzeydeki farklı işlevlerine işaret etmektedir.

3.2.1.4.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Değil olumsuzluk işaretleyicisinin semantik-pragmatik yorumlama sonucunda DEĞİL1 (Reddetme), DEĞİL2 (Yadsıma), DEĞİL3 (Yokluk), DEĞİL4 (Olumsuzluk İptali) ve DEĞİL5 (Onay Sorusu) işlevlerini yerine getirdiği tespit edilmiştir.

3.2.1.4.2.1. DEĞİL1 (Reddetme)

DEĞİL1, isim tümcelerini olumsuzlama görevinde kullanılan bir parçacıktır. Varoluşsal olumsuzluk işaretleyicisi *yok* gibi *değil* de isim tümcelerini sonlama göreviyle kullanılmakta ancak *yok*'tan farklı olarak *değil*'in tümceden çıkarılması durumunda tümce dil bilgisel olmayan bir yapıya girmemektedir. Bu açıdan da eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *-mA-*'ya benzerdir. *-mA-*'nın tümceden çıkarılması durumunda tümce semantik olumluluğa sahip olmaktadır; aynı durum isim tümcelerini olumsuz sonlama görevinde kullanılan *değil* için de geçerlidir:

- (128) a. Ayşe zekidir.
 b. Ayşe zeki *değildir*. → (Ayşe zeki *değildir*. → Ayşe zeki ~~(dir)~~)).

İsim ya da isim yan tümcelerini olumsuzluk ifadeli sonlama görevinde kullanılan *değil* işaretleyicisi olumsuzluk içerisinde “reddetme/inkâr etme” işlevini yerine getirmektedir:

Ayşe zeki değil(dir) örnek tümcesinde dinleyici tarafından varsayılan ya da açıkça ifade edilen “Ayşe’nin zeki olduğu” varsayımı konuşur tarafından reddedilerek güçlü bir şekilde olumsuzlanmaktadır. Konuşur *değil* ile “Ayşe’nin zeki olduğu”nu inkâr etmektedir.

Her olumsuzluğun bir olumluluğu varsaydığı savı, isim tümcelerinde *değil* işaretleyicisinin kullanımı ile DEĞİL2’de anlatılacak olan eylem tümcelerinde *değil*’in kullanımından farklılık göstermektedir. Özellikle birbirine karşıt kavramların olumsuzlanmasında kullanılan *değil* reddetme yoluyla olumsuzladığı kavramın karşıtına işaret etmektedir.

I. Bölüm’de anlatıldığı üzere karşıt zıtlar, karşıtlık içeren, biri diğerinin olumsuzu olan örneklerdir. Karşıtlar, çelişiklerin aksine terim olabilirler ve eş zamanlı olarak yanlış olabilmelerine rağmen eş zamanlı olarak doğru olmazlar. Karşıt kavramlar bir önerme içerisinde ancak iki şekilde bulunabilirler:

A x ise y değildir. “Bir şey beyaz ise siyah *değildir*.”

A y ise x değildir. “Bir şey siyah ise beyaz *değildir*.”

Buna göre, beyaz ile siyah karşıttırlar ancak çelişik değildirler. Çünkü bir şeyin beyaz değilse siyah, siyah değilse beyaz olması zorunlu değildir. Karşıt kavramların bu özelliğinden dolayı aralarında bir kavrama, orta kavrama işaret etmesi söz konusudur. Örneğin, karşıt iki kavram *beyaz* ile *siyah* arasında orta kavram *gri* vardır. Karşıt kavramlar aynı sınıfın içerisinde olan kavramlar olduğundan iki kavramı karşıt saymak için arada açık bir bağıntı, mantıksal bir ölçüt aramaya gerek yoktur.

- (129) Gökyüzü siyah *değil*(dir).

Yukarıdaki tümce karşıtlık kavram alanına göre açıklanmak istendiğinde ortaya çıkacak yorumlar şu şekildedir:

- (130) Gökyüzü siyah *değil*(dir). → Gökyüzü beyazdır. / Gökyüzü gridir./...
(Gökyüzü siyahın dışında bir renktedir.)

Değil işaretleyicisinin buradaki fonksiyonu, olumsuzladığı yani inkâr ettiği kavram dışındaki ancak aynı kavram alanındaki başka kavramlara işaret etmesidir. Aşağıdaki tümceleri de buna örnek verebiliriz:

- (131) a. Bu basit bir olay *değil*. (Ahmet Ümit/KK: 99) → Bu zor bir olay.
/ Bu çok zor bir olay.
b. Onlar gördüğümüz kadarıyla fakir *değiller*. → Onlar gördüğümüz kadarıyla zenginler. / Onlar gördüğümüz kadarıyla orta hâlliler (?).

İsim tümcelerinde karşıtlık kavram alanında *değil*'in bulunması, orta bir kavram olarak nitelendirilen derecelendirilebilir anlamlara da karşılık gelmesi, yukarıdaki örneklerin yorumlarında yer almaktadır. *Değil*'in olumsuzlama/reddetme kapsamına/açısına neyi aldığı önemlidir. Yukarıdaki örneklerde *değil* (a)'da “basit bir olay”, (b)'da “fakir” sözcüklerini açısına almakta ve örnek tümcelerin yorumlarında da verildiği gibi her ikisini de dâhil oldukları semantik alan içinde olumsuzlamaktadır. Olumsuzladığı sadece açısına aldığı yapılardır. Açısının dışındakiler bağlam dâhilinde konuşur ya da dinleyici tarafından yapılabilecek/ifade edilebilecek varsayımlar/yorumlardır.

Değil açısına aldığı niceleyici türündeki zarflarla birlikte olumsuzluğun varsaydığı olumluluğu belirlemekte; bu yolla sınırlandırmaktadır:

- (132) a. Lastiğin patladığı yer ile otelinizin arası çok uzak *değil*. (Ahmet Ümit/BE: 73)
b. Üç milyon pound az para *değil*. (Ahmet Ümit/BE: 73)
c. Mennan'a söylüyordum ama benim hâlim de ondan çok farklı *değildi*.
(Ahmet Ümit/BE: 197)

Yukarıdaki örneklerde, (a)'da “çok uzak”, (b)'de “az para”, (c)'de “çok farklı” sözcük öbekleri *değil*'in açısına girmiş ve sözcük öbeklerindeki zarflar reddedilen öğeler durumundadır. Formal bir konuşma sonucunda yukarıdaki örneklerin yorumları şu şekilde olmalıdır:

- (133) a. Lastiğin patladığı yer ile otelinizin arası çok uzak *değil*. → Lastiğin patladığı yer ile otelinizin arası uzak (ama çok uzak *değil*). / Lastiğin patladığı yer ile otelinizin arası yakın.
- b. Üç milyon pound az para *değil*. → Üç milyon pound çok para. / Üç milyon pound çok çok para.
- c. Mennan’a söylüyordum ama benim hâlim de ondan çok farklı *değildi*. → Mennan’a söylüyordum ama benim hâlim de ondan farklıydı (ama çok farklı *değil*). / Mennan’a söylüyordum ama benim hâlim de onunla aynıydı.

Yukarıdaki isim tümcelerinde değillenen ögelerin çeşitli pragmatik sebeplerle anlamını güçlendirdiği, anlamsal değerini artırdığı yorumlarla edimsel olumsuzluk dâhilinde karşılaşmak mümkündür¹⁴:

- (134) Üç milyon pound az para *değil*. → Üç milyon pound çok az para. / Üç milyon pound çok çok az para.

Eylem tümcelerinde gerçek dışı bağlam oluşturan ve kesinliği azaltan “sanırım, galiba, belki, muhtemelen” gibi öznel epistemik kiplik ifadeleriyle *değil* işaretleyicisinin birlikte kullanımı **Sanırım Ayşe gelecek değil*. örneğinde olduğu gibi dil bilgisel olmayan bir yapı ortaya koyarken (bk. DEĞİL2) isim tümcelerinde kullanılabilir:

- (135) a. Sanırım, abim iyi *değil*.
b. Sanırım, Neşe hasta *değil*.

Bu tür epistemik zarfların isim tümcelerinde kullanılabilmesi *değil*’in olumsuzladığı sözcüklerin/öbeklerin karşıt kavramlar alanına dâhil olmasından ve karşıt kavramların orta bir kavrama işaret edebilme özelliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak, kullanılabilen bu tür yapılarla daha keskin olumsuzluk bildirme işlevine sahip olan ve epistemik kuvvet açısından oldukça güçlü olan *değil* işaretleyicisi bu işlevini yitirmekte ve dolayısıyla olumsuzluğun varsaydığı olumluluğa dair de bir belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Bu durumda tümcelerin karşıt yorumu şu şekildedir:

- (136) a. Sanırım, abim iyi *değil*. → (Sanırım), abim kötü.

¹⁴ Bu tür edimsel olumsuzluk tümcelerinde vurgu, ton, ezgi gibi parçalarüstü ögelerin edim aracı olduğu dikkate alınmalıdır.

b. Sanırım, Neşe hasta *değil*. → (Sanırım), Neşe iyi (sağlıklı).

Sanırım ile kullanılan tümcelerın yukarıdaki gibi karşıt yorumlarının olası olmasına karşı orta kavramlara yani derecelendirilebilir durumlara işaret edebilmesi de söz konusudur. Zayıf epistemik olasılık bildiren *sanırım* gibi içerimsel fiillerle konuşur iddianın gerçekliğine karşı tahminini, yargının gerçekleşme olasılığını gösterir (Üzüm 2017: 92). Bu durumda, *sanırım* ile verilen örneklerde farklı çıkarsamalara yol açıldığı için iddianın değeri düşmektedir.

Değil işaretleyicisi eliptik yapıda da fragman cevap olarak kullanılarak sorudaki yargıyı “reddetme” işlevini yerine getirmektedir:

- (137) Masadaki elma mı?
-(Hayır/Yok) *Değil*. (→ Masadaki elma *değil*.)

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi *değil*, diğer olumsuzluk ögeleri, *hayır* ve *yok* ile birlikte kullanılabilmekte ve bu yolla bilginin kesinliği artırılmaktadır. Fragman cevap olarak *sanırım*, *muhtemelen*, *galiba* gibi epistemik kiplik işaretleyicileriyle de birlikte eliptik yapı içinde bulunabilmekte ancak değinildiği üzere bu kullanımda yargının değeri düşmektedir:

- (138) Masadaki kitap mı?
-Sanırım *değil*. (→ Sanırım masadaki kitap *değil*.)

DEĞİL1 olarak isim tümcelerini sonlama görevinde salt reddetme işlevini yerine getiren olumsuzluk işaretleyicisi karşıt kavramlar alanına işaret etmekte ve önermeler sistemindeki bir önermenin değillemesini karşılamaktadır.

3.2.1.4.2.2. DEĞİL2 (Yadsıma)

DEĞİL2 eylem tümcelerinde reddetme koşuluyla yadsıma bildirme işlevinde kullanılan bir olumsuzluk işaretleyicisidir. Standart eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *-mA-*'dan olumsuzluk bildirme konusunda morfo-sentaktik ve semantik farklılıklar göstermektedir:

- (139) a. Neşe okula gitmiş.

- b. Neşe okula gitmemiş.
- c. Neşe okula gitmiş *değil*.

Yukarıdaki (a) tümcesindeki olumlu önermenin/yargının olumsuzluğu diğer iki tümcede farklı morfo-sentaktik yollarla yapılmıştır. *Neşe okula gitmiş* önermesi (b)'de, *-mA-* biçimbiriminin eylem kök/gövdesi ve zaman/aspekt+kişi eki arasına gelmesi ile yadsınırken, (c)'de dinleyici tarafından varsayıldığı düşünülen veya açıkça ifade edilen *Neşe okula gitmiş* önermesindeki iddia olumlu yapıdaki tümceye *değil* parçacığının eklenmesi ile reddedilmektedir.

Eylem olumsuzluğunu farklı bir yapıyla bildirmek için kullanılan *değil* parçacığı olumsuzluk içerisinde semantik değer açısından temel eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *-mA-* 'nın değerinden farklı bir yerdedir.

- (140) a. Okula gitmiyorum.
- b. Okula gidiyor *değilim*.

Araştırmacılar tarafından yukarıdaki tümcelerin aynı anlamsal yorumu açığa çıkardıkları öne sürülmüştür (bk. Tura 1981; Erguvanlı Taylan 1986). Ancak iki tümcenin söylemsel işlevleri söz dizimsel, semantik ve edimsel açıdan farklılıklar göstermektedir. Eylem olumsuzluğu işaretleyicisi *değil*'in daha keskin bir olumsuzluk anlamı taşıdığına yukarıda da değinildiği üzere Türkçe üzerine yazılan genel gramer kitaplarında işaret edilmişti (bk. Banguoğlu 2006; Korkmaz 1992, 2014).

Emeksiz, eylem tümcelerinde *-mA-* ve *değil*'in tamamlayıcı bir dağılım sergilediğini düşünmektedir. Emeksiz'e göre, Türkçede eylem tümcelerinde standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* 'dır. *-mA-* 'nın metin sıklığı *değil*'e göre daha fazladır, daha çok sınırlandırılmış dağılıma sahiptir ve yapısal olarak standart olmayan biçimden daha basittir (Emeksiz 2010: 2-3). *Değil* ile olumsuzlanan eylem tümcesinde dinleyici tarafından varsayılan ya da açıkça ifade edilen iddia konuşur tarafından inkâr edilmektedir (Göksel-Kerslake 2005: 314).

Yukarıdaki örnek iki tümcede *-mA-* ile olumsuzlanan tümce bir durumu öne sürmekteyken *değil* ile olumsuzlanan tümce bir varsayımı belirtmektedir. Aslında her iki tümcede de önermelerin doğası gereği bir varsayım vardır. Ancak *değil* tümceye öznellik

aktarmakta ve *Okula gidiyor değilim* tümcesinin yorumu bir devamlılık ve düzenlilik bildirmektedir: Tümcedeki varsayım, konuşurun okula gitmemesinde bir düzenlilik/süreklilik olmasıdır.

-mA- 'nın semantik özelliklerinde değinildiği üzere, *-mA-* hem geniş hem dar açı alabilen bir yapıdadır. Sözü edilen açısız özelliklerinden dolayı araştırmacılar tarafından *-mA-* eylem olumsuzluğunda içsel olumsuzluk yönetici olarak belirlenmiştir (Tura 1981; Erguvanlı Taylan 1986). *Değil* ise sadece geniş açı alması, tümcesel olumsuzlukla sonuçlanması ve yüklemden başka hiçbir ögeyi odaklamamasından dolayı dışsal olumsuzluk yöneticisi olarak alınmaktadır. Aşağıdaki örneğe bakıldığında *değil* 'in sadece geniş açı aldığı ve yüklemden başka hiçbir ögenin odaklanmadığı görülür:

- (141) a. Ben seni görmüş *değilim*.
 b. *Seni BEN görmüş *değilim*. (Annem seni görmüş.)
 c. *Ben SENİ görmüş *değilim*. (Ben Neşe'yi görmüşüm.)

Niceleyicilerin olumsuzluk işaretleyicileri ile birlikte kullanımı anlamsal farklılık ve sınırlılık ortaya çıkarmaktadır. Olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* 'nın etkisinin niceleyicilerle nötrleşmesi ve *-mA-* 'nın geniş açı alamaması gibi *değil* de niceleyicilerle nötrleşmekte ve geniş açı alabilme özelliğini yitirmektedir:

- (142) Ayşe 4 (tane) kitap okumuş *değil*.

Örnek tümcede, *değil* geniş açı alamamakta, nötrleşmekte ve yüklem de sayısal ifade ile olumsuzlanmamaktadır. Tümcenin yorumu *Ayşe 4 (tane) kitap okumadı* tümcesinin yorumu ile aynıdır: Ayşe kitap okumuştur ancak ya 4'ten az ya da 4'ten çok kitap okumuştur. Burada olumsuzluk işaretleyicisi *değil* ile konuşur, ileri sürülen ya da dinleyici tarafından varsayılan "Ayşe'nin 4 kitap okumuş olduğu"na dair bilgiyi *-mA-* 'dan daha güçlü bir şekilde olumsuzlamakta yani reddetmektedir.

Değil ile yapılan önermeler, değerler dizgesinde olumsuzluğun açıklık derecesi ve gerçek-dışı kipliğin derecesi bakımından *-mA-* ile yapılan önermelerden ayrılmaktadır. Her iki biçimbirim de eylemlerde olumsuzluğu vermek için kullanılan ve açıkça olumsuzluk ifade eden işaretleyicilerdir. Ancak, *değil* yüksek derecede gerçek-dışılık kipliğini işaret etmesi ve açıklanan dünya ile gönderim yapılan dünya arasındaki

uyumsuzluğu yansıtması bakımından farklıdır. *Değil* dizimin en sağında yer alır ve *-mA-*'ya göre güçlü bir yadsıma ve yüksek bildirme gücüyle tanımlanır. *-mA-* ise daha zayıf bir yadsımayı temsil eder ve geçersiz kılınabilir özelliktedir (Çalışır 2007: 68; Emeksiz 2010: 6). Yani hem epistemik kuvvet hem kesinlik açısından *değil* oldukça güçlü bir konumdadır.

Değil'in güçlü bir konumda bulunması eylem tümcelerinde onun *-mA-*'nın aksine edimsel olumsuzluğu yansıtmasına engeldir. Aşağıdaki tümcelere bakıldığında *değil*'in edimsel olumsuzluğu veremediği, (b)'deki yapının dil bilgisel olmayan biçimde olduğu görülür:

- (143) a. Çocuklar okullarda sadece okuma yazma öğrenmeyecek, yarının aydınları olarak da yetişecekler.
 b. *Çocuklar okullarda sadece okuma yazma öğrenecek *değil*, yarının aydınları olarak da yetişecekler.

Yukarıdaki örneklerde (a) mantıksal bir yadsıma sunmaz; (a)'daki biçimsel yadsıma kendinden sonraki ifade edilenleri doğrular, vurgular niteliktedir. Yani, çocuklar okullarda okuma yazma öğreneceklerdir ve bunu yapmaları onların yarının aydınları olmalarını sağlayacaktır. (b)'deki *değil*'li tümce ise mantıksal bir yadsıma sunmakta ve bu sebeple de önermeyi iptal etmektedir.

Eylem tümcesini reddetme yoluyla mantıksal bir yadsıma sunarak eylem olumsuzluğunu veren *değil* ile eylemin aldığı zaman/aspect biçimbirimlerinin birlikte kullanımında sınırlılık söz konusudur. Aşağıdaki örneklerde çekimli eylemlerin her birine *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi getirilerek eylem olumsuzluğu yani yadsıma yapılabilirken *değil* bazı morfemlerle eşdizimde olamaz:

- (144) a. Neşe okula git-miş *değil*. → (Neşe okula gitmemiş.)
 b. Neşe okula git-ecek *değil*. → (Neşe okula gitmeyecek.)
 c. Neşe okula git-iyor *değil*. → (Neşe okula gitmiyor.)
 d. *Neşe okula git-ti *değil*. → (???)
 e. *Neşe okula git-er *değil*. → (???)

Yukarıdaki örneklerden (a), (b) ve (c) dil bilgisel yapıdaki kullanımlar iken (d) ve (e) dil bilgisel olmayan yapıdadır. Dil bilgisel yapıda olmamasının sebepleri söz konusu zaman

işaretleyicilerinin taşıdığı epistemik değerle *değil*'in epistemik değerinin çelişmesi ile ilgilidir. Geçmiş zaman işaretleyicisi olarak kullanılan *-DX-* morfemi kiplik çalışmalarında epistemik kiplik skalasında 'kesinlik' ve 'doğruluk' değerinde yer alan (Karabağ 2000: 278; Sebzecioğlu 2004: 24), olgusalık değeri açısından yüksek olasılık bildiren (Üzüm 2017: 99) bir işaretleyici olarak değerlendirilmektedir. *Değil* de gerçekdışılık alanına işaret eden yüksek bildirme gücünde bir işaretleyici olması sebebiyle *-DX-*'nın kesinliğini reddetme yoluyla ortadan kaldıramamaktadır. *Değil*'in varsayım sunma, öznellik aktarma, devamlılık ve düzenlilik bildirme özelliği ile *-DX-*'nın iddiası değerini yitirmemektedir.

Ayrıca, olumlu çekimli eylemlere *değil* işaretleyicisinin getirilmesi ile yapılan olumsuzluk çekimli eylemlerin olumsuz biçimlerine de *değil* parçacığının getirilmesi ile, *Okula gitmemiş değil.* örnek tümcesindeki gibi, yapılabilmektedir. Ancak bu durumda anlam olumsuz değil olumludur. Geçmiş zaman *-DX-* ve geniş zaman *-Xr-*'in *değil* ile kullanımında görülen sınırlılık da *Neşe okula gitmedi değil* örneğinde olduğu gibi yoktur (Bu konudan DEĞİL5'te ve Çift Olumsuzluk Bölümünde ayrıca değinilecektir).

Değil'in güçlü bir konumda olması aynı zamanda gerçek dışı bağlam sunan ve önermenin kesinlik derecesini azaltan *sanırım, galiba, belki, muhtemelen* gibi epistemik kiplik ifadeleri ile birlikte kullanımına engel olmaktadır. *-mA-*'lı eylem olumsuzluğu ile kullanılabilen bu yapılar *değil* ile dil bilgisel olmayan bir niteliğe bürünmektedir:

- (145) a. Sanırım onu daha önce görmedim.
b. * Sanırım onu daha önce görmüş *değilim*.
- (146) a. Sanırım annem yarın gidecek.
b. *Sanırım annem yarın gidecek *değil*.

Örneklerden de görüldüğü üzere, *-mA-*'lı tümceler, *-mA-*'nın daha zayıf bir yadsıma sunması ve sunulan bu yadsımasının iptal edilebilir özellikte olmasından dolayı *değil*'li tümcelerin aksine dil bilgiseldir. *Değil*'li tümcelerde *sanırım* biçimbirimi, epistemik olasılık bildiren öznel bir ifade olması nedeniyle *değil*'in işaret ettiği gerçekdışı alanın kesinliği ile çelişmekte ve dolayısıyla birlikte kullanılamamaktadır.

Değil, buraya kadar verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere, söz diziminde genellikle tümcenin sonunda bulunarak yüklemcil özellik taşımakta ve reddetme yoluyla yadsıma

işlevinde tümcenin semantik değerini vermektedir. Eylem yadsımalı tümcelerde olağan sentaksın dışına çıkarak eliptik yapı içinde farklı pozisyonlarda bulunarak da olumsuzluğa işaret edebilmektedir:

(147) Çay *değil*, kahve içiyorum.

Değil, verilen örnekte eylem olumsuzluğunu yani yadsımayı eliptik yolla vermektedir. Tümcenin açıklaması/yorumu şu şekildedir:

(148) Çay *değil*, kahve içiyorum. → Çay içmiyorum, kahve içiyorum.

Örnek tümcede reddedilen “çay içiyorum” varsayımdır. Konuşur dinleyici tarafından varsayıldığı düşünülen yargıyı eliptik yapıda reddederek gerçek iddiayı sunmaktadır. Reddedilen yapının yadsıma karşılığı olan *Çay içmiyorum* örneğinde olduğu gibi *değil* dolaylı bir yadsıma imasındadır. Aynı durum aşağıdaki örnekler için de geçerlidir:

(149) a. *Değil* uçak, araba bile kullanamaz.

b. *Değil* uçak kullanmak, araba bile kullanamaz.

Yukarıdaki örneklerde aynı isim yan tümcesinin iki farklı söz dizimsel kullanımı görülmektedir. İlkinde eliptik bir yapı içerisinde isimfiil söylenmeden kullanılan *değil*, ikincisinde isimfiilli tümceciğin olumsuzlanmasıyla kullanılmaktadır. Söz konusu iki tümce, farklı söz dizimsel özellik taşıyan ancak semantik yorumu aynı olan tümcelerdir. Yan tümcelerin eylem olma özelliklerini yitirmeyişini de dikkate alarak ikisinin verdiği iletide “uçak kullanamaz” yadsımasını görmek mümkündür. Söz konusu sentaktik farklılık, konuşurun (a)’da hızlı ileti yolunu seçerek eliptik yapıya başvurmasından kaynaklanmaktadır.

DEĞİL² başlığı altında buraya kadar anlatılanlar *değil*’in eylem olumsuzluğunu reddetme yoluyla vererek mantıksal bir yadsıma yol açtığını göstermektedir. Yadsıma işleviyle farklı sentaktik yapılarda kullanılan *değil* kullanım sıklığı ve dağılımı oldukça fazla olan bir morfem olarak işlem görmektedir.

3.2.1.4.2.3. DEĞİL³ (Varoluşsal Olumsuzluk)

DEĞİL3, önceki iki kullanımdan farklı olarak bulunma durumu ile eşdizimli kullanılarak varoluşsal olumsuzluk literatüründeki *lokatif olumsuzluka* (locative negation) karşılık gelmektedir (locative negation için bk. Veselionava 2013, 2014).

(150) Çocuklar evde *değil*.

Örnek tümcenin yorumlanması varoluşsal olumsuzluk bildiren *Çocuklar evde yok* tümcesi ile semantik olarak aynı, ancak edimsel açıdan farklıdır. *Değil*, varoluşsal anlam ifade eden *Can evde* tümcesini reddederek varoluşsal olumsuzluk imasında bulunmaktadır. Konuşur *değil* ile varsayılan “Can evde.” bilgisini reddederek yokluğa atıf yapmaktadır. Bu işlevi ile *değil*, ikincil varoluşsal olumsuzluk ögesi olarak işlem görmektedir.

3.2.1.4.2.4. DEĞİL 4 (değil mi) (Onay Sorusu/Sezdirimsel Olumsuzluk)

DEĞİL4, *değil* olumsuzluk işaretleyicisi ve *mi* soru parçacığı ile eşdizimli *değil mi* biçiminde kullanılan bu yapı, mutlak olumsuzluk anlamını vermekten farklı bir görevi karşılamakta ve bu görevde de gerek konuşmada gerek yazında oldukça işlek kullanılmaktadır:

- (151) a. Ciddi gibiydi ama karşımdaki Nigel olunca inanmak zordu.
 -Nigel dalga geçmiyorsun *değil mi?*
 -Niye inanmıyorsun yav, sahiden şiir okuyorum... (Ahmet Ümit/BE: 106)
- b. – “Siz iyi misiniz?” diye sordu asık bir suratla. Kibarlığından aklınızı kaçırmış gibi konuşuyorsunuz diyemedi.
 - Başınız filan dönmüyor *değil mi?*
 -Yok, yok iyiyim... (Ahmet Ümit/BE: 143)
- c. -Elektrikler kesildiğinde birinin size saldırmış olabileceğini düşünüyoruz.
 - “Elektrikler..” diye söylendim heyecanla. “Gerçekten de elektrikler kesildi *değil mi?*” (Ahmet Ümit/BE: 141)

Yukarıdaki örneklerden görüldüğü üzere *değil*, doğrudan olumsuzluk bildirme işlevini yitirmiş, olumsuzluk işaretleyicisi olma görevinin dışına çıkarak *değil mi* kalıplaşmış yapısıyla tümce sonlamalı görevde ve sezdirimsel olumsuzluk temalı “onay sorusu” bildirme işlevinde kullanılmaktadır. Onay sorusu işlevinde kullanılan bu yapı, olumlu ya da olumsuz bir önermenin arkasından gelerek tümcenin sonunda yer almaktadır. Tümce içerisinde kendinden önce ifade edilen önermelerin doğru olup olmadığını teyit etmek amacıyla bulunmakta; bu yönüyle de mutlak olumsuzluk bildirme işlevini kaybetmektedir.

Değil mi yapısıyla doğrudan işaret edilmeyen olumsuzluk, *mi* soru parçacığının *değil*’in semantik alanına farklı nedenlerle farklı yolla işaret etmesi sonucunda sezdirimsel olumsuzluk içeriğine dair ipuçları sunmaktadır. Dolayısıyla, verilen örnekleri semantik açıdan şu şekilde yorumlamak mümkündür:

Yukarıdaki (a) örneğinde, “Nigel dalga geçmiyorsun, değil mi?” diye soran konuşur karşıdaki kişinin dalga geçtiğini varsaymakta ancak bunu edimsel bir yolla “dalga geçmediği”ni ifade ederek ve bunu da *değil mi* sorusuyla onaylayarak belirtmektedir. Bağlamdan da çıkarsanabileceği üzere söz konusu konuşurun zihninde karşıdaki kişinin dalga geçtiğine dair mevcut olan ancak güçlü olmayan düşünce(ler), olumsuz bir önermenin onay sorusu ile giderilmeye, ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

(b) örneğinde *Başınız filan dönmüyor değil mi?* sorusunu soran konuşur öncesinde verilen bağlamdan da anlaşılacağı üzere başka bir şeyi varsaymakta ancak bunu çeşitli sebeplerle dile getiremediği için edimsel yola başvurmaktadır. Başvurduğu bu edimsel yol da aklından geçeni yadsıyarak ifade etme ve bu yadsımayı da onay sorusu ile pekiştirmektedir.

Benzer şekilde, (c) örneğinde de olumlu bir önermenin doğru olup olmadığı *değil mi* yapısıyla teyit edilmek istenmektedir. Örnekte, ilk konuşur tarafından belirtilen “elektriklerin kesilmiş olduğu” bilgisi ikinci konuşur tarafından şüphe ile karşılanmakta ve söz konusu olası şüphe ikinci konuşurun *Gerçekten de elektrikler kesildi değil mi?* sorusuyla giderilmeye çalışılmaktadır.

Verilen örneklerin yorumlarından görüldüğü gibi onay sorusu görevinde kullanılan *değil mi* kalıplaşmış yapısı, reddetme ifadeli doğrudan olumsuzluk sunmamakta; arkasından geldiği olumlu ya da olumsuz önermelerin tersinin doğruluğuna dair olası şüphelere işaret

etmektedir. *Değil mi*, sözü edilen özelliklerinden kaynaklı, kullanım bağlamına göre iletiyi veren, nispeten olumsuzluğu ilgilendiren ve söz konusu sezdirimsel olumsuzluk bildirme işleviyle ele alınan bir olumsuzluk işaretleyici olarak kullanılmaktadır.

3.2.1.4.2.5. DEĞİL5 (Olumsuzluk İptali)

Değil, diğer olumsuzluk işaretleyicileri ile birlikte kullanıldığında, diğer işaretleyicilerin işlevini reddetme yoluyla ortadan kaldırarak olumsuzluk literatüründe *Çift Olumsuzluk* (Double Negation) başlığı altında ele alınan olumsuzluk iptaline (?) yol açmaktadır:

- (152) a. Zaman eve gelmedi *değil*.
 b. Evde yemek *yok değil*.
 c. Evren mutsuz *değil*.

Olumsuzluk iptali olarak kaynaklarda yer alan iki olumsuzluk işaretleyicisinin bir arada bulunması ile mevcut olumsuzluğun ortadan kaldırılması durumu, yukarıdaki örneklere bakıldığında olumsuzluk anlamının tam olarak ortadan kaldırılmadığı yönündedir. *Değil*'in örnek tümcelerdeki asıl işlevi olumluluğa da atıf yapmak yoluyla öncesindeki olumsuzluğun kesinliğini ortadan kaldırmak, olumsuzluğu zayıflatmaktır. *Değil* olumsuzluk işaretleyicilerinin işlevini kısmen(?) reddederek derecelendirilebilir durumlara işaret etmektedir.

Yukarıdaki (a) örneğinde, *değil* mevcut yadsımayı tam olarak ortadan kaldırmamakta, yadsımanın sürerliğini iptal etmekte ve dolayısıyla olumlu anlamı da varsaymaktadır. Bu durumda, örneği şu şekilde yorumlamak mümkündür:

- (153) Zaman eve gelmedi *değil*. → Zaman eve (genellikle) gelmedi ama bazen geldi.

Örnek tümcede *değil*, varsayılan olumsuzluğu tamamen reddetmemekte, önermenin kesinliğini ve sürerliğini ortadan kaldırmaktadır. *Değil*'in epistemik değer açısından standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*'dan güçlü olması dolayısıyla gerçekleşebilen bu durum, kullanımı ve yorumlanması açısından arka plan bilgisine ihtiyaç olduğunu yani

bağlam istemini göstermektedir. Bu tür bir yapının kullanımı ancak özel bağlamlarda dolaylı anlam amaçlanması durumunda görülmektedir.

Varoluşsal olumsuzluğun reddedildiği (b) örneğinde *değil*, varoluşsal anlamı doğrudan vermemekte; yadsımanın reddinde olduğu gibi yokluğun reddinde de ara durumlara gönderme yapmaktadır. Yokluğun doğası itibariyle derecelendirilebilir durumda olmaması *değilin* varoluş semantiği derecelendirmesini ortaya çıkarmaktadır. Varoluş anlamını çağrıştırmakla birlikte varoluşsal olumsuzluk alanından da çıkmamaktadır. Örneğin yorumlaması şu şekildedir:

(154) Evde yemek *yok değil*. → Yemek var ancak fazla değil. /Yemek var ama az. → Az yemek var.

Yok olumsuzluk işaretleyicisinin karşıladığı “kesin yokluk” anlamı *değil* ile zayıflatılmakta, varlık-yokluk eksenindeki “yoksunluk” anlamı belirlemektedir. Yani yokluğun reddi varsayılan yoksunluğa/eksikliğe dair imada bulunmaktadır. Yadsımanın reddinde olduğu gibi yokluğun reddinde de bağlam istemi devreye girmekte; konuşurun yoksunluk durumuyla ilgili bilgi verme niyetinde olması bu yapının kullanımına sebep olmaktadır.

(c) örneğinde yoksunluk bildiren işaretleyici *-sXz* ile *değil*’in eşdizimli kullanımı yoksunluğun reddi olarak yorumlanmakta ancak önceki örneklerde olduğu gibi bu durumda da mutlak bir olumlu anlam yorumu yapılamamaktadır. Olumsuzluk literatüründe *Zayıflayan Olumsuzluk* başlığı altında yer verilen söz konusu derecelendirilebilir durumlar (bk. Wouden 1994, 1997; Horn 2001; Zeijlstra 2004b) örnek tümcenin aşağıdaki olası yorumlarıyla görülmektedir:

(155) Evren *mutsuz değil*. → Evren çok mutsuz. /Evren ne mutlu ne mutsuz. /Evren mutlu. /Evren çok mutlu.

Yukarıdaki örneğin semantik değerlendirmesi söylemle ilgili pragmatik bilgiye bağlıdır. Ayrıca, Horn’un (2001) skalasında değinildiği ve Krifka’nın (2007) diyagramında gösterildiği üzere bu tür yapıların yorumu yüklemelerin derecelendirilebilir özelliklerine göre değişkenlik göstermektedir. Örnek tümcenin olası yorumlarından görüldüğü gibi yoksunluğun reddi, *Evren mutsuz*. dışındaki alternatiflere işaret etmektedir. Yani, alıcıya

gönderilen ileti söylemin pragmatik arka planına göre belirlenmektedir. Arka plansız ve bağlamsız bu alternatiflerden birini doğru yorum olarak kabul etmek mümkün değildir.

Verilen örneklerde *-mA-*, *-sXz* ve *yok* olumsuzluk işaretleyicileri ile birlikte kullanılan *değil*, semantik baş işlevini yerine getirerek, epistemik bağlamı etkilemekte ve dolayısıyla önermesel değişikliklere öncülük etmektedir. *Değil*, diğer öğelerle birlikte kullanımda, yüksek derecede kesinlik bildiren ve yüksek epistemik kuvvette olan bir öge olarak işlem görerek, Frawley'in (1992) işaret ettiği gerçek dünya ile referans edilen dünya arasındaki uyumsuzluğu göstermektedir. Ayrıca, olumsuzluğun kesinlik yönünü değiştirmesi sebebiyle olay ve konuşma zamanı arasında gerçekleşen bir durumu karşılamaktadır.

Özetle, *değil*; sözü edilen karakteristik özelliklerine göre bütün bir tümceyi reddedebilmektedir. Verilen örnekler ve yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, önermenin reddi bir iddiayı gerektirir. Olumsuzluğun tümüyle reddi mümkün olmadığından tümceleri bağlam dâhilinde değerlendirmemiz gerekmektedir. Givon (2001) tarafından sözü edilen olumsuzluk iletişimde pragmatikğin önemi burada ortaya çıkmakta; *değil*'in kullanımı ile öne sürülen iddia arka plan bilgisine göre belirlenmektedir. (Bağlam temelli örneklerle birlikte bu konu *Zayıflayan Olumsuzluk* bölümünde ayrıca ele alınacaktır.)

3.2.1.5. Ne... ne (de)...

Ne... ne (de)... yapısına TDK sözlükte bağlaç olarak yer verilmekte ve konuyla ilgili şu açıklama bulunmaktadır:

“1. Bağlaç- Cümledeki öğeleri veya cümleleri birbirine bağlayan ve olumsuzluk anlamı veren tekrarlı söz, hem ... hem ... karşıtı:

"Günlerce ne gördüm ne de bir kimseye sordum." - Yahya Kemal Beyatlı

2. Bağlaç- İki sıfat veya sıfat durumunda olan iki kelimenin başına getirildiğinde iki kavramın ortalaması olan üçüncü bir kavram anlatan bir söz:

Ne sıcak ne soğuk. Ne uzun ne kısa. Ne az ne çok.”

Ne... ne (de)... yapısı Türkçeye Farsçadan genel dil bilgisel kopya biçiminde kopyalanmış bir yapıdır ve Türkçenin söz dizimine aykırı örnekler sunmaktadır. Konuyla ilgili toplanan veriler üzerinden yapılan incelemede *ne... ne (de)...* yapısının bir tür olumsuzluk işaretleyicisi olarak kullanıldığı, içinde bulunduğu tümceyi farklı işlevlerde olumsuzladığı görülmektedir.

3.2.1.5.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Diğer olumsuzluk işaretleyicileri gibi *ne... ne (de)...* yapısı da tümcesel olumsuzluğu meydana getiren bir işleve sahiptir. Morfo-sentaktik açıdan eylem veya yüklemden bağımsız bir konumda tümcede bulunan bu yapı, olumlu ve olumsuz yapıdaki tümcelerle birlikte kullanılarak mevcut anlamı olumsuzlamaktadır. Farsçada sadece olumlu yapıdaki tümcelerde bulunarak anlamı olumsuzlayan *ne... ne (de)...* işaretleyicisi Türkçede mevcut olumsuzluğu güçlendirmek amacıyla olumsuz yapıdaki tümcelerle de görülebilmektedir.

Göksel ve Kerslake, olumsuzluk başlığı altında yer verdiği bu işaretleyiciyi *negative connective* olarak adlandırmakta ve tümcedeki ikinci *ne*'nin *de* ile birleşerek anlamı vurgulama işlevinde olduğunu söylemektedir. Hem olumlu hem olumsuz yapıdaki tümcelerde *ne... ne (de)...*'nin farklı tonlama ve vurgu birimleriyle oluştuğunu belirtmektedirler (2005: 317).

Ne... ne (de)...'nin kullanıldığı bazı örnekler:

- (156) a. Yani olan bitenin *ne* yangın soruşturmasıyla *ne de* sizinle ilgisi var.
(Ahmet Ümit/BE: 120)
- b. Ben *ne* dünyadan elini eteğini çekebilecek bir sufiyim *ne de* yaşamını dine adanmış bir Müslüman. (Ahmet Ümit/BE: 312)
- c. *Ne* Londra'nın apartmanlarına benziyordu *ne de* işçi mahallelerindeki iki katlı evlerine... (Ahmet Ümit/BE: 24)
- d. Bu hikâyede *ne* annemin *ne de* benim hiçbir önemimiz yoktu. O yüzden de içi sızlamadan bırakıp gitti bizi. (Ahmet Ümit/BE: 156)

Yukarıdaki örneklerde farklı olumsuzluk işaretleyicilerinin yerine gelerek kullanılan *ne... ne (de)...* işaretleyicisi, (a)'da *yok* yerine varoluşsal olumsuzluğu işaretlemiş; (b)'de *değil* yerine reddetmeyi işaretlemiş ve (c)'de de standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* 'nın yerine yadsımayı vermek için kullanılmıştır. (d) örneğinde ise diğer örneklerden farklı olarak olumsuz yüklemli tümcede kullanılarak mevcut olumsuzluk ayrıca vurgulanmaktadır. Örnek tümcelerin *ne... ne (de)...*siz olası biçimleri şu şekildedir:

- (157) a. →Yani olan bitenin yangın soruşturmasıyla da sizinle de ilgisi *yok*.
 b. →Ben dünyadan elini eteğini çekebilecek bir sufi de (*değilim*), yaşamını dine adanmış bir Müslüman da *değilim*.
 c. →Londra'nın apartmanlarına da işçi mahallesindeki iki katlı evlerine de *benzemi*yordu.
 d. →Bu hikâyede annemin de benim de hiçbir önemimiz *yoktu*. O yüzden de içi sızlamadan bırakıp gitti bizi.

Verilen örnek tümcelerin olası farklı ifadelerinden de görüldüğü üzere, *ne... ne (de)...* ortak bir yüklem olumsuzluğunu arka arkaya ifade etmek için kullanılmaktadır. Bundan farklı, iki ayrı tümcesel olumsuzluğu arka arkaya sıralamak amacıyla da tümcede bulunabilmektedir:

- (158) a. *Ne* sen onun evine taşındın *ne de* o gelip seninle yaşamayı seçti. (Ahmet Ümit/BE: 296)
 b. →Sen onun evine taşınmadın. O da gelip senin evinde yaşamayı seçmedi.
 (159) a. *Ne* başını öfkeyle geri çekti *ne de* küçümseyen bir gülümseyiş belirdi henüz rengini yitirmeyen dudaklarında. (Ahmet Ümit/AK: 49)
 b. →Başını öfkeyle geri çekmedi. (ve) Küçümseyen bir bakış da belirmedi henüz rengini yitirmeyen dudaklarında.

Göksel ve Kerslake tarafından verilen aşağıdaki örnekte ise *ne... ne (de)...* işaretleyicisi aynı yüklem hem olumlu hem olumsuz biçimi ile birlikte kullanılmaktadır:

- (160) O kitaba sadece şöyle bir göz gezdirdim, yani *ne* okudum *ne* okumadım. (2005: 318).

Verilen örneklerden görüldüğü üzere, *ne... ne (de)...*, birbiriyle anlam ilişkisi olan tümceleri sıralama görevinde tümcesel olumsuzluk bildirme işlevinde kullanılırken, Türkçede aynı anlam, ayrı ayrı tümcesel olumsuzluk yapıları veya *de... de...* bağlaç sıralamasıyla da verilebilmektedir. Ancak verilen son örnekte, *O kitaba sadece şöyle bir göz gezdirdim, yani ne okudum ne okumadım* örneğinde, aynı yüklem olumlu ve olumsuz yapılarını sıralayan işaretleyici mutlak bir olumsuzluk veya mutlak bir olumluluktan ayrı bir durumu dile getirmektedir.

3.2.1.5.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Türkçedeki tipik olumsuzluk işaretleticilerinden farklı yapıda tümcede yer alan *ne... ne (de)...* diğer işaretleyicilerin yerine getirdiği olumsuzluk işlevlerinin hepsini gerçekleştirebilme özelliğine sahiptir. Verilen örneklerden de görüldüğü üzere, yadsıma, reddetme ve varoluşsal olumsuzluk *ne... ne (de)...* 'nin işlevleri arasında yer almaktadır. -*mA-*, *yok*, *-sXz* ve *değil* ile tümcede birlikte bulunabilen *ne... ne (de)...*, bu işaretleyicilerin işlevlerini pekiştirirken; herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi olmayan olumlu yapıdaki tümcelerde yüklem tam tersine işaret etmek yoluyla yadsıma, reddetme ve varoluşsal olumsuzluğu bildirmektedir.

Diğer yandan, olumlu ve olumsuz yapıdaki tümcelerde farklı prozodik öğelerle ve tümce ezgisi ile tümcede bulunan *ne... ne (de)...*, bu yolla da anlam ayırıcı özelliğe sahiptir. Göksel ve Kerslake de hem olumlu hem olumsuz yapıdaki tümcelerde *ne... ne (de)...* 'nin farklı tonlama ve vurgu birimleriyle çalıştığını belirtmektedir. Olumlu tümcelerde *ne* 'nin vurgusu ikincildir; ilk *ne* 'de ton yükselmekte yüklemden önce birincil vurguya olağan yapısına inmektedir. Olumsuz yüklemli tümcelerde ise her iki *ne* de eşit tonlama ile sesletilmektedir (2005: 317).

Ne... ne (de)... 'nin kullanılmaması durumunda yukarıda verilen aynı anlama gelebilen örnek tümceler ile *ne* 'li örnekler arasında şüphesiz konuşur tarafından öngörülen bir işlevsel fark vardır. Ve bu fark dolayısıyla *ne* 'li biçimler tercih edilmekte ve bu yolla olumsuzluk daha edebi bir biçimde, daha şiirsel bir üslupla ikincil olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, aşağıda verilen örnekte olduğu gibi, *ne* 'li yapının sebep-sonuç,

ardışıklık vb. bağlamlarda birbiriyle ilişkili tümceleri sıralama işlevinde olması da söz konusu şiirsel üslubunu güçlendirmektedir:

- (161) a. *Ne* sen onun evine taşındın *ne de* o gelip seninle yaşamayı seçti. (Ahmet Ümit/BE: 296)
- b. *Ne* başını öfkeyle geri çekti *ne de* küçümseyen bir gülümseyiş belirdi henüz rengini yitirmeyen dudaklarında. (Ahmet Ümit/AK: 49)

Bulunduğu tümcelerde mutlak bir olumsuzluğu ifade eden *ne... ne (de)...*, aşağıda verilen farklı örneklerde başka bir anlam alanına değinmektedir. Aynı yüklem olumlu ve olumsuz biçimleri ile kullanılan *ne... ne(de)...*, olumluluk ve olumsuzluk arasındaki bir anlama işaret etmekte; eylemin ne olumlu ne de olumsuz biçiminin tam anlamıyla gerçekleşmediğine değinmektedir. Öncesinde veya sonrasında verilen ayrıca açıklamalar da bu durumu netleştirmektedir:

- (162) a. O kitaba sadece şöyle bir göz gezdirdim, yani *ne* okudum *ne* okumadım.
- b. O yemeğin sadece tadına baktım yani *ne* yedim *ne* yemedim.

Örneklerden (a)'da “göz gezdirmek” ifadesi “ne okudum ne okumadım”a karşılık gelirken; (b)'de de “tadına baktım” ifadesi “ne yedim ne yemedim”i açıklamaktadır. Bu yönüyle TDK sözlükte de ifade edilen üçüncü bir kavrama gönderme yapılmaktadır.

Özetle, Farsça'dan Türkçe'ye kopyalanan *ne... ne (de)...* yapısı bir olumsuzluk işaretleyicisi gibi davranmakta, geldiği tümcelerde işaret edilen anlama bağlı olarak yadsıma, reddetme ve varoluşsal olumsuzluk işlevlerini yerine getirmektedir.

3.2.2. Olumsuzluk Niceleyicileri (ON)

II. Bölüm'de anlatıldığı üzere olumsuzluk niceleyicileri, içsel olumsuzluğu veren tümce olumsuzluğuna gerek olmaksızın kullanılabilen ögeler olarak dillerin bir kısmında yer almaktadır. Bu tür niceleyicilerin en bilinen örnekleri İngilizcedeki *no* serileridir (*nobody, no one, nothing, no where, never*). Türkçede ise Türkçenin sentaktik özelliklerinden dolayı benzer bir yapı bulunmamaktadır. İngilizcedeki *no* serilerine karşılık Türkçede

hiç 'li ögeler bulunmakta ancak bu ögeler tek başına olumsuzluk okuması olmayan tümce olumsuzluğunu zorunlu kılan ögeler olarak işlem görmektedir:

- (163) a. *Hiç kimse hiçbir şey* görmedi.
 (Mantıksal formülü: $\neg\exists x.\neg\exists y.[\text{kişi}(x) \& \text{şey}(y) \& \text{gördü}(y)(x)]$)
 b. Biz *hiçbir şey* görmedik.
 (Mantıksal formülü: $\neg.\neg\exists x.[\text{şey}(x) \& \text{gördük}(x)]$)

Örnek tümcelerde yer alan *hiç kimse* ve *hiçbir şey* ögeleri olumsuz bağlam istemlerinden dolayı olumsuzluk niceleyicisi değil, kutupluluk unsuru olarak işlem görmektedir. Niceleyicilerle kutupluluk unsurlarının belirlenmesinde ölçüt alınan eliptik yanıt olup olmama özelliğine Türkçedeki *hiç* 'li yapılar da örnek sunmaktadır:

- (164) a. Ne yemek istersin?
 - *Hiçbir şey.* (\rightarrow *Hiçbir şey* yemek istemiyorum.)
 b. Ne yapmak istersin?
 - *Hiçbir şey.* (\rightarrow *Hiçbir şey* yapmak istemiyorum.)

Literatürde yalnızca olumsuzluk niceleyicilerinin fragman cevap olarak kullanılabilirdiği, bunun dışında kutupluluk unsurlarının fragman cevap olarak kullanılmadığı bilgisi yer almaktadır (bk. Werle 2001; Ginnakidou, 2004, 2006). İngilizcede OKU ve SSU olarak işlem görebilen *anythingin* eliptik cevap olamamasına yalnızca uzun cevaplarda eylem olumsuzluğu ile birlikte kullanılabilmesine karşılık Türkçedeki kutupluluk unsuru olan *hiç* 'li yapılar hem eliptik hem de uzun cevaplarda bulunabilmekte ve bu hâliyle İspanyolca ve Rusçadaki benzer örnekleri hatırlatmaktadır (bk. **II. Bölüm**). Kendi başına çoklu olumsuzluk okuması olmayan, içsel olumsuzluk bildirmeyen *hiç* 'li ögelerin fragman cevap olarak kullanılabilmeleri, onların eylem olumsuzluğunun varlığını ima edebilme özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

İngilizcedeki *anythingin* Werle'nin (2001) belirttiği üzere sadece olumsuz bağlamda kullanılmaması aynı zamanda SSU olarak olumlu bağlamlarda da kullanılabilmesi onun olumsuz eliptik yanıt olarak kullanılmasına engeldir. Ancak, Türkçe örneklerden hareketle, Türkçede hem OKU hem de SSU olarak işlem görebilen *kimse* ya da *hiç*... gibi ögelerin olumsuz eksilteli yanıtlarda kullanılabilirdiğini belirtmek gerekir. Bu konudan

devam eden bölümde, *Olumsuzluk Sözcükleri* içerisinde, ayrıntılı bir şekilde söz edilecektir.

3.2.3. Olumsuzluk Sözcükleri (OS)

Olumsuzluk sözcükleri olumsuzluk uyumu olan dillerde, olumsuzluğu bildirmek ya da tamamlamak için kullanılan sözcükler olarak yer almaktadır. II. Bölüm’de söz edildiği gibi, daha çok *Olumsuzluk Uyumu* içerisinde tartışılan/ele alınan olumsuzluk sözcükleri, dillerin sentaktik özelliklerine ve sözcüklerin kullanım yerine göre İspanyolcadaki gibi semantik olarak olumsuzluğa yol açabilmekte ya da yol açmayarak Türkçedeki gibi sadece sentaktik-semantik bir tamamlayıcı olarak tümcede yer almaktadır.

Olumsuzluk sözcüklerinin olumsuz bağlamlarda kullanılması onların Olumsuz Kutupluluk Unsurları’na dâhil edilmesine ya da birbiri yerine kullanılmasına neden olmaktadır (bk. Progovac 1988, 1994; Giannakidou 1998; Horn 2001). İngilizcedeki *any* ve *ever* gibi OKU’nun kullanımı ancak ve ancak tümcesel olumsuzluk durumunda mevcutken Türkçede farklı bir yapı görülmekte; olumsuzluk sözcükleri aynı zamanda OKU olarak işlem görmektedir. Bilindiği gibi, olumsuzluk işaretleyicileri, Türkçede tümcesel olumsuzluğu sağlayan birincil yapılardır. Türkçe olumsuzluk uyumunun mutlak surette görüldüğü bir dil olduğundan (bk. Olumsuzluk Uyumu) aynı zamanda kutupluluk unsuru olan *olumsuzluk sözcüklerinin* kullanımı ancak tümcesel olumsuzluk işaretleyicilerinin varlığıyla mümkündür.

Türkçede OKU işlevini yerine getiren olumsuzluk sözcüklerinin OKU dışında “serbest seçim ögesi” okumasını da gerçekleştirdiği görülmektedir. Yalnızca olumsuzlukta değil aynı zamanda olumlu bağlamlarda da kullanılabilen biçimbirimlerin dâhil edildiği kategori olan *Serbest Seçim Unsurlarına* Türkçeden sınırlı yapıda da olsa örnek vermek mümkündür. Bu tür ögeler bağlam istemlerinde esnek olabilme özellikleri ile ön plandadır. Ancak olumsuzluk dışında olamayacak şekilde sınırlı sentaktik yolla kendilerini gösterebilirler.

Türkçedeki olumsuzluk sözcüklerini işlevsel özelliklerini göz önünde bulundurarak temelde iki türe ayırmak gerekir: Olumsuzluk Niteleyicileri ve Olumsuzluk İşlemcileri.

Olumsuzluk Sözcükleri	Olumsuzluk Sözcükleri
Olumsuzluk Niteleyicileri (semantik ögeler)	Olumsuzluk İşlecileri (sentaktik ögeler)
Hiç, hiçbir zaman, asla, katiyen Pek, o kadar,	Kimse, hiç kimse, hiçbiri, hiçbir şey, hiçbir yer

Tablo (15) Türkçedeki olumsuzluk sözcükleri tablosu

Olumsuzluk niteleyicileri, tümce içerisinde belirteç görevinde kullanılan ve tümcenin mevcut olumsuzluğunu bir şekilde tamamlayan, tümleyen ya da niteleyen unsurlardır. Olumsuzluk işlecileri ise tümce içerisinde özne, nesne ya da tümleç görevinde kullanılan tümcenin olumsuzluk semantiğine doğrudan etkisi olmayan, sentaktik bir işlemci olarak tümcede yer alan ögelerdir.

3.2.3.1. Olumsuzluk Niteleyicileri/Tamamlayıcıları (Semantik Ögeler)

Tümcenin olumsuzluk semantiğine farklı morfo-sentaktik yapılarla doğrudan ya da dolaylı yönden etkisi olan ve tümce içerisinde belirteç olarak kullanılan unsurlardır. Tümcedeki mevcut olumsuzluğu azaltma, artırma, pekiştirme vb. özellikleri ile semantik işlemci olarak görev yapmaktadırlar. Her bir ögenin Türkçedeki özellikleri aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

3.2.3.1.1. *Hiç*

Türkçeye Farsçadan kopyalanmış, ilk örnekleri *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l Hakayık* gibi Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinde tanıklanan ve tümce içerisinde daha çok belirteç görevinde kullanılan bir sözcüktür. *Hiç* sözcüğünün, daha sonra değinilecek olan, *kimse*, *biri*, *bir* gibi başka sözcüklerle öbek oluşturarak farklı görevlerde kullanımı da mevcuttur.

TDK'nın Güncel Türkçe Sözlük'ünde *hiç* ile ilgili şu açıklama yer almaktadır:

Hiç: zf. 1. Olumsuz yargılı cümlelerde filin anlamını pekiştiren bir söz: Hapishane yarı tımarhanedir, hiç şaşmayın. -N. F. Kısakürek. 2. Soru cümlelerinde belirsiz bir zamanı anlatan bir söz: Hiç ava gittiniz mi? 3. Bir soruya açık bir cevap verilmek istenmediğinde cevap cümlesinin başına getirilen bir söz: Ne gördün? -Hiç. 4. a. Boş, değersiz, önemsiz olan şey veya kimse: Bir hiç için darıldı. O benim gözümde hiçtir.

Sözlükteki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere sözcük türü *zarf* olarak belirtilen *hiç* sözcüğü farklı işlevleri yerine getirmektedir. Türkçede daha çok belirteç görevinde kullanılan *hiç*, çekim ve türetim morfemlerinden sınırlı sayıda biçimbirimi alabilmektedir. Çekim morfemlerinden (*Ben*) *hiç-im* örneğindeki gibi yalnızca kişi ekini alarak yüklem olabilmektedir. Türetim morfemlerinden de sadece *hiç-lik* örneğindeki gibi *-lik* isimden isim yapım ekini alarak yeni bir sözlükbirim oluşturmaktadır.

Hiç olumsuzluk ögesinin temelde iki farklı morfo-sentaktik kullanımı mevcuttur. Birincisi, olumsuz tümcelerde, *-mA-*, *değil*, *yok* gibi olumsuzluk işaretleyicileri ile kullanılmak zorunda olan bir olumsuzluk niteleyicisidir. Tümce içerisinde farklı pozisyonlarda yer alabilmekte ve kullanım yerine göre söz konusu işaretleyicilerin karşıladığı anlamı güçlendirme, etkileme vb. özellikleri yerine getirmektedir. İkincisi ise *hiç* sözcüğünün olumlu soru tümcelerinde kullanılarak sorunun odağını belirlemesidir. Ayrıca *hiç* olumsuz soru tümcelerinde de odak belirleme amaçlı kullanılabilir. Bu ikisinden başka *hiçin* başka öğelerle eşdizimli kullanıldığı *hiç de*, *hiç de bile* ve *hiç değilse* öbekleri ile prozodik farklılığı belirgin olan *hiç* kullanımı olumsuzluk içerisinde değerlendirilecek diğer yapılardır. Tümce içerisindeki morfo-sentaktik ve semantik kullanım yapılarına bakılarak *hiç* olumsuzluk sözcüğünün işlevsel tipolojisine dair aşağıdaki olası ayrımlar yapılmıştır.

3.2.3.1.1.1. Hiç (Olumsuzluk Pekiştiricisi)

3.2.3.1.1.1.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Hiç olumsuzluk sözcüğü, yadsıma, reddetme ve yokluk bildiren tümcesel olumsuzluk yapılarıyla birlikte kullanılan bir olumsuzluk pekiştiricisidir. Eylem olumsuzluğunu

bildiren yapılarla *hiç* sözcüğü eylemi niteleyen zarf görevinde kullanılabilmekte ve eyleme/yükleme yakın olma konumuyla dikkat çekmektedir:

- (165) a. Yalan söylemeyi bile beceremiyorsun. *Hiç* beceremedin zaten. (Ahmet Ümit/BE: 151)
- b. O da beni severdi yanımdan *hiç* ayrılmazdı. (Ahmet Ümit/AK: 31)
- c. *Hiç* tereddüt etmedi adam, eliyle gırtlakını göstererek yanıtladı. (Ahmet Ümit/BE: 57)
- d. Söylediklerimde tek bir yanlış yok. Allah şahidimdir yalan *hiç* yok. Bu yangından sonra da bir daha *hiç* söylemem zaten. (Ahmet Ümit/BE: 227)

Yukarıdaki örnek tümcelerde *hiç* eylemden hemen önceki pozisyonda bulunarak odak olmakta ve eylemin yadsıdığı anlamı pekiştirmektedir. Tümce içerisinde *hiç*in farklı pragmatik sebeplerle bilgi yapısı kaynaklı eylemin sağında yer alması da mümkündür:

- (166) Ama ertesi gün gideceğim yeri rüyamda görmedim *hiç*. (Ahmet Ümit/BE: 74)

Eyleme/yükleme yakın olma konumuyla dikkat çeken *hiç* sözcüğü bileşik eylemler olarak nitelendirilebilecek kalıplaşmış/kalıplaşmamış (kalıplaşma süreci henüz tamamlanmamış ya da kalıplaşması şüphe ile karşılanan) yapıların hemen öncesi pozisyonlarda da görülebilmektedir:

- (167) a. Müşterimiz ile yetkili acentemizin arasındaki bu sıcak ilişkiye hiç önem vermezmiş gibi görünerek odaya baktım. (Ahmet Ümit/BE: 77)
- b. *Hiç* tereddüt etmedi adam, eliyle gırtlakını göstererek yanıtladı. (Ahmet Ümit/BE: 57)
- c. Ama benim konuşmaktan vazgeçmeye *hiç* niyetim yoktu. (Ahmet Ümit/BE: 215)
- d. Olanlar sinirlerimi bozmuştu, *hiç* gerek yokken çıkışmaya başladım. (Ahmet Ümit/BE: 145)
- e. Ama vicdanı *hiç* rahat değildi. (Ahmet Ümit/AK: 86)
- f. *Hiç* adeti olmadığı hâlde bu sabah kahvaltıdan önce canı sigara çekiyordu. (Ahmet Ümit/KK: 244)

Tümce olumsuzluğunda olumsuz anlamı yoğunlaştırma özelliğine sahip olan *hiç* eyleme ya da olumsuzluğa neden olan diğer yapılara ne kadar yakınsa o kadar olumsuzluğu etkilemektedir. Ancak Türkçede eylemin durumu hakkında bilgi veren *hiç* gibi belirteçlerin eyleme yakın olma özelliğine, olası zorunluluğuna engel olan birtakım yapılar bulunmaktadır. Bu yapılardan biri, “akuzatif eksiz nesne” ya da “belirtisiz nesne” olarak adlandırılan ögenin eylemin hemen yanında bulunması zorunluluğudur. Belirtisiz nesne söz diziminde sınırlı sayıdaki sentaktik yolla eylemden uzaklaşabilmektedir (bk. Karahan 2004: 254-262). Söz konusu yollar arasında nesne ile eylemin arasına herhangi bir belirtecin girebilmesi durumu yoktur; olması da şüphelidir(?). Bu sebeple *hiç* genelde akuzatif eksiz nesneden hemen önce gelmektedir:

- (168) a. “Sen şiir sevmezsin ki.” diye söylendim.
 - “Sevmediğimi nereden çıkardın?”
 - “Bana *hiç* şiir okumadın.” (Ahmet Ümit/BE: 106)
 b. Kahvaltı servisi başlamıştı aşağıda ama *hiç* açlık hissetmiyordum.
 (Ahmet Ümit/BE: 313)

Tümcede odağın/vurgunun yüklemle yakın konumda olan öge olması da *hiç*'i söz diziminde yüklemle uzaklaştıran başka bir nedendir:

- (169) a. Demek ki dün sakallı adamı bu saatlerde görmüştüm. Ortalık karardıktan sonra, evet onu *hiç* gündüz görmedim. Hep geceleri karşıma çıkmasının bir anlamımı var mı? (Ahmet Ümit/BE: 115)
 b. Öğrenciler deyip duruyorsun da Victor Zaharoviç, burası *hiç* okula benzemiyor. (Ahmet Ümit/KK: 4)
 c. -“Mucizelere inanmaz mısınız?”
 - “Bilmem... *Hiç* düşünmedim. Daha önce başıma *hiç* böyle bir mucize gelmemişti.” (Ahmet Ümit/AK: 22)
 d. Bu beyazlık o kadar yakışmıştı ki onu *hiç* bu kadar güzel görmemişim.
 (Ahmet Ümit/AK: 51)
 e. Kafayı taktığına değmez. İşin doğası bu. Ya *hiç* bu işlere bulaşmayacaksın ya da her mihnet kabulüm yeter ki bir sevgilim olsun diyeceksin.
 (Ahmet Ümit/AK: 150)

Yukarıdaki örneklerde tümcelerin odakları yüklem hemen öncesindeki ögeler olduğundan *hiç* yüklemden uzaklaşmış durumdadır. Bu tür tümce yapılarının dışında *hiç*'in soru tümcelerinde, yine olumsuzluk işaretleyicileri lisansörlüğünde, tümce içerisinde farklı pozisyonlarda yer alabilmesi de söz konusudur:

- (170) a. İstanbul'a *hiç* gitmedin mi?
 b. *Hiç* karides yemedin mi?
 c. Neden *hiç* okula gitmedin?
 d. Nasıl *hiç* yemek yok?
 e. *Hiç* mi görmedi?

Buraya kadar verilen örneklerde *hiç* olumsuzluk sözcüğünün tümce içerisinde olumsuzluk işaretleyicilerinin lisansör konumunda bulunması ile kullanıldığı görülmektedir. *Hiç*'in tümce içindeki pozisyonu çeşitli sebeplerle değişebilmekte ve her bir pozisyon *hiç*'in tümcesel olumsuzluk semantiğine katkısını etkilemektedir. Dolayısıyla, *hiç*'in farklı yapı ve pozisyonlardaki kullanımını semantik-pragmatik özellikleriyle dikkate alarak değerlendirmek gerekir.

3.2.3.1.1.1.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Yalnızca olumsuz bağlamlarda olumsuzluk işaretleyicilerinin lisansörlüğünde kullanılabilen *hiç* sözcüğü örnek tümcelere bakıldığında semantik açıdan “hiçbir zaman, asla” anlamını taşımaktadır. *Hiç*, tümcelerin yüklemelerinin yani eylemlerin işaret ettiği anlamların hiçbir şekilde, hiçbir zaman gerçekleşmediği imasında bulunmaktadır.

- (171) a. O da beni severdi yanımdan *hiç* ayrılmazdı. (Ahmet Ümit/AK: 31)
 b. Ama vicdanı *hiç* rahat değildi. (Ahmet Ümit/AK: 86)
 c. Bana *hiç* şiir okumadın. (Ahmet Ümit/BE: 106)

Yukarıdaki örnek tümcelerden (a)'da *hiç* olumsuzluk sözcüğü, *ayrıl-* eyleminin hiçbir zaman gerçekleşmediğini ima etmekte ve tümcedeki mevcut yadsımayı güçlendirmektedir. (b)'de *hiç* ile *rahat ol-* eyleminin hiçbir zaman gerçekleşmediği ima edilmekte ve tümcedeki *rahat ol-* eyleminin bildirimini güçlü bir şekilde reddedilmektedir.

(c)'de de *oku-* eyleminin hiçbir zaman gerçekleşmediği bildirilmekte ve tümcedeki eylemin yadsıması *hiç* ile pekiştirilmektedir.

Hiç olumsuzluk sözcüğünün “hiçbir zaman, asla” anlamında kullanılması, tümcelerde *hiç*e izin veren lisansörlerin işlevlerini pekiştirmek amacıyla. Olumsuzluğun doğası gereği, yadsıma, yokluk ya da reddetme durumları kendi hâleriyle “gerçekleşmeme” ya da “var olmama” durumlarından dolayı bir zamansızlığa, bir hareketsizliğe (durağanlığa) işaret etmekte ve her zaman bir olumluluğu varsaymaktadır. Dolayısıyla örneklerde *hiç* 'in kullanımı, tümcelerdeki olumsuzluğun güçlendirilme amacıyla nitelendiğini göstermektedir.

Olumsuzluğu *hiç* pekiştiricisi ile nitelemek, mantıksal açıdan bir farklılık oluşturmamaktadır. Çünkü herhangi bir yadsımanın “gerçekleşmesi” ile “çok gerçekleşmesi” arasında bir fark yoktur. Ancak olumsuzluğun bu şekilde tümlenmesi, şüphesiz edimsel bir kullanım arz etmektedir. Konuşur ve dinleyen arasındaki süreçten ve bağlamdan kaynaklı, birtakım varsayımlar sonucunda dilde çeşitli değişikliklerle karşımıza çıkan edimler farklı biçimlerde yorumlanabilir özelliklere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, *hiç* 'in örneklerdeki olumsuzlukları pekiştirme amacıyla nitelemesi konuşurun/anlatıcının sahip olduğu bir varsayımdan kaynaklanmaktadır.

- (172) a. Ayşe gelmedi.
b. Ayşe *hiç* gelmedi.

Yukarıdaki iki tümce arasında olumsuzluk mantığı açısından hiçbir fark yoktur. (a)'daki söz konusu yadsıma (b)'de yetersiz görülme gibi pragmatik bir sebeple olumsuzluk sözcüğü *hiç* 'in eklenmesi ile ayrıca güçlendirilmiştir. (a)'da var olan bir beklentinin gerçekleşmediği mesajı iletilmekte, (b)'de de herhangi bir durumun gerçekleşmemesi pekiştirilmektedir (Benzer bir açıklama için bk. Ağçam 2008: 18).

Bir dilde semantiği aynı mantıksal formülle ifade edilebilen iki tür yapının olması birinin işaret ettiği anlamın güçsüz görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, örneklerdeki gibi eylem olumsuzluğunda, yadsıma hâlinde, daha rahat açıklanabilirken isim olumsuzluğunda yani reddetmede daha kompleks bir yoruma dönüşebilmektedir:

- (173) a. Adam mutlu *değil*. (→Adam mutsuz.)

- b. Adam *hiç* mutlu *değil*. (→Adam mutsuz.)
 (174) a. Bu kitap *değil*. (→ Bu defter. vb.)
 b. Bu *hiç* kitap *değil*. (→ Bu defter. vb.)

Yukarıdaki ilk örneklerde, isim tümcelerinde reddetme işleviyle olumsuzluk bildirilmektedir. (a)'da adamın mutlu olmadığı söylenerek “mutsuz” olduğuna gönderimde bulunmaktadır. (b)'de de adamın mutlu olmaması *hiç* belirteci ile güçlendirilmektedir. Yani (b)'de *hiç*, yüklem olan *mutlu ol-* eyleminin bildirdiği olumsuzluğun niteleyicisidir. Bu tümcelerde reddedilen öge “mutlu” biçim birimi sahip olduğu morfo-semantic özellikten dolayı Türkçede *mutsuz* karşıt kavramı ile birlikte kullanılmaktadır. Bilindiği gibi dillerde karşıtlık içeren kavramların bulunması, bu kavramlardan birinin reddedilmesi karşısında karşıt kavramı varsaymayı gerektirir. *Ahmet çalışkan değil* dendiğinde dinleyicideki bildirim *Ahmet tembeldir*. göndergesi olmaktadır.

İkinci örnekte, (a)'da, bir şeyin kitap olup olmaması durumu dile getirilmekte ve dinleyicinin kitap olduğu bildiriminde bulunması ya da bunu varsayması sonucunda konuşur/anlatıcı bu bilgiyi ya da bu varsayımı reddetme eylemini gerçekleştirmektedir. Bu eylem gerçekleştirilirken bir şeyin kitap olmadığı ancak kitaptan başka bir şey olduğu imasında bulunmaktadır. Yani reddetme olumsuzluğu yine bir olumluluğu varsaymaktadır. (b) örneğinde de (a)'da ifade edilen reddetme ilk örnekte olduğu gibi güçlendirilmektedir. Eylem olumsuzluğunda yadsımada olduğu gibi aslında (a) örneği ile (b) örneği arasında olumsuzluk mantığı açısından hiçbir fark yoktur. *Hiç* olumsuzluk sözcüğü yine edimsel nedenlerle tümceye getirilerek olumsuzluk anlamını güçlendirerek nitelemektedir.

Aşağıdaki örnekler ise varoluşsal olumsuzluk bildiren tümcelerden oluşmaktadır.

- (175) a. Evde yemek *yok*.
 b. Evde *hiç* yemek *yok*.

Yukarıdaki iki örneğe bakıldığında, evde yemeğin olmadığını söylemek ile *hiç* olmadığını söylemek arasında diğer olumsuzluk türlerinde olduğu gibi semantik açıdan hiçbir fark olmadığı görülür. Söz konusu yapısal farklılık edim temellidir; diğerlerinde olduğu gibi konuşur/anlatıcının dinleyicide olumsuzluğun gerçekleşmediğine dair bir

ihtimal bulunduğunu varsaymasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca varoluşsal olumsuzluk ögesi olan ve “kesin yokluk” bildirme işlevinde kullanılan olumsuzluk işaretleyicisi *yok*'un sahip olduğu semantik değer açısından derecelendirilebilir durumların içine girememesi *hiç*'in tümcede edimsel işlevde bulunduğunu ispatlamaktadır.

Morfo-sentaktik özelliklerde verilen, sentaks içerisinde farklı pragmatik nedenlerden dolayı farklı konumlarda bulunabilen *hiç* olumsuzluk sözcüğünün temel işlevi örneklerden de anlaşıldığı üzere yüklemde sahip olduğu olumsuzluğu güçlendirmektir. Türkçenin söz dizim tipolojisi gereği de *hiç*'in yükleme yakınlığı onun niteleme gücünün arttığını göstermektedir. Yani, *hiç* yükleme ne kadar yakınsa o kadar tümce olumsuzluğunu güçlendirme işlevindedir. Buraya kadar verilen yadsıma, reddetme ve yokluk niteleyicisi örneklerinde *hiç* ile konuşur ve yargısı arasındaki bağın güçlendirildiği; konuşurun yargısının sorumluluğunu yüksek düzeyde aldığı görülmektedir.

Farklı söz dizim yapılarından biri olan olumsuz soru tümcelerinde *hiç*'in kullanımına aynı işlevi taşıması sebebiyle bu başlık altında değinmek gerekmektedir.

- (176) a. İstanbul'a *hiç* gitmedin mi?
b. *Hiç* karides yemedin mi?

Bu örneklerde, diğer örneklerde olduğu gibi *hiç* yüklemde bildirdiği olumsuzluğu niteleme görevindedir. Ancak diğerlerinden farklı bir bilgi yapısından dolayı, farklı pragmatik nedenlerle soru tümcesinde yer almaktadır. Bu örneklerin *hiç*'siz biçimleri ile *hiç*'li biçimlerini karşılaştırmak gerekir:

- (177) a. İstanbul'a gitmedin mi?
b. İstanbul'a *hiç* gitmedin mi?

Örneklere bakıldığında (a)'daki soru açısı ile (b)'deki soru açısının farklı olduğu görülür. İlk örnekte (a) sorusu, konuşurun dinleyici ile ilgili onun İstanbul'a gideceğine dair sahip olduğu bir önbilgi sonucunda sorulmaktadır. Konuşur karşıdakinin İstanbul'a gideceğini bilmekte ve bunun gerçekleşmediği bilgisiyle “Gitmedin mi?” diyerek bilgiyi teyit etmektedir. Bu açıdan (a) sorusu bir belirlilik taşımaktadır. (b) sorusu ise konuşurun dinleyici ile ilgili, İstanbul'a daha önce gitmediğine dair bir bilgisinin ya da bir

varsayımının bulunması veya İstanbul'a daha önce gidip gitmediği konusunda bir belirsizlik varsayımı sonucunda sorulmaktadır. Konuşur, *hiç* olumsuzluk sözcüğünü kullanarak karşıdakinin İstanbul'a daha önce gidip gitmediğini, yani İstanbul'a gitme eylemi daha önce gerçekleşmiş mi bunu öğrenmek istemekte veya dinleyicinin daha önce İstanbul'a gitmediği bilgisine karşı şaşkınlığını dile getirmektedir. Şaşkınlığın ifade edilmesinde prozodi ayırıcı rol oynamaktadır. Özetle, (b)'de bağlamdan ötürü soru açısına dâhil edilen *hiç* ile eylem olumsuzluğu pekiştirilmektedir.

Aşağıdaki örnekler de benzer şekilde yorumlanabilir:

- (178) a. Karides yemedin mi?
b. *Hiç* karides yemedin mi?

(a)'da konuşurun sahip olduğu dinleyicinin karides yemediği bilgisinden dolayı dinleyiciden bu bilgiyi teyit etmesi beklenmektedir. (b)'de ise *hiç*'in kullanımı ile ilgili iki yorum söz konusudur: İlkinde konuşur, dinleyicinin daha önce karides yiyip yemediğini "yemediği" varsayımından ya da bilgisinden hareketle doğrulamak istemektedir. İkincisi ise dinleyicinin daha önce karides yememiş olduğu bilgisiyle konuşurun şaşkınlığını ifade ederek eylem yadsımasını vermesidir. Şaşkınlığın dile getirilmesinde temel amaç olumsuzluğu vermektir. Yukarıda da değinildiği gibi, (b)'deki her iki yorumda parçalarüstü öğelerin bağlamsal ayırıcı olduğunu belirtmek gerekir.

Olumsuz soru tümcelerinde *hiç*'in olmadığı örneklerde bir belirlilik, bilgi yapısı açısından olumsuzluğa dair bir ön bilgi söz konusudur. Bundan dolayı da soru açısı bu belirliliği içine alarak onay amaçlamaktadır. *Hiç*'in olduğu örnekler ise soru açısını değiştirmekte, mevcut olumsuzluğun güçlü bir biçimde teyidini istemektedir. Teyit, olumsuzluğun sürerliği ve kesinliğini kapsamına almaktadır. Bundan dolayı da olumsuzluk sözcüğü *hiç* ile kurulan soru tümcelerine verilen yanıtlarda *hiç* tümcede bulunmaktadır:

- (179) -Hiç karides yemedin mi?
-Hiç yemedim!

Hiç'in olumsuz soru tümcelerinde farklı pozisyonlarda bulunabildiği yukarıdaki örneklerin yanı sıra, pekiştirici olarak kullanıldığı bir yapıdan da ayrıca söz etmek gerekir.

Hiç ve *mX* soru takısının eşdizimliliği ile oluşmuş bu yapı güçlü bir niteleme işlevini yerine getirmektedir:

- (180) a. *Hiç mi* görmedin?
b. *Hiç mi* yemedi?

Bu örneklerde, açıkça dile getirilen bir olumsuzluk bilgisinin doğrulanması istenmektedir. Diğer olumsuz soru örneklerinde yer alan olumsuzluk varsayımı ya da olumsuzluk bilgisindeki belirsizlik burada yoktur. Konuşurun bu soruyu sormasındaki amaç mevcut olumsuzluğu karşı tarafın güçlendirerek teyit etmesini istemektir:

- (181) - Ayşe'yi görmedim.
-*Hiç mi* görmedin?
- *Hiç* görmedim. / *Hiç*.

Sonuç olarak gerek düz tümcelerde gerekse soru tümcelerinde mevcut olumsuzluğu güçlendirme işleviyle niteleme görevinde kullanılan *hiç*'in semantik olarak olumsuz-olmayan ile olumsuz-olan arasında belirsiz konumda olduğunu söylemek mümkündür. Örneklerde verilen bütün olası kullanımları ile *hiç*, bulunduğu tümcenin olumsuzluk semantiğine edimsel etkisi olan bir öge olarak işlev görmektedir.

3.2.3.1.1.2. (...) *HİÇ* (...) ? (Olumsuzluk Varsayımılı Soru pekiştiricisi)

3.2.3.1.1.2.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Hiç'in yukarıda anlatılan, olumsuz yapıdaki soru tümceleri dışında *Ayşe'yi hiç gördün mü?* örneğinde olduğu gibi olumlu yapıdaki soru tümcelerinde de kullanıldığı görülmektedir. Bu tümcelerde *hiç*, olumsuzluk işaretleyicileri gibi bir lisansöre gerek olmadan kullanılabilir.

- (182) a. İstanbul'a *hiç* gittin mi?
b. *Hiç* karides yedin mi?
c. Çocuğu *hiç* görmüş mü?

Olumsuzluk sözcüğü *hiç*'in olumsuzluk işaretleyicisinin bulunduğu veya bulunmadığı evet/hayır sorularında kullanılabilmesine karşın soru sözcükleri ile kurulan soru tümcelerinde kullanımı farklıdır. Soru sözcükleri ile kurulan olumsuz soru tümcelerinde *hiç* dil bilgisel bir yapıda bulunabilirken soru sözcükleriyle kurulan olumlu yapıdaki tümcelerde *hiç* dil bilgisel olmayan bir yapı sunar:

- (183) a. Neden *hiç* gelmedin?
b. *Neden *hiç* geldin?
- (184) a. Nasıl onu *hiç* görmedin?
b. *Nasıl onu *hiç* gördün?

Bu yapıların dışında *hiç*'in kullanıldığı ancak olumsuzluk kapsamında dolaylı işlev gördüğü, kullanımı oldukça az olan ve dil bilgisel olmadığı kabul edilebilecek (?) yapılar da bulunmaktadır:

- (185) a. Eski arkadaşlarınız aklınıza *hiç* gelir mi? (?)
b. Okula *hiç* gidecek mi? (?)
c. Ahmet, *hiç* eve geliyor mu? (?)

Yukarıdaki örneklerin Türkçede özellikle günlük dilde kullanımı vardır ancak dil bilgiselliği şüphelidir. *Hiç* olumsuzluk sözcüğünün semantik değeri dikkate alındığında, bu tümcelerde *hiç*'in kullanılması dil bilgisel olmayan bir yapı sunmaktadır. Daha sıkı bir korpus araştırmasının sonucunda kullanım sıklığının tespit edilebilmesi mümkündür. Ancak hâlihazırdaki örnekler, bağlam oluşturulduğunda kullanımı onaylanan örneklerdir ve bu çalışmada örneklerdeki durumu tespit etmek gerekmektedir. Söz konusu kullanımların işlevleri bu bölümün devamındaki semantik-pragmatik özelliği bölümünde tartışılacaktır.

Daha önce değinildiği üzere, Türkçedeki *hiç* Farsçadan sözcük kopyasıdır. Bu bölümde örneklendirilen olumlu soru tümcelerinde bir lisansöre ihtiyaç duymaksızın *hiç*'in kullanımı da Farsçadaki aynı anlama gelen sorularla eş yapıdadır. Bu durumda, Türkçedeki *hiç* ile kurulan olumlu soru tümceleri için yapısal (söz dizim) bir kopya durumundan söz etmek mümkündür:

- (186) To be dânisgâh hîç reftî? “Sen hiç okula gittin mi?”

sen okul hiç git-

3.2.3.1.1.2.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Lisansörsüz kurulan soru tümcelerinde *hiç*, *hiç*'siz biçimleri ile karşılaştırıldığında semantik-pragmatik açıdan farklı işlevleri yerine getirmektedir. Olumlu soru tümcelerinde kullanılan ve yüklemün belirteci olan *hiç*, geçmiş zaman bildiren yüklemelerin bulunduğu örneklerde bilinmeyen, belirsiz bir zaman olarak “daha önce” anlamına gelebilmektedir. Bu anlamıyla olumsuzluk pekiştiricisi olarak kullanılan *hiç* 'ten ayrılmaktadır:

- (187) a. İstanbul'a *hiç* gittin mi? → İstanbul'a *daha önce* gittin mi?
 b. *Hiç* karides yedin mi? → *Daha önce* karides yedin mi?
 c. Çocuğu *hiç* görmüş mü? → Çocuğu *daha önce* görmüş mü?

Hiç 'li olumlu soru tümceleri yanıt konusunda bir sınırlılık taşımamakta; hem olumlu hem olumsuz cevabı alabilmektedir. *Hiç* 'li sorulara aşağıdaki cevapların verilmesi olasıdır:

- (188) Neşe'yi *hiç* gördün mü?
 -Evet. / (Evet) Neşe'yi gördüm./ (Evet) Neşe'yi iki kere gördüm.
 -Hayır. / (Hayır) Neşe'yi görmedim./ (Hayır) Neşe'yi *hiç* görmedim.
- (189) Evde *hiç* yemek var mı?
 -Evet. / (Evet) Evde yemek var./ (Evet) Evde biraz yemek var./ (Evet) Evde çok yemek var.
 -Hayır. / (Hayır) Evde yemek yok./ (Hayır) Evde *hiç* yemek yok.

Bir önceki başlıkta değinilen, olumsuzluk pekiştiricisi olarak kullanılan *hiç*, anlamlı bir birim olmaktan çok olumsuzluğu tamamlayan bir öge, bir işlemci olarak çalışmaktaydı. Burada örnekleri olan *hiç* ise olumsuzluğu güçlendirme işlevinin dışında, olumsuzluk varsayımından kaynaklı soru pekiştirici işlevinde kullanılmaktadır. Konuşur/anlatıcı sahip olduğu olumsuzluğa dair bilgisini, varsayımını ya da belirsizliği *hiç* 'li olumlu soru yapısıyla dile getirmektedir.

- (190) a. Neşe'yi gördün mü?

b. Neşe'yi *hiç* gördün mü?

Yukarıdaki iki örnek arasında belirlilik açısından fark vardır: (a)'da belirli bir konu soru açısına dâhil edilmiş, konuşur yalnızca buna odaklanarak karşıdakinin söz konusu eylemi gerçekleştirip gerçekleştirmediğini öğrenmek istemektedir. Konuşur karşıdakinin “Neşe'yi göreceği/görebileceği” bilgisine sahip olduğu için bu soruyu sormaktadır. (b)'de ise bir belirlilik yoktur, herhangi bir zamanda, sözü edilen eylem gerçekleşmiş mi ya da tersi mi bu öğrenilmek istenmektedir. Konuşur/anlatıcı, karşıdakinin “Neşe'yi göreceği/gördüğü” vb. bilgiye ya da bir varsayıma sahip değildir; bu konuda bir olumsuzluk varsayımı ya da bir belirsizlik mevcuttur. Bu durum *hiç*'in tümceye eklenmesi ile giderilmek istenmektedir.

- (191) a. Okula gidecek mi?
b. Okula *hiç* gidecek mi?
- (192) a. Eve geliyor mu?
b. Eve *hiç* geliyor mu?

Yukarıdaki örneklerde, (a)'larda belirli bir durum üzerinden soru sorulmakta ve dinleyicinin buna göre cevap vermesi istenmektedir. (b)'lerde ise bir olumsuzluk varsayımı ya da belirsizliği üzerinden sorular sorulmaktadır.

Dil bilgisel yapıda olmayan aşağıdaki örnekler ise *hiç*'in tipik bir olumsuzluk pekiştiricisi işlevinde kullanılan olumsuzluk sözcüğü olmasından ve lisansör isteminde bulunmasından kaynaklıdır. Soru sözcükleri ile kurulan olumlu soru tümcelerinde *hiç* sahip olduğu semantik değer dolayısıyla olumlu eylemle çakışmaktadır:

- (193) a. *Neden *hiç* geldin?
b. *Nasıl onu *hiç* gördün?

Buraya kadar verilen örneklerdeki *hiç*'in kullanımından bağlam açısından farklı, özellikle konu istemli bir *hiç* kullanımı mevcuttur. Bu örneklerde *hiç* belirli bir olumsuz cevap varsayımını teyit etmek amacıyla bulunmaktadır:

- (194) a. “Giden oğul *hiç* gelir mi yerine?” (Selda Bağcan)
b. “Ölümü bilen *hiç* gelir mi Rabbini bilmezlikten?” (Sagopa Kajmer)

Yukarıdaki örneklerde lisansörsüz tümcede yer alan *hiç*, varsayılan ancak dile getirilmeyen olumsuzluk bilgisini lisansör olarak almaktadır. Dolayısıyla bu tümceler aşağıdaki anlamlarla eşdeğerdir:

- (195) a. “Giden oğul *hiç* gelir mi yerine?” =Giden oğul (hiç) gelmez yerine.
 b. “Ölümü bilen *hiç* gelir mi Rabbini bilmezlikten?” =Ölümü bilen (hiç) gelmez Rabbini bilmezlikten.

Bu örneklerdeki durum, pragmatik açıdan da konu odağı sebebiyle sınırlılık taşımaktadır. Örneklerde, konuşur/anlatıcı, karşıdakinin de sahip olduğunu düşündüğü olumsuzluğa dair bilgiyi *hiç* ile iletmek ve soru yoluyla teyit etmek istemektedir. Sorular *hiç*’siz biçimleri ile karşılaştırıldığında olası yanıtların aynı olduğu görülür. Bu nedenle *hiç*’in işlevinin olumsuzluk varsayımlı soru pekiştiricisi olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, olumsuzluk sözcüğü *hiç*’in yer aldığı olumlu soru tümceleri *hiç*’siz biçimlerinden farklı bir soru açısına sahip, bilgi yapısı açısından *hiç*’siz yapılara göre daha belirsiz ve daha olumsuzluk varsayımlıdır.

3.2.3.1.1.3. HİÇ DE (Güçlü Olumsuzluk Pekiştiricisi)

Hiç de TDK’nın Güncel Türkçe Sözlük’ünde “kesinlikle, katıyen” anlamında yer almakta ve *Dersleri hiç de iyi değil* tümcesi ile örneklendirilmektedir.

3.2.3.1.1.3.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Hiç olumsuzluk ögesinin olumsuzluk kapsamında *de* bağlacı ile kalıplaşarak olumsuzluk işaretleyicilerinin lisansörlüğünde *hiç de* biçiminde kullanımı mevcuttur:

- (196) a. “Sahiden hatırlamıyorsun tuhaf.” Öyleydi, ama bunu duymak hiçbir sorunu çözmediği gibi *hiç de* hoşuma gitmiyordu. (Ahmet Ümit/BE: 152)
 b. “Niye öyle diyorsun Nimet Yenge” diye söylendi onların kılıbık, ama *hiç de* alınmış gibi bir hâli yoktu. (Ahmet Ümit/BE: 222)

c. Beni de bahane ederek Serhad'dan intikam almaya mı çalışıyordu, yoksa gerçekten inanıyor muydu söylediklerine? Ayrıca *hiç de* mantık dışı *değildi* sözleri. (Ahmet Ümit/BE: 144)

d. Yoksa konuştuklarımızı anlıyor muydu bu adam? Yok canım yüzünde *hiç de* öyle bir ifade *yok*. (Ahmet Ümit/BE: 65)

e. Ama bu geceki sohbet tahmin edildiği gibi *hiç de* neşeli *değildi*. (Ahmet Ümit/KK: 123)

Yukarıdaki örneklerde *hiç de* yapısı, (a)'da ve (b)'de yadsıma, (d)'de yokluk, (c) ve (e)'de reddetme niteleyicisi olarak kullanılmaktadır. (b)'de yadsımanın niteleyicisi denmesinin nedeni, tümcenin sentaktik açıdan iki farklı olumsuzluk bildirme yapısına sahip olmasıdır. (b)'deki *alınmış gibi*'li sıfat yan tümcesi semantik açıdan "alınmamış" anlamına karşılık gelmektedir. *-mXş gibi* bir şeyin gerçekleşmediği bilgisini kodlayan bir tür pragmatik olumsuzluk yapısıdır. Dolayısıyla, (b) tümcesinin eşdeğeri şöyledir: "Niye öyle diyorsun Nimet Yenge" diye söylendi onların kılıbık, ama *hiç de* alınmamıştı." *Hiç de*'nin olumsuzluk işaretleyicileri lisansörlüğünde kullanılması (b)'deki olumlu sıfat yan tümcesinin içinde bulunamaması demektir. *-miş gibi* yapısının yadsımaya karşılık gelmesi sonucunda *hiç de* nitelemesi tümcede yer almaktadır.

Hiç de olumsuzluk ögesinin verilen örneklerde mevcut olumsuzluğu niteleme göreviyle olumsuzluk işaretleyicileri lisansörlüğünde kullanıldığı görülmektedir. Bu yapının semantik yorumu için *hiç* belirtecinin *de* bağlacı ile hangi morfolojik ve sentaktik şartlar altında bir araya gelip olumsuzluk içerisinde kullanıldığına bakmak gerekir. Türkçedeki bağlaçların ele alındığı pek çok çalışmada bağlaçlar, tümceleri, sözcük öbeklerini, aynı türden sözcükleri eşitlik, birlikte olma, gibi olma anlamlarıyla bağlayan sözcük türü olarak kabul edilmektedir (Lewis 1967; Atabey vd. 2003). Türkçe dilbilgisi literatüründe *hiç de* yapısı bağlaçların içerisinde yer almakta ve *de* bağlacının güçlendirme işlevine değinilmektedir.

Hiç de kullanım sıklığı açısından işlek olmayan özel bağlamlar gerektiren bir yapıdır. Benzer işlevde kullanıldığı *hiç* ile kıyaslandığında *hiç* daha geniş kullanımı olan ve hemen her durumda *hiç de*'nin de yerine kullanılabilen bir özelliğe sahiptir:

- (197) a. “Sahiden hatırlamıyorsun tuhaf.” Öyleydi, ama bunu duymak hiçbir sorunu çözmediği gibi *hiç* hoşuma gitmiyordu.
- b. Yoksa konuştuklarımızı anlıyor muydu bu adam? Yok canım yüzünde *hiç* öyle bir ifade yok.
- c. Ama bu geceki sohbet tahmin edildiği gibi *hiç* neşeli *değildi*.

Hiç'in *hiç de*'nin yerine kullanılabilmesi semantik açıdan bir farklılık oluşturmasa da Türkçede iki ayrı yapının kullanılması edimsel nedenlerden kaynaklı olası işlevsel farklılıklara işaret etmektedir.

3.2.3.1.1.3.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Hiç de, tümce içerisinde olumsuzluk işaretleyicilerinin lisansör konumda olması ile kullanılabilirdiğinden olumsuzluk semantiği ile doğrudan ilişkilidir. *Hiç*'in *de* bağlacı olmadan olumsuzluk işaretleyicileri lisansörlüğünde kullanıldığı daha önce sözü edilen örnekler gibi *hiç de* yapısı da pekiştirme işlevinde kullanılan bir olumsuzluk niteleyicisidir. Olumsuzluk işaretleyicilerinin bulunduğu yüklem anlamını güçlendirme görevini yerine getirmektedir:

- (198) a. “Sahiden hatırlamıyorsun tuhaf.” Öyleydi, ama bunu duymak hiçbir sorunu çözmediği gibi *hiç* hoşuma gitmiyordu.
- b. “Sahiden hatırlamıyorsun tuhaf.” Öyleydi, ama bunu duymak hiçbir sorunu çözmediği gibi *hiç de* hoşuma gitmiyordu.

Yukarıdaki iki örnekte de tümcedeki olumsuzluk yani *hoşuna git-* eyleminin yadsıması pekiştirilmek amacıyla nitelenmektedir. Bilindiği gibi, iki söyleyiş arasında işlevsel bir farkın olması gerekmektedir. O da ikincisinin yani *hiç de*'nin daha güçlü bir pekiştirme işlevine sahip olmasıdır. Daha güçlü bir pekiştirmenin altında daha önce de söz edildiği gibi tümcede yer alan *de* bağlacının etkisi vardır. Lewis, *de* bağlacının adılar ve belirteçlerden sonra gelerek işlevi pekiştirdiğini (1967: 207); Atabey vd. *de de* bağlacının ilgeç, belirteç ve adılarla kullanılarak anlamı güçlendirdiğini belirtmişlerdir (Atabey vd. 2003: 151). Konuyla ilgili verilen örneklere bakıldığında da *hiç de*'nin *hiç*'e nazaran daha geniş açı alabilen daha güçlü bir olumsuzluk ögesi olduğu görülmektedir.

3.2.3.1.1.4. HİÇ DE BİLE (Reddetme/İnkâr)

3.2.3.1.1.4.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Hiç belirteci, *de* bağlacı ve *bile* ilgecinin eşdizimli kullanımıyla oluşan *hiç de bile* yapısı, olumsuzluk içerisinde, olumsuzluk işaretleyicileriyle veya eliptik yapıda fragman cevap olarak kullanılmaktadır:

- (199) A: Kırmızı silgimi bulamıyorum kesin sen almışsındır.
B: *Hiç de bile* almadım ben. (eksisozluk.com/hic-de-bile--51011)
- (200) A: Sen çirkinsin!
B: *Hiç de bile*. (www.uludagsozluk.com/k/hic-de-bile/)

Yukarıdaki örneklerden (a)'da olumsuzluk işaretleyicisi *-ma-* ile; eliptik yapıda bir yanıt sunan (b)'de reddetme işaretleyicisi *değil*'i ima ederek *hiç de bile* öbeği kullanılmaktadır. Bilindiği üzere, olumsuzluk temalı fragman cevaplar (b)'deki gibi olumsuzluk işaretleyicilerini ima etme özelliğine sahiptir:

- (201) A: Sen çirkinsin!
B: *Hiç de bile*. (→*Hiç de bile* ben çirkin *değilim*. /*Hiç de bile* ben güzelim.)

Hiç de bile öbeğini *hiç*, *hiç de* gibi OKU olarak değerlendirmek mümkün değildir; çünkü, *hiç de bile*, olumlu yapıdaki tümcelerde, yani olumsuzluk işaretleyicileri gibi bir lisansöre gereksinim duymadan da kullanılabilir:

- (202) A: Sen yemeğini yemedin.
B: *Hiç de bile* yedim.

Görüldüğü gibi, olumsuzluk işaretleyicilerinin tümcede bulunması ya da bulunmaması *hiç de bile*'nin kullanımına yapısal olarak bir engel oluşturmamaktadır. İki tür yapıda da ortak olan bir şey vardır ki o da *hiç de bile* öbeği ancak karşılıklı iletişim/konuşma durumunda konuşur tarafından kullanılmaktadır. *Hiç de bile*'nin olduğu diyaloglarda bir önceki söylenen semantik olarak her ne ise (olumlu ya da olumsuz), olumsuzlanmaktadır.

Hayır sözcüğü *hiç de bile* yapısıyla eş değer görevde kullanılabilen bir sözcüktür. Mevcut diyaloglara *hiç de bile* yerine *hayır* getirilebilir:

(203) A: Kırmızı silgimi bulamıyorum kesin sen almışsındır.

B: *Hayır*, almadım ben.

(204) A: Sen çirkinsin!

B: *Hayır*.

(205) A: Sen yemeğini yemedin.

B: *Hayır* yedim.

Hayır olumsuzluk içinde farklı görevlerde kullanılmaktadır. Belirtmek gerekir ki, buradaki örneklerde *hiç de bilen* yerine gelebilmesi diğer kullanım yerlerinden parçalarüstü ögeler bakımından farklılık göstermekte; dolayısıyla aynı zamanda işlevsel ayrımı da ortaya koymaktadır.

3.2.3.1.1.4.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Hiç de bile, *hiç* ve *hiç de* gibi diğer ögelerden ayrı olarak özel bir bağlam istemiyle ortaya çıkmakta ve farklı bir semantik-pragmatik işlevi yerine getirmektedir. Türkçede formal bağlamlarda kullanımı bulunmamakta; daha günlük, daha samimi diyalog ortamlarında kullanılmaktadır. Konuşurun *hiç de bile* 'yi kullanmasının nedeni karşı tarafın kendisine bir tür ithamda bulunmasıdır. Kendisinin yanlış bir bilgi ile yargıldığını düşünen konuşur *hiç de bile* ile bu yargıyı tersine çevirmek istemektedir. Söylenen her ne ise bütünüyle bir reddetme durumu söz konusudur.

(206) A: Kırmızı silgimi bulamıyorum kesin sen almışsındır.

B: *Hiç de bile* almadım ben.

Yukarıdaki örnekte A konuşuru B konuşuru ile ilgili bir varsayımdan ya da bir bilgiden kaynaklı olarak çıkarımda bulunmaktadır. B konuşuru da A konuşurunun kendisi ile ilgili bu çıkarımını kabul etmemekte, *hiç de bile* diyerek reddetmektedir.

(207) A: Sen yemeğini yemedin.

B: *Hiç de bile* yedim.

Yukarıdaki örnekte de A konuşuru sahip olduğu bir bilgi ya da varsayımdan dolayı B konuşurunun “yemeğini yemediği”ni söylemektedir. B konuşuru da bu yargıyı kabul etmeyerek tamamen reddetmektedir.

Aşağıdaki örnek de konuşurun gerçek bir olumsuzluğu dile getirdiği farklı bir bağlamdan kaynaklanmaktadır:

- (208) C: Sen yemeğini yedin.
D: *Hiç de bile(,) yemedim.*

Bu durumda C konuşurunun söylediği olumlu tümce doğruluk değeri açısından yanlış kabul edilen bir tümce olmaktadır. Ayrıca C’deki tümce ve karşılığında verilen D’deki yanıtta bakıldığında C tümcesinin parçalarüstü ögeler bakımından ayırıcı bir nitelikle özel bir bağlamda soru sorma işleviyle kullanılabileceğini söylemek mümkündür. Yani C olumlu yargısı yanlış bir bilginin dile getirilmesinin yanı sıra örtük bir soru işlevini de taşıyabilir.

Örnek tümcelerde *hiç de bile*’nin yerine *hayır* sözcüğünün getirilebilmesi, *hayır*ın da benzer işlevleri yerine getirmesinden kaynaklıdır. Daha çok evet/hayır soru tümcelerinde olumsuzluk bildiren yanıtlarda inkâr bildiren bir söz ya da olumsuz tümcelerde anlamı pekiştiren bir söz olarak kullanılan *hayır*, değinildiği üzere yapısal olarak ayrı parçalarüstü bileşenlerle *hiç de bile*’nin yerine gelebilmekte ve işlevsel olarak aynı görevi yerine getirmektedir. Ancak tam tersi, yani *hiç de bile*’in *hayır*’ın geldiği her tümceye gelebilmesi, edimsel ve semantik açıdan mümkün değildir (bk. Hayır).

Hiç de bile öbeği örneklerin yorumlanmasından da anlaşılacağı üzere kesin bir olumsuzluk bildiren, *değil* gibi epistemik açıdan oldukça güçlü bir özelliğe sahip, sahip olduğu kesinlik ile tek başına fragman cevap olarak da kullanılabilen inkâr bildiren bir olumsuzluk sözcüğüdür. *Hiç de bile* yapısal yani dil bilgisel bir olumsuzluğa değil, anlamsal yani gerçek bir olumsuzluğa gereksinim duyarak, söylenenin doğru olmaması durumunda yanlışlığı bildirmek amacıyla kullanılmaktadır. Dile getirilen önermenin olumlu ya da olumsuz olması değil, yanlış olması *hiç de bile*’nin kullanılma nedenidir.

3.2.3.1.1.5. HİÇ DEĞİLSE (Olumsuzluk İptali)

Hiç değilse TDK'nin Güncel Türkçe Sözlük'ünde şu açıklamalar ve örneklerle yer almaktadır:

1. önemli olmasa bile, başka bir şey olmasa bile: "Bu mahluk hiç değilse hep aynı noktada dönüp dolaştığının farkında değil." - Yakup Kadri Karaosmanoğlu
2. en azından: "Hiç değilse bir gazetemiz, bizim fikirlerimizle taban tabana zıt olacaktır." - Necip Fazıl Kısakürek
3. bari: "İnsan hiç olmazsa arada bir uğrar / Böyle ihmalci değildin önceleri" -Behçet Necatigil

3.2.3.1.1.5.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Hiç olumsuzluk sözcüğünün olumsuzluk içerisinde, *değil* işaretleyicisinin ekeylemin şart bildirme ekini almasıyla *değil+ise>değilse* biçiminde eşdizimlilik oluşturarak kullanıldığı görülmektedir:

- (209) a. Onun beklediği, Türk kolektifinin tümünün *hiç değilse* Turgut ile Cemil dışında da birkaç kişinin davete gelmesiydi. (Ahmet Ümit/KK: 283)
- b. *Hiç değilse* bu söylediklerimi düşün olur mu? (Ahmet Ümit/KK: 208)
- c. *Hiç değilse* telefonum yanımdaydı ama pasaportu düşününce yine panikledim. (Ahmet Ümit/BE: 143)

Hiç değilse yapısı, *değil* ve *ise* eşdizimliliğinde *ise*'nin belirteç yan tümcesi yapma işlevinden dolayı ana tümce içerisinde bir yan tümce, belirteç yan tümcesi olarak bulunmaktadır. Göksel ve Kerslake, *Constructive* başlığı altında yer verdiği *hiç değilse*'nin *hiç olmazsa*, *en azından* ve *bari* ile birbiri yerine kullanılabilen yapılar olduğunu belirtmektedir (2005:533). Ancak yukarıdaki örneklerin her birine sadece *en azından* öbeği gelebilmektedir. Diğerleri sentaktik olarak tümcede bulunabilmekle birlikte *hiç değilse* ile aynı semantik-pragmatik işlevi yerine getirmemektedir.

3.2.3.1.1.5.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Hiç değilse konuşurun istenmeyen, beklenti dışında gelişen durumları örtük bir yolla dile getirdiği bir tür söylem bağlayıcısı işlevinde kullanılmaktadır. Ana tümce içerisinde belirteç yan tümcesi olarak kullanılan *hiç değilse* eşdizimliliğinde, olumsuzluk sözcüğü *hiçin* reddetme işaretleyicisi *değil*'i nitelediği görülmektedir. *Hiç değil*, mutlak bir olumsuzluk ifade eden bir tümce iken şart eki *-senin* eklenmesi ile olumsuzluk semantiğinde bir sınırlılık, bir tercih sunmaktadır. *Hiç değil* ile kendinden önce söylenen/belirtilen ya da konuşur tarafından varsayılan herhangi bir durum *değil* ile reddedilerek olumsuzlanmakta ve *hiç* ile de olumsuzluk güçlendirilmektedir. Şart eki *-senin* eklenmesi ile olumsuzluğu güçlendirme işlevini yerine getiren *hiç* etkisizleşmekte ve *değil*'in reddetme işlevi zayıflatılarak konuşur tarafından mevcut seçeneklerden bir sınırlılık sunulmaktadır. Bu sebeple *en azından* öbeği ile yer değiştirerek aynı anlamsal çerçevede kullanılabilir:

- (210) a. Onun beklediği, Türk kolektifinin tümünün *hiç değilse/en azından* Turgut ile Cemil dışında da birkaç kişinin davete gelmesiydi. (Ahmet Ümit/KK: 283)
- b. *Hiç değilse/en azından* bu söylediklerimi düşün olur mu? (Ahmet Ümit/KK: 208)
- c. *Hiç değilse/en azından* telefonum yanımdaydı ama pasaportu düşününce yine panikledim. (Ahmet Ümit/BE: 143)

Yukarıdaki örneklerden (a)'da *hiç değilse* açık bir sınırlılığı/tercihi yani beklentiyi belirtmektedir. Konuşur, Türk kolektifinin tümünün davete gelmesini istemekte ancak sözü edilenlerin gel(e)meyeceği konusundaki bilgisini ya da varsayımını *hiç değilse* ile ima etmekte ve söz konusu "tüm"ün içinden isteğini/tercihini belirtmektedir. (b)'de, konuşur, karşıdakinin kendisine inanmadığı, söylediklerini düşünmediği konusunda bir bilgiye ya da varsayıma sahip olarak, onun özellikle o anki söylediklerini düşünmesini istemektedir. Bu beklentisini de *hiç değilse* ile bütün diğerlerini reddederek sınırlamaktadır.

(c) örneğinin alıntılandığı bağlamda konuşurun kapkaça uğrayarak çantasını çaldığı ve çantasındaki pasaportu kaybettiği anlatılmaktadır. Konuşurun telefonu ceketinin cebinde

olduğu için çalınmamıştır. Konuşur cep telefonunun çalınmamasına olan sevincini “en azından onu da çaldırmadım” düşüncesiyle *hiç değilse*’yi kullanarak dile getirmektedir.

Şart biçimbiri *-se*’nin olumsuz bir yapıya eklenmesinden dolayı şartın gerçekleşmesi durumunda olumsuzluk iptal olmaktadır. Bu durumda, belirtilmesi gerekir ki *değil-se* ile *hiç değil-se* arasında anlamsal fark vardır. *Değil-se* kendinden önce dile getirilenlerin reddinin olmaması durumunu/ihtimalini belirtirken; *hiç değil-se* reddedilmedeki kesinliği *hiç* ve *-se* çelişikliğinden ötürü ortadan kaldırmaktadır. Söz konusu çelişiklik, mutlak olumsuzluğa engel görünmekte ve anlambilimsel olarak bir olumluluğu varsaymaktadır. Bu olumluluk da verilen örneklerden görüldüğü üzere *en azından* öbeği ile dile getirilmektedir. Ancak, olumsuzluk işaretleyicilerinin olumsuzluk iptali işlevinde kullanıldığını örnekleri açıklarken de belirtildiği üzere salt olumluluktan söz etmek olası değildir. Örnekler üzerinden olumsuzluk iptali mevcut olumsuzluğun zayıflaması şeklinde yorumlanabilmektedir. Bu durumda da bir “yoksunluk” bir “eksiklik” durumuna gönderme yapılmaktadır.

3.2.3.1.1.6. HİİÇ (Olumsuzluk İması)

3.2.3.1.1.6.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Bu başlık altında yer verilen *hiç*, parçalarüstü ögeler bakımından prozodik olarak diğer *hiç*’lerden belirgin bir biçimde ayrılmakta; bu ayrımı vermek amacıyla da *hiiiç* biçiminde yazılmaktadır. *Hiiiç*’in kullanım alanlarına bakıldığında soru-cevap tümcelerinde (eliptik yapıda) yanıt olarak kullanıldığı görülmektedir:

- (211) - “Niye güldün?” diye sordu barmen. Sorarken o da gülümsemişti.
- *Hiiiç*... Önemli değil. (Ahmet Ümit/AK: 111)
- (212) -Bugün ne yapıyorsunuz?
- *Hiiiç*, mağazaya gideceğim. (Ahmet Ümit/AK: 144)

Yukarıdaki iki örnekte de sorulan sorulara verilen *hiiiç* cevabı, konuşurun olumsuzluk imasını göstermektedir.

3.2.3.1.1.6.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Kısa yanıt olarak kullanılan *hiiiç* seslendiriş bürünüyle diğer öğelerden ayrılmanın yanında pragmatik temelli farklı bir kullanıma işaret etmektedir. Örneklerde yer alan *hiiiç* konuşurun kendisine sorulan soruya direkt yanıt vermek istemeyişini karşılamaktadır.

Örnek tümcelerden ilkinde, niçin güldüğünü açıklamak istemeyen konuşur/anlatıcı bu isteksizliğini “hiiiç” diyerek ima etmektedir. İkinci örnekte de bugün ne yapacağı sorulan konuşur, ne yapacağını söylemek istemeyişini ya da bu konudaki bir belirsizliği *hiiiç* ögesini kullanarak dile getirmektedir. Bu amaçlarla kullanılan *hiiiç*, semantik olarak, tümcede söylenmek istemeyeni karşılamakta ve edimsel bir olumsuzluk imasında bulunmaktadır.

3.2.3.1.2. *Asla* (Güçlü Olumsuzluk Pekiştiricisi)

Asla sözcüğü Arapçadan Türkçeye geçmiş; ilk kez Harezmi Türkçesi eseri *Kıyas'ül-Enbiya*'da tanıklanmış (Çürük 2013: 380), Eski Anadolu Türkçesi eserlerinden itibaren de kullanılarak bugünkü Türkiye Türkçesine aktarılmış bir sözcüktür. Nişanyan Sözlük'te sözcüğün Arapçadan Türkçeye geçtiği ve 1360 tarihli *Danışmend-name*'de tanıklandığına dair bilgi yer almaktadır (bk. <http://www.nisanyansozluk.com/?k=asla&x=0&y=0>).

TDK'nın Güncel Türkçe Sözlük'ünde *asla* sözlükbirim olarak bulunmakta ve şu bilgi yer almaktadır:

Asla: zf. (a'sla:) Hiçbir zaman, hiçbir biçimde, sakın, zinhar: Kimseye faydası olmayıp da yalnız kendi nefesine ayırdığın servet, asla makbul değildir. -A. Kabaklı.

3.2.3.1.2.1. Morfo-Sentaktik Özelliği

Güncel Türkçe Sözlük'te de belirtildiği üzere, sözcüğün tümce içerisinde kategorisi belirteç olmakta; öge olarak da belirteç görevini yerine getirmektedir. *Asla*'nın olduğu tümcelerde olumsuzluk işaretleyicileri lisansör konumda bulunmakta ve *asla* olumsuz bağlamı zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla *asla* olumlu tümcelerde bulunabilmesi açısından herhangi bir lisansöre sahip değildir:

- (213) a. *Asla* pazara gitmedi.
b. **Asla* pazara gitti.

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi olumlu yükleme sahip bir tümcede *asla*'nın bulunamamasına karşın olumsuz yükleme sahip bir ana tümcenin içinde ve olumlu yükleme sahip yan tümce ya da yan tümcelerin olduğu bir yapıda bulunabilmektedir:

- (214) a. Onu *asla* görmüş değil. (?)
b. *Asla* okula gittiği yok. (?)

Bu örneklerde ilk okumada, *asla* yan tümcenin mi yoksa ana tümcenin mi belirteçdir sorusu ortaya çıkmaktadır. Ana tümce yüklemlerinin olumsuzluk işaretleyicisi olduğu bu tümcelerde *asla* yan tümce eylemlerinin *değil* ana tümce yüklemlerinin belirteci konumundadır. Yani *asla* (a)'da reddetmenin (b)'de yoksunluğun pekiştiricisi işlevinde bir niteleyici konumunda bulunmaktadır. *Asla*'nın olumlu bağlamlarda kullanılamaması, olumsuzluk tamamlayıcısı görevinde kullanılan bu olumsuzluk sözcüğünün aynı zamanda OKU olduğunu göstermektedir.

Olumsuzluk işaretleyicilerinin kullanıldığı yani tümcesel olumsuzluğun bulunduğu tümcelerde *asla* olumsuzluğu niteleyen bir unsur olarak yer almaktadır:

- (215) a. O müzmin bir uyumsuz. Sadece bizim yanımızda *değil*, nereye giderse gitsin yaşadıkları ona yetmeyecek, *asla* doyum bulmayacak. Ama daha kötüsü o bunun farkında *değil*. (Ahmet Ümit/BE: 118)
b. Şems Tebrizi Hazretleri *asla* sıradan bir derviş *değildi*. (Ahmet Ümit/BE: 191)

Yukarıdaki örnek tümcelerde *asla*, “hiçbir zaman” anlamıyla bir olumsuzluk niteleyicisi olarak (a) tümcesinde *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi ile kullanılarak yadsımayı pekiştirmekte ve (b) tümcesinde de *değil* olumsuzluk işaretleyicisi ile kullanılarak reddetmeyi güçlendirmektedir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, bir pekiştirici olarak kullanımını konusunda *asla*, *hiç* 'le ortaklık göstermektedir; ancak ikisi hem morfo-sentaktik hem de semantik-pragmatik kullanım açısından farklılıklar sergilemektedir. *Asla*, diğer olumsuzluk niteleyicisi *hiç* 'le karşılaştırıldığında tümce içerisinde daha serbest konumda olma özelliği ile dikkat çekmektedir. *Hiç* 'in sentaktik-semantik açıdan eyleme/yüklemeye yakın olma özelliğine karşılık, *asla* daha serbest davranmakta; tümce içerisinde pragmatik vb. çeşitli sebeplerden kaynaklı farklı pozisyonlarda olağan biçimde görülebilmektedir. *Asla* 'nın bulunabildiği olası pozisyonlar *hiç* 'e göre dilbilgisel olmayan yapıdan daha uzaktır.

Hiç 'in *hiç de* ve *değil ise* örneklerinde olduğu gibi eşdizimlilik oluşturarak kullanılabilmesine karşın *asla* herhangi bir morfemle eşdizimlilik oluşturmamakta tümce içerisinde yalın hâlde kullanılmaktadır.

Hiç 'in fragman cevap olarak eliptik yapıda kullanımına benzer bir durum *asla* biçimbiriminin kullanımında da görülmektedir. *Asla* yapısal olarak *evet/hayır*lı soru tümcelerinde olumsuzluk işaretleyicilerini ima etme özelliğinden dolayı *hayırlı* yanıtın yerini alarak kullanılabilir. Ancak kullanım sıklığı ve kullanım yeri bakımından sınırlılık taşımaktadır:

- (216) a. O'nu görmeye gidecek misin?
 -*Asla...* (→(Hayır), *asla gitmeyeceğim.*)
 b. Suçluyu affettiniz mi?
 -*Asla...* (→(Hayır), *asla affetmedik.*)

Yukarıdaki örneklerde *asla* 'nın yerine *hiç* 'in gelmesi dil bilgisel olmayan bir kullanım sunmaktadır. Farklı konumlarda ikisinin de fragman cevap olarak bulunabilmesindeki yapısal benzerliğe karşın, iki morfem de farklı semantik ve pragmatik değerlere karşılık gelmektedir (bk. *Asla* 'nın Semantik-Pragmatik Özelliği).

Olumlu soru tümcelerinde *hiç* sorunun odağını belirlemek amacıyla belirli durumlarda yer alabilirken *asla* hiçbir şekilde, soru tümcesi de olsa olumlu yapıda yer alamamaktadır:

- (217) a. Okula *hiç* gittin mi?
b. *Okula *asla* gittin mi?

Bu örneklerdeki durum, İngilizcedeki *ever* ve *never* arasındaki ayrıma ve kullanıma benzemektedir:

- (218) a. Did you *ever* go to the school? “Sen hiç okula gittin mi?”
b. *Did you *never* go to the school? “Sen hiç okula gitmedin mi?”

İngilizce örneklerde *ever* ve *never* arasındaki ayrım sentaks temelli olmakta ve farklı görevlere işaret etmektedir. Benzer şekilde, Türkçede de olumlu soru tümcelerinde kullanılan *hiç*, olumsuz tümcelerde niteleyici olarak kullanılan *hiç*’ten semantik olarak farklı bir yerde bulunmakta, birden çok anlamı içine alabilmektedir. Olumlu soru tümcelerindeki *hiç*’in Farsça kaynaklı kopya olduğu düşünüldüğünde *asla*’nın benzer yapıda bulunamaması Türkçedeki olumsuzluğun olağan bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak Türkçede birincil işlevi olumsuzluğu pekiştirme olan *hiç*, morfo-sentaktik ve hatta semantik olarak kopya edildiği dilin izlerini taşımaktadır. *Asla* ise *hiç*’le kıyaslandığında morfo-sentaktik olarak daha özgün bir kullanım sergilemekte ve semantik-pragmatik açıdan da *hiç*’ten ayrılmaktadır.

3.2.3.1.2.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Asla yalnızca olumsuzluk işaretleyicileri lisansörlüğünde kullanılma özelliği ile sıkı bir OKU olarak görünmektedir (bk. Görgülü 2017). *Hiç*’in daha önceki bölümde değinildiği gibi Farsçadan kopyalanması ve Türkçede sentaktik işlemci olarak farklı pozisyonlarda kullanılabilmesine karşılık *asla* yalnızca olumsuz bağlamlarda bulunabilen olumsuzluk işaretleyicilerinin işaret ettiği olumsuzluğu pekiştirme göreviyle niteleyen bir olumsuzluk sözcüğü olarak çalışmaktadır. *Asla*, *hiç*’ten farklı olarak bir olayın gerçekleşmemesindeki kesinliği, kararlılığı bildirmektedir (Göksel-Kerslake 2005:322).

- (219) a. *Asla* pazara gitmedi.
b. Pazara gitmedi.

Yukarıdaki örneklerden (a)'da *asla* pazara gitme işinin hiçbir şekilde, hiçbir zaman gerçekleşmediğini ifade etmektedir. (b)'de de aynı şekilde pazara gitme işinin gerçekleşmediği ifade edilmektedir. İki tümce arasında semantik açıdan bir fark yoktur. İkisinde de söz konusu eylemin gerçekleşmediği yani yadsındığı anlatılmaktadır. Bu durumda, *asla*'nın tümcede bulunması pragmatik temellidir; konuşur karşıdakinin konuyla ilgili sahip olduğunu düşündüğü bir varsayımı *asla* 'yı dile getirerek tamamıyla ortadan kaldırmak istemekte ya da *asla* ile söylemini ikna edici kılmaktadır.

- (220) a. Onu *asla* görmüş değil. (?)
b. *Asla* okula gittiği yok. (?)

Kullanım sıklığı açısından işlek olmayan ve dil bilgisel açıdan şüpheyle karşılanabilecek yukarıdaki örneklerde *asla* ana tümcenin yüklemine niteleyicisi olarak *değil* ve *yok* olumsuzluk işaretleyicilerinin anlamını güçlendirme işlevinde bulunmaktadır.

Fragman yanıt olarak *asla* 'nın kullanıldığı aşağıdaki örnekler özel bir kapsam sunmakta sadece olumsuzluğu eliptik yapıda ifade etmemekte; söz konusu olumsuzluğu en güçlü ifadesi ile vermektedir. Bu sebeple bulunduğu örneklerde *hiç* ile yer değiştirememektedir.

- (221) a. O'nu görmeye gidecek misin?
-*Asla*... (→(Hayır), *asla* gitmeyeceğim.)
b. Suçluyu affettiniz mi?
-*Asla*... (→(Hayır), *asla* affetmedik.)

Asla örneklerden de görüldüğü üzere tümcesel olumsuzlukta *hiç* 'in atıf yaptığı süreklilik durumunu katı bir kesinlikle devre dışı bırakarak mutlak olumsuzluğu kapsamına almaktadır. Semantik-pragmatik açıdan *hiç* 'le karşılaştırıldığında daha keskin bir olumsuzluk bildirmekte, epistemik kuvvet ve kesinlik açısından daha güçlü bir konumda bulunmaktadır.

3.2.3.1.3. *Katiyen* (Güçlü Olumsuzluk Pekiştiricisi)

Katiyen sözcüğü Arapçadan Türkçeye geçmiş, Kıpçak Türkçesi sözlüklerinde tanıklanmış ve günümüz Türkiye Türkçesine kadar aktarılmıştır. Olumsuzluk içerisinde karşılaşılan *katiyen* sözcüğü TDK'nın Güncel Türkçe Sözlük'ünde şu açıklamalarla yer almaktadır:

Katiyen: zf. (kati'yen) 1. Hiçbir zaman, asla: Yalnız tansiyon fevkalade. *Katiyen* et yememesi lazım. -N. Hikmet. 2. Kesinlikle: Bu firar meselesine *katiyen* inanmıyor, akıl sır erdiremiyordum. -S. M. Alus.

3.2.3.1.3.1. Morfo-Sentaktik Özelliği

Katiyen sözcüğü Türkçede çekim-türetim kategorilerinden herhangi bir morfemi almayarak tümce içinde belirteç görevinde kullanılmaktadır. Morfo-sentaktik kullanım açısından *katiyen*, olumsuzluk işaretleyicileri lisansörlüğünde kullanılmasıyla *asla* gibi davranmakta ve bu özelliği ile de lisansör istemi olmadan da kullanılabilen *hiç*'ten ayrılmaktadır:

- (222) a. Çocuğu *katiyen* görmedik.
b. *Çocuğu *katiyen* gördük.
- (223) a. Çocuğu *hiç* gördün mü?
b. *Çocuğu *katiyen* gördün mü?

Aslanın kullanıldığı fragman yanıtlarda *katiyen* aynı işlevde, *hayırlı* olumsuz cevabı eliptik yapıda karşılayarak dil bilgisel yapı içerisinde kullanılabilir:

- (224) a. O'nu görmeye gidecek misin?
-*Katiyen*... (→(Hayır), *katiyen* gitmeyeceğim.)
b. Suçluyu affettiniz mi?
-*Katiyen*... (→(Hayır), *katiyen* affetmedik.)

Olumsuzluk pekiştiricisi görevinde kullanılan *hiç*, *asla* ve *katiyen* biçimbirimleri kullanım işlekliliği açısından birbirinden ayrılmaktadır. *Hiç* yoğun Farsça etkileşiminin sonucuyla daha işlek kullanılan, işlekliliği ile çekim ve türetim morfemlerini bünyesine

dâhil edebilen ve morfo-sentaktik görünüm açısından daha özgün kullanılabilen bir morfemdir. *Asla* da kullanım sıklığı oldukça yaygın olan bir ögedir. Ancak, *katiyen* belli bir yaşın üstünde ve belli bir sosyal çevrenin üyeleri tarafından tercih edilen, dolayısıyla güncel dilde kullanım sıklığı daha az olan bir olumsuzluk sözcüğüdür.

3.2.3.1.3.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Semantik-pragmatik kullanım açısından “kesinlikle, asla” anlamında kullanılan *katiyen* sözcüğü güncel dilde daha özel bir bağlam ve arka plan gereksinimine sahiptir. Kullanım işlekliliği az olan bu biçimbirim bugün, güncel Türkçede daha çok eğitimli kesimi temsil eden ve belli bir yaşın üstündeki kişiler tarafından tercih edilmekte; genç neslin dilinde yer almamaktadır.

Semantik açıdan *katiyen*, *asla* gibi “kesinlikle” anlamında kullanılmakta ve bu özelliği ile tümcelerde bulunan olumsuzluğu, yadsıma, reddetme ve yokluğu, güçlendirmektedir. Olumsuzluk içerisinde *katiyen*’in katı bir OKU olarak bulunmasından dolayı olumsuzluk niteleme görevindeki *hiç*e nazaran kesinlik açısından daha güçlü bir pekiştirici işlevindedir. Lisansörlerinin anlamını güçlendirmektedir.

- (225) a. Çocuğu *katiyen* görmedik.
 b. Çocuğu *katiyen* görmüş *değiliz*.
 c. Çocuğu *katiyen* gördüğümüz *yok*.

Yukarıdaki örneklerde *katiyen* yadsıma, reddetme ve yokluk işaretleyicilerinin bildirdiği anlamı güçlendirme özelliği ile tümcede yer almaktadır. Tümcelerdeki söz konusu anlama *katiyen* ile kesinlik katılmaktadır. *Katiyen*, morfo-sentaktik ve semantik kullanım açısından *asla* ile benzerlik göstermektedir; yalnızca kullanım sıklığı ve pragmatik açıdan kullanıcı profili bakımından *asladan* ayrılmaktadır. Göksel ve Kerlake de *asla* ve *katiyen*’i aynı başlık altında olumsuzluk işaretleyicilerinin niteleyicileri olarak vermekte ve *hiçin* aksine bu biçimbirimlerin söz konusu olayın hiçbir şekilde gerçekleşmeyeceğini bildirdiğinden söz etmektedirler (2005: 322).

Buraya kadar yapılan açıklamalar ve verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, semantik işlemciler olarak sınıflandırılan olumsuzluk sözcükleri *-hiç*, *hiç* 'li eşdizimlilikler, *asla*, *katiyen*- olumsuzluk semantiğine etki eden, olumsuzluğun derecesini etkileyen ögeler olarak çalışmaktadırlar. Bu özelliklerinden ötürü bu ögelerin semantik değerini olumsuz olarak vermek mümkündür.

3.2.3.1.4. *Pek* (Olumsuzluk Zayıflatıcısı)

Pek sözcüğü, Eski Türkçe metinlerde “sert, sağlam, sıkı, korunaklı” anlamlarıyla tanıklanmış olan (Clauson 1972; Nişanyan Sözlük) ve bugün Türkiye Türkçesinde benzer anlamlarda kullanımı devam eden bir sözcüktür. *Pek*, TDK'nın Güncel Türkçe Sözlük'ünde şu ifadelerle yer almaktadır:

Pek: sf. 1. Sert, katı. 2. Sağlam, dayanıklı: İnsan gülden nazik, taştan pektir. -H. R. Gürpınar. 3. zf. Gereken, beklenen veya alışılmış olandan çok: Pek beğendikleri ve pek sevdikleri hâlde aldatırlar. -H. C. Yalçın. 4. zf. hlk. Hızlı olarak: Pek gittiği için çabuk yoruldu.

3.2.3.1.4.1. Morfo-Sentaktik Özelliği

Güncel Türkçe Sözlük'te *pek* 'in sözcük kategorisi olarak sıfat ve belirteç gruplarına dâhil olduğu ifade edilmektedir. Sıfat kategorisinde verilen örnekler incelendiğinde *pek* 'in sıfat olduğu tartışılır durumdadır. Belirteç olarak ise farklı morfo-sentaktik yapı içerisinde farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Pek, olumsuzluk içerisinde, olumsuzluk işaretleyicileri *-mA-*, *yok* ve *değil* ile birlikte tümcede bulunabilen ve bu işaretleyicilerin semantik değerlerini niteleme görevinde kullanılan bir biçimbirim olarak bulunmaktadır:

- (226) a. Zeynep komiser, *pek* umursamadı başkomiserini, odanın içinde araştırmayı sürdürdü. (Ahmet Ümit/BE: 173)
- b. Elbisenin boyu *pek* uzun *değildi*, kadının güneş yanığı dizlerinin on santim kadar üzerinde son buluyordu. (Ahmet Ümit/AK: 20)

- c. Bunlar *pek* benim yapabileceğim türden işler *değil*. (Ahmet Ümit/AK: 21)
- d. Başının *pek* büyük olmamasına bakıp aldanmayın. (Ahmet Ümit/AK: 87)

Yukarıdaki tümcelerde olumsuzluk işaretleyicileri ile birlikte tümcesel olumsuzlukta kullanılan *pek*, olumlu yapıdaki tümcelerde de bulunabilme özelliğine sahiptir:

- (227) a. Bu çocuğu *pek* sevdim.
b. *Pek* gittiği için çabuk yoruldu.

Pek, olumsuzluk işaretleyicilerinden *-sXz* ile birlikte kullanıldığında *-mA-*, *değil* ve *yok* 'lu tümcelerdekenden farklı bir işlevi, önceki örneklerle aynı işlevi yerine getirmektedir:

- (228) a. Yemek *pek* tuzsuz.
b. Kadın *pek* mutsuz.

Bir olumsuzluk sözcüğü olarak olumsuzluk konusuna dâhil edilen *pek*, yukarıdaki örnekte, (181), olduğu gibi lisansör istemi olmadan da kullanılabilen bir biçimbirim olmasından dolayı kutupluluk açısından SSU'ya dâhil edilebilir niteliktedir.

3.2.3.1.4.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Pek sözcüğü Eski Türkçeden bu yana Türkiye Türkçesinde ve çeşitli Türk dillerinde kullanılan olumlu anlamlı bir sözcük olarak bulunmaktadır. Sözcük tümce içerisinde belirteç görevinde kullanılarak eylemin/yüklem bildirdiği anlamı etkilemektedir. Çalışır, *pek*'in belirtecin derecesini gösterdiğini ve olumsuzluk içerisinde olumsuzluk işaretleyicilerini nitelediğini, işlevinin anlamı yoğunlaştırmak değil, olumsuz anlamın kesinliğini azaltmak olduğunu söylemektedir (2007: 75). İlgili örnekler yorumlandığında da *pek*'in işaretleyicilerin ifade ettiği olumsuzluk anlamını zayıflattığı görülmektedir:

- (229) a. Zeynep komiser, *pek* umursamadı başkomiserini, odanın içinde araştırmayı sürdürdü. (Ahmet Ümit/BE: 173)

b. Elbisenin boyu *pek* uzun *değildi*, kadının güneş yanığı dizlerinin on santim kadar üzerinde son buluyordu. (Ahmet Ümit/AK: 20)

Yukarıdaki (a) örneğinde *pek*, tümcedeki yadsımayı zayıflatma özelliğine sahiptir. Tümcedeki mevcut yadsımanın sürerliği *pek*'in kullanılması ile kesintiye uğramakta, hatta yadsımanın varlığı tartışılır hâle gelmektedir. Bu özelliği ile *pek*, yadsımayı derecelendirme işlevinde kullanılmaktadır. Ancak doğası gereği durağan (stabil) olan olumsuzluğun *hiç*, *asla* ve *katiyen* olumsuzluk sözcüklerinin çeşitli edimsel sebeplerle kullanılması ile güçlendirilebilir olmasının yanında *pek* ile azaltılabilir olması şüphelidir. (a) örneğinde *umursa-* eyleminin gerçekleşmediği aşıkardır. Ancak bir eylemin gerçekleşmemesinde durağanlık söz konusu olduğu için *pek* gibi biçimbirimlerle semantik derecelendirme yapılması mümkün değildir. *Hiç*, *asla* ve *katiyen* ögelerinde olduğu gibi *pek*'in kullanımında da edimsel bir derecelendirme yani semantik değil edimsel bir fark söz konusudur.

(a) örneğine dönülecek olursa, iki tür yorum yapılabilir: Eğer gerçekten bir olumsuzluk varsa, “Zeynep komiser umursamadı başkomiserini” demek semantik açıdan yeterli iken edimsel açıdan yeterli görülmemektedir. Çünkü konuşur/anlatıcı bir komiserin iş ilişkisi gereği başkomiserin söylediklerini umursaması gerektiği bilgisine sahiptir ve bu bilgiden dolayı “umursamadı” ifadesindeki kes(k)inliği azaltmak ya da olağandışı durumu belirtmek için *pek*'i kullanmaktadır. Diğer yandan, *pek* ile bir olumluluğun da varsayılması durumu ortaya çıkmaktadır. Anlatıcı, “pek umursamadı” derken yadsımayı indirgemekte ve “biraz(cık) umursadı” varsayımını iletmek istemektedir. Bu açıdan bakıldığında aslında olumsuzluk değil olumluluk derecelendirilmiş durumdadır.

(b) örneğinde ise *pek* reddetme işaretleyicisinin *değil*'in niteleyicisi olarak mı yoksa “uzun” sıfatının niteleyicisi olarak mı kullanıldığı konusu tartışılması gereken bir konudur. *Pek uzun* öbeği gibi yapılar sözcük öbeği bilgilerine göre sıfat öbeğine dâhil edilmektedir (bk. Erdem ve Sarı 2010). Ancak gerek söz dizimsel gerek semantik açıdan bu örnekte, *pek*'in bir sıfatı nitelemesi şüphelidir. Örnek tümcede “elbisenin boyunun uzun olmaması” durumundan söz edilmekte ve “uzun olma” durumu *pek* ile nitelenmektedir. Bu durumun doğrulaması aşağıdaki sorunun sorulması ve yanıtında *pek*'in *değil*'i nitelemesi ile yapılabilmektedir:

- (230) Elbisenin boyu uzun mu?
-*Pek değil.*

Pek'in buradaki semantik değeri Güncel Türkçe Sözlük'te belirtilen "Gereken, beklenen ve alışılmış olandan çok" tanımına uygundur. Bu değeriyle *pek* tümce içerisinde belirteç görevinde bulunmakta ve olumsuz olan yüklemi nitelemektedir. Bu örnekteki gibi yüklemi niteleyen *pek*'in işlevi ise olumsuzluğun kesinliğini, sürerliğini ortadan kaldırma yoluyla olumluluğa dair bir varsayımı sunmaktır. "Pek uzun değil" derken "uzun" sözcüğünün karşıt anlamlısı olan "kısa" sözcüğüne atıfta bulunulmakta ve yorumun "elbisenin boyunun kısa olmadığı ancak uzun da olmadığı, ikisi arasında bir yerde olduğu" biçiminde yapılmasına yol açılmaktadır.

(b) örneğindeki tümcenin kurulma nedenlerine bakmak, tümcenin edimsel yorumlamasını da yapmak gerekir. Derecelendirilebilir bir durum/yorum sergileyen benzer örneklerde şüphesiz pragmatiğin önemli bir rolü vardır. Söz konusu örnekte olumsuzluğun devamında yapılan açıklamada *uzunluk* ve *kısalık* ile kastedilenin ne olduğu ya da konuşurun/anlatıcının bu konudaki beklentilerinin ne olduğu belirtilmektedir. Bu ve benzeri konularda beklentinin arka planında yatan kültürel, kişisel, toplumsal vb. etkenler de pragmatiğin temelini oluşturmakta ve dolayısıyla olumsuzluğun kullanımında etkili olmaktadır. *Pek uzun değil* ifadesi konuşur/anlatıcı ve dinleyici/okuyucu arasında arka plan temelli kültürel kodlarla sabitlenmiş olan bir göndermeye sahiptir.

Diğer yandan işlevi belirlemek için aynı tümcenin *pek*'li ve *pek*'siz biçimi arasındaki farka da bakmak gerekir. Bu durumda, örneklerin olası yorumları şu şekildedir:

- (231) a. Elbisenin boyu uzun *değil*. (→Elbisenin boyu kısa.)
b. Elbisenin boyu *pek* uzun *değil*. (→Elbisenin boyu kısa değil ama uzun da değil.)

Yukarıdaki (b) örneği Horn'un sözünü ettiği skalar yüklem ve alt karşıtlığın yorumlanmasına karşılık gelmektedir (bk. 2001: 242-245). *Pek* ile ara durumlara işaret edilmekte ve *değil* ile reddedilen önerme *pek değil* öbeğiyle içinde olumluluğun olduğu alternatifleri gerektirmektedir.

Varoluşsal olumsuzluk bildiren aşağıdaki tümce de benzer yorumlamaya sahiptir:

- (232) Evde yemek var mı?

-*Pek yok.* (Evde *pek* yemek *yok.* → Evde az yemek var.)

Yokluğun doğası gereği derecelendirilebilir bir değeri söz konusu olmadığı için *pek yok* ifadesi edimsel değer taşımaktadır. Konuşur dile getirmek istediği yokluğa yakın gördüğü yoksunluğu *pek* ile ifade etmektedir.

Buraya kadar verilen örneklerden de görüldüğü üzere *pek*'in olumsuzluk işaretleyicileri -*mA-*, *değil* ve *yok* ile kullanımı olumsuzluğu zayıflatmakta ve bu yolla olumluluğa atıf yapmaktadır. Ancak, diğer bir olumsuzluk işaretleyicisi -*sXz* biçimbiriminin olduğu tümcelerde *pek* aynı işlevi yerine getirmez:

- (233) a. Yemek *pek* tuzsuz.
b. Kadın *pek* çaresiz.
c. *Pek* mutsuzsun.

Bu örneklerde *pek*, eylemin anlamını güçlendiren bir öge olarak görülmektedir. *Pek*'in kullanıldığı bu tümcelerde -*sXz*'lı morfemler sıfat fonksiyonunu üstlenmekte ve *pek*, sıfatın belirteci gibi davranmaktadır: *Pek güzel* örneğinde olduğu gibi. Dolayısıyla -*sXz* ile verilen olumsuzluk “çok” anlamında kullanılan *pek* ile güçlendirilmektedir. Bu özelliği ile herhangi bir olumsuzluk unsuru olmadan kullanılabilen *pek*'e benzemektedir:

- (234) Bu çocuğu *pek* sevdim.

Yukarıdaki örnekte söz konusu öge, yüklem anlamını güçlendirme işlevinde kullanılmaktadır; *sev-* eyleminin derecesi ile ilgili bilgi vermekte ve “çok” anlamında belirteç olarak tümcede yer almaktadır.

3.2.3.1.5. *O kadar* (Olumsuzluk Zayıflatıcısı)

3.2.3.1.5.1. Morfo-sentaktik Özelliği

O kadar öbeği Göksel ve Kerslake tarafından olumsuz tümcelerde derecelendirme zarfı olarak özel bir işlevinin olduğu belirtilen bir ögedir (2005: 322). *O kadar* edat öbeği, lisansör istemi olmadan kullanılabilen bir öbeğdir. Olumsuzluk içerisinde, olumsuzluk

işaretleyicilerinin bulunduğu yani tümcesel olumsuzluğun görüldüğü tümcelerde bulunarak eylemin/yüklemin anlamını etkilemektedir. Bu özelliği ile olumlu tümcelerdeki pozisyonu ile aynı işlevi yerine getirmektedir.

- (235) a. Gerçekte onu *o kadar* sevmiyordu.
b. Çocuk *o kadar* zengin *değilmiş*.

O kadar öbeğinin *da* bağlacı ile eşdizimlilik oluşturarak *o kadar da* biçiminde olumsuz tümcelerde kullanıldığı görülmektedir:

- (236) Yine de aşka haksızlık etmeyelim. Acı vermesi kadar mutluluğu da var.
Keder kadar sevinç de veriyor. *O kadar da* kötü değil. (Ahmet Ümit/AK: 134)

3.2.3.1.5.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Türkçede kutupluluk açısından özel bir istemi bulunmayan ve bu özelliği ile serbest seçim ögesi olarak kullanılabilen *o kadar* öbeğinin tümcede belirteç görevinde olması, eylemin/yüklemin anlamı ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Yukarıda verilen örneklere bakıldığında da *o kadar*, olumsuz tümcelerde yüklem bildirdiği anlamın derecesi ile ilgili bilgi vermektedir. Gerek yadsıma, gerekse reddetme ve yokluk bildirme içerikli olumsuz tümcelerde *o kadar*, bir önbilgiye işaret ederek kullanılmakta ve tümce semantiği açısından pragmatik odaklı yorumlamayı gerektirmektedir.

- (237) a. Gerçekte onu sevmiyordu.
b. Gerçekte onu *o kadar* sevmiyordu.

Yukarıdaki (a) tümcesinde *-mi* olumsuzluk biçimbirimi ile ifade edilen yadsıma mutlak bir olumsuzluk bildirirken, (b)deki *o kadar* ile olumsuzluk mutlak değerinden uzaklaşarak olumluluğu da kapsamına almaktadır. Bu işleviyle *o kadar*, tümcedeki mevcut yadsımayı semantik-pragmatik ileti açısından etkilemektedir. Bu tümceyi yorumlamak için olumlu biçimiyle karşılaştırmak gerekir:

- (238) a. Gerçekte onu *o kadar* seviyordu.
b. Gerçekte onu *o kadar* sevmiyordu.

(a) tümcesinde *o kadar* öbeği, *sev-* eyleminin derecesine dair önbilgi ya da varsayım kaynaklı bir duruma işaret etmektedir. *O kadar* ile kastedilen konuşur ile dinleyici arasında arka plan kaynaklı “çok” ya da “az” anlamında belli bir sevme biçimidir. *Sev-* eyleminin şekli konuşur ile dinleyici arasında sabitlenmiş ölçüt kodlarla gerçekleşebilmektedir. Bu ölçüte de *o kadar* ifadesi atıfta bulunmaktadır. Diğer yandan olumsuz tümcede de *sev-* eyleminin yadsıması taraflar arasında bilinen söz konusu ölçütün ya da durumun varlığının da yadsınmasıdır.

Gerçekte onu sevmiyordu tümcesinde *sev-* eyleminin olumsuzlanmasıyla yapılan salt yadsıma odak iken *Gerçekte onu o kadar sevmiyordu* tümcesinde açılışta ve salt yadsımadan başka bir konu odak olmaktadır. Bu odak, yukarıdaki (a) örneğinde olduğu gibi konuşur ile dinleyici arasında belirlenmiş bir ölçütü ya da durumu ifade eden *o kadar* ile verilmektedir. Söylem arka planı dâhilinde söz konusu örnek tümcenin aşağıdaki yorumlamaları mümkündür:

- (239) a. Gerçekte onu *o kadar* sevmiyordu. (→Onu seviyordu. Ama çok sevmiyordu.)
 b. Gerçekte onu *o kadar* sevmiyordu. (→Onu az seviyordu.)
 c. Gerçekte onu *o kadar* sevmiyordu. (→Onu ne seviyordu ne sevmiyordu.)

Yukarıdaki olası yorumlamalar Horn (2001) ve Krifka (2007)’de değinilen derecelendirilebilir yüklemelerin bulunduğu pragmatik temelli yorumlamayı gerektiren Türkçedeki *-sXz-* *değil*, *Ayşe mutsuz değil*, yapısına benzemektedir (bk. Değil 5-Olumsuzluk İptali).

Aynı şekilde reddetme örneği *Çocuk o kadar zengin değilmiş* tümcesinde kullanılan *o kadar* da yadsıma örneğinde olduğu gibi konuşur ile dinleyici arasında arka plan kaynaklı sabit olan, bilinen bir duruma atıfta bulunmakta ve bu durum olumsuzlanmaktadır.

- (240) a. Çocuk zengin *değilmiş*.
 b. Çocuk *o kadar* zengin *değilmiş*.

(a) örneğinde *Çocuk zengin* önermesi yani *zengin ol-* reddetme yoluyla olumsuzlanarak mutlak olumsuzluk bildirilmektedir. (b)’de *zengin ol-* eyleminin derecesini gösteren

belirteç görevindeki *o kadar* öbeğinin de açığa dâhil edilmesiyle tümcede reddetme gerçekleşmektedir. Burada *o kadar*, “çok” anlamında kullanılmakta ve şu olası yorumlara sebep olmaktadır:

- (241) a. Çocuk *o kadar* zengin *değilmiş*. (→Çocuk zenginmiş. Ama çok *değilmiş*. →Çocuk az zenginmiş.)
 b. Çocuk *o kadar* zengin *değilmiş*. (→Çocuk ne zenginmiş ne de zengin *değilmiş*.)

*O kadar*ın verilen iki örnekte olduğu gibi kullanımı, öbeğin konuşur ile dinleyen arasında özel bir bağlam istemi olduğunu göstermektedir. Öbek, iki taraf arasında mevcut olan bir önbilgi ya da varsayımı dile getirmekte ve olumsuzluk işaretleyicileri ile de bu önbilgi ya da varsayım ortadan kaldırılmaktadır.

Diğer yandan, *o kadar* ile *pek* kullanım açısından birbirine benzemektedir ancak semantik-pragmatik değer açısından *pek* genel olarak “çok” anlamında kullanılırken *o kadar* arka plan kaynaklı özel bir anlama işaret etmektedir.

- (242) a. Gerçekte onu *pek* sevmiyordu.
 b. Gerçekte onu *o kadar* sevmiyordu.

İki tümcenin semantik değeri “Gerçekte onu az seviyordu” yorumlaması gibi aynı olabilir ancak bu durum tümcenin bilgi yapısına yani tamamen bağlama bağlıdır.

Son olarak, *da* bağlacının eklenmesiyle *o kadar da* şeklinde eşdizimlilik oluşturarak olumsuzluk içinde kullanılan örneği incelemek gerekir:

- (243) Yine de aşka haksızlık etmeyelim. Acı vermesi kadar mutluluğu da var.
 Keder kadar sevinç de veriyor. *O kadar da* kötü *değil*.” (Ahmet Ümit/AK: 134)

Yukarıdaki örnekte, reddetme olumsuzluğu *o kadar da* belirteci ile nitelenmektedir. *O kadar da* öbeği ile nitelenen *kötü ol-* eylemi mevcut niteleyicisi ile reddedilmektedir. Verilen örnekte *da* bağlacı söz konusu işlevi pekiştirme görevinde kullanılmakta ve bu hâliyle *hiç de* olumsuzluk ögesini hatırlatmaktadır (bk. Hiç de).

- (244) a. *O kadar* kötü *değil*.
 b. *O kadar da* kötü *değil*.

İki tümce arasında edimsel temelli işlevin pekiştirilmesinden başka bir fark yoktur. *O kadar* öbeğinin kullanılma sebebi kaynak tümceye bakıldığında öncesinde verilen açıklamalardan yani bağlamdan da anlaşılmaktadır. Bağlamdan bağımsız şu yorumların yapılması mümkündür:

- (245) a. *O kadar da kötü değil.* (→ İyi.)
 b. *O kadar da kötü değil.* (→ Ne iyi ne kötü.)

Aynı yorumlar *danın* olmadığı sadece *o kadar* öbeğinin kullanıldığı tümceler için de olasıdır. Bağlaçlı ve bağlaçsız biçim arasında edim kaynaklı pekiştirme işlevi dışında bir fark yoktur.

Sonuç olarak *o kadar* öbeği arka plan kaynaklı bilinen nicelik ve derecelendirme bildiren bir durumu ifade ederek olumsuzluk içerisinde mutlak olumsuzluğu zayıflatma işleviyle kullanılmakta ve bu yolla olumsuzluk kapsamından çıkararak olumluluğa atıf yapmaktadır.

3.2.3.1.6. *Hayır* (Olumsuz Kısa Cevap)

Türkçeye Arapçadan kopyalanan *hayır* sözcüğü TDK sözlükte madde başı olarak şu açıklamalarla yer almaktadır:

1. edat 'Yok, öyle değil, olmaz' anlamlarında onamama, inkâr bildiren bir söz:
 Para var mı? -Hayır. -Yorgun musunuz? -Hayır.
2. edat Olumsuz cümlelerde anlamı pekiştiren bir söz:
 "Hayır, zaferimiz bir masal olmayacak." - Falih Rıfkı Atay

3.2.3.1.6.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Türkçede *hayır* sözcüğü olumsuz içerikli olumsuz bağlamlarda kullanılan bir olumsuzluk sözcüğü olarak karşımıza çıkmaktadır:

- (246) a. Neden böyle yaptığımı bilmiyorum. *Hayır*, kadını küçümsemiyordum, belki korkuyordum, ama bu genç anneden değil, kendimden karnımda büyümekte olan çocuktan. (Ahmet Ümit/BE: 29)
- b. Yine o uyuşukluk... *Hayır*, buna izin vermemeliydi. Ne olursa olsun Leonid'e ulaşmalı, dikkatini çekmeliydi. (Ahmet Ümit/ KK: 21)
- c. Sanki bir şeyler daha söyleyecekti; babamla ilgili, kırk yıl önce geldiği bu kentle ilgili. *Hayır*, o günlere dair tek bir söz etmedi. O da babam hakkında hiçbir şey hatırlamak istemiyordu. (Ahmet Ümit/BE: 65)

Yukarıdaki örneklerde *hayır* olumsuz bağlamı reddetme amacıyla tümce başında kullanılmakta ve sonrasında yapılan açıklamalarla neden bildirmektedir. (a)'da "Kadını küçümsemiyordum.", (b)'de "Buna izin vermemeliydi.", ve (c)'de "O günlere dair tek bir söz etmedi." ifadeleri *hayır* ile güçlendirilmekte ve aynı zamanda söz konusu olumsuz bağlam/durum reddedilmektedir.

Hayır'ın diğer bir kullanımı ise soru tümcelerine karşılık kısa cevap olmasıdır:

- (247) a. Annen eve geldi mi?
-*Hayır*.
- b. Yemekleri yemişler mi?
-*Hayır*.
- c. Masadaki benim kitabım mı?
-*Hayır*.

Soru tümcelerine karşılık olumsuz yanıt olarak karşımıza çıkan *hayır*, (a)'da "Annem eve gelmedi." ve (b)'de "Yemekleri yememişler." tümcelerini eliptik yapıda işaretleyen bir olumsuzluk sözcüğü olarak tümcesel olumsuzluğu vermektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, soru tümcelerine cevap olan *hayır*, olumsuzluk bildiren tümcelerle birlikte kullanılarak da olumsuz anlamı güçlendirmektedir:

- (248) a. Annen eve geldi mi?
-*Hayır*. Annem eve gelmedi.
- b. Masadaki benim kitabım mı?
-*Hayır*, değil.

3.2.3.1.6.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Hayır olumsuzluk sözcüğü, olumsuz içerikli bağlamları reddetme işlevinde tümce başında kullanılarak mevcut olumsuzluğu, “Neden böyle yaptığımı bilmiyorum. *Hayır*, kadını küçümsemiyordum, belki korkuyordum, ama bu genç anneden değil, kendimden karnımda büyümekte olan çocuktan.” örneğinde olduğu gibi pekiştirmektedir. Konuşur *hayır* ile varsayılan düşünceyi reddederek, bu durumu sonrasında yaptığı açıklamalarla desteklemektedir.

Diğer taraftan, *hayır* soru tümcelerine karşılık kısa cevap olarak tümcesel olumsuzluğu verirken, konuşurun mevcut olumsuzluğu vurgulamak istemesiyle tümcesel olumsuzluğun pekiştiricisi olarak da kullanılabilir.

3.2.3.2. Olumsuzluk İşlemcileri (Sentaktik Ögeler)

3.2.3.2.1. *Kimse*

Kimse sözcüğü ilk olarak 14. Yüzyılda, *Ebu Hayyan'ın Kitabü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk* adlı kitabında *kimerse* <*kim+erse* biçiminde tanıklanmış ve zaman içerisinde çok az değişime uğrayarak aslına uygunluğu neredeyse korumuştur. Bu biçimiyle Türkiye Türkçesi ve diğer bazı Türk lehçelerinde (Azeri, Özbek lehçesi vb.) hâlâ kullanılmaktadır.

Lewis, *kimse* için *kim+ise* yapısını önermiş anlamının “kişi, belli olmayan kişi” olduğunu söylemiştir. Olumsuzla birleşmesi durumunda Fransızcadaki *personne* gibi anlamının “hiç kimse” olduğunu, ayrıca küçültme eki almış biçiminin yalnızca olumsuz bağlamlarda kullanıldığını belirtmiştir (1967: 78).

TDK'nın Güncel Türkçe Sözlük'ünde *kimse* ile ilgili şu açıklama yer almaktadır:

Kimse: zm. Herhangi bir kişi, kim olduğu bilinmeyen kişi: Kimsenin girdisi çıktısı, alacağı borcu ile uğraşmak istemiyordum. -N. Cumalı.

3.2.3.2.1.1. Morfo-Sentaktik Özelliği

Kimse sözcük türü olarak TDK'nın Güncel Türkçe Sözlük'ünde de belirtildiği gibi adıldır. Tümce içerisinde öge olarak diğer adılların olduğu gibi özne ve nesne pozisyonunda bulunabilir. *Kimse* bağımsız morfemi, kendinden sonra bağımlı türetim morfemlerinden oldukça sınırlı birkaç biçimbirimi bünyesine dâhil etmektedir. Bunlar Lewis'in de (1967) dikkat çektiği küçültme eki *-cik* ile (*kimse-cik-ler*), *-siz* (*kimse-siz/kimse-siz-lik*) yoksunluk ekidir. Türetim eklerinden sadece sınırlı bir kullanımı olan *-ciki* ve *-sizi* alması başka türetim eklerini almaması/alamaması *kimse*'nin bir zamir olmasından ve zamirlerin de anlamlı sözcükler değil görevli sözcükler grubuna dâhil olmasından kaynaklanmaktadır (bk. Erdem 2004; ayrıca bk. *Kimse*'nin semantik-pragmatik özelliği).

Kimse sözcüğü, çekim biçimbirimlerinden söz dizimindeki konumuna ve işlevine göre durum eklerini (*kimse-y-i, kimse-y-e, kimse-de, -kimse-den*), iyelik eklerini (*kimse-m, kinse-n, kimse-si, kimse-miz, kimse-niz, kimse-leri*), çokluk ekini (*kimse-ler*) ve araç ekini (*kimse-y-le*) alabilir. Aldığı bu biçimbirimlerle *kimse* tümcede farklı görevlerde, dolaysız nesne, dolaylı nesne, tümleç ya da özne konumunda bulunabilir. Ayrıca *kimse* kişi ekini alarak tümcede yüklem konumunda olabilir:

(249) Ne kadar varsam/O kadar *kimseyim* kendime. (Murathan Mungan)

Avni'den alıntılanmış aşağıdaki şiir *kimse*'nin aldığı biçimbirimler ve tümcedeki konumu ile ilgili güzel bir örnek sunmaktadır:

(250) a. “Hiç *kimse* yok *kimsesiz*
Herkesin var bir *kimsesi*
Bugün ben *kimsesiz* kaldım
Ey *kimsesizler kimsesi*...
Kimse aradığım yollarda
Kimsesizlik kimsem oldu
Dinsin artık hicranın cana
Kimse aradığım yollar
Kimsesiz kimselerle doldu... (Avni/ Fatih Sultan Mehmet)

Sözcüğün yukarıdaki şiirde yapım ve çekim biçimbirimlerini almış türemiş ya da türememiş hâlleriyle tümce içerisinde hem olumlu hem olumsuz bağlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Sözcük türetim morfepleriyle yeni bir anlam kazanmakta; işaret ettiği belirsiz olumsuz anlamın haricinde sentaktik bir öge olarak tümcede yer almaktadır.

Olumsuzluğun konu edildiği çalışmalarda *kimse* sözcüğünün yapılan açıklamalardan ve verilen örneklerden anlaşılacağı üzere, daha çok olumsuz bağlamlarda kullanıldığı belirtilmekte ve gramer literatüründe genellikle olumsuz kutupluluk unsurları içinde alındığı görülmektedir (bk. Kural 1993; Zidani Eroğlu 1997; Keleşir 2001). Bunların dışında, *kimse* sözcüğünü farklı yorumlayan araştırmalar da mevcuttur. Örneğin, Yanılmaz, *kimse* 'yi "free choice item" olarak almakta ve olumsuz kutupluluk okumasının yanında serbest seçimlik öge okumasının da olduğunu söylemektedir. İngilizcedeki *any* gibi Türkçedeki *kimse* 'nin de iki okuma arasında leksikal olarak belirsiz olduğunu düşünmekte ve *kimse* 'nin olumlu bağlamlarda kullanımına da örnekler sunarak bu durumunu desteklemektedir (2009: 46). Çürük de *kimse* 'yi hem olumlu hem olumsuz bağlamlarda kullanılmasından dolayı serbest seçim unsurlarından biri olarak ele almaktadır (2013: 368).

Sözcük, belirli durumlarda *-mA-*, *yok*, *değil* gibi tümcesel olumsuzluk işaretleyicilerini zorunlu olarak istemektedir:

- (251) a. Artık *kimse* bir şey yapamaz tatlım. (Ahmet Ümit/BE: 64)
 b. Odada *kimsecikler* yoktu. (Ahmet Ümit/AK: 64)
 c. Yoldaşların çoğu farkındaydı bu ilişkinin, *kimse* yüzüne bir şey söylememişti ama onu kınadıkları belliydi. (Ahmet Ümit/KK: 112)
 d. "Kayıp mı oldu?" diye yineleyerek etrafına baktı. *Kimseyi* göremeyince önemsemedi. (Ahmet Ümit/BE: 36)

Yukarıdaki örneklere bakıldığında *kimse* 'nin diğer kişi zamirleri gibi tümce içerisinde özne (a, b, c) ve nesne (d) konumunda bulunabildiği görülmektedir. Her iki konumda da *kimse* olumsuzluk işaretleyicileri ile semantik açıdan olumsuzluk olan tümcelerde kullanılmaktadır. Örnek tümcelerden olumsuzluk işaretleyicileri çıkarıldığında/ yüklem olumlu yapıldığında tümceler dil bilgisel olmayan yapıya girer:

- (252) a. Artık *kimse* bir şey yapamaz tatlım. → *(Artık) kimse bir şey yapabilir tatlım.
b. Odada *kimsecikler* yoktu. → *Odada kimsecikler vardı.

Kimse'nin olumsuzluk işaretleyicileri olmadan dil bilgisel olmayan yapıya neden olduğuna dikkat çeken Zidani-Eroğlu, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi *evet/hayır*'lı soru tümcelerinde *kimse*'nin olumlu yapı içerisinde bulunabildiğine değinmiştir (1997: 147-138):

- (253) a. Ali *kimseyi* gördü mü?
b. *Kimse* geldi mi?

Örneklerde *kimse* olumlu yapıdaki yüklerle kullanılabilir. Ancak soruların yanıtında *kimse*'nin olumlu yapıda olması mümkün değildir. Sorular aşağıdaki yıldızlı cevapları alamazken diğer olası cevapları alabilir:

- (254) a. Ali *kimseyi* gördü mü? → *Evet, Ali kimseyi gördü./ Hayır, Ali kimseyi görmedi. (Evet, Ali birini gördü./ Evet, Ali Ayşe'yi gördü. vb.)
b. *Kimse* geldi mi? → *Evet, kimse geldi./ Hayır, kimse gelmedi. (Evet, biri geldi./ Evet, Ahmet geldi. vb.)

Kimse'nin olumlu yükleme sahip olan yan tümceler içinde bulunabildiği ancak bağlı olduğu ana tümcelerin yine olumsuz yükleme sahip olduğu görülmektedir:

- (255) a. Ben *kimseyi* tanımak istemiyorum, sadece soruşturmamı doğru yürütmek istiyorum. (Ahmet Ümit/BE: 66)
b. Ama ben sana yazdıklarımı *kimseyle* paylaşmak istemiyorum. (Ahmet Ümit/AK: 79)
c. Hesabı alıp müşterileri uğurlayan Rafo, *kimse* gelip bu güzel sohbeti bozmasın diye barın kapısını da kapattıktan sonra yeniden tezgaha dönmüştü. (Ahmet Ümit/AK: 121)
d. *Kimse* aşkı bırakıp gidemez, ancak aşk seni bırakır. (Ahmet Ümit/AK: 150)

Yukarıdaki örneklerde (a)'da ve (b)'de *kimse* sözcüğü yan tümcenin nesnesi konumunda, yan tümce de ana tümcenin nesnesi konumundadır; diğerlerinde (c) ve (d)'de ise *kimse*

hem yan tümcenin hem ana tümcenin öznesi konumunda yer almakta ve her ikisinde de ana tümcenin eylemlerinin olumsuz olduğu görülmektedir. Olumlu yükleme sahip olan bir ana tümce içerisinde *kimse* 'nin herhangi bir şekilde (özne ya da nesne konumunda) bulunması dil bilgisel değildir (Kural 1993; Keleşir 2001):

- (256) a. **Kimse* benim gitmediğimi biliyor.
b. *Bu konuyu bilmem *kimseyi* ilgilendiriyor.

Diğer yandan *kimse* olumsuzluk işaretleyicilerinin bulunmadığı olumlu soru tümcelerinde gerek yan tümce içerisinde gerek ana tümcede bulunabilir:

- (257) a. *Kimsenin* geldiğini gördün mü?
b. Konuşulanları *kimse* duydu mu?

Kimse sözcüğü işaret ettiği belirsizlik kaynaklı kavram alanından dolayı *bir* belirlilik tanımlığını yukarıdaki verilen örneklerde genel olarak alamazken sınırlı örnekte alabilir ve *bir kimse* biçiminde kullanılabilir:

- (258) a. Herkesin var *bir kimsesi*. (Avni)
b. Seçkin *bir kimse* değilim/ İsmimin baş harfleri acz tutuyor. (Cahit Zarifoğlu)
c. Hiç kimse olabilir, mühim *bir kimse* olabilir. (Ekşi Sözlük/<https://eksisozluk.com/kimse--76523>)
d. *Bir kimse* hangi millete benzemeye özenirse o da onlardan olur. (Hz. Muhammed/Hadis)

Yukarıda *birin* kullanılabildiği örneklere bakıldığında *bir kimse* öbeğinin özel bir anlam taşıdığı, belli bir kişiye/kişilere atıf yaptığı görülür.

Kimse sözcüğünün çokluk eki almış hâli, *kimse-ler*, olumlu tümcelerde dil bilgisel olmayan yapıdayken olumsuz tümcelerde dil bilgiseldir. Ayrıca olumlu tümcelerde herhangi bir yan tümce tarafından nitelenmeleri durumunda dil bilgisel olabilmektedir:

- (259) a. **Kimseler* geldi.
b. Davetiye yolladığımız *kimseler* geldi. (?)
(260) a. *Kimseler* gelmedi.

- b. Davetiye yolladığımız *kimseler* gelmedi.
- (261) a. **Kimseler* vardı.
b. Entelektüel olduğunu düşündüğümüz *kimseler* vardı.
- (262) a. *Kimseler* yoktu.
b. Entelektüel olduğunu düşündüğümüz *kimseler* yoktu.
- (263) a. **Kimseler* Allah'ın elçileridir.
b. Allah yolunda savaşan, Hacca ve Umreye giden *kimseler* Allah'ın elçileridirler. (Hz. Muhammed/ Hadis)
- (264) a. **Kimseler* Allah'ın elçileri değildir.
b. Allah yolunda savaşan, Hacca ve Umre'ye giden *kimseler* Allah'ın elçileri değildir.

Yanılmaz, *kimse-ler* biçiminin yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi olumlu tümcelerde tek başına herhangi bir niteleyici olmadan kullanımının dil bilgisel olmayan yapı oluşturduğunu, herhangi bir yan tümce tarafından tümlenen/nitelenen durumunun ise tümceleri dil bilgisel olmayan yapıdan kurtardığını belirtmektedir. Bu durumun Dayal (1998) tarafından öne sürülen Subtriggering Principle'a¹⁵ uymasından kaynaklandığını söylemektedir (2009: 49).

Kimseler sözcüğünün dil bilgisel olmayan yapıdaki örnekleri özel bir duruma/kişiyi işaret etmemekte, olası ilgili türleri kapsamaktadır. Buna karşılık *kimseler*'in dil bilgisel yapıda kullanımı, aynı olaya dâhil olan bir grup insana işaret etmekte; bu bir grup insanı kapsamına almaktadır. Dil bilgisel örneklerde *kimse*'nin niceliksel gücü varoluşsal değildir, geniş kapsam alanıyla tümel bir niceleyici olarak bulunmaktadır.

Sonuç olarak, verilen örneklerden görüldüğü üzere *kimse*, olumsuzluk işaretleyicilerinin lisansörlüğünde kullanımının yanı sıra işaretleyicilerin bulunmadığı farklı morfo-sentaktik yapılar içerisinde de bulunabilme, *bir* belirliliğini ve *-ler* çokluk ekini alma özelliğiyle olumsuz kutupluluk unsuru değil, bir serbest seçimlik öge olarak görünmektedir.

¹⁵ Subtriggering Principle: Kutupluluk ögelerin sentaks içinde çeşitli istemlerinin olması, bazı ögelerle birlikte kullanılabilmesi ya da kullanılamaması durumudur.

3.2.3.2.1.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Morfo-sentaktik özelliklerde *kimse* bağımsız morfeminin sözcük türü olarak zamir olduğuna değinilmiş ve zamirlerin görevli sözcükler olduğuna belirtilmiştir. Türkçe üzerine yazılan genel gramer kitaplarına bakıldığında zamirlerin anlamlı sözcükler olarak alındığı görülür. Dilbilim kaynaklarında ise sözcük türleri anlam özelliklerinden ziyade dil bilgisel özellikleriyle ele alınmakta ve temelde “açık sınıf” ve “kapalı sınıf” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu temel ayrımın içerisinde zamirler kapalı sınıf sözcükleri olarak yer alır. Kapalı sınıftaki sözcükler, açık sınıftaki sözcüklerden sayıca azdır; açık sınıftakilere göre istisnaları olmakla birlikte türetime uygun değildir. Kapalı sınıftaki sözcüklerin zaman içerisindeki değişimi açık sınıfa göre daha azdır. Ayrıca kapalı sınıfı oluşturan sözcükler anlamlı sözcükler değil, anlamlı sözcüklerle ilişki kuran, onları birbirine bağlayan görevli sözcüklerdir (bk. Erdem 2004).

Erdem’in verdiği bu özellikler açısından *kimse* zamirine bakıldığında, sözcüğün morfo-sentaktik özellik bölümünde de verildiği gibi türetim morfemlerinden sadece küçültme eki *-cik* ve yoksunluk eki *-sizi* aldığı bilinmektedir. Türetim morfemlerini almasına benzer bir durum diğer zamirlerde de görülmektedir: *benimse-*, *benlik*, *senli benli*. Verilen bu örneklerde türetim morfemiyle oluşmuş yeni sözcüklerde zamir anlamının hissedilmediği görülür. Ancak *kimse* belirsizlik zamirinin küçültme ekini ve yoksunluk ekini alması durumunda türediği kabul edilen sözcükte zamir anlamı hâla mevcuttur. Bu durumu da yoksunluk eki *-sXz*’ın morfolojik ve semantik özelliklerinde değinildiği üzere, ekin çekimle yapım arasında bir ara kategoride bulunması ile, küçültme eki *-CXk* için ise benzer bir durumu öngörmekle açıklamak mümkündür.

Adılların içerisinde *kimse*, belirsizlik adılı olarak geçmekte ve “kim olduğu belli olmayan kişi, herhangi biri”ne karşılık gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında *kimse* semantik olarak belli bir kavram alanına dâhil değildir; anlamlı olan ancak belirtilmemiş ya da bilinmeyen herhangi bir şeyin izi olma, onu karşılama göreviyle kullanılmaktadır.

- (265) Ayşe geldi mi?
-*Kimse* gelmedi.

Yukarıdaki örnekte, *kimse* Ayşe'nin izi olarak kullanılmaktadır. Ancak yanıt tümcesinin tam anlamı “Ayşe gelmedi” değildir. Yanıtta *kimse*'nin kullanımı tümcenin “Ayşe de gelmedi başka biri de gelmedi.” şeklinde yorumlanabilmesine neden olmaktadır. Bu açıdan *kimse* semantik-pragmatik bir fark sunmaktadır. Ayrıca aynı soruya yanıt olarak *kimse*'nin yerine *biri/ birileri* sözcüğünün kullanımı ile de karşılık vermek mümkündür. Söz konusu soru, aşağıdaki olası cevapları ve yorumlamaları alır:

(266) Ayşe geldi mi?

-*Kimse* gelmedi. (Ayşe gelmedi. /Ayşe de başka biri de gelmedi.)

-*Biri/birileri* gelmedi. (Ayşe gelmedi./ Ayşe de başka birileri de gelmedi.)

Diğer yandan aşağıdaki ilk örnekte *kimse* morfemi tümce içerisindeki bir ögenin, “yoldaşların çoğu” ögesinin yerine kullanılmaktadır. İkinci örnekte “müşteri” ya da başka birilerini içine alan “herhangi biri” anlamında kullanılmaktadır. Bu örneklerde *kimse* olumsuz bir tümcenin öznesi konumunda sentaktik bir işlemci olarak çalışmakta; tümcenin olumsuzluk semantiğine doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır:

(267) Yoldaşların çoğu farkındaydı bu ilişkinin, *kimse* yüzüne bir şey söylememişti ama onu kınadıkları belliydi. (Ahmet Ümit/KK: 112)

(268) Hesabı alıp müşterileri uğurlayan Rafo, *kimse* gelip bu güzel sohbeti bozmasın diye barın kapısını da kapattıktan sonra yeniden tezgaha dönmüştü. (Ahmet Ümit/AK: 121)

Türkçede serbest seçim ögesi olarak kullanılmakta olan *kimse* olumsuzluk içerisinde olumsuzluğu güçlendiren ya da herhangi bir şekilde etkileyen bir unsur olarak bulunmamakta yalnızca sentaktik bir öge olarak olumsuzlukla etkileşim içinde yer almaktadır. Bu sebeple olumsuzluk işaretleyicileri ile birlikte kullanılmakta ve de semantik olarak olumsuz bir anlam taşımamaktadır. *Kimse*, dâhil olduğu sözcük kategorisi gereği anlamlı bir birim değildir; belirsiz bir anlam alanının yerini tutan daha ziyade görevli bir morfemdir; olumsuz olmayan belirsizdir.

3.2.3.2.2. *Hiç kimse*

3.2.3.2.2.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Olumsuzluk Sözcükleri bölümünde *niteleyici* olarak ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olan *hiç* sözcüğü Farsçadan kopyalanmış ve Türkçede daha çok belirteç görevinde kullanılan ayrıca başka sözcüklerle de öbek oluşturan bir sözcüktür. *Hiç kimse* yapısı, literatürde *kimse* 'nin güçlendirilmiş hâli (Göksel-Kerslake 2005: 320) olarak yer almakla birlikte erken dönem Türkçe kaynaklarda görülmemekte; Karahanlı döneminden itibaren Farsçadan kopyalanmış bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. *Hiç kimse*, Hint-Avrupa dillerinde görülen, İngilizcedeki *no body, no one* veya Farsçadaki *hiç kes* ortak yapısının Farsça üzerinden Türkçeye aktarılmış hâlidir.

Hiç kimse yapısı *kimse* ana unsuru ile *hiç* yardımcı unsurunun bir araya gelerek isim öbeği oluşturmasıyla şekillenmiştir. *Hiç kimse* öbeğinde *hiç, kimse* kutupluluk ögesi ile bir ön durum olumsuzluk unsuru olarak kullanılmaktadır. Tümce içerisinde *kimse* gibi adıl görevinde kullanılan *hiç kimse* isim öbeği, Türkçe örneklerde *kimse* 'nin kullanıldığı hemen her yerde ve yapıda bulunabilmektedir:

- (269) a. (*Hiç*) *kimse* gelmedi.
 b. (*Hiç*) *kimse* okulda değil.
 c. Evde (*hiç*) *kimse* yok.
 d. Partide (*hiç*) *kimseyi* görmedim.

Kimse 'nin aldığı çekim morfemlerini *hiç* 'li yapı alabilirken, türetim morfemlerinden yoksunluk eki *-siz-* 'i ve küçültme eki *-cik* 'i almış biçimleri de *hiç* ile nitelenebilmektedir:

- (270) a. (*Hiç*) *kimsecikler* gelmedi.
 b. (*Hiç*) *kimsesiz* kaldım.

Morfo-sentaktik olarak *hiç kimse* de *kimse* gibi olumsuzluk işaretleyicileri ile birlikte tümcede olumsuzluk içerisinde bulunabilmektedir:

- (271) a. Ama bu imkansızdı, gerçek yaşamda *hiç kimse hiç kimse* 'ye böyle kölece bağıllık göstermezdi. (Ahmet Ümit/BE: 184)

b. Bakışlarım kavak ağaçlarına kaydı. Ne o dün geceki adam ne o tuhaf ses, *hiç kimse yoktu*. (Ahmet Ümit/BE: 72)

Buna karşılık *hiç kimsenin* yan tümce içerisinde bulunması gibi sınırlı durumlar hariç olumlu tümce içerisinde yani olumsuzluk işaretleyicileri olmadan kullanımı mümkün değildir:

- (272) a. *Hiç kimse* gelmedi.
 b. **Hiç kimse* geldi.
 c. *Hiç kimsenin* geldiği yok.
 d. *Hiç kimsenin* geldiğini görmedim.

Yukarıdaki örneklerden görüldüğü üzere *hiç kimse*, çoğu durumda yapısal olarak *kimse*'nin yerine kullanılabilir. Buna karşılık, aşağıdaki örnekler *hiç kimse*'nin belirli durumlarda *kimse*'nin yerine gelmesinin tümceyi dil bilgisel olmayan yapıya soktuğunu gösterir:

- (273) a. Evde kimse var mı?
 b. *Evde *hiç kimse* var mı? (?)
- (274) a. Kimse geldi mi?
 b. **Hiç kimse* geldi mi? (?)

Olumlu soru tümcelerinde görülen bu durumu Göksel ve Kerslake *kimse*'nin tercihi olarak yorumlamaktadır (2006: 321). Ancak *hiç kimse* yapısının olumlu soru tümcelerinde kullanımı tercihin ötesinde dil bilgisel olarak ve dahi semantik açıdan aykırı bir durum sergilemektedir. Korpustan bulunan örnekler de bu durumu doğrulamaktadır. Sebebi ise *kimse* ve *hiç kimse*'nin semantik olarak farklı alanlara işaret etmeleridir (bk. *Hiç kimse*'nin semantik özelliği).

Kimse'nin serbest seçim ögesi olarak kullanımına örnek sunan herhangi bir yan tümce tarafından tümlendiği olumlu tümce örneklerinde de *hiç kimse* kullanılamamaktadır:

- (275) a. Davetiye yolladığımız kimseler geldi.
 b. *Davetiye yolladığımız *hiç kimseler* geldi.
- (276) a. Davetiye yolladığımız kimseler gelmedi.
 b. *Davetiye yolladığımız *hiç kimseler* gelmedi.

- (277) a. Allah yolunda savaşan, Hacca ve Umre'ye giden kimseler Allah'ın elçileri değildir.
 b. *Allah yolunda savaşan, Hacca ve Umre'ye giden *hiç kimseler* Allah'ın elçileri değildir.

Bir belirliliğini *kimse* belirli örneklerde alabilirken aynı örneklerde *bir kimse* veya *kimse*, *hiç* ile nitelenemez; aksi hâlde hem sentaktik hem de semantik olarak dil bilgisel olmayan bir yapı ortaya çıkar:

- (278) a. Herkesin var bir kimsesi. (Avni)
 b. *Herkesin var *hiçbir kimsesi*.
 c. *Herkesin var *bir hiç kimsesi*.
- (279) a. Seçkin bir kimse değilim/ İsmimin baş harfleri acz tutuyor. (Cahit Zarifoğlu)
 b. *Seçkin *hiçbir kimse* değilim/İsmimin baş harfleri acz tutuyor.
 c. *Seçkin *bir hiç kimse* değilim/İsmimin baş harfleri acz tutuyor.

Bu örneklere karşılık *hiçbir kimse* yapısının kalıplaşarak öbek oluşturduğu örnekler de vardır (bk. *Hiçbir Kimse*).

Kimse yerine *hiç kimse*'nin gelebildiği örneklerle birlikte aynı yapı içerisinde kullanılmadığı örneklerin de olması söz konusu iki öbeğin sahip olduğu farklı semantik-pragmatik özelliklerden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, çoğu durumda morfo-sentaktik olarak birbirinin yerine geçebilen bu iki morfem semantik-pragmatik kullanım açısından birbirinin yerine geçebilecek nitelikte değildir.

3.2.3.2.2.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Hiç kimse yapısında, *hiç* sözcüğü, *kimse* belirsizlik adındaki belirsizliği vurgulamakla görevli olan bir pekiştirici olarak işlev görmektedir. *Hiç*'in olumsuzluk niteleyicisi olarak kullanımıyla kalıplaşarak ortaya çıkan bu yapı semantik olarak olumsuz olmayan belirsiz işaret etmektedir. Sözcük kategorisi olarak *hiç kimse* söz edildiği üzere adıl

görevinde kullanılmakta ve *kimse* gibi, pragmatik arka planı baskın olan anlamlı değil görevli bir öge olarak tümcede bulunmaktadır.

Konu ile ilgili tartışmalar ve yaklaşımlardan hareketle Türkçedeki *hiç kimse* olumsuzluk sözcüğünün semantik değeri edimden bağımsız düşünmeden çözümlenmelidir. Çözümleme için de aşağıdaki tümcelerin analizini yapmak gerekir:

- (280) a. O gelmedi.
 b. Kimse gelmedi.
 c. *Hiç kimse* gelmedi.
 d. *(*Hiç*) kimse geldi.

Basit bir olumsuzluk tümcesi olan (a) örneğinde tümce olumsuzluğu *-me* biçimbirimi ile verilirken, olumsuzluğu gerçekleştiren öge yani özne (a)'da *O* kişi zamiridir. (b) ve (c) örnekleri aralarında semantik değil pragmatik fark bulunan ve (d) örneğinin dil bilgisel olmayan yapısından da görüldüğü üzere gerek *kimse* gerekse *hiç kimse* olumsuzluk sözcüklerinin lisansör isteminin bulunduğu iki tümcedir. (b) ve (c) tümcelerinde yer alan özne görevinde bulunan *kimse* ve *hiç kimse* öbekleri (a)'daki *O* kişi zamirinin ya da özne olabilecek herhangi bir karşılığının görevini yerine getirdiği için ve de ON olarak işlem görmediği için semantik açıdan olumsuz değildir.

Hiç kimse öbeği kullanıldığı yere göre bilinen ya da bilinmeyen yani belirsiz olan ögelere atıf yapabilmekte, onların yerini alabilmektedir.

- (281) Ayşe geldi mi?
 - Ayşe gelmedi.
 -*Kimse* gelmedi.
 -*Hiç kimse* gelmedi.

Yukarıdaki örnekte *Ayşe geldi mi?* sorusuna verilebilecek muhtemel cevaplar sıralanmıştır. *Hiç kimse* öbeği, *Ayşenin* yerine kullanılabilir ancak *Ayşe gelmedi* demek yerine *Hiç kimse gelmedi* demek arasında konuşurun anlatıcıya iletmek istediği ya da *hiç* ile ima etmek istediği özel bir durum söz konusudur. *Hiç kimse* öbeği doğrudan *Ayşeyi* karşılıyor gibi görünse de “*Ayşe*'den başka birileri”ne de işaret etmektedir. “*Ayşe*'den başka birileri” tanıdık ya da tanıdık olmayan bilinmeyene yani belirsizliğe atıftır.

Diğer yandan, *Kimse gelmedi* ile *Hiç kimse gelmedi* tümceleri arasında konuşurun iletisini pekiştirmek istediği edimsel bir amaç vardır. Aynı semantik değeri karşılayabilen bu iki öbek, *kimse* ve *hiç kimse*, morfo-sentaktik kullanım bakımından çoğu yerde paralellik göstermekte, semantik özellik bakımından da -tümce semantiği esas alındığında- edimle birbirinden ayrılmaktadır. Konuşurun *kimse* yerine *hiç kimse*'yi tercih etmesinin amacı mevcut yadsımayı vurgulamaktır.

Olumlu soru tümcelerinde *kimsenin* daha basit biçim olarak görünmesinden dolayı tercih edilmesi (bk. Göksel-Kerslake 2005: 321), *hiç kimse*'li biçimin *kimse*'ye nazaran dil bilgisel görünmemesi (ya da tercih edilmemesi) *hiçin* tümcesel olumsuzluk ve hatta semantik olumsuzluk istemini, olumsuzluk içerisindeki güçlü konumunu göstermektedir:

- (282) a. Evde *kimse* var mı?
 b. *Evde *hiç kimse* var mı? (?)
- (283) a. *Kimse* geldi mi?
 b. **Hiç kimse* geldi mi? (?)

Yukarıdaki tümcelerde, varoluşsal durum bildiren *varlı* ilk örnek ve olumlu yükleme sahip ikinci örnek anlamsal olumsuzluk taşıyan *hiç* ile çelişmekte ve kullanım dışı bir yapı sunmaktadır. Diğer yandan *hiç kimse* olumsuzluk işaretleyicilerinin kullanıldığı, aşağıdaki örneklerdeki gibi, olumsuz soru tümcelerinde bulunabilmekte ancak semantik-pragmatik değer açısından farklılık taşımaktadır.

- (284) a. Evde *kimse yok* mu?
 b. Evde *hiç kimse yok* mu?
- (285) a. *Kimse gelmedi* mi?
 b. *Hiç kimse gelmedi* mi?

Yukarıdaki evet/hayırlı soru tümcelerinde konuşur söylem arka planındaki bilgi yapısından kaynaklı bir durumu teyit etmek amacıyla *Evde kimse var mı?* ya da *Kimse geldi mi?* tümceleri yerine özellikle olumsuz yapıyı tercih etmektedir. Konuşurun (a) örneklerinde olası yanıtlara dair bir önbilgisi ya da varsayımı söz konusu olduğundan *kimse*'li olumsuz soru tümcelerini edimsel nedenlerle kullanmaktadır. (b) örneklerinde ise *hiç kimse* söz konusu önbilgiyi ya da varsayımı güçlendirme niteliğinde çalışmaktadır.

Ayrıca (a) ve (b) tümcelerinin sözü edilen pragmatik ayrımı verebilecek farklı bürünsel özelliklere sahip olduğunu da belirtmek gerekir.

Buraya kadar verilen örneklerin çözümlenmesi ve yorumlanması sonucunda, *hiç kimse* gibi ögelerin semantik açıdan olumsuz olmadığını ancak olumlular içerisinde de sayılamayacağını, bu sebeple olumsuz olmayan belirsiz olduğunu ve konuşmada *kimse*'nin işlevini pekiştirmek, *kimse*'nin içinde olduğu olumsuzluğu kuvvetlendirme işlevinde bulunduğunu söylemek mümkündür.

3.2.3.2.3. *Hiçbir Kimse*

Kimse belirsizlik adınının güçlendirilmiş hâli *hiç kimse*, Türkçede isimlere belirlilik atfedebilen *bir* ön sıfatı ile kalıplaşarak *hiçbir kimse* kullanımını oluşturmuştur. *Hiçbir* kalıplaşmış morfemi TDK'nın Güncel Türkçe Sözlük'ünde sıfat kategorisinde şu açıklamalarla yer almaktadır:

Hiçbir: sf. (hi'çbir) Bir addan önce getirilerek o adın bildirdiği varlıktan bir tanesinin bile olmadığını anlatan bir söz: Fakat o bir çift gözü hayalinden, rüyasından hiçbir şey silemedi. -N. Hikmet.

3.2.3.2.3.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Güncel Türkçe Sözlük'te yer alan açıklamaya göre isimleri niteleme görevinde kullanılan *hiçbir* kalıplaşmış sıfat olarak görünmektedir. GTS'ye göre kalıplaşmış söz olarak verilen *hiçbir* yapısında, olumsuzluk sözcüğü *hiçin biri* nitelemesi morfo-sentaktik ve dahi semantik açıdan tuhaf görünmektedir. *Hiçbirin* kullanıldığı öbeklere, *hiçbir kimse*, *hiçbir şey*, *hiçbir zaman*, *hiçbir yer*, bakıldığında öbek çözümlemesinin şu şekilde olması gerekir:

- Hiçbir kimse <Hiç + bir kimse
- Hiçbir şey <Hiç + bir şey
- Hiçbir zaman <Hiç + bir zaman
- Hiçbir yer <Hiç + bir yer

Ancak bu tür bir öbek çözümlemesiyle olumsuzluk sözcüğü *hiç* morfo-sentaktik ve semantik açıdan dil bilgisel yorumlamalara imkân vermektedir. Bu durumda *hiç* kendinden sonra gelen öbeği, *hiç kimse* örneğinde olduğu gibi niteleyen bir biçimbirim olarak çalışmaktadır. (*Hiçbirin* TDK yazım kurallarındaki bitişik yazımına istinaden bu çalışmada da ilgili örneklerde öbek bitişik yazılmıştır.)

Kimse belirsizlik adılından önce gelerek kullanılan *hiçbir kimse* sıklık bakımından *hiç kimse*'li kullanıma göre daha seyrek. Türkçede aşağıdaki örneklerdeki gibi görülmektedir:

- (286) a. Hiçbir kimse anlamaz beni senin gibi/ Hiçbir kimse inanmaz bana senin gibi/ Hiçbir kimse karışmaz kana senin gibi. (Duman/Senin Gibi Şarkı Sözü).
b. *Hiçbir kimse*, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir (Hz. Muhammed/Hadis).

Hiçbir kimse, *kimse* ve *hiç kimse*'nin alabildiği *-ler* çokluk biçimbirimi ile *-cik* ve *-siz* türetim morfeplerini alması durumunda dil bilgisel olmayan bir yapı oluşturur:

- (287) a. **Hiçbir kimseler* yoktu.
b. **Hiçbir kimsecikler* gelmedi.
c. **Hiçbir kimsesiz* kaldım.

Kimse ve *hiç kimse*'nin bulunabildiği olumlu yan tümcelere karşın *hiçbir kimse* kullanım dışı bir yapı sunar:

- (288) a. *Kimsenin* geldiğini görmedim.
b. *Hiç kimsenin* geldiğini görmedim.
c. **Hiçbir kimsenin* geldiğini görmedim.

Benzer şekilde soru tümcelerinde de *hiçbir kimse* dil bilgisellik dışıdır:

- (289) a. *Evde *hiçbir kimse* yok mu?
b. **Hiç kimse* gelmedi mi?
c. *Evde *hiçbir kimse* var mı?
d. **Hiçbir kimse* geldi mi?

Verilen örneklerde *hiçin* öbektan çıkartılması durumunda *bir kimse* öbeğinin de kullanım dışı olduğu görülür. *Hiçbir kimse* öbeğinin sınırlı bir kullanımının olması, verilen örneklerdeki gibi çoğu durumda dil bilgisel olmayan bir yapı oluşturması *birin* atfettiği

belirlilik ile *kimse*'nin kapsamındaki belirsizliğin çelişmesi sonucunda gerçekleşmektedir.

3.2.3.2.3.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Verilen örneklerden anlaşıldığı üzere *hiçbir kimse* öbeği kullanım sıklığı oldukça az olan bir öbeğdir. Kullanım sıklığının az olması tercih kaynaklı mı yoksa semantik-pragmatik nedenlerden ötürü mü irdelemek gerekir. Yukarıdaki örnek tümcelerde *hiçbir kimse* öbeği yerine *hiç kimse* öbeği dil bilgisel yapıyı bozmadan gelebilmektedir:

- (290) a. *Hiç kimse* anlamaz beni senin gibi/ *Hiç kimse* inanmaz bana senin gibi/
Hiç kimse karışmaz kana senin gibi.
 b. *Hiç kimse*, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir.

İki kullanım arasında semantik-pragmatik kullanım açısından fark olup olmadığına bakmak gerekir. *Hiçbir* sıfatı “Kendinden sonra gelen isimlerin bildirdiği varlıktan bir tanesinin bile olmadığını anlatan bir söz.” (bk. GTS) ise *hiçbir kimse*, söz konusu “kimse” adının bildirdiği varlığın bir tanesinin bile olmadığını belirtmektedir. Bu durumda *hiçbir kimse* ile *hiç kimse* öbekleri arasında semantik açıdan bir fark yoktur. İkisi de *kimse* belirsizlik adının yokluğunu yani bulunmayışını güçlendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında iki kullanım da varoluşsal olumsuzluk içinde ayrıca tartışılması gereken bir konu olarak durmaktadır. Edimsel kullanım açısından *hiçbir kimse* öbeği, Göksel ve Kerlake'in (2005) de bahsettiği gibi *hiç kimse*'nin daha da güçlendirilmiş hâli olarak kullanılmaktadır.

3.2.3.2.4. *Hiçbiri*

Hiçbiri öbeği, TDK'nin Güncel Türkçe Sözlük'ünde madde başı olarak zamir kategorisinde “Bir teki, biri bile” anlamında yer almaktadır.

3.2.3.2.4.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Hiç ve *bir-i* biçimbirimlerinin kalıplaşmasıyla oluşmuş *hiçbiri* öbeği, *hiçbiri(si)*, *hiçbirimiz* ve *hiçbiriniz* iyelik ekli hâllerleriyle tümcede özne ve nesne görevinde yer alabilen adıl olarak kullanılmaktadır:

- (291) a. *Hiçbirimiz* davete katılmadı(k).
 b. *Hiçbiriniz* yemeğe gitmedi(niz).
 c. *Hiçbiri(si)* mutlu değil.
 d. Çocuk *hiçbirinizi* görmedi.

Hiçbiri, olumsuzluk işaretleyicilerinin lisansör konumda olduğu tümcelerde olumsuzluk ile etkileşim hâlinde bulunmaktadır:

- (292) a. Arapça yazının ne anlattığını yine anlamamıştım. Babam tek tek açıklamıştı; hatta sözcüklerin, harflerin anlamını bile söylemişti. *Hiçbiri* aklımda kalmamıştı. (Ahmet Ümit/BE: 71)
 b. Karısı Müge genç asistanıyla kaçtığından bu yana yani iki yıldır Numan bu yemekli toplantıların *hiçbirine* katılmamıştı. (Ahmet Ümit/AK: 39)

Hiçbiri, yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, *kimse*, *hiç kimse* ve *hiçbir kimseden* farklı olarak, sadece insanların yerine kişi adılı olarak kullanılmamakta; kişi dışındaki canlı ve cansız varlıkları da işaret edebilmektedir. (a) örneğinde *hiçbiri*, kendinden önce söylenen “Arapça yazının ne anlattığı, sözcüklerin, harflerin anlamı”na, (b) örneğinde “yemekli toplantılar”a karşılık gelmektedir.

Diğer yandan olumlu tümcelerde *hiçbiri*’nin kullanımı sınırlılık taşımakta; olumsuz yükleme sahip ana tümce içerisinde olumlu yükleme sahip yan tümcenin kılıcı konumunda bulunabilmektedir:

- (293) a. *Hiçbirinin* ağladığını duymadım.
 b. *Hiçbirinin* geldiğini görmedim.

3.2.3.2.4.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Örnekler incelendiğinde, *hiçbiri*’nin, işaret ettiği kişilerin ya da diğer varlıkların bulunmayışını, sözlük anlamıyla bir tekinin, birinin bile olmayışını ifade eden bir adıl

olarak kullanıldığı görülmektedir. *Hiçbiri*'nin atıf yaptığı varlıklar *onların hiçbirisi*), *bizim hiçbirimiz* ve *sizin hiçbiriniz* öbeklerinden de anlaşılacağı üzere çoğul olma özelliğine sahiptir.

3.2.3.2.5. Hiçbir... (.../Şey/Zaman/Yer)

3.2.3.2.5.1. Morfo-sentaktik Özelliği

Hiçbir kimse olumsuzluk sözcüğünü açıklarken belirtildiği üzere, *hiçbir* GTS'te "Bir addan önce getirilerek o adın bildirdiği varlıktan bir tanesinin bile olmadığını anlatan bir söz." anlamıyla yer almakta ve kendinden sonra gelen *şey*, *zaman*, *yer* gibi sözcüklerle eşdizimlilik oluşturarak işlek biçimde kullanılmaktadır:

- (294) a. Üstelik Brezilyalılar hakkında *hiçbir şey* bilmiyordum. Ama en azından bu ülkenin çok da yabancısı değildim (Ahmet Ümit/BE: 15)
- b. Öte yandan içimde *hiçbir şey* de taşıyor değildim. (Ahmet Ümit/AK: 18)
- c. Benim hakkımda *hiçbir şey* söylemedi mi?
- d. İyi de neden *hiçbir şey* hatırlamıyordum. (Ahmet Ümit/BE: 61)
- (295) a. Büyük olasılıkla *hiçbir şey* söylememiştir, ama ney çalmaktan *hiçbir zaman* vazgeçmemiştir. (Ahmet Ümit/BE: 124)
- b. Onlar gerçek anlamda *hiçbir zaman* aşık oldukları varlığa ulaşamayacakları için içlerindeki sevda ateşi de *hiç* bitmeyecek. (Ahmet Ümit/BE: 301)
- (296) Ayşe *hiçbir yere* gitmedi.

Yukarıdaki örneklerde yer alan *hiçbir şey*, *hiçbir zaman* ve *hiçbir yer* öbekleri tümcesel olumsuzluk içinde bulunmakta; olumlu tümcelerde bulunması durumunda dil bilgisellik dışı olmaktadır:

- (297) a. *Ayşe *hiçbir yere* gitti.
- b. *Üstelik Brezilyalılar hakkında *hiçbir şey* biliyordum.

Olumlu soru tümcelerinde *hiçbir zaman* ve *hiçbir yer*’in kullanımı olası değilken *hiçbir şey*, diğer *hiç*’li olumsuzluk sözcükleri gibi bulunabilmektedir:

- (298) a. Benim hakkımda *hiçbir şey* söyledi mi?
b. Çocuk *hiçbir şey* yedi mi?

Hiçbir şey, *hiçbir zaman* ve *hiçbir yerden* farklı olarak *hiçbir* sözcüğü kendinden sonra gelen isimlerle öbek oluşturarak o isimleri niteleme görevinde kullanılmaktadır:

- (299) a. Bunu duymak *hiçbir* sorunu çözmediği gibi hiç de hoşuma gitmiyordu.
(Ahmet Ümit/BE: 152)
b. Zaten annem de gençken benim gibi düşündüğünden Matthew Amcayı terk etmekte *hiçbir* sakınca görmemişti. (Ahmet Ümit/BE: 63)
c. Dünyanın bütün sırlarına ermiş gibi sakın, artık beni *hiçbir* olay, hiç kimse şaşırtamaz dercesine umursamazca bakıyordu insana. (Ahmet Ümit/BE: 118)
d. O yaşa gelmiştim ama *hiçbir* kadın bana böyle bir mektup yazmamış böyle güzel sözler söylememişti. (Ahmet Ümit/AK: 80)

Yukarıdaki örnek tümcelerde *hiçbir sorun*, *hiçbir sakınca*, *hiçbir olay* ve *hiçbir kadın* öbekleri tümcesel olumsuzluk içinde özne ve nesne pozisyonlarında sentaktik işlemciler olarak bulunmaktadır.

3.2.3.2.5.2. Semantik-Pragmatik Özelliği

Kendinden sonra kullanıldığı sözcükleri varoluşsal olumsuzluk temelinde niteleyen *hiçbir* birleşik sözcüğü, olumsuzluk işaretleyicilerinin bulunduğu tümcelerde kullanılması sebebiyle olumsuzlukla etkileşim hâindedir. *Hiçbir* sözcüğünden sonra kullanılan sözcükler morfolojik olarak tekil olmalarına rağmen anlamsal değer açısından çokluğa atıf yapmaktadırlar. *Hiçbir sorun* derken “sorunlardan biri bile”, *hiçbir sakınca* derken “çokça sakıncadan biri bile” anlamları kastedilmektedir. Dolayısıyla *hiç* burada olumsuzluk anlamı taşıyan niceleyici (quantifier) işlevinde bulunmakta ve *hiçbir kimse* öbeğinin incelemesinde verildiği üzere *-hiçbir* her ne kadar kalıplaşmış bir sözcük, bileşik sözcük olarak alınsa da- *hiç* + *bir İSİM* öbek yapısı ile semantik değerini vermektedir.

Pragmatik perspektiften *hiçbir*’li öbekler, konuşurun/anlatıcının iletmek istediği mesajı özne veya nesne pozisyonundaki kılıcıları odak alarak vurguladığı yapılardır. Konuşurun iletisinde *hiçbir*, pekiştirici işlevinde olumsuzlukla etkileşim hâlinde yer almaktadır.

3.2.4. Yarı Olumsuzlar

Fransızdaki *sans* ve İngilizcedeki *few* gibi fiiller veya önedatların kullanıldığı ve doğru olumsuz tümcelerle yorumlanabilen olumsuzluk çağrışımı olan yapıların Türkçede birebir karşılığı bulunmamakta ve dolayısıyla bu konu incelemeye dâhil edilmemektedir.

3.3. TÜMCE OLUMSUZLUĞU

Tümce, bir düşüncüyü, bir duyguyu eksiksiz açıklayan, bağımsız biçimde anlatan sözcükler dizisi, bir anlatım birimidir. Bir tümcenin anlamı durum bağlamı ve içinde geçtiği metne göre kesinleşir (Aksan 2003: 38). Tümce olumsuzluğu ise tümcenin içinde geçtiği metin/söylem esas alındığında, bütün bir önermenin olumsuzluk işlemcisinin kapsamına girmesiyle ortaya çıkan olumsuzluktur. Olumsuzluk işlemcileri olumsuzluk işaretleyicileri, olumsuz zarflar veya olumsuz olmayan belirsizler vb. ögeler olabilir. Diller bu ögelerin biri ya da birkaçı ile tümcesel olumsuzluğu meydana getirir.

İkinci bölümde söz edildiği üzere, tümcesel olumsuzluk, literatürde sentaktik ve semantik yaklaşımlar esas alınarak belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu bölümde, Jespersen (1924), Klima (1964) ve Zeijlstra (2004b) tarafından sözü edilen sentaktik yaklaşım temel alınmış ancak onların genel olarak eylem olumsuzluğunu incelemelerine karşın, Türkçedeki olumsuzluk işaretleyicilerinin yadsıma haricinde, varoluşsal olumsuzluk ve reddetme boyutunda kullanıldığı olumsuzluğun farklı işlevleri de inceleme konusu olmuştur. Bu yönüyle Seuren (1969) ve Jackendof’un (1969) olumsuzluğu semantik bir nosyon olarak ele aldığı örneklerle de kesişme görülmektedir.

Sonuç olarak devam eden alt başlıklarda, olumsuzluk işlemcilerinin tümceyi anlamsal olumsuz yaptığı, dil bilgisel olumsuzluk yapıları ele alınacaktır. Dolayısıyla,

metalingustik olumsuzluk, olumsuzluğun yükseltilmesi (neg-raising) ve pragmatik olumsuzluk kapsam dışı bırakılmıştır.

3.3.1. Tümce Olumsuzluğu Yapma Yolları

Literatürde, araştırmacılar tarafından sözü edilen olumsuz fiiller, özel fiiller, olumsuzluk parçacıkları veya olumsuzluk işaretleyicileri ile tümcesel olumsuzluk yapma yollarından olumsuzluk işaretleyicileri Türkçede tümcesel olumsuzluğu gerçekleştirmektedir. Olumsuzluk İşaretleyicileri başlığı altında da söz edildiği üzere, Türkçede farklı türdeki olumsuzluk işaretleyicileri farklı işlevleri yerine getirmektedir. Son ek ve parçacık olan bu işaretleyiciler Zeijlstra'nın işaret ettiği üçüncü grup dillerdeki tümcesel olumsuzluk yapma yollarına karşılık gelmektedir (bk. 2004b). Bunlardan biri bitimli fiile, eylem sonrası pozisyonda olumsuzluk işaretleyicilerinin eklenmesi suretiyle yapılan tümce olumsuzluğudur. "Standart olumsuzluk" olarak da adlandırılan bu tür, Türkçede *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi ile yapılmakta ve yadsıma temel işlevini yerine getirmektedir.

İsim tümcelerine, reddetme temel işlevindeki *değil* bağımsız biçimbiriminin gelmesi yoluyla bir diğer tümcesel olumsuzluk gerçekleşmektedir. Bunlardan başka, varoluşsal olumsuzluk işlevinde kullanılan *-sXz* bağımlı morfemi ve *yok* parçacığı ile de tümcesel olumsuzluk yapılmaktadır. Bu durumda Türkçede, *-mA-*, *-sXz*, *değil* ve *yok* olumsuzluk işaretleyicileri ile tümcesel olumsuzluk gerçekleşmektedir:

- (300)
- a. Zaman okula *gitmedi*.
 - b. Kadın çok *umutsuz*.
 - c. Evde yemek *yok*.
 - d. Masanın üstündekiler kitap *değil*.

Sadece olumsuzluk işaretleyicilerinin bulunduğu tümcelerdeki olumsuzluk ile olumsuzluk sözcükleri görevinde kullanılan ve olumsuzluk işaretleyicileri ile etkileşim hâlinde olan belirteçlerin bulunduğu tümcelerdeki olumsuzluk semantik-pragmatik açıdan birbirinden farklı değerdedir. Diğer yandan olumsuzluk işaretleyicilerinin aynı tümcede birlikte kullanılmasıyla da tümcesel olumsuzluğun değeri değişmektedir. Bu

durum da devam eden bölümlerde anlatılacak olan farklı tümcesel olumsuzluk türlerine yol açmaktadır.

3.3.2. Jespersen'in Olumsuzluk Döngüsüne Göre Türkçe

Jespersen'in olumsuzluk döngüsü dillerdeki olumsuzluğun artzamanlı gelişimini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın eşzamanlı bir çalışma olması nedeniyle sadece Türkçe'nin Jespersen olumsuzluk döngüsündeki konumundan kısaca söz edilmektedir. Döngüye göre Türkçe I. Evrede yani bitimli fiile tek bir olumsuzluk işaretleyicisi, *-mA-*, eklenmesiyle ifade edilmektedir. Belirtmek gerekir ki Jespersen döngüsü dillerdeki standart olumsuzluk yapıları üzerine oluşturulmuş; diğer tümcesel olumsuzluk biçimleri dikkate alınmamıştır.

3.3.3. Olumsuzluk Türleri

3.3.3.1. Basit Olumsuzluk

Türkçede eylem sonrası pozisyonda kullanılan son ek veya parçacıklarla basit tümcesel olumsuzluk yapılır. Bunlardan biri bitimli eyleme *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisinin eklenmesiyle yapılan standart olumsuzluktur. Standart olumsuzluk, bildirimsel eylem ana tümcesini olumsuzluyan en temel yollara işaret eder (bk. Payne 1985; Miestamo 2005). Eylem tümcesinin *-mA-* işaretleyicisiyle olumsuzlanması, eylemin bildirdiği anlamın gerçekleşmemesine işaret eden yadsımayı meydana getirir.

- (301) a. Ahmet eve *gelmedi*.
b. Çocuk *uyumuyor*.

Bir diğer basit tümcesel olumsuzluk yapma yolu olumsuzluk işaretleyicisi görevindeki *değil* parçacığının tümce sonlamalı pozisyonda kullanılmasıdır. *Değil*, isim tümcelerinde yüklem görevinde tümcenin ifade ettiği yargıyı reddetme işlevinde olumsuzlar:

- (302) a. Evren hasta *değil*.

b. Masadaki kitap *değil*.

Varoluşsal olumsuzluk boyutuna yakın, yoksunluk bildirme işlevinde kullanılan *-sXz* bağımlı morfeminin isimlere eklenmesi yoluyla da basit tümcesel olumsuzluk gerçekleştirilir:

- (303) a. Yemek tuz*suz*du.
b. Kadın çok mutsuz.

Son olarak, varoluşsal olumsuzluk bildirme işlevinde kullanılan olumsuzluk parçacığı *yok* ile tümcesel olumsuzluk verilir:

- (304) a. Annem evde *yok*.
b. Evde yemek *yok*.

Verilen örneklerden görüldüğü üzere, Türkçede basit tümcesel olumsuzluk tek bir işaretleyicinin olumsuzluk işlemcisi olarak tümcede çalışmasıyla “yalın olumsuzluk” biçiminde ortaya çıkmaktadır. İşaretleyicilerin olumsuzluk içinde birlikte kullanılabildiği durumlar farklı işlevlerin yerine getirilmesi nedeniyle başka bir tür kapsamında ele alınmaktadır (bk. **Çift Olumsuzluk**). Diğer yandan, olumsuzluk sözcüklerinin olumsuzluk işaretleyicileri ile birlikte kullanıldığı tümceler de işlevsel farklar dolayısıyla farklı tümcesel olumsuzlukları oluşturur (bk. **Çoklu Olumsuzluk**).

3.3.3.2. Çoklu Olumsuzluk

van der Wouden (1994) ve Zeijlstra (2004b) tarafından çoklu olumsuzluğun alt sınıfları olarak kabul edilen Olumsuzluk Uyumu, Pekiştirmeli Olumsuzluk, Çift Olumsuzluk ve Zayıflayan Olumsuzluk türlerinin Türkçede karşılığı bulunmaktadır. Devam eden bölümlerde söz konusu türler sentaks-semantik arayüz (interface) içinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.3.3.2.1. Olumsuzluk Uyumu

Olumsuzluk uyumunun hangi sentaktik koşullar altında olduğu literatürde çokça tartışılabilen bir konudur. Konuyla ilgili II. Bölümde’de söz edildiği üzere, Jespersen’den (1917) itibaren çeşitli genellemeler yapılmaktadır. Zeijlstra, Jespersen’in olumsuzluk uyumu ile ilgili genellemesini farklı dillerden verdiği örneklerle tartışıp geliştirmiştir: “Olumsuzluk işaretleyicisi (X^0)¹⁶ olan her dil bir olumsuzluk uyumlu dildir (olumsuzluk sözcüklerini ortaya koyması şartıyla)” (2008: 17).

Dünya dillerinin tümcesel olumsuzluk konusunda karşılaştırmalı incelenmesiyle tespit edilen olumsuzluk uyumu, çoklu olumsuzluk öğelerinin aynı tümcede birlikte bulunabilmesine yani olumsuzluk işaretleyicileri ile olumsuzluk sözcüklerinin birlikte kullanılıp kullanılmamasına, olumsuzluk sözcüklerinin kullanımının seçimlik olup olmamasına göre sınıflandırılmaktadır. Olumsuzluk uyumlu dillerde olumsuzluk işaretleyicilerinin tümcesel olumsuzluğu tek başına verebilmesine karşılık, bu tür dillerde kullanılan olumsuzluk sözcüklerinin tek başına olumsuzluk bildirme özelliği yoktur¹⁷. Türkçe, olumsuzluk sözcüklerinin olumsuzluk işaretleyicileri lisansörlüğünde kullanımına tipik örnekler sunan mutlak olumsuzluk uyumu gösteren bir dildir. Dolayısıyla olumsuzluk sözcüklerinin olduğu tümcelerin dil bilgisel olması için olumsuzluk işaretleyicisine gereksinim vardır:

- (305) a. Ayşe okula *gelmedi*.
 b. *Hiç kimse* okula *gelmedi*.
 c. **Hiç kimse* okula *geldi*.

Yukarıdaki örneklerden (a)’da ve (b)’de *-me-* olumsuzluk biçimbirimi herhangi bir olumsuzluk sözcüğünden bağımsız, sentaktik baş olarak tümcede bulunmakta; dolayısıyla tek başına tümcesel olumsuzluğu ifade edebilmekte ve her bağlamda hem (a)’da hem (b)’de aynı olumsuz anlamı vermektedir. Olumsuzluk uyumu örneği olan (b)’de ise *hiç kimse* olumsuzluk sözcüğü olumsuz olmayan (belirsiz) semantikte

¹⁶ X^0 : Dillerde parçacık olmayan, eylem öncesi ya da sonrası ek biçiminde kullanılan, tümcede sentaktik baş olarak bulunan olumsuzluk işaretleyicilerini karşılamaktadır.

¹⁷ İspanyolca ve İtalyanca gibi diller olumsuzluk uyumlu diller olmasına rağmen olumsuzluk sözcüklerinin pozisyonu olumsuzluk işaretleyicilerini seçimlik hâle getirebilmektedir. Dolayısıyla bu dillerde mutlak olmayan olumsuzluk uyumu görülmektedir (bk. II. Bölüm-Olumsuzluk Uyumu).

olduğundan olumsuzluk işaretleyicisini zorunlu kılmaktadır; işaretleyicinin olmadığı (c) örneğinde dil bilgisel olmayan bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Türkçe, olumsuzluk öğelerinin kullanım tipolojisi açısından mutlak olumsuzluk uyumunun prototipik örneğini sunan Çekçeye benzemekte ve olumsuzluk uyumunu katı bir biçimde sergilemektedir:

(306) a. Çek. Milan *nikomu nevolá*. “Milan (hiç)kimseyi aramaz.”

Milan hiç kimse oi -ara-

b. Devran (*hiç*)*kimseyi aramaz*.

Hiç kimse gibi olumsuzluk sözcüklerinin literatürde (Ladusaw 1980; Linebarger 1980; Laka 1990) “olumsuz kutupluluk unsurları” içinde alındığı kabul edilirse (b)’deki örnekte yalnızca olumsuzluk işaretleyicisi *-me-*’nin olumsuz bileşen olduğunu söylemek mümkündür. Yani, Türkçedeki olumsuzluk uyumunda, iki ya da ikiden çok olumsuzluk ögesinin sentaktik uyumla tümcede bulunmasında tek bir olumsuz anlam ortaya çıkmaktadır.

Türkçedeki olumsuzluk sözcüklerinin anlatıldığı bir önceki bölümde yapılan olumsuzluk sözcüklerinin semantik ve sentaktik işlemciler olarak sınıflandırılması, Olumsuzluk Uyumu’nun ve bir sonraki bölümde anlatılacak olan Pekiştirmeli Olumsuzluk’un kapsamını belirlemektedir. Buna göre, sentaktik işlemciler olarak kullanılan ve semantik açıdan olumsuz olmayan kabul edilen olumsuzluk sözcükleri *-kimse*, *hiç kimse*, *hiçbiri*, *hiçbir şey*, *hiçbir yer-* olumsuzluk uyumunu meydana getirirken, semantik açıdan olumsuz-belirsiz kabul edilebilecek semantik işlemciler olarak kategorize edilen olumsuzluk sözcükleri pekiştirmeli olumsuzluğu oluşturur (bk. Pekiştirmeli Olumsuzluk)

(307) a. *Kimse* yemek yememişti.

b. *Hiçbiri* eve gitmiyor.

c. Eve geldiğinden beri *hiçbir şey* söylemedi.

d. Anahtarı *hiçbir yerde* bulamadım.

Diller olumsuzluk işaretleyicisinin her zaman olumsuzluk sözcüklerine eşlik edip etmemelerine göre ayrılmakta ya da İtalyanca ve İspanyolcada olduğu gibi olumsuzluk sözcüklerinin kullanıldığı pozisyon olumsuzluk işaretleyicilerinin kullanımını

belirlemektedir (Zanuttuni 1997; Zeijlstra 2004b: 63). Türkçede ise -yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere- her durumda yani herhangi bir söz dizimsel koşul aranmaksızın hem olumsuzluk sözcüğü hem olumsuzluk işaretleyicisi birlikte kullanılmaktadır. İtalyancada olduğu gibi olumsuzluk sözcüklerinin pozisyonuna bağlı olarak olumsuzluk işaretleyicisinin seçimlik olması durumu Türkçede mümkün değildir:

- (308) a. Yemek yememişti *kimse*.
 b. Eve gitmiyor *hiçbiri*.
 c. Eve geldiğinden beri söylemedi *hiçbir şey*./ *Hiçbir şey* söylemedi eve geldiğinden beri.
 d. *Hiçbir yerde* anahtarı bulamadım.

Verilen örneklerde olumsuzluk sözcüklerinin ve olumsuzluk işaretleyicisi ekli yüklemelerin tümcede farklı pozisyonlarda kullanılması sentaktik görünümde dilbilgisi dışı yapıya neden olmamaktadır. Söz dizimsel açıdan doğru olan bu yapıların semantik değerleri arasında da fark yoktur. Türkçedeki olağan söz diziminin yüklem sonlu tümcelerden oluşması, ögelerin farklı pozisyonlarda kullanımının edimsel nedenlerden kaynaklandığını göstermektedir. Bu nedenle Türkçede serbest söz dizimi bulunmakta ve örnek tümcelerde olumsuzluk işaretleyicisi ekli yüklemelerin farklı pozisyonlarda kullanılması semantik-pragmatik açıdan iletiyi etkilemektedir.

Olumsuzluk uyumu örneği gösteren örneklerden görüldüğü üzere, olumsuzluk sözcüklerinin ve olumsuzluk işaretleyicisi ekli ögelerin pozisyon istemi yoktur. Ayrıca Giannakidou'nun (2000, 2006) sözünü ettiği olumsuzluk uyumu özellikli dillerde (negative concord proper languages) olumsuzluk işaretleyicilerinin konumu sabit iken, olumsuzluk uyumu özellikli olmayan Türkçe gibi dillerde (non-proper negative concord languages) olumsuzluk sözcükleri rahatça tümceden çıkartılabilir veya çalkalamaya (scrambling) izin verir. Zeijlstra, bu tür olumsuzluk sözcükleri olan dillerde olumsuzluk uyumunun seçimlik olduğunu belirtmektedir (2008: 31).

Diğer yandan, kullanılan olumsuzluk sözcüklerinin zamir kategorisinde olması da kendileri yerine kullanılabilir isim, eşya vb. varlıkların bulunması ya da bunların belirsizliğine atıf yapması, bu sözcüklerin tercihen, semantik-pragmatik temelli kullanımına işaret etmektedir.

Dilbilimsel tipolojisi açısından olumsuzluk uyumu gösteren bütün dillerde ögelerin semantik etkileşimi dikkate alındığında, olumsuzluk yayılımı, olumsuzluk ikizleşmesi ya da her ikisi birlikte görülmektedir. Bu dillerde çoklu olumsuzluk sözcükleri olumsuzluk uyumu ilişkisi kurar ve özgün bir olumsuzluk işaretleyicisi bu ilişkiye dâhil olur. Söz konusu olumsuzluk ögelerinin olumsuzluk semantiğindeki dağılımı dikkate alındığında van der Wouden'ın (1994) sözünü ettiği olumsuzluk yayılımı ve olumsuzluk ikizleşmesinin Türkçede birlikte görüldüğünü söylemek mümkündür. Bir olumsuzluk işaretleyicisi ile birden çok olumsuzluk sözcüğünün birlikte kullanılması anlamsal olarak tek bir olumsuzluğu sağlamaktadır. Bu durumda, olumsuzluk işaretleyicisi semantik olarak olumsuzluğu, olumsuzluk sözcükleri de semantik açıdan olumsuz olmayan belirsizi temsil eder:

(309) *Hiç kimse hiçbir şey vermedi.*

Literatürde, olumsuzluk ögelerinin birlikte kullanımına dair yapılan ayrımların sentaks temelli olması dillerin tipolojilerine göre değişkenlik göstermekte ve dillerde farklı örnekler görülmektedir (bk. Giannakidou 2006; Zeijlstra 2008). Türkçe için, olumsuzluk işaretleyicilerinin olumsuzluğun temsilcisi ve olumsuzluk sözcüklerinin *-kimse, hiç kimse, hiçbiri, hiçbir şey* vb.- olumsuz olmayan belirsiz kabul edilmesi, örnek tümcelerin semantik değerinin olumsuzluk işaretleyicisi üzerinden olduğunu göstermektedir.

Standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-* 'dan başka tümcesel olumsuzluğu sağlayan diğer olumsuzluk işaretleyicileri, *değil* ve *yok* ile olumsuzluk sözcüklerinin birlikte kullanılması durumunda da olumsuzluk uyumu ortaya çıkmaktadır:

(310) a. Evde *kimse* yoktu.
b. Gördüklerim *hiçbir şey* değildi.

Olumsuzluk uyumu, olumsuzluk işaretleyicisi ve olumsuzluk sözcüklerinin tümcede birlikte kullanılıp tek bir olumsuzluk anlamını sağlaması esasına göre meydana gelmektedir. Yani, iki olumsuzluk ögesinin tümcede birlikte kullanılması sentaktik bir uyum olup ögelerin semantik değerleriyle ilişkili değildir. Söz konusu ögelerin yerini başka ögeler alabilmekte ve olağan olumsuz anlam işaretleyicisi vasıtasıyla devam edebilmektedir.

Semantik-pragmatik ileti açısından olumsuzluk sözcüklerinin kullanımı ifade için en kısa yolu seçme ya da verilmek istenen mesajı vurgulama amaçlıdır. Olumsuzluk sözcüklerinin tercihi, karşıladığı kavramların bulunması ve yerine kullanılabilecek başka sözcüklerin olması nedeniyle, tümcesel olumsuzlukta iletilmek istenen mesajı en kısa ve vurgulu bir biçimde verme amacı taşımaktadır. Dolayısıyla olumsuzluk uyumu, mevcut olumsuz anlamın devam etmesiyle birlikte edimsel nedenlerden kaynaklı eylemin yaptığı işe dâhil olan kılıcılar veya nesnelere yönüyle anlamın vurgulanması işlevini yerine getirmektedir.

3.3.3.2.2. Pekiştirmeli Olumsuzluk

Birden çok olumsuzluk ögesinin tümcede birlikte kullanılması durumunda, olumsuzluk sözcüğünün olumsuzluk işaretleyicisinin anlamını güçlendirmesi yoluyla pekiştirmeli olumsuzluk meydana gelmektedir.

Semantik-pragmatik ileti açısından tümcesel olumsuzluğu etkileyen, *hiç*, *asla*, *katiyen* gibi ögeler, semantik işlemciler olarak çalışmakta; olumsuz-belirsizi karşılamakta ve pekiştirmeli olumsuzluğu oluşturmaktadır. Bu ögelerin tümcede belirteç görevinde kullanılmaları, olumsuzluk işaretleyicilerinin ekli olduğu yüklemlemlerle etkileşim hâlinde olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu ögeler, tümcesel olumsuzluğu güçlendiren, edimsel ileti açısından işlev gören bir özelliğe sahiptir.

- (311)
- a. Onu *hiç* görmedim.
 - b. O'nu *asla* affetmedi.
 - c. Evde *hiç* yemek yoktu.
 - d. Duyduklarıma *katiyen* inanmadım.

Semantik olarak aktif olan işlemciler kendilerini baş olarak sunarken tümcede belirleyici pozisyonda bulunur. Sözü edilen olumsuzluk sözcüklerinin olağan pozisyonunun olumsuzluk işaretleyicisi ekli yüklemlemlerden hemen önce olması da semantik ilişkiye dâhil olduklarını göstermektedir. Yukarıdaki örneklerde, *hiç*, *asla* ve *katiyen* olumsuzluk işaretleyicisi ekli yüklemlemlerden hemen önce belirteç görevinde tümcede bulunarak

yüklemın anlam alanına dâhil olmaktadır. Yüklemın anlam alanına kesinlik ilişkisi ile dâhil olan bu ögeler, olumsuzluğun kesinliğini ve sürerliğini öne sürmektedir.

Olumsuzluk uyumu ile pekiştirmeli olumsuzluk arasındaki fark, tümcede yer alan olumsuzluk sözcüklerinin olumsuzluk alanına anlamsal boyutta dâhil olup olmaması ile ilgilidir. Olumsuzluk uyumunda kullanılan olumsuzluk sözcükleri olumsuzluğun anlam alanına dâhil olmazken, pekiştirmeli olumsuzlukta kullanılan olumsuzluk sözcükleri semantik olumsuzlukla etkileşim hâindedir.

Olumsuzluk uyumu örneklerinde görülen olumsuzluk sözcüklerinin tümcede farklı pozisyonlarda bulunabilmesi durumu pekiştirmeli olumsuzluğun doğasıyla çelişmekle birlikte edimsel nedenlerden ötürü örnekler sunmaktadır:

- (312) a. *Hiç* onu görmedim./ Onu görmedim *hiç*.
 b. *Asla* O’nu affetmedi./ O’nu affetmedi *asla*.
 c. Evde yemek yoktu *hiç*./ *Hiç* evde yemek yoktu.
 d. *Katiyen* duyduklarımın inanmadım. /Duyduklarımın *katiyen* inanmadım.

Yukarıdaki örneklerde olumsuzluk sözcüklerinin olağan pozisyonun daha önceki örnekte verildiği gibi yüklem öncesinde olması gerekirken, pragmatik nedenler dolayısıyla ögeler tümcede farklı pozisyonlarda bulunabilmektedir. Bilindiği üzere, Türkçe söz diziminde yüklem öncesi pozisyonda bulunan ögeler odak olma işlevine sahiptir. *Hiç*, *asla* ve *katiyen* olumsuzluk sözcüklerinin yüklem öncesi pozisyonda olmadığı örnek tümcelerde, bu ögeler zarf görevinde kullanılan, yüklemlerle semantik etkileşim hâlinde olan ögeler olduğundan anlamsal olumsuzluğa etki etmektedir; ancak belirtmek gerekir ki anlamsal etki, bu ögelerin yüklem öncesi pozisyonda kullanımından daha azdır. Yani odak değillerdir.

Pekiştirmeli olumsuzluk, Horn’un (1972: 67) Division of Pragmatic Labour’da sözünü ettiği gibi konuşurun kompleks bir yolu tercih etmesiyle dinleyicinin vurgulanmış bir tür ileti alması durumudur. Olumsuzluk işaretleyicisi vasıtasıyla sağlanan olumsuzluk *hiç*, *asla* ve *katiyen* olumsuzluk sözcüklerinin kullanılması yoluyla kesinlik ve sürerlik bakımından güçlendirilmektedir.

3.3.3.2.3. Çift Olumsuzluk

Türkçede birden çok olumsuzluk ögesinin tümcede birlikte kullanılmasıyla tümcesel olumsuzluğun devam etmesi ya da anlamsal olumsuzluğun iptal olması durumları görülmektedir. Aşağıdaki örneklerden de görüleceği üzere, Türkçe hem olumsuzluk uyumunun hem çift olumsuzluğun görüldüğü bir tipolojiye sahiptir:

(313) *Hiç kimse bir şey yapmadı.*

Yukarıdaki örnekte, olumsuzluk sözcüğü ve *-ma-* olumsuzluk işaretleyicisinin bir arada kullanılması ile semantik olumsuzluk devam etmekte, yani olumsuzluk uyumu gerçekleşmektedir. Aşağıdaki örnekte ise olumsuzluk işaretleyicisi *-mez-* ile bir diğer olumsuzluk işaretleyicisi *değil*'in bir arada kullanılması tümcesel olumsuzluğun iptal edilmesine, semantik olumsuzluğun ortaya çıkmasına, yani çift olumsuzluğa sebep olmaktadır:

(314) Ben onu *görmez değilim.* (→ Ben onu görürüm.)

Türkçedeki örnekler, Jespersen'in konuyla ilgili açıklaması ile kısmen uyuşur niteliktedir. Jespersen'e göre, çekimli fiile eklenen olumsuzluk işaretleyicisinin olduğu diller olumsuzluk uyumunun olduğu dillerdir; tümce olumsuzluğunu olumsuzluk sözcükleri ile açıklayan diller çift olumsuzluk dilleridir. Hem olumsuzluk işaretleyicisinin hem olumsuzluk sözcüğünün bulunduğu diller ise olumsuzluk uyumunun da çift olumsuzluğun da gerçekleştiği dillerdir (1917). Bu açıklamaya göre, Türkçe, standart olumsuzluk işaretleyicisi *-mA-*'nin çekimli eyleme eklenen bir işaretleyici olması dolayısıyla olumsuzluk uyumlu bir dildir. Diğer taraftan, Türkçedeki olumsuzluk sözcükleri tümcesel olumsuzluğu sağlamamaktadır; semantik olarak belirsiz kabul edilen olumsuzluk sözcükleri ile olumsuzluk işaretleyicisinin birlikte kullanılması yoluyla olumsuzluk uyumu meydana gelmektedir. Jespersen'in açıklamalarına göre Türkçe, çekimli eyleme eklenen olumsuzluk işaretleyicisi ve olumsuzluk sözcüklerinin bulunduğu bir dil olması nedeniyle aynı zamanda çift olumsuzluk da sergileyen bir dildir.

Diğer yandan, Zeijlstra diller arası karşılaştırma yaparak olumsuzluk uyumu ile çift olumsuzluğun görüldüğü dilleri bir tabloda vermektedir. Türkçeye de bu tabloda yer veren Zeijlstra, Türkçede sadece olumsuzluk uyumunun olduğunu, çift olumsuzluğun

olmadığını belirtir (2004: 250-251)¹⁸. Zeijlstra olumsuzluk uyumu görülmeyen dillerde çift olumsuzluğun görüldüğünü söylemekte ve Türkçenin mutlak olumsuzluk uyumlu tipik bir dil olması nedeniyle çift olumsuzluk örneği sunmadığını düşünmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, Türkçede, olumsuzluk uyumu ile çift olumsuzluk farklı yapıların bir arada kullanılması ile oluşmaktadır.

Türkçe üzerine yazılmış gramer kitaplarına bakıldığında çift olumsuzluğa yer verildiği ve konuyla ilgili bazı görüşlerin dile getirildiği görülür: Banguoğlu, *Çevrik Olumsuzluk* başlığı altında, iki olumsuzdan bir olumlu anlam çıkarma olarak açıkladığı “Olumlu Çevrik Kip” dediği yapının daha keskin bir olumluluk inceliği taşıdığını belirtir ve şu örnekleri verir: *Düşünmemiş değilim=Düşünmüşüm. Satmayacak değilmiş= Satacak* (: 453-454).

Ediskun, *değil* sözcüğünü açıklarken *Biz derse çalışıyoruz.* ve *Biz derse çalışmıyor değiliz.* tümceleri arasında anlam farkı olduğunu dile getirmiştir. İlk cümleyi “Çalışmakta olduğumuzu haber veriyoruz.”; ikinci cümleyi “Karşımızdakinin çalışmıyorsunuz biçimindeki iddiasını inkâr ediyoruz.” biçiminde yorumlamıştır (1985: 371).

Göksel ve Kerslake de olumsuz fiil biçimleri ve *yok* sözcüğü ile *değil*’in birlikte kullanılmasıyla çift olumsuzluğun ortaya çıktığını söylemektedirler:

- (315) a. Bu sınavlarda neden bu kadar güçlük çekildiğini anlamıyor *değilim*.
b. Maaşımdan şikâyetim *yok değil*, ama idare ediyorum işte. (2005: 314-316).

Çift olumsuzlukla ilgili verilen örnek açıklamalardan da görüldüğü üzere, Türkçede çift olumsuzlukta yani tümcesel olumsuzluğun iptal edilmesinde olumsuzluk sözcükleri rol oynamamakta; iki olumsuzluk işaretleyicisinin bir arada kullanılması yoluyla olumsuzluk iptali gerçekleşmektedir:

- (316) a. Ben onu görmez *değilim*.
b. Evde yemek *yok değil*.

¹⁸ Zeijlstra, çalışmalarında, özellikle olumsuzluk uyumundan söz ederken Türkçeden örnekler vermektedir. Ancak tümcesel olumsuzluğu sadece *-mA-* olumsuzluk işaretleyicisi ile örneklendirmekte, diğer olumsuzluk işaretleyicilerine *-yok, değil, -sXz-* yer vermemektedir. Bu nedenle de Türkçede çift olumsuzluğun olmadığını belirtmektedir (bk. 2004a, 2004b, 2008).

c. Kadın mutsuz *değil*.

Değil olumsuzluk işaretleyicisi kendinden önce kullanılan olumsuzluk işaretleyicilerinin işlevini ortadan kaldırma özelliğine sahiptir. *Değil* kendinden önceki tümcesel olumsuzluğu mantıktaki “bir önermenin değili” gerçekleşmesindeki gibi reddetme işlevindedir. *Değil*’in olumsuzluk işaretleyicileri içinde epistemik açıdan oldukça güçlü bir morfem olması, diğer olumsuzluk işaretleyicilerinin kullanım işlevini etkilemektedir. Diğer olumsuzluk işaretleyicilerinin kullanımı ile öne sürülen ya da varsayılan iddia *değil* aracılığıyla reddedilerek ortadan kaldırılmak istenmektedir. İddianın ortadan kaldırılması durumunda ise mutlak bir olumluluk olup olmadığı tartışmalı bir konudur.

Konuyla ilgili çalışmalara göre, çift olumsuzluktaki semantik olumluluk, normal bir olumlu tümcedeki olumluluktan farklı bir iletiye sahip olmalıdır. Çift Olumsuzluk durumunda, bir konuşurun şüphe duyduğu bir bağlama ihtiyaç vardır; bu nedenle diğer bir konuşur tarafından yadsıma karşıt varsaymayı sağlar. Araştırmacılar, çift olumsuzlukla ilgili, olumlu bir anlamın basit bir yolla ifade edilmesinden ziyade dolaylı bir yolla ifade edilmesindeki amacın olumluluğun artırılması olduğuna dair görüşler bildirmektedirler (Horn 2001: 119; Krifka 2007: 2). Ancak konu ile ilgili verilen Türkçe örnekler işaretleyicilerin birbiriyle etkileşiminin her bir işaretleyicinin kendi semantik değerine göre ve kullanım bağlamına göre yorumlanması gerektiğini göstermektedir.

- (317) a. Onu *sevmiyor değilim*. (→ Seviyorum, ama az seviyorum.)
 b. Yemek *yemiyor değilim*. (→ Yiyorum, ama az yiyorum.)

Yukarıdaki örnek tümcelerin anlamının mutlak biçimde olumlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Parantez içinde verilen yorumlamalara bakıldığında anlamın olumlu olduğu ancak mutlak bir olumluluk bildirmediği görülür. Bu örneklerde, çift olumsuzluk yapısının tercih edilme sebebi ise konuşurun karşı tarafın iddiasını ya da varsayımını reddetme isteğidir. Konuşur mutlak bir olumsuzluğun olmadığını ancak tam bir olumluluktan da söz edilemeyeceğini belirtmekte; dolayısıyla derecelendirilebilir durumlara işaret etmektedir.

Diğer taraftan, olumsuzluk işaretleyicileri bölümünde DEĞİL5’ten söz ederken değinildiği üzere, bir başka örnekte olumsuzluğun gerçekleştiği ancak sürerliğinin olmadığı, kesinliğinin bulunmadığı anlamını da çıkartmak mümkündür:

- (318) Zaman eve gelmiyor *değil*. (→ Zaman eve geliyor ama her zaman gelmiyor. /Zaman eve bazen geliyor bazen gelmiyor.)

Benzer şekilde *değil*'in *yok* ve *-sXz* olumsuzluk işaretleyicileri ile kullanım örneklerinde de tümcenin anlamı tam bir olumluluk bildirmemekte, yerine göre, bağlamsal ve derecelendirilebilir durumlara atıf yapılmaktadır:

- (319) a. Evde yemek *yok değil*. (→ Evde yemek var ama az var. / Evde az yemek var.)
 b. Kadın mutsuz *değil*. (→ Kadın mutlu. /Kadın ne mutlu ne mutsuz. / Kadın az mutlu.)

İki olumsuzluk işaretleyicisinin bir arada kullanılması durumunda, bir işaretleyicinin diğer işaretleyicilerin işlevini ortadan kaldırması yoluyla Türkçede çift olumsuzluk yani olumsuzluk iptali gerçekleşebilmektedir. Aşağıdaki örneklerde olumsuzluk *değil* vasıtasıyla ortadan kaldırılmakta ve olumlu anlama işaret edilmektedir:

- (320) a. Şimdi aşk düşünecek hâli yoktu. Hem parti bu tür ilişkileri pek hoş karşılamıyordu. Gerçi yoldaşlardan bazıları bu kuralı *bozmuyor değildi*. (Ahmet Ümit/KK: 14-15)
 b. Onları gördüğümde kıskançlığa *kapılmıyor değildim*. (DN) (Ahmet Ümit/BE: 301)
 c. Öte yandan içimde *hiçbir şey de taşımıyor değildim*. (Ahmet Ümit/AK: 18)

(a), (b) ve (c) örneklerinde *değil* ile reddedilen tümcesel olumsuzluk, olumlu bir anlamı ileri sürmektedir:

- (321) a. → Gerçi yoldaşlardan bazıları bu kuralı bozuyordu.
 b. → Onları gördüğümde kıskançlığa kapılıyordum.
 c. → Öte yandan içimde bir şey(ler) taşıyordum.

Birden çok olumsuzluk ögesinin birlikte kullanılmasıyla tümcesel olumsuzluğun iptal edilmesi ya da mantıktaki gibi “bir önermenin değillemesi” olarak nitelendirilen çift olumsuzluk, doğal dillerde söyleme ve bağlama özgü bir değer taşımaktadır. Verilen örneklerden ve örneklerle ilgili yapılan yorumlamalardan anlaşılacağı üzere, olumsuzluk

unsurlarının birbirini iptal etmesinden ziyade, dinleyiciye ait olumsuz iddianın ya da varsayımın konuşur tarafından iptal edilmek istenmesi amacı vardır. Söylemsel ve bağlamsal nedenler dolayısıyla gerçekleşen çift olumsuzlukta, olumsuzluğun iptal edilip mutlak olumluluğun ileri sürülmesi durumu söz konusu değildir. Tamamen bağlam temelli bir iletiye sahip olan iki olumsuzluk işaretleyicisinin bir arada kullanılması durumu, derecelendirilebilir durumlara işaret edebilme özelliğiyle de bir sonraki bölümde söz edilecek olan “zayıflayan olumsuzluk” konusunun kapsamına girmektedir (bk. **Zayıflayan Olumsuzluk**).

Özetle, iki olumsuz unsurun birbirini iptal etmesi yoluyla olumlu anlamın ortaya çıkması tanımıyla literatürde *double negation* adıyla yer alan çift olumsuzluk, Türkçede *-mA-*, *-sXz* ve *yok* olumsuzluk işaretleyicilerinin *değil* ile etkileşim kurmasıyla meydana gelmektedir. Yapısal çift olumsuzluğun yorumunda ise tümcesel olumluluğun işaret edilebilmesinin yanında her zaman tam bir olumsuzluk iptali bulunmamakta, olumsuzluğun sürerliği ve kesinliğine dair bilgi de verilmekte ve dahi eylem/yüklem odaklı derecelendirilebilir durumlara atıf yapılmaktadır. Çift olumsuzluk unsurlarının kullanım amacı ise konuşur ve dinleyici odaklı tamamen pragmatik nedenler dolayısıyladır. Konuşur daha kolay bir yapıyla verebileceği iletiyi sahip olduğu bilgi yapısı ya da varsayımı nedeniyle tercih etmemekte ve çift olumsuzluk yapılarıyla önbilgiyi ve varsayımı ortadan kaldırmayı istemektedir.

3.3.3.2.4. Zayıflayan Olumsuzluk

Türkçede zayıflayan olumsuzluk farklı olumsuzluk öğelerinin bir arada kullanılmasıyla mevcut olumsuz anlamın kesinliğinin, sürerliğinin kaybolup başka anlam alanlarına işaret etmesi yoluyla gerçekleşmektedir:

(322) Neşe mutsuz *değil*.

Derecelendirilebilir yüklem: *mutlu*

çok mutsuz	Mutsuz	ne mutlu ne mutsuz	mutlu	çok mutlu
------------	--------	-----------------------	-------	-----------

Tablo (16) Derecelendirilebilir yüklem “mutlu” skala tablosu

Bu skalaya göre Türkçede çelişik olumsuzluk bildiren *değil* olumsuzluk ögesi ile karşıt olumsuzluk ifade eden *-suz* biçimbiriminin birlikte kullanımını “mutsuz” anlam alanı dışındaki her alanı göstermektedir.

Zeijltra'nın (2004) *John is not unfriendly* örneği için yaptığı yorumlamaya benzer bir yorumlama *Neşe mutsuz değil*. örnek tümcesi için de mümkündür:

\neg ~**mutlu (neşe)**

Belirtmek gerekir ki verilen örnek, bağlama göre farklı okumalara sahiptir:

- (323)
- Neşe mutsuz *değil*. →Neşe çok kötü.
 - Neşe mutsuz *değil*. →Neşe çok da mutlu değil.
 - Neşe mutsuz *değil*. →Aslında o çok mutlu.
 - A: Neşe mutsuz *değil*. B: Hayır, Neşe mutsuz *değil*. →Neşe mutlu.
(Arıksayış örneği)

Neşe mutsuz değil örneğini (a), (b) ve (c)'de olduğu gibi yorumlamak için pragmatik arka planda gerçekleşen, bilinen gereğinden fazla sebep olmalıdır. Ancak (d) örneği ilk üç yorumdan farklı olarak kısa yolla ifade edememenin yani bir arıksayışın örneğidir. (d)'de konuşur ile dinleyici arasındaki özel bir bağlamın varlığından kaynaklanan bir okuma söz konusudur.

Benzer şekilde, *Mutsuz değilim* örnek tümcesinin de aşağıdaki olası okumaları mümkündür:

- (324)
- Mutsuz değilim*. →Çok mutluyum.
 - Mutsuz değilim*. →Mutluyum. (arıksayış örneği)
 - Mutsuz değilim*. →Az mutluyum
 - Mutsuz değilim*. →Mutsuz değilim ama mutlu da değilim. (Ne mutlu ne mutsuz).

Verilen örneklerde yoksunluk bildiren olumsuzluk işaretleyicisi *-sXz* ile reddetme işaretleyicisi *değil*'in birlikte kullanımından yoksunluk durumunun etkilendiği ve mutlak yoksunluktan uzaklaşıp anlam alanının varlık çizgisine kaydığı görülür. Hatta, bağlama göre “arıkseyiş” olarak adlandırılan anlatım biçimi de geçekleşmekte ve tümüyle olumlu bir anlam kastedilebilmektedir. Bu yönüyle *değil*, *-sXz*'ın bildirdiği yoksunluk işlevini reddederek olumsuzluk alanından uzaklaştırmaktadır.

Krifka'nın *not un-A* olarak verdiği iki olumsuzluk yapısının birlikte kullanılması durumu Türkçede *-sXz + değil* ikili yapısıyla gerçekleşmekle birlikte, farklı tür kullanımları da zayıflayan olumsuzluk içinde ele almak mümkündür. İki olumsuz unsurun bir arada kullanılmasıyla bir önceki bölümde söz edildiği üzere, bağlam odaklı zayıflayan olumsuzluk söz konusu olabilmektedir:

- (325) a. Zaman eve gelmiyor *değil*. (→ Zaman eve geliyor ama her zaman gelmiyor. /Zaman eve bazen geliyor bazen gelmiyor.)
 b. a. Evde yemek *yok değil*. (→ Evde yemek var ama az var. / Evde az yemek var.)

Olası yorumlamaların verildiği yukarıdaki örneklerden (a)'da, *-mA-* +*değil* yapısı eylemin bildirdiği yadsımanın kesinliğini ve sürerliğini azaltarak iletiyi olumsuz anlam alanından olumlu alana doğru yaklaştırmaktadır. (b)'de ise *yok + değil* yapısı varoluşsal olumsuzluk işaretleyicisi *yok*'un bildirdiği “kesin yokluk/var olmama” anlamını “kesin yokluk” boyutundan uzaklaştırarak “yoksunluk” çizgisine kaydırmaktadır. Böylece (b)'de olumluluğu işaretleyen varoluşsal boyuta yaklaşma söz konusudur. Diğer yandan, çift olumsuzluk bölümünde söz edildiği gibi bu tümcelerin bir arıkseyiş örneği olarak kullanılmasıyla iletide tamamen olumlu anlamın hedeflenmesi de mümkündür.

- (326) a. Zaman eve gelmiyor *değil*. (→ Zaman eve geliyor.)
 b. Evde yemek *yok değil*. (→ Evde yemek var.)

İki olumsuzluk işaretleyicisinin birlikte kullanılması durumunda *değil* parçacığı diğer işaretleyicilerin bildirdiği olumsuz anlamı etkilemekte, anlamı reddetme yoluyla ortadan kaldırmaya ya da olumluluk anlam alanına dâhil etmeye izin vermektedir. Söz konusu olası okumalar pragmatik arka plan bilgisiyle konuşur ile dinleyici arasındaki mesajı belirlemektedir.

Yukarıdaki örnek tümcelerde *değil*, önermesel değişikliği yönlendiren semantik baş olarak çalışmakta ve epistemik bağlamı değiştirmektedir. *Değil*, yüksek kesinlik değeriyle güçlü bir epistemik öge olarak örneklerde bulunmakta ve örnekler Frawley'in (1992) işaret ettiği ifade edilen dünya ile referans edilen dünya arasındaki uyumsuzluğu sergilemektedir. Olay zamanı ile söylem zamanı arasındaki bir durumu karşılayan *değil*, olumsuzluğun kesinliğinin değişmesine neden olmaktadır.

Değil ile reddedilen tümcesel olumsuzluk, olası okumalarda verildiği gibi bir varsayımı gerektirmekte ve bu varsayım bağlam temelli oluşmaktadır. Bu durumda, Givon (2001) tarafından ifade edilen olumsuzlukta pragmatik etkileşimin önemi ortaya çıkmaktadır. Konuşur ile dinleyici arasındaki arka plan temelli ilişki sonucunda, *değil* önermeleri dinleyicinin ilgili varsayımını konuşurun hedef varsayımıyla ortadan kaldırmaktadır. Genellikle konuşma öncesinde verilen, bilinen ya da ima edilen varsayım konuşmacının hedefidir. Konuşmacı yanlış bir beklenti, bilgi veya varsayım olduğuna inanmakta ve bu nedenle de *değil* yapısıyla düzeltmek istemektedir.

Bundan başka, *-mA-* ve *yok* olumsuzluk işaretleyicilerinin fiile eklenmesi ya da yüklemcil görevde bulunması dolayısıyla etkileşim hâlinde olduğu *pek/çok/fazla* gibi bazı belirteçler de olumsuzluğu zayıflatma yönünde etkilemektedir:

- (327) a. Evren okula *pek/çok/fazla* gitmedi (→ Evren okula az gitti.)
 b. Evde *pek/çok/fazla* yemek yok. (→ Evde az yemek var.)
 c. Neşe *pek/çok/fazla* mutsuz *değil*. (→ Neşe az mutsuz.)

Örneklerden görüldüğü üzere, *pek/çok/fazla* belirteçlerinin *-mA-*, *yok* ve *değil* ile birlikte kullanımında olumsuz anlam zayıflarken, diğer olumsuzluk işaretleyicisi *-sXz* ile birlikte kullanımında tam tersi bir durum gerçekleşmekte, *-sXz*'lı tümcelerde *pek/çok/fazla* belirteçleri olumsuzluk sözcüğü *hiç* gibi davranarak tümcesel olumsuzluğu güçlendirme işlevini yerine getirmektedir:

- (328) a. Çocuk mutsuz.
 b. Çocuk *pek/çok/fazla* mutsuz.

Diğer yandan epistemik kiplik ögesi olarak çalışan *sanırım*, *galiba*, *belki* ve *muhtemelen* sözcükleri de birlikte kullanıldığı *-mA-*, *-sXz*, *yok* ve *değil* olumsuzluk işaretleyicilerinin

işaret ettiği anlam alanına doğrudan etki ederek olumsuzluğun kesinliğini ortadan kaldırmak suretiyle zayıflatmaktadır:

- (329) a. *Sanırım/galiba* Devran eve gelmedi.
 b. *Sanırım/galiba* evde yemek yok.
 c. *Sanırım/galiba* çocuk mutsuz.
 d. *Sanırım/galiba* Evren evde değil.

Gerçek dışı bağlam oluşturan ve kesinliği azaltan *sanırım, galiba, belki, muhtemelen* gibi öznel epistemik kiplik ifadeleriyle mutlak olumsuzluk ortadan kaldırılmakta ve tümcesel olumsuzluk olumluluğa doğru evrilmektedir.

Givon'a göre *sanırım* ve *galiba* gibi seçimlik belirteçler tümcedeki olumsuzluk odağını etkileme eğiliminde olup bir varsayım ileri sürmek peşindedir. Bu belirteçlerin olumsuzluk odağını etkileme nedenleri belki de olumlu tümcelerdeki olumluluğu da etkileme özelliğinden kaynaklanmaktadır (2001: 382). Görünen o ki *sanırım, galiba, belki, muhtemelen* gibi belirteçler hem olumlu hem olumsuz tümcelerde gerçek dışı bağlam oluşturarak iddiayı tersleme yönünde bir çıkarsamaya neden olmaktadır.

Tahmin içeren söz konusu ögeler, önermenin olasılığına gönderme yaparak tümcenin anlamını bütünüyle etkilemektedir. Epistemik kesinliği az olan bu tümce belirteçleri, olumsuzluğun da kesinliğini azaltma işlevini yerine getirmektedir.

Sanırım, galiba, belki, muhtemelen gibi belirteçlerin kullanımı pragmatik nedenlerden kaynaklı olup konuşur sahip olduğu bilgisel ve varsayımsal olumsuzluğu bu ögeler aracılığıyla zayıflatmayı hedefler. Bu durumda iki ihtimal vardır: Birincisi konuşur sahip olduğu ya da varsaydığı bilgiden emin değildir, bilginin doğruluğundan şüphelidir ve bu nedenle kesin öneriden kaçınarak “tahmin sözcüklerini” kullanmaktadır. İkincisi ise konuşur ve dinleyici arasındaki söylemsel ilişkiye bağlı olup konuşurun dinleyiciyi üzmemesi vb. sebepler dolayısıyla örtük/dolaylı anlatım yoluna başvurmasıdır; iletiyi bu yolla sezdirmesidir. Her iki durumda da olumsuzluğun kesinliği ortadan kaldırılmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu iki kullanım tümcelerin tonlama ve prozodik özellikleriyle de açığa çıkabilmektedir.

Tahmin sözcükleri ile hemen hemen aynı işlevi yerine getiren diğer bir kullanım, olumsuzluk işaretleyicileri ekli tümcelerin sonuna *gibi* edatının getirilmesi ile meydana gelmektedir:

- (330) a. Ayşe okula gidecek mi?
 -*Gitmeyecek gibi.*
- b. Evde yemek var mı?
 -*Yok gibi.*
- c. Kadın mutlu mu?
 -*Mutsuz gibi.*
- c. Zaman evde *değil gibi.*

Örneklerde *gibi*, tümcesel olumsuzluğun kesinliğini ortadan kaldırılıp şüpheli duruma işaret eden olumsuzluğu zayıflatan bir öge olarak işlev görmektedir.

Özetle, olumsuzluk alanından uzaklaşma yani zayıflayan olumsuzluk, özel bir bağlam temelli gerçekleşen arıksayış dışında tam bir olumluluk bildirmemekte; olumsuzluğun zayıflatılması yoluyla olumluluk çizgisine yaklaşmayla meydana gelmektedir. Verilen örneklerden ve örneklerle ilgili yapılan yorumlamalardan anlaşıldığı üzere, zayıflayan olumsuzluk tamamıyla konuşur ile dinleyici arasındaki arka plan temelli söylemsel ilişki ile gerçekleşmektedir. Söz konusu ilişkiye istinaden olumsuzluğun ne derece zayıflatıldığı, olumluluk alanına dâhil olup olmadığı vb. anlaşılabilir.

SONUÇ

Bu çalışmada, olumsuzlukla ilgili genel kavramsal ve kuramsal tanımlara yer verilmiş ve olumsuzluk çalışmalarındaki konular ayrıntılı literatür araştırması sonucunda karşılaştırmalı dilbilim verileriyle örneklendirilerek ortaya konmuştur. Ortaya çıkan konu başlıkları Türkçe malzeme ile karşılaştırılmış ve Türkçede olumsuzluk konusu eş zamanlı işlevsel bir yaklaşımla ele alınarak incelenmiştir.

Türkçe malzemenin incelenmesinde *morfo-sentaktik özellik* ve *semantik-pragmatik özellik* olmak üzere iki temel alt başlık belirlenmiş ve her bir ögenin ayırıcı morfo-sentaktik ve semantik-pragmatik özellikleri verilmeye çalışılmıştır. Ögelerin çok işlevlilik özelliğini yerine getirmesi durumunda her bir öge işlevleri ön plana çıkarılarak YOK1, YOK2 gibi alt başlıklarla verilmiş ve örneklendirilerek yorumlanmıştır. Ayrıca eşdizimli kullanımlar da dikkate alınmış ve *Hiç de bile* örneğinde olduğu gibi kalıp eşdizimler de sahip oldukları özgün işlevler dolayısıyla alt başlıklarda yer almıştır.

Türkçede olumsuzluk, *Olumsuzluk Unsurları* başlığı altında, olumsuzluğu oluşturan olumsuzluk işaretleyicileri ve diğer olumsuzluk ögelerinin saptanıp işlevlerinin belirlenmesiyle ele alınmıştır. Buna göre, *-mA-*, *-sXz*, *yok*, *değil* ve *ne... ne (de)* ögeleri olumsuzluk işaretleyicileri olarak adlandırılmış ve bu işaretleyicilerin yadsıma, yoksunluk, varoluşsal olumsuzluk ve reddetme işlevlerini yerine getirdiği tespit edilmiştir.

Olumsuzluk işaretleyicilerinin bulunduğu tümcelerde, işaretleyicilerle semantik veya sentaktik etkileşimi olan ögeler olumsuzluk sözcükleri olarak adlandırılmıştır. *Hiç*, *asla*, *katiyen*, *pek*, *o kadar* ögeleri semantik işlevli olumsuzluk niteleyicileri olarak; *kimse*, *hiç kimse*, *hiçbir kimse*, *hiçbiri*, *hiçbir...* yapıları ise sentaktik olumsuzluk işlemcileri olarak belirlenmiştir. Buna göre, Türkçede olumsuzluk konusu, olumsuzluğu meydana getiren olumsuzluk işaretleyicileri ile etkileşim hâlinde olan olumsuzluk sözcüklerinin çeşitli morfo-sentaktik pozisyonlarda çeşitli işlevlerde kullanımlarıyla ele alınarak analiz edilmiştir.

Tespit edilen olumsuzluk unsurlarının meydana getirdiği tümcesel olumsuzluk ayrı bir başlık olarak ele alınmış ve ögelerin birlikte kullanımıyla, semantik ve sentaktik

etkileşimiyle oluşan farklı olumsuzluk türleri anlatılmıştır. Tek öge ile meydana gelen tümcesel olumsuzluk *basit olumsuzluk* iken, birden çok ögenin aynı tümcede bulunması ile oluşan olumsuzluk *çoklu olumsuzluktur*. Çoklu olumsuzluk, ögelerin semantik-pragmatik etkileşimleri dolayısıyla *olumsuzluk uyumu*, *pekiştirmeli olumsuzluk*, *çift olumsuzluk* ve *zayıflayan olumsuzluk* alt başlıklarıyla ele alınarak incelenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada, Türkçede olumsuzluk konusu, olumsuzluk literatüründeki konular ve tartışmalardan yola çıkılarak konuyla ilgili Türkçe malzeme aracılığıyla tespit edilmiş; tespit edilen malzemenin dilbilimsel düzeylerdeki görünümü işlevsel yaklaşımla analiz edilmiş ve Türkçedeki olumsuzluğun tipolojisi çıkartılarak işlevsel özelliklerine dair bulgular sunulmuştur.

KAYNAKLAR

- Ackrill, John L. (1963). *Aristotle's Categories and De Interpretatione*. Oxford: Clarendon.
- Ağca, Ferruh (2010). *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri*. Ankara: TKAE Yay.
- Ağca, Ferruh (2015). Eski Türkçede Varlık ve yokluk İşaretleyicileri. *Dil Araştırmaları*, 16, 83-101.
- Ağçam, Reyhan (2008). *Second Language Acquisition Of Any-Type Negative Polarity Items (NPIs) in English by Turkish Adult Learners* (Master's thesis). Çukurova University, Adana, Turkey.
- Aksan, Doğan (2003). *Her Yönüyle Dil Anaçizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Apostel, Leo (1972). "Negation: The Tension between Ontological Positivity and Anthropological Negativity". *Logique et Analyse*, 15, 209-317.
- Aristotle. Works (1961-1966). *Categories, De Interpretatione, Prior ve Posterior Analytic*. (Translated by: W. D. Ross). London: Oxford University Press.
- Atabey, Neşe, Sevgi Özel & İbrahim Kutluk. (2003). *Sözcük Türleri*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Austin, John L. (1970). "Truth". *Proceedings of the Aristotelian Society*, 24, 117-133.
- Ayer, Alfred J. (1936). *Language, Truth and Logic*. London: Victor Gallancz.
- Bacon, Lord (1902). *True Suggestions for the Interpretations of Nature*. New York: P.F. Colier.
- Baldwin, James M. (1928). "Entries for 'Negation' and 'Negative'". *Dictionary of Philosophy and Psychology*, 2, 146-149. New York: Macmillan.
- Banguoğlu, Tahsin (2009). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

- Başdaş, Cahit (2006). “Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler”. *I. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Bilkent Üniversitesi Yayınları. 400-406.
- Bernini, Giuliano & Paola Ramat (1996). *Negative Sentences in the Languages of Europe: A Typological Approach*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bilgin, Muhittin (2001). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Anı Yayınları.
- Bloom, Lois (1970). *Language Development: Form And Function in Emerging Grammars*. Cambridge: MIT Press.
- Booij, Geert (2005). “Construction-dependent Morphology”. *Lingue e Linguaggio*, 2, 1-16.
- Bosanquet, Bernard (1911). *Logic*. Oxford: Clarendon.
- Clauson, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Cooper William & John R. Ross (1975). “World Order”. *Papers From the Parasession on Functionalism*, 63–111, (eds. Robin E. Grossman, L. James San & Timothy J.), Vance/Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Corblin, Francis & Lucia Tovenà (2001). “On The Multiple Expression Of Negation in Romance”. *Romancelanguages and Linguistic Theories*, 87-115, (eds. Y. D’Hulst, J. Rooryck, and J. Schrotten), Amsterdam: John Benjamins.
- Croft, William (1991). “The Evolution of Negation”. *Journal of Linguistics*, 27, 1-39.
- Culicover, Peter (1980). “Negative Curiosities”. *IULC*.
- Çakmak, Serkan (2013). “ ‘Var’ ve ‘Yok’ Sözcüklerinin Morfolojik Kimliği”. *Turkish Studies*, 8/4, 463-471.
- Çalışır, Sevgi (2007). *Türkçede Bilimsel Metinlerde Olumsuzluk*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Çürük, Selcen (2013). *Rabguzi'nin Kıyasü'l Enbiyası'nda Olumsuzluk*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Dahl, Östen (1979). "Typology of Sentence Negation". *Linguistics*, 17, 79-106.
- Dayal, Veneeta (1998). "Any as Inherently Modal". *Linguistics and Philosophy*, 21, 433-476.
- Demir, Nurettin & Emine Yılmaz (2012). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demirel, Özlem (2002). *Türkiye Türkçesinde Olumsuz Cümle Yapıları*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- De Morgan, Augustus (1847). *Formal Logic*. London: Taylor&Walton.
- Demos, Rovelli (1917). "A Discussion of a Certain Type of Negative Proposition". *Mind*, 26, 188-196.
- Deny, Jean (1941), *Türk Dili Grameri*, İstanbul: Maarif Vekaleti.
- De Swart, Henriëtte & Ivan Sag (2002). "Negative Concord in French". *Linguistic & Philosophy*, 25, 373-417.
- Ediskun, Haydar (1985). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, Süer (2010). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdal, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation*. Leiden: Brill.
- Erdal, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- Erdem, Mevlüt (2004). "Zamirler Anlamalı Kelimeler midir Yoksa Görevli Kelimeler mi?". *Türk Dili*, 641, 444-449.
- Erdem, Mevlüt & Mustafa Sarı (2010). "Sözcük Türlerinin Söz Öbekleriyle İlişkisi". *Turkish Studies*, 5/4, 321-335.
- Erdem, Mevlüt (2011). "Türkçede Yapım ve Çekim Eklerinin Özellikleri". *Bilig*, 58, 71-90.

- Ergin, Muharrem (1998). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erk Emeksiz, Zeynep (2010). "Negation in Turkish". *Dilbilim Araştırmaları*, 2, 1-15.
- Erten, Münir (2007) "+sız Eki Olumsuzluk Eki midir?". *Turkish Studies*, 2/4, 1168-1173.
- Englebretsen, George (1974). "A Note on Contrariety". *Notre Dame Journal of Formal Logic*, 15, 531-541.
- Erguvanlı, Eser (1984). "Some Aspects of Negation in Turkish". *Proceedings of the Turkish Linguistics Conference*, (eds. Aksu-Koç, A. & E. Erguvanlı-Taylan), İstanbul: Bogaziçi Publications.
- Fauconnier, Gilles (1975). "Polarity and the Scale Principle". *CLS*, 11, 188-199.
- Fauconnier, Gilles (1979). "Implication Reversal in Natural Languages". *Formal Semantics and Pragmatics for Natural Languages*, (eds. F. Guenther & S. J. Schmidt), 289-301. Dordrecht: D. Reidel.
- Frawley, William (1992). *Linguistics Semantics*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Frege, Gottlob (1919). "Negation". *Beitrage zur Philosophie des Deutschen Idealismus*, 1, 143-157.
- Gabain, Annamarie (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çeviren: Mehmet Akalın). Ankara: TDK.
- Geach, Peter T. (1968). *Reference and Generality*. Ithaca: Cornell University Press.
- Geach, Peter T. (1980). *Logic Matters*. Berkley/Los Angeles: University of California Press.
- Gencan, Tahir N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK.
- Giannakidou, Anastasia (1994). "The semantic licensing of negative polarity items and the Modern Greek subjunctive". *Language and Cognition*, 4, 55-68.
- Giannakidou, Anastasia & Joseph Quer (1995). "Two Mechanism for the Licensing of Negative Indefinites". *Formal Linguistic Society of Mid-America (FLSM)*, 103-114.

- Giannakidou, Anastasia (1997). *The landscape of Polarity Items*. Dissertation Rijksuniversiteit Groningen.
- Giannakidou, Anastasia (1998). *Polarity Sensitivity as (Non)Veridical Dependency*. Amsterdam: John Benjamins.
- Giannakidou, Anastasia (1999). "Affective Dependencies". *Linguistic and Philosophy*, 22/4, 367-421.
- Giannakidou, Anastasia (2000). "Negative ... Concord?". *Natural Language and Linguistic Theory*, 34, 457-523.
- Giannakidou, Anastasia (2002). *N-words and Negative Concord?*. Ms. University of Chicago.
- Giannakidou, Anastasia (2004). "Domain restriction and the arguments of quantificational determiners". *Semantic and Linguistic Theory*, 14, 110-126.
- Giannakidou, Anastasia (2006). "N-words and Negative Concord.". *The Blackwell Companion to Syntax*. I, 327-391.
- Givon, Talmy (1978). "Negation in Language: Pragmatics, Function, Ontology". *Syntax and Semantics*, 9, 69-112.
- Givon, Talmy (2001). *Syntax: An Introduction*. Amsterdam: Jon Benjamin Publishing Company.
- Greenberg, Joseph H. (1966). *Language Universals with Special Reference to Feature Hierarchies*. The Hague: Mouton.
- Göksel, Aslı & Celia Keslake (2005). *Turkish: A Comparative Grammar*. London: Routledge.
- Görgülü, Emrah (2017). "Negative Polarity in Turkish: from negation to nonveridicality". *Macrolinguistics*, 5/7, 51-69.
- Haegeman, Lilliane & Raffaella Zanuttini (1991). "Negative Head and Neg-Criterion". *The Linguistic Review*, 8, 233-251.

- Haegeman, Lilliane (1995). *The Syntax of Negation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haegeman, Lilliane & Raffaella Zanuttini (1996). "Negative Concord in West Flemish". Parameters and Functional Heads". *Essays in Comparative Syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Haspelmath, Martin (1997). *Indefinite Pronouns*. Oxford: Oxford University Press.
- Hatipoğlu, Vecihe (1972). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: TDK.
- Hatiboğlu, Vecihe (1981). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: TDK.
- Herburger, Elena (2001). "The Negative Concord Puzzle Revisited". *Natural Language Semantics*, 9(3), 289-303.
- Hintikka, Jaakko (2002). "Negation in Logic and Natural Language". *Linguistic & Philosophy*, 25, 585-600.
- Hirik, Erhan (2010). *Türkiye Türkçesinde Olumsuzluk Eki*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Horn, Laurance (1972). *On the Semantic Properties of Logical Operators in English*. UCLA Dissertation.
- Horn, Laurance (1978). "Some aspects of negation". *Universals of Human Language*, 4 (Syntax), 127-210.
- Horn, Laurance (1985). "Metalinguistic Negation and Pragmatic Ambiguity". *Language*, 61/1, 121-174.
- Horn, Laurance (1991). "Duplex Negatio Affirmat...: The Economy of Double Negation". *Chicago Linguistic Society, 27/II, Papers from the Parassession on Negation*, Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Horn, Laurance & Yasuhiko Kato (2000). *Negation & Polarity. Syntactic and Semantic Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Horn, Laurance (2001). *A Natural History of Negation*. Stanford: CSLI Publications.

- İlhan, Nadir (2005). "Türkçede Olumsuzluk". *Karaman Dil-Kültür-Sanat Dergisi*, 1, 271-279.
- İlhan, Nadir & Ceren Kabadayı. (2017). *Türk Dilinde Olumsuzluk*. Ankara: Kesit Yayınları.
- Jackendoff, Ray S. (1969). "An Interpretive Theory of Negation". *Foundations of Languages*, 5, 218-241.
- Jackendoff, Ray S. (2000). *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Jakobson, Roman (1939). "Signe Zero". *Mélanges de Linguistique Offerts à Charles Balley*, 143-152, Geneva: Georg.
- Jespersen, Otto (1917). *Negation in English and Other Languages*. Copenhagen: A.F. Host.
- Kadmon, Nirit & Fred Landman (1993). "Any". *Linguistic & Philosophy*, 16, 353-422.
- Kant, Immanuel (1964). *Critique of Pure Reason*. London: Mcmillan.
- Karabağ, İmran (2000). "Türkçede Kiplik ve Kip Olgusu". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, II/585, 275-278.
- Karademir, Fevzi (2009). "-mA- Olumsuzluk Biçimbiriminin Kiple İlgisi ve Olumsuz Fiil Çekimlerinin Adlandırılması Sorunu". *Turkish Studies*. 4/3, 1343-1374.
- Karahan, Leyla (2011). "Belirtisiz Nesnenin Sözdizimindeki Yeri Üzerine". V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, Ankara: TDK. 1615-1624.
- Kelepir, Meltem (2001). *Topics in Turkish Syntax: Clausel Structure and Scope*. PhD Dissertation of MIT.
- Kissin, Peter Petrell (1969). *Negation in Natural Language*. Dissertation of PhD. University of Wisconsin-Madison.
- Klima, Edward S. (1964). "Negation in English". *The Structures of Language: Reading Philosophy of Language*. NJ: Prentice Hall.

- Koç, Nurettin (1996). *Yeni Dil Bilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Kononov, Andrei N. (1956). *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri*. (Sabit-paylı Basılmamış Çeviri). Moskova-Leningrad: Sosyal İlimler Akademisi-Şarkiyat Enstitüsü Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Zeynep (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Kornfilt, Jacklin (1997). *Turkish*. London: Routledge.
- Krifka, Manfred (1995). "The Semantics and Pragmatics of Polarity Items". *Linguistic Analysis*, 25, 209-257.
- Krifka, Manfred (2007). "Negated Antonyms: Creating and Filling the Gap". *Presupposition and implicature in compositional semantics. Palgrave Studies in Pragmatics, Language and Cognition*. (eds. Uli Sauerland & Penka Stateva), 163-177. Palgrave Macmillan.
- Kural, Murat (1993). "Scrambling and Mixed Positions in Turkish". *Proceedings of the NELS 22*, 259-272. GLSA publications.
- Labov, William (1972). "Negative attraction and negative concord in English grammar". *Language*, 48, 773-818.
- Ladusaw, William A. (1980). *Polarity Sensitivity as Inherent Scope Relations*. Phd Dissertation, University of Texas at Austin. (Published 1980. New York: Garland Press)
- Ladusaw, William A. (1992). "Expressing negation". *Proceeding of the Second Conference on Semantics and Linguistic Theory*, 237-259. Columbus: The Ohio State University.
- Ladusaw, William A. (1993). "Negation, Indefinites and The Jespersen's Cycle". *Proceeding of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkley Linguistic Society*. Berkley: Berkley Linguistic Society.

- Ladusaw, William A. (1994). "Negation and Polarity Items". *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*. Oxford: Blackwell.
- Laka, Itziar (1990). *Negation in Syntax: on the Nature of Functional Categories and Projections*. PhD Dissertation. MIT.
- Leibniz, Gottfried W. (1966). *Logical Papers*. Oxford: Clarendon.
- Lewis, Geoffrey L. (1967). *Turkish Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Linebarger, Marcia C. (1987). "Negative Polarity and Grammatical Representation". *Linguistic and Philosophy*, 10, 325-387.
- Miestamo, Matti (2005). *Standard negation: The negation of declarative verbal main clauses in a typological perspective* (Empirical Approaches to Language Typology 31). Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Miestamo, Matti (2007). "Negation- An Overview of Typological Research". *Language and Linguistic Compass*, 1/5, 555-570.
- Mill, John S. (1919). *A System of Logic*. London: Longman.
- Mustafa, Birgon Sadoon (2016). *The Category of Negation*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Doktora Tezi.
- Neeleman, Ad & Hans Van de Koot (2002). "The Configurational Matrix". *Linguistic Inquiry*, 33, 529-574.
- Osgood, Charles & Meredith M Richard (1973). "From Yang and Yin to and or but". *Language*, 49, 380-412.
- Oesterle, Jean T. (1962). *Aristotle: On Interpretation Commentary by St. Thomas Aquinas*. Milwaukee: Marquette University Press.
- Özmen, Mehmet (1995). "Türkçede Değil Kelimesi ve Kullanımları". *TDAY-Belleten*, 1995, 315-368.

- Payne, John R. (1985). *Negation. Language typology and syntactic description*, I, Clause Structure, (ed. Timothy Shopen), 197–242. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Penka, Doris (2007). *Negative Indefinites*. Universität Tübingen Ph.D. dissertation.
- Progovac, Ljiljana (1988). *A Binding Approach to Polarity Sensitivity*. PhD Dissertation, University of Southern California.
- Progovac, Ljiljana (1993). “Negative Polarity: Entailment and Binding”. *Linguistic & Philosophy*, 16, 149-180.
- Progovac, Ljiljana (1994). *Positive and Negative Polarity: A Binding Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quine, Willard V.O. (1951). *Mathematical Logic*. New York: Harper & Row.
- Richter, Frank & Sailer Manfred (2006). “Modeling typological markedness in semantics: the case of negative concord”. In *Proceedings of the 13th international conference on Head-driven Phrase Structure Grammar*, (ed. Stefan Müller), 305–325. Stanford: CSLI Publications.
- Ross, John R. (1973). “Slifting”. *The formal analysis of natural languages*, (eds. Maurice Gross, Morris Halle & Marcel-Paul Schützenberger) 131–169. The Hague: Mouton.
- Rothschild, Daniel (2006). “Non-monotonic NPI-licensing, definite descriptions, and grammaticalized implicatures”. *Semantics and Linguistic Theory*, 16, 228–240.
- Royce, Josiah (1917). “Negation”. *Entry in Encyclopedia of Religion and Ethics*. (ed. J. Hastings), 264-271. New York: Charles Scribner’s Sons.
- Russell, Bertrant (1918). *The Philosophy of Logical Atomism*. London: Routledge.
- Russell, Bertrant (1940). *An Inquiry into Meaning and Truth*. London: George Allen & Unwin.

- Russell, Bertrant (1948). *Human Knowledge, its Scope and Limits*. New York: Simon and Schuster.
- Sami, Şemseddin (2010). *Kamus-ı Türki*. (Hazırlayan: Paşa Yavuzaslan). Ankara: TDK.
- Sebzecioglu, Turgay (2004). “Türkiye’de Kip Kategorisi ve -yor Biçimbiriminin Kipsel Değeri”. *Dil Dergisi*, 124, 18-33.
- Seçkin, Pelin (2018). *Türkçede Dilsel Bir Kategori Olarak Olumsuzluk*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Seuren, Pam (1969). *Operators and Nucleus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seydi, Muberra (2020). “Existential Negation in Turkish: A Functional Approach”. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 16/2, 647-660.
- Sigwart, Christoph (1895). *Logic*. New York: Macmillan.
- Stump, Gregory T. (2001). *Inflectional Morphology: A Theory of Paradigm Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylan, Eser Erguvanlı (1986). “Some Aspects of Negation in Turkish”. *Proceeding of the Turkish Linguistic Conference* (eds. Ayhan Aksu Koç & Eser Erguvanlı Taylan), 159-179. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kitap Matbaası.
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tura, Sabahat S. (1981). *A study on negation in Turkish*. Unpublished ms.
- Üstünova, Kerime & Öz Horoz (2001). “{-sIz}, {-II} Ekinin Olumsuzu Mu?”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1, 119-140.
- Üzüm, Melike (2017). *Eski Anadolu Türkçesinden Epistemik Kiplik Kısas-ı Enbiya Örneği*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- van der Auwera, Johan (2009). “The Jespersen Cycle”. *Cyclical Change*. 35-71. Amsterdam: Benjamins.

- van der Wouden, Ton & Frans Zwarts (1993). "A Semantic Analysis of Negative Concord", *Proceedings of SALTIII*, 202-219, Ithaca, New York: Cornell University.
- van der Wouden, Ton (1994). "Polarity and Illogical Negation". *Dynamics, Polarity And Quantification*. Stanford: Center for the Study of Language and Information.
- van der Wouden, Ton (1997). *Negative Contexts: Collocation, Polarity And Multiple Negation*. London: Routledge.
- van Rooy, Roland (2003). "Negative Polarity Items in Question: Strength as Relevance". *Journal of Semantics*, 20, 239-273.
- Vardar, Berke (1980). *Dilbilim ve Dilbiligisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Veselinova, Lujiba (2013). "Negation in Existential Sentences: A Cross-Linguistic Study". *Italian Journal of Linguistics*, 25/1, 107–145.
- Veselinova, Lujiba (2014). "Negative Existential Cycle Revisited". *Linguistics*, 52/6, 1327–1389.
- Werle, Adam (2001). *A Typology Of Negative Indefinites*. Ms. UMass, Amherst.
- Wittgenstein, Ludwig (1961). *Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Routledge & Kenan Paul.
- Wittgenstein, Ludwig (1953). *Philosophical Investigations*. New York: Macmillan.
- Wood, Ledger M. (1933). "The paradox of negative judgement". *Philosophical Review*, 42, 412: 23.
- Yanılmaz, Aydoğan (2009). *An Investigation Into The Lexical and Syntactic Properties of Negative Polarity Items in Turkish*. M.A Dissertation of Hacettepe University, Department of English Linguistic.
- Yarba, Simgе (2018). *Kıpçak Grubu Türk Dillerinde Olumsuzluk*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Zanuttuni, Raffaella (1991). *Syntactic Properties of Sentential Negation*. PhD Dissertation, University of Pennsylvania.
- Zanuttuni, Raffaella (1994). "Speculations on negative imperatives". *Rivista di Linguistica*, 6, 119-142.
- Zanuttuni, Raffaella (1996). "On the Relevance of Tense for Sentential Negation". *Essays in Comparative Syntax*, 181-207. Oxford: Oxford University Press.
- Zanuttuni, Raffaella (1997). *Negation and Clausal Structure: A Comparative Study of Romance Languages*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Zanuttuni, Raffaella (2001). "Sentential Negation", *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*. 511-535. Blackwell.
- Zeijlstra, H. Hedde (2002). "What the Jespersen's Cycle May Reveal about Negative Concord". *Linguistics in Potsdam*, 19, 183-216.
- Zeijlstra, H. Hedde (2004a). "Two Ways of Expressing Negation". *Proceeding of ConSOLE*, 12, 245-259.
- Zeijlstra, H. Hedde (2004b). *Sentential Negation and Negative Concord*, PhD Dissertation, University of Amsterdam.
- Zeijlstra, H. Hedde (2006). "The Ban on True Negative Imperatives", *Empirical Issues in Syntax and Semantics*, 6, 405-424.
- Zeijlstra, H. Hedde (2007). "Negation in Natural Language: On the Form and Meaning of Negative Elements", *Language and Linguistic Compass*, 1/5, 498-518.
- Zeijlstra, H. Hedde (2008). *Negative Concord is Syntactic Agreement*. Ms., University of Amsterdam.
- Zeijlstra, H. Hedde (2012). "Concord and Doubling Phenomena: An Introduction". *Journal of Semantics*, 29/3, 295-303.
- Zidani-Eroğlu, Leyla (1997). *Indefinite Noun Phrases in Turkish*. Ph. D. University of Wisconsin-Madison.

- Zimmer, Karl E. (1964). *Affixal Negation in English and Other Languages*. Supplement to Word. Monograph No: 5.
- Zwart, Frans & van der Wouden. (1993). "A Semantic Analysis of Negative Concord", In U. Lahiri & A. Wyner (eds.), *Proceedings from Semantics and Linguistic Theory III, Department of Modern Languages and Linguistics, Cornell University, Ithaca, New York*. 202–219.
- Zwarts, Frans (1995). "Non-veridical context". *Linguistic Analysis*, 25: 286-312.
- Zwarts, Frans. (1998). "Three Types of Polarity". *Plural Quantification*. (eds. F. Hamm & E. Hinrichs), 177- 238. Dordrecht: Kluwer.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 07/04/2021

Tez Başlığı : Türkçede Olumsuzluk: Eş Zamanlı İşlevsel Bir İnceleme

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 225 sayfalık kısmına ilişkin, 07/04/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Müberra SEYDİ ERTEK
Öğrenci No: N12143535
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Programı: Türk Dili
Statüsü: Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Nurettin DEMİR
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 07/04/2021

Thesis Title : Negation in Turkish: A Synchronic Functional Analysis

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 07/04/2021 for the total of 225 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 5 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Muberra Seydi Ertek
Student No: N12143535
Department: Turkish Language and Literature
Program: Turkish Language
Status: Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Nurettin Demir

Prof. Dr. Nurettin DEMİR

(Title, Name Surname, Signature)

EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU

 <p style="margin: 0;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p style="margin: 0;">HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right; margin: 0;">Tarih: 07/04/2021</p> <p style="margin: 0;">Tez Başlığı: Türkçede Olumsuzluk: Eş Zamanlı İşlevsel Bir İnceleme</p> <p style="margin: 0;">Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p style="margin: 0;">Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p style="margin: 0;">Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <div style="text-align: right; margin: 10px 0;"> <p>Tarih ve İmza</p> </div> <p style="margin: 0;"> Adı Soyadı: Müberra SEYDİ ERTEK Öğrenci No: N12143535 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Programı: Türk Dili Statüsü: ☐ Yüksek Lisans + Doktora ☐ Bütünleşik Doktora </p>
<p style="margin: 0;"><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <div style="text-align: center; margin: 10px 0;"> <p>Prof. Dr. Nurettin Demir</p> <p>(Unvan, Ad Soyad, İmza)</p> </div> <p style="margin: 0;">Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 07/04/2021

Thesis Title: Negation in Turkish: A Synchronic Functional Analysis

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Müberra SEYDİ ERTEK
Student No: N12143535
Department: Turkish Language and Literature
Program: Turkish Language
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Nurettin Demir
 Prof. Dr. Nurettin Demir
 (Title, Name Surname, Signature)